

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ТКАЧЕНКО АНТОН СЕРГІЙОВИЧ

УДК 368.91

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ
В УКРАЇНІ**

07 – Управління та адміністрування

072 – Фінанси, банківська справа та страхування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Ткаченко А.С.

Науковий керівник (консультант):
Приказюк Наталія Валентинівна,
доктор економічних наук, професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Ткаченко А.С. Розвиток накопичувального страхування життя в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. Київ, 2021.

Дисертація присвячена поглибленню теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо активізації розвитку накопичувального страхування життя в Україні задля сприяння соціально-економічному зростанню держави.

У дисертації розкрито сутність і запропоновано авторське визначення накопичувального страхування життя шляхом аналізу понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя» на основі паралельного лінійного чотириетапного алгоритму їх дослідження, а також виокремлення їх іманентних характеристик. У результаті систематизації та критичного аналізу наявних підходів до класифікування накопичувального страхування життя у вітчизняній і зарубіжній практиках розроблено його комплексну фасетну класифікацію з урахуванням основних та доповнюючих ознак, зважаючи на широкий спектр різновидів накопичувального страхування життя. Обґрунтовано, що виконуючи свої базові (ризикову, превентивну, захисну, збережну та компенсаційну) та додаткові (у тому числі пов'язані з інвестуванням та соціальною сферою) функції, накопичувальне страхування життя має здатність впливати на соціально-економічний розвиток держави.

Унаслідок здійснення ретроспективного аналізу розвитку накопичувального страхування життя в Україні, що ґрунтується на врахуванні загальноекономічних та вузькосекторальних його критеріїв, запропоновано виокремлювати такі його 7 етапів: зародження; зростання; глобальна економічна криза; міжкризовий розвиток; соціально-економічна, політична

кризи; посткризове становлення; сучасний етап. Така періодизація надала змогу окреслити основні перепони, що впливали на розвиток накопичувального страхування життя в Україні, задля визначення подальших напрямів подолання деструктивних факторів у майбутньому. Виявлено ключові тенденції розвитку накопичувального страхування життя в Україні, серед яких зокрема: істотне зниження протягом останніх років частки компаній зі страхування життя; стабільно низький рівень проникнення страхування життя; зміщення акцентів у напрямах розміщення коштів резервів зі страхування життя. З'ясовано, що компанії зі страхування життя унаслідок зміни стратегій управління резервами орієнтуються, насамперед, на низькоризиковані інвестиції, які представлені державними цінними паперами.

За результатами проведеного Var-моделювання процесів інвестування резервів компаній зі страхування життя, обґрунтовано наявність інвестиційного потенціалу та доцільність розміщення таких коштів у банківські депозити. Доведено, що внаслідок ефекту масштабу, інвестування резервів компаній зі страхування життя у банківські депозити зумовлює зростання темпів приросту кредитів домогосподарств та нефінансових корпорацій, а також сприяє підвищенню спроможності бюджетної системи залучати внутрішньодержавні фінансові ресурси для фінансування дефіциту державного бюджету, що доводить необхідність інтенсифікації накопичувального страхування життя задля посилення потенційного впливу даного виду страхування на соціально-економічний розвиток України загалом.

На основі структурно-динамічного аналізу низки фінансових показників домогосподарств та їх критичного осмислення розроблено матрицю актуалізації видів накопичувального страхування життя за фазами життєвого циклу розвитку людини (дитинство/підлітковий вік, зрілість, старість). Відповідно до цього визначено соціальні функції та мету здійснення накопичувального страхування життя, сформовано орієнтовні часові межі, в яких відбувається самостійне формування фондів фінансових ресурсів людиною, а також їх гранична межа, по досягненню якої такий процес

закінчується. Здійснено розрахунок лінійних коефіцієнтів структурних зрушень валових премій за суб'єктами, страхових премій та виплат за напрямками страхування життя, що дало можливість виявити чинники, які призвели до виникнення відтермінованого ефекту, коли критичні зміни у структурі страхових премій через один рік спричинили кардинальні трансформації у страхових виплатах, а також допомогло окреслити роль домогосподарств у формуванні фінансових ресурсів накопичувального страхування життя протягом останніх років. Обґрунтовано можливість реалізації інвестиційного потенціалу накопичувального страхування життя шляхом вкладення коштів у інфраструктурні облігації, що матиме позитивний вплив на соціальні аспекти життя громадян окремих регіонів та держави загалом. Зазначене дало змогу окреслити потенціал накопичувального страхування життя у підвищенні фінансового добробуту громадян України.

Запропоновано напрями діджиталізації накопичувального страхування життя шляхом виокремлення послідовності етапів застосування цифрових технологій у сфері страхування життя, окреслення діджитал-інструментів, які можуть впливати на розвиток страховиків (зокрема, Великі дані, Інтернет речей, цифровізація здоров'я, штучний інтелект, когнітивні обчислення). Розроблено методичний підхід до оцінювання стану розвитку найбільших компаній зі страхування життя України, який базується на комбінуванні методів ранжування та радару. Запровадження відповідних заходів сприятиме поглибленню місткості накопичувального страхування життя, що в свою чергу, надасть можливість збільшити його щільність.

Встановлено, що базовою передумовою розвитку накопичувального страхування життя в Україні є захист інтересів споживачів даних страхових послуг, задля реалізації якого запропоновано здійснити низку заходів фінансового, нефінансового та змішаного характеру на рівні держави і страхових компаній. Основними заходами нефінансового характеру визначено такі, що спрямовані на запобігання недобросовісним практикам продажу страхових продуктів, на підвищення обізнаності та фінансової грамотності

громадян щодо змісту накопичувального страхування життя, а також заходи, пов'язані з припиненням договору страхування чи банкрутством самого страховика. У контексті ключових заходів змішаного характеру окреслено перспективний комплекс дій новоствореного мегарегулятора (НБУ), спрямований на посилення окремих аспектів регулювання діяльності компаній зі страхування життя та підвищення прозорості таких страховиків. Обґрунтовано, що серед пріоритетних заходів фінансового характеру зокрема мають бути: створення фонду гарантування виплат за договорами довгострокового страхування життя; запровадження індексації страхових виплат за ними; прив'язка грошової одиниці, в якій укладається договір страхування, до однієї з резервних валют. Реалізація зазначених заходів допоможе посилити фінансову стійкість компаній зі страхування життя і закладе підґрунтя для подальшого розвитку накопичувального страхування життя в Україні.

Ключові слова: страхування життя, накопичувальне страхування життя, страхові компанії, компанії зі страхування життя, страхові платежі, страхові послуги, інвестиції, інформаційні технології, інновації, страхові посередники, страховий ринок.

ABSTRACT

Tkachenko A. S. Development of the cash-value life insurance in Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 072 – Finance, Banking and Insurance. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to extension of theoretical positions and development of practical recommendations on activation of the cash-value life insurance development in Ukraine for the purpose of promoting the social and

economic growth of the state.

The dissertation reveals the essence and proposes the author's definition of cash-value life insurance after having analyzed the concepts of "life insurance" and "cash-value life insurance" following the parallel linear four-stage algorithm for their study, as well as highlighting their immanent characteristics. A comprehensive faceted classification is developed taking into account the main and complementary features, given the wide range of types of cash-value life insurance, as a result of systematization and critical analysis of existing approaches to the classification of cash-value life insurance in domestic and international practices. As substantiated, by performing its basic (risk, preventive, protective, conservative and compensatory) and additional (including those related to investment and social field) functions, cash-value life insurance has the ability to influence the socio-economic development of the state.

As a result of retrospective analysis of the development of cash-value life insurance in Ukraine, driven by taking into account its general economic and narrow sectoral criteria, it is proposed to distinguish the following 7 stages: origin; growth; the global economic crisis; inter-crisis development; socio-economic, political crisis; post-crisis establishment; modern stage. Such periodization allowed outlining the key obstacles that influenced the development of cash-value life insurance in Ukraine, in order to determine further directions to overcome the destructive factors in the future. The key trends in the development of cash-value life insurance in Ukraine are identified, including, in particular: a significant decrease in the share of life insurance companies in recent years; consistently low level of penetration of life insurance; shifting the emphasis in the areas of allocating the life insurance reserves. It was found that life insurance companies, as a result of changes in reserve management strategies, focus primarily on low-risk investments, which are represented by government securities.

According to the results of Var-modeling of investment processes on the life insurance companies' reserves, the availability of investment potential and the feasibility of placing such funds in bank deposits are substantiated. It is proved that

due to the effect of scale, investing the reserves of life insurance companies in bank deposits causes an increase in the growth rate of loans to households and non-financial corporations, and also helps increasing the ability of the public sector to attract domestic financial resources to finance the state budget deficit, which proves the need to intensify the cash-value life insurance to strengthen the potential impact of this type of insurance on the socio-economic development of Ukraine as a whole.

A matrix of actualization of the cash-value life insurance types by phases of the life cycle of human development is developed following the structural and dynamic analysis of a number of households' financial indicators and their critical understanding. There are three phases of the life cycle of human development (childhood/adolescence, maturity, old age), according to which the social functions and purpose of the cash-value life insurance are determined. The approximate time limits are framed, when the generation of funds of financial resources by a person takes place, as well as their limits, after which such a process is completed. The linear coefficients of structural shifts of gross premiums by subjects, as well as insurance premiums and payments in the areas of life insurance are calculated, which revealed the factors that led to the delayed effect, when critical changes in the structure of insurance premiums after one year caused radical transformations in insurance payments, and also made it possible to outline the role of households in the generation of financial resources of cash-value life insurance in recent years. The possibility of realizing the investment potential of cash-value life insurance via the infrastructure bonds investing, which will have a positive impact on the social aspects of citizens' life in individual regions and the state as a whole, is also substantiated. This allowed outlining the potential of cash-value life insurance in improving the financial well-being of Ukrainian citizens.

The dimensions of the cash-value life insurance digitalization are proposed, by highlighting the sequence of stages to apply the digital technologies in life insurance, outlining digital tools that can affect the development of insurers (including Big Data, Internet of Things, digitalization of health, artificial intelligence, cognitive computing). A methodical approach to assessing the state of development of the

largest life insurance companies in Ukraine, which is based on a combination of ranking and radar methods, is developed. The implementation of appropriate measures will help extending the capacity of cash-value life insurance, which in turn will increase its density.

It is established that protecting the consumers' interests of the cash-value life insurance is the basic prerequisite for the development of this type of insurance services in Ukraine, for which it is proposed implementing a number of financial, non-financial and mixed measures at the levels of state and insurance companies. The key non-financial measures are those aimed at preventing unfair practices of selling insurance products, raising awareness and financial literacy of citizens about the essence of cash-value life insurance, as well as measures related to the termination of the insurance contract or bankruptcy of the insurer. Concerning the key measures of a mixed nature, a promising set of actions of the newly created mega-regulator (NBU) is outlined, which is aimed at strengthening certain aspects of regulating the activities of life insurance companies and increasing the transparency of such insurers. It is substantiated that the priority measures of financial nature in particular should include the following: the creation of a fund to guarantee payments under long-term life insurance contracts; introduction of indexation of insurance payments on them; pegging the currency, in which the insurance contract is concluded, to one of the reserve currencies. The defined list of measures will strengthen the financial stability of life insurance companies, and will lay the groundwork for further development of cash-value life insurance in Ukraine.

Key words: life insurance, cash-value life insurance, insurance companies, life insurance companies, insurance payments, insurance services, investments, information technologies, innovations, insurance intermediaries, insurance market.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Ткаченко А.С. (2018) Вплив інфляційних ризиків на розвиток сфери страхування життя в Україні. *Фінансові послуги*. № 6. С. 12–16. (0,69 д.а).

2. Моташко Т.П., Ткаченко А.С. (2019) Сучасні тенденції розвитку ринку страхування життя у країнах європейського союзу. *Фінансові послуги*. № 6. С. 34–38. (0,76 д.а. – внесок автора 0,53 д.а., проведено аналіз рівня відсоткових ставок на фінансових ринках країн ЄС, розглянуто зміни у бізнес-моделях страховиків цих країн у останні роки).

3. Ткаченко А.С. (2020). Формування інвестиційних стратегій компаній зі страхування життя за умов економічних дисбалансів. *Інвестиції: практика та досвід*. № 3. С. 76–82. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.3.76 (0,84 д.а).

4. Приказюк Н.В., Ткаченко А. С. (2020). Оцінка конкурентоздатності компаній зі страхування життя в Україні. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. №4 (211). С. 47–53. (0,88 д.а. – внесок автора 0,44 д.а., запропоновано методичний підхід до оцінки конкурентоздатності компаній зі страхування життя, в основу якого покладено комбінування методів ранжування та радару).

Монографії:

5. Ткаченко А.С., Моташко Т. П. (2019). Страхування життя: європейський досвід та вітчизняні реалії. *Наукове видання «Ринок фінансових послуг: погляд у майбутнє»*. С. 329–344. (0,82 д.а. – внесок автора 0,52 д.а., здійснено розрахунок та порівняння показників проникнення та щільності страхування життя в європейській країнах та Україні).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Tkachenko A. (2020). Theoretical approaches to the classification of cash-value life insurance. *Scientific discussion journal* (Praha, Czech Reoublic). №42. Vol. 2. Pp. 53–57. (0,52 д.а.) (Чехія).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Ткаченко А.С. (2018). Сутність та специфічні риси «UNIT-LINKED»

страхування. *Ринок фінансових послуг України в умовах євроінтеграції*. Збірник тез доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції. – За заг. ред. проф. В.Д. Базилевича. Київ: Компринт. С.91–93. (0,18 друк. арк.).

8. Ткаченко А.С. (2019). Вплив процесів діджиталізації на страхування життя. *Ринок фінансових послуг України в епоху діджиталізації*. Збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції. – За заг. ред. доц. Н.В. Приказюк. Київ: Компринт. С.86–88. (0,19 друк. арк.).

9. Ткаченко А.С. (2019). Специфіка попиту домогосподарств на продукти накопичувального страхування життя. *Методи та форми управління соціально-економічним розвитком держави*. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: НО «Перспектива». С.104–107. (0,22 друк. арк.).

10. Ткаченко А.С. (2020). Влияние государственного регулирования на формирование инвестиционных стратегий life- страховщиков. *V International scientific and practical conference «Topical issues of the development of modern science»* (January 15-17, 2020) Publishing House «ACCENT», Sofia, Bulgaria. С. 950–953. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/01/topical-issues-of-the-development-of-modern-science_15-17.01.2020.pdf (0,16 друк. арк.).

11. Tkachenko A. (2020). Theoretical arrangement of the cash-value life insurance types. *Problems of implementation of science into practice*. Abstracts of XIII International Scientific and Practical Conference (Oslo, Norway 20-21 April 2020). Oslo, Norway 2020. Pp. 107–109. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/04/XIII-Conference-20-21-Oslo-Norway.pdf> (0,22 друк. арк.).

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ.....	22
1.1. Економічна природа накопичувального страхування життя.....	22
1.2. Класифікація видів накопичувального страхування життя.....	44
1.3. Роль накопичувального страхування життя у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни.....	63
Висновки до Розділу 1.....	81
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ.....	83
2.1. Періодизація становлення та розвитку накопичувального страхування життя.....	83
2.2. Діагностування інвестиційного потенціалу накопичувального страхування життя в Україні.....	117
2.3. Оцінка впливу накопичувального страхування життя на забезпечення соціального захисту населення.....	142
Висновки до Розділу 2.....	162
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ.....	165
3.1. Діджиталізація як драйвер розвитку накопичувального страхування життя.....	165
3.2. Удосконалення інституційно-правового забезпечення накопичувального страхування життя.....	184
3.3. Вектори підвищення ролі накопичувального страхування життя у соціально-економічному розвитку держави.....	201
Висновки до Розділу 3.....	216
ВИСНОВКИ.....	219
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	225
ДОДАТКИ.....	248

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні тенденції розвитку міжнародного страхового ринку свідчать про те, що його повноцінний розвиток неможливий без накопичувального страхування життя. У розвинених країнах даний вид страхування протягом десятиріч є рушійним механізмом активізації внутрішніх інвестиційних процесів. Крім того, накопичувальне страхування життя забезпечує виконання надважливої соціальної функції у суспільстві, що надає змогу певним чином перерозподіляти навантаження у цій сфері: з виключно державної площини – на рівень фінансової системи.

Щодо України потрібно констатувати надзвичайно низький рівень розвитку накопичувального страхування життя. Відсутність довіри до такого виду страхування – як одного з основних чинників занижених показників його зростання – не лише гальмує інвестиційні процеси в Україні, але й вимагає від держави виконання соціальних функцій у повному обсязі, що передбачає забезпечення їх лише на певному, здебільшого мінімальному рівні. Проте за умов хронічно дефіцитного державного бюджету, перекладання принаймні мінімального обсягу соціальних функцій на страховий ринок матиме позитивні наслідки для економіки загалом. Усі зазначені аспекти проблематики підтверджують актуальність та необхідність вивчення обраної теми дисертаційної роботи.

Серед сучасних зарубіжних науковців зміст накопичувального страхування життя, а також його роль в економічному розвитку вивчали Г. Дікінсон, С. Геріно, Р. Савадого та інші. Більш вузько окремі аспекти діяльності компаній зі страхування життя за інвестиційним напрямом досліджували А. Гупта, М. Каталан, Г. Імпавідо, А.Р. Мусалем. Серед науковців інших країн, які вивчали проблематику накопичувального страхування життя та його роль у соціально-економічному розвитку країни, можна виокремити таких: Є.В. Андрєєву, А.П. Архипова, А.І. Балабанова, І.Т. Балабанова, С.В. Єрмасова, К.Є. Турбину, Є.В. Кечуткіну, Т.А. Федорову, В.В. Шахова, А.К. Шихова та інших. Різнобічно питання розвитку накопичувального страхування життя та

його місця у фінансовій системі України досліджували вітчизняні вчені-економісти, серед яких: В.Д. Базилевич, О.Д. Вовчак, О.О. Гаманкова, Т.А. Говорушко, О.В. Жилякова, О.М. Залетов, Ю.М. Клапків, О.Р. Кривицька, С.О. Кропельницька, І.І. Плєць, О.М. Лобова, Ю.М. Мельничук, С.С. Осадець, Р.В. Пікус, Н.В. Приказюк, І.Ю. Рудь, О.В. Слободянюк, Т.В. Татаріна, Н.В. Ткаченко, О.І. Фарат, І.Л. Шевчук, А.С. Шолойко, Т.В. Яворська та інші.

Віддаючи належне напрацюванням щодо накопичувального страхування життя, які здійснювались як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, слід зазначити, що деякі питання потребують подальшого розгляду та уточнення. Зокрема, необхідно окреслити перспективи накопичувального страхування життя у контексті соціально-економічного реформування нашої країни та з'ясувати у цьому контексті його інвестиційний потенціал для фінансової системи. Нагальними є питання реалізації накопичувальним страхуванням життя соціальних функцій, що може відобразитись у його впливі на покращення якості життя громадян різних вікових категорій. Потребують подальшого вдосконалення підходи до оцінки сучасного стану розвитку компаній зі страхування життя, що за умов обмеженості інформації про їх діяльність може сприяти підвищенню довіри до накопичувального страхування загалом. Активних змін також мають зазнати підходи до забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя, що є особливо актуальним враховуючи те, що НБУ став новим державним мегарегулятором фінансового ринку України. Висока значущість зазначених питань, недостатнє їх наукове та прикладне вивчення обумовили вибір теми дисертаційного дослідження, визначили його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась у межах теми кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Європейський вектор розвитку страхового ринку України» у 2020 р. № 16КФ040-11, де автором надано пропозиції щодо комплексного переосмислення теоретичних та

практичних аспектів ролі накопичувального страхування життя на сучасному етапі розвитку страхового ринку України у контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад накопичувального страхування життя, розробка методичних підходів та практичних рекомендацій щодо активізації його розвитку в Україні для сприяння соціально-економічному зростанню держави. Задля розкриття змісту поставленої мети передбачається вирішити такі завдання:

- з'ясувати економічну природу накопичувального страхування життя;
- запропонувати класифікацію видів накопичувального страхування життя;
- розкрити функціональне призначення накопичувального страхування життя та визначити його роль у соціально-економічному розвитку держави;
- здійснити періодизацію становлення та розвитку накопичувального страхування життя в Україні;
- провести діагностування інвестиційного потенціалу накопичувального страхування життя в Україні;
- оцінити вплив накопичувального страхування життя на забезпечення соціального захисту громадян;
- розкрити роль діджиталізації у розвитку накопичувального страхування життя в Україні;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення інституційно-правового забезпечення розвитку накопичувального страхування життя;
- визначити вектори підвищення ролі накопичувального страхування життя у забезпеченні соціально-економічного розвитку України.

Об'єктом дослідження є процеси функціонування та розвитку накопичувального страхування життя.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади розвитку накопичувального страхування життя в Україні.

Методи дослідження. Необхідність розв'язання поставлених завдань обумовила використання таких методів дослідження: *діалектичного* – з метою окреслення теоретичної сутності накопичувального страхування життя; *сходження від абстрактного до конкретного* – при виокремленні іманентних характеристик накопичувального страхування життя; *групування* – задля класифікації видів накопичувального страхування життя за основними та доповнюючими ознаками; *системного* – для встановлення впливу накопичувального страхування життя на окремі складові фінансової системи держави; *історичного та логічного* – при виокремленні чинників, які вплинули на розвиток накопичувального життя, та окресленні особливостей його періодизації; *аналітичного та методу статистичного аналізу* – при визначенні сучасного стану розвитку накопичувального страхування життя; *VAR-моделювання* – для доведення Гіпотез щодо впливу розміщення коштів резервів зі страхування життя на економічне зростання у країні через інструменти ОВДП та банківські депозити; *аналізу структурних зрушень* – задля виявлення інтенсивності змін структури валових премій зі страхування життя за суб'єктами, а також страхових премій та виплат за напрямками страхування життя; *ранжування та методу радару* – як складових комбінованого підходу щодо оцінки стану розвитку найбільших компаній зі страхування життя в Україні; *графічного зображення* – з метою візуалізації отриманих даних та результатів.

Інформаційною базою дослідження є статистичні дані, звіти та аналітичні публікації Державної служби статистики України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національного банку України та інших державних органів влади, які мають відношення до регулювання накопичувального страхування життя, фінансова звітність компаній зі страхування життя. Вивчалися законодавчі й нормативно-правові акти, стратегічні документи та концепції розвитку, розроблені

державними органами влади України та інших країн, насамперед ЄС. Аналізувалися монографії, наукові публікації, матеріали провідних вітчизняних та зарубіжних видань, наукові напрацювання дослідницьких інститутів та центрів, інші напрацювання щодо накопичувального страхування життя, у тому числі первинні дані з мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо активізації розвитку накопичувального страхування життя задля сприяння соціально-економічному зростанню України. Найбільш важливі результати, що становлять наукову новизну дисертаційного дослідження та виносяться на захист, є такими:

удосконалено:

- теоретичний підхід до визначення змісту накопичувального страхування життя, що на відміну від існуючих, базується на компаративному аналізі понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя» із використанням паралельного лінійного чотириетапного алгоритму дослідження, передбачає виокремлення їх іманентних характеристик і дозволяє сформулювати авторське визначення поняття «накопичувальне страхування життя», що сприятиме поглибленню розуміння потенціалу даного страхування у соціально-економічному розвитку держави;

- класифікацію накопичувального страхування життя шляхом наведення її узагальненої фасетної класифікації, що на відміну від існуючих, передбачає виділення спектру різновидів такого страхування за двома блоками ознак: основними (видами; тривалістю дії; суб'єктами, на користь яких здійснюється страхування; метою; ключовими інтересами, якими керуються суб'єкти у процесі страхування) та доповнюючими (правовим статусом суб'єктів, які можуть виступати страхувальниками; періодичністю сплати страхових премій; ступенем гнучкості умов; тривалістю страхового покриття; порядком змінності страхової суми; черговістю страхових виплат); що дозволяє окреслити вектори впливу кожного з видів на окремі аспекти соціально-економічного розвитку

держави;

- науковий підхід до визначення впливу накопичувального страхування життя на соціально-економічний розвиток держави, що ґрунтується на окресленні та групуванні функціоналу (базового та додаткового) накопичувального страхування життя, розкритті його трансмісійного механізму через складові фінансової системи держави, зокрема фінансовий ринок, що у кінцевому результаті дозволить віднайти шляхи активізації накопичувального страхування життя та посилення його ролі у сприянні соціально-економічному розвитку України;

- методичний підхід до діагностування інвестиційного потенціалу накопичувального страхування життя, що на відміну від існуючих, передбачає використання VAR-моделювання процесів інвестування страхових резервів компаній зі страхування життя і врахування їх специфіки в Україні та дозволяє обґрунтувати необхідність розміщення резервів компаній зі страхування життя у банківські депозити, що за рахунок ефекту масштабу призводить до зростання темпів приросту кредитів фізичних осіб та нефінансових корпорацій з одного боку, та до підвищення здатності бюджетної сфери залучати внутрішньодержавні фінансові ресурси для фінансування дефіциту державного бюджету з іншого, що підтверджує потребу в активізації розвитку накопичувального страхування життя як перспективного фактора соціально-економічного зростання України;

- методичний інструментарій оцінки впливу накопичувального страхування життя на забезпечення соціального захисту населення, що на відміну від існуючих, ґрунтується на застосуванні розробленої матриці актуалізації накопичувального страхування життя за фазами життєвого циклу розвитку людини (дитинство/підлітковий вік, зрілість, старість) та врахуванні структурних зрушень основних показників, які характеризують участь громадян у накопичувальному страхуванні життя в Україні; це дозволяє віднайти компаніям зі страхування життя резерви розвитку такого страхування з огляду на спонукальні мотиви людини у різних вікових групах;

набули подальшого розвитку:

- періодизація розвитку накопичувального страхування життя в Україні, в основі якої – критеріальна дуальність, що передбачає врахування загальноекономічних і вузькосекторальних чинників прямого та опосередкованого впливу на накопичувальне страхування життя, що дає змогу розмежувати й охарактеризувати його етапи (зародження, зростання, глобальної економічної кризи, міжкризового розвитку, соціально-економічної, політичної кризи, посткризового становлення, сучасний) задля обґрунтування шляхів усунення основних перепон зростання накопичувального страхування життя у майбутньому;

- обґрунтування сучасних пріоритетів розвитку накопичувального страхування життя через його діджиталізацію шляхом виокремлення послідовності етапів застосування страховиками цифрових технологій, окреслення можливого інструментарію й очікуваних результатів, а також розробки алгоритму оцінки стану розвитку компаній зі страхування життя, який базується на комбінуванні методів ранжування та радару і може бути покладений в основу створення відповідної цифрової платформи, що зокрема шляхом забезпечення комплексного підходу в обслуговуванні клієнтів сприятиме створенню підґрунтя для підвищення щільності і проникнення накопичувального страхування життя в Україні;

- пропозиції з підвищення ролі накопичувального страхування життя у контексті сучасних реформ соціального спрямування в Україні, зокрема шляхом забезпечення можливості повноцінної участі компаній зі страхування життя у системі пенсійного страхування та інвестуванні в інфраструктурні облігації, що сприятиме розбудові новітньої соціальної інфраструктури (у тому числі медичної) як запоруки майбутнього економічного розвитку та стабілізації демографічної ситуації в регіонах і країні загалом;

- комплекс заходів фінансового, не фінансового та змішаного характеру, спрямований на посилення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя, а також пропозиції щодо удосконалення

інституційно-правового забезпечення функціонування компаній зі страхування життя у контексті діяльності новоствореного мегарегулятора задля посилення фінансової стійкості страховиків як основи подальшого розвитку накопичувального страхування життя та посилення його впливу на соціально-економічне зростання України.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення дисертації, а також висновки та сформовані рекомендації щодо активізації накопичувального страхування життя та посилення його ролі за інвестиційним та соціальним напрямками з метою забезпечення соціально-економічного розвитку держави загалом, були апробовані та впроваджені в навчальний процес при викладанні лабораторних та семінарських занять для студентів економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка з дисциплін «Ринок страхових послуг» та «Основи страхового менеджменту», що є складовою підготовки фахівців за освітнім рівнем «бакалавр», спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» освітньо-наукової програми «Фінанси і кредит» (довідка № 040/28 від 10.03.2021 р.).

У практиці установ та організацій, які працюють на страховому ринку України, були апробовані та отримали застосування такі наукові результати: запропонований методичний підхід до оцінки стану розвитку найбільших компаній зі страхування життя України, який базується на комбінуванні методів ранжування та радару, враховуючи його наочність і невеликі обсяги потрібних для обчислення статистичних даних для розрахунків, визначено Лігою страхових організацій України таким, що може використовуватись у якості додаткового джерела інформації для всіх учасників страхового ринку (довідка №108-6/IV-6 від 24.11.2020 р.); запропонований у дисертації підхід до етапізації застосування новітніх діджитал-рішень враховано при розробці стратегії інноваційного розвитку страхової компанії АТ «СК «ІНГО ЖИТТЯ», що дозволило підвищити ефективність та результативність її діяльності у оцінці

ризиків, дистрибуції страхових продуктів та оптимізації витрат (довідка № 206 від 06.04.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, здобуті автором самостійно. Дисертаційна робота становить самостійне наукове дослідження, у якому відображається авторське бачення ролі накопичувального страхування життя у соціально-економічному розвитку держави. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використовувались ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи були подані до розгляду та доповідалися на п'яти міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема таких: XII Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Грудневі читання 2018» (7 грудня 2018 р., м. Київ), XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Грудневі читання 2019» (5–6 грудня 2018 р., м. Київ), Міжнародній науково-практичній конференції «Методи та форми управління соціально-економічним розвитком держави» (23 серпня 2019 р., м. Дніпро), V International Scientific and Practical Conference «Topical issues of the development of modern science» (January 15–17, 2020, in Sofia, Bulgaria), XIII International Scientific and Practical Conference «Problems of implementation of science into practice» (20–21 April 2020 in Oslo, Norway).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 11 наукових працях загальним обсягом 5,48 друк. арк. (особистий внесок автора 4,51 друк. арк.), серед яких: частина у колективній монографії (0,52 друк. арк.), 4 статті у вітчизняних фахових виданнях (2,5 друк. арк.); 1 стаття у наукових періодичних виданнях іноземних держав (0,52 друк. арк.); 5 публікацій за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій (0,97 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків до роботи, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг

дисертаційного дослідження становить 282 сторінки. Дисертація містить 43 рисунки та 23 таблиці (з яких 5 рисунків і 2 таблиці займають усю площу сторінки), має 19 додатків, що розміщуються на 32 сторінках. Список використаних джерел нараховує 218 найменувань, розміщених на 22 сторінках роботи.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

1.1. Економічна природа накопичувального страхування життя

Сучасний етап розвитку економіки будь-якої розвиненої країни передбачає соціальну орієнтованість як базову цінність. Це пов'язано з тим, що в основу розвитку сучасних економік таких країн покладено людський капітал як найбільш ефективний фактор виробництва. Саме це обумовлює нагальну потребу забезпечення повного і різнобічного розвитку громадян окремої країни та їх людського капіталу, що неможливо без повноцінного захисту здоров'я та життя людей. При цьому на етапі реалізації політики соціальної орієнтованості країни стикаються зі значною нестачею коштів для її реалізації [154, с. 47]. Саме тому надзвичайної актуальності набувають питання розвитку різних видів страхування життя як дієвого механізму забезпечення соціального захисту населення, що дає змогу не лише покривати його мінімально необхідний рівень, але й закладати основу для довгострокового накопичення коштів.

Дослідження сутності поняття «накопичувальне страхування життя» неможливе без розуміння його родового поняття «страхування життя». При цьому оцінка змісту наведених понять ускладнюється надвеликою кількістю різноманітних підходів і визначень, які наводяться у науковій та енциклопедичній літературі, а також нормативно-правових актах. Все це свідчить про потребу комплексного аналізу дослідження сутності родової категорії «страхування життя» задля виокремлення іманентних ознак, які б дали розуміння змісту поняття «накопичувальне страхування життя» як більш складної і багатогранної категорії у межах родового поняття. З метою комплексного аналізу сутності понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя», на нашу думку, доцільно запропонувати паралельний лінійний алгоритм їх дослідження.

Рис. 1.1. Паралельний лінійний алгоритм дослідження сутності понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя»

Джерело: авторська розробка

На першому етапі аналізу визначень понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя» відповідно до наведеного на рис. 1.1 паралельного лінійного алгоритму, розглянемо підходи, наявні у науковій літературі. Зазначимо, що єдиної позиції щодо розуміння змісту обох понять серед вітчизняних та зарубіжних науковців не існує, тому розглянемо детально кожне з них.

Вчені, які вивчають поняття «страхування життя», здебільшого використовують два основних методи дослідження його сутності:

- 1) пропонують узагальнені підходи авторських визначень, на основі яких потім формулюють власне;
- 2) наводять авторські визначення окремо від аналізу та систематизації інших.

Так, поширеним є підхід до систематизації визначення страхування життя з позиції страхових теорій. Такий підхід зокрема пропонують С.А. Бахматов та Є.В. Семенова, акцентуючи увагу на розгляді поняття «страхування життя» відповідно до теорій страхового ризику, страхового договору, відшкодування збитків та страхового фонду [10, с. 63].

Аналогічний підхід також застосовують О.М. Лобова та М.Г. Кудря, які у рамках теоретичного підходу пропонують розмежовувати наявні визначення поняття «страхування життя» за теоріями страхового ризику, договору та відшкодування шкоди; підходом із застосуванням теорії страхового ризику; системою економічної безпеки; за системним підходом [70, с. 28].

Окремі науковці, зокрема О.І. Фарат, на основі аналізу певних теорій (теорії страхового договору, страхового фонду, еventуальної потреби, відшкодування збитків та теорії страхового ризику) визначають особливості, притаманні категорії «страхування життя», насамперед її соціальній та економічній складовій [157, с. 245].

На нашу думку, наведені вище підходи до аналізу поняття «страхування життя» через страхові та інші теорії здебільшого мають поверхневий характер, адже за змістом вони лише номінально розмежовують наявні в економічній літературі визначення інших авторів за певними теоріями. При цьому у межах самих теорій поняття «страхування життя» взагалі не розглядається.

Зважаючи на це, на нашу думку, більш обґрунтованим є аналіз існуючих у економічній літературі визначень поняття «страхування життя» з позиції вичленовування характерних для кожного з них рис. Більшість наявних у науковій літературі визначень за змістом можна розподілити за п'ятьма

основними критеріями, відповідно до яких поняття «страхування життя» розглядається як:

- 1) система економічних відносин;
- 2) вид особистого страхування;
- 3) підгалузь особистого страхування;
- 4) зобов'язання та відповідальність страховика;
- 5) вид матеріального захисту.

Проаналізуємо кожен підхід детальніше. Згідно з першим підходом страхування життя розглядається як певна система економічних відносин [158, с. 4; 129; 169, с. 257].

Досліджуючи страхування життя у такому аспекті, О.І. Фарат не конкретизує суб'єктів таких відносин, а зараховує до них надавачів та споживачів страхових послуг у загальному розумінні. Науковець акцентує увагу на тому, що унаслідок реалізації такого виду страхування споживачі страхових послуг в обмін на премії отримують можливість захисту від основних, а за особливих умов договору – і додаткових видів ризиків [158, с. 4].

Розширюють надане О.І. Фарат визначення О.А. Сич та Н.Р. Вольська. Автори конкретизують перелік суб'єктів страхування життя, включаючи до їх складу не лише страхові компанії та страхувальників, а також вигодонабувачів та спадкоємців. Крім того, науковці окрім ризикової також виокремлюють заощаджувальну функцію страхування життя і розглядають обидві у комплексному поєднанні [129].

Більш поглиблено у межах даного підходу розглядає поняття «страхування життя» А.К. Шихов [169, с. 257]. Науковець, на відміну від попередніх авторів, наголошує на тому, що основою страхування життя є не просто «система економічних відносин», а «замкнені перерозподільні відносини». При цьому у визначенні вчений розкриває весь механізм трансформації премій, сплачених страхувальником у інвестиційні ресурси, шляхом створення цільового страхового фонду з метою здійснення подальших

виплат у разі настання страхових випадків, передбачених договорами страхування [169, с. 257].

Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що, як і страхування (виходячи з суб'єктного підходу) загалом страхування життя являє собою сукупність певних економічних відносин між його учасниками (компаніями зі страхування життя та страхувальниками (застрахованими, вигодонабувачами)), і в будь-якому випадку такі відносини є першоосновою.

Другий підхід до визначення поняття «страхування життя» розкриває його зміст у контексті економічної діяльності страховиків у страхуванні життя. Зокрема науковці розглядають страхування життя як підгалузь особового страхування [85, с. 384; 69, с. 48; 13; 37, с. 493].

Найбільш вузьким серед наявних у межах даного підходу можна вважати визначення, яке наводить Л.О. Бойко. Науковець пропонує розглядати страхування життя як механізм захисту від різних ризиків, пов'язаних із життям, здоров'ям та працездатністю людини [13]. Попри те, що пропоноване визначення висвітлює функціональний зміст страхування життя, на нашу думку, воно є доволі обмеженим, адже у ньому немає суб'єктів страхових відносин.

Більш розширеним у межах дослідження страхування життя як підгалузі особистого страхування є визначення О.В. Орлової. Автор акцентує увагу на об'єкті страхування. Зокрема науковець зараховує до нього майнові інтереси, пов'язані із дожиттям застрахованим до певного терміну або настанням іншої події [85, с. 384].

Практично ідентичним за змістом із попереднім є визначення, яке наводять С.О. Кропельницька та І.І. Плєць. При цьому, на відміну від О.В. Орлової науковці, визначаючи об'єкт страхування, виокремлюють «майнові інтереси, пов'язані із життям застрахованого», звертаючи при цьому увагу на добровільний характер договорів страхування життя [69, с. 48].

Отже можна констатувати, що відповідно до наведеного підходу автори акцентують увагу на майнових інтересах та умовах, за якими реалізуються договори страхування життя.

Третій підхід до визначення поняття «страхування життя» безпосередньо пов'язаний із його видовими характеристиками як складової особистого страхування. З цієї позиції науковці розглядають страхування життя як вид особистого страхування [17, с. 137; 93; 142, с. 280].

Найбільш вузьке у даному контексті визначення наводить О.Д. Вовчак Науковець лише окреслює перелік суб'єктів страхування життя і акцентує увагу на обов'язках страховика здійснювати страхові виплати відповідно до умов, визначених у договорі [17, с. 137].

Ширшим є визначення, наведене К.Є. Турбиною. У ньому конкретизується позиція щодо умов, за якими можуть здійснюватися страхові виплати: дожиття застрахованою особою до певного терміну або віку, а також смерть. При цьому у даному визначенні, на відміну від наведеного О.Д. Вовчак, перелік суб'єктів страхування життя обмежений [142, с. 280].

Найширше у межах такого підходу визначення поняття «страхування життя» пропонується у вітчизняному законодавстві. Так, зокрема у Законі України «Про страхування» не лише наводяться умови, відповідно до яких страховик має здійснювати страхові виплати, але й виокремлюється договірний характер відносин [48].

Загалом, аналізуючи наведений підхід зазначимо, що визначення, наведені у його межах, здебільшого акцентують увагу на обов'язках страхувальників здійснювати виплати відповідно до визначених умов договору, при цьому об'єкт страхових відносин не розглядається на відміну від визначення поняття «страхування життя» як підгалузі особистого страхування.

У четвертому з виокремлених підходів до визначення поняття «страхування життя» основний акцент переноситься на забезпечення відповідальності та виконання зобов'язань страховиком щодо страхувальника [140, с. 297; 40, с. 86; 138, с. 251].

Найбільш вузько у даному контексті визначають перелік зобов'язань страховика А.Г. Загородній та Г.Л. Вознюк, на думку яких до них належить дожиття до певного віку або смерть. При цьому, як зазначають автори, страховик зобов'язується «виплатити тверду суму» [40, с. 86].

Дещо розширює зміст визначення «страхування життя» Т.А. Федорова. Науковець акцентує увагу на тому, що страховик гарантує страхувальнику або третій особі виплату певної суми коштів за аналогічними до попереднього визначення напрямками: дожиття до певного строку або смерті [138, с. 251].

Аналогічним до попередніх, проте більш розширеним є підхід С.С. Осадця, у якому окрім наведених попередніми авторами напрямів здійснення страхових виплат також визначаються зобов'язання страховика щодо страхувальників при настанні певної події (одруження, народження дитини) або у разі втрати здоров'я внаслідок нещасного випадку [140, с. 297].

На нашу думку, четвертий підхід за змістом наведених визначень є подібним до третього. При цьому третій підхід можна вважати ширшим ніж четвертий, оскільки окрім зобов'язань страховика у ньому також виділяється приналежність страхування життя до видів особистого страхування.

П'ятий серед виокремлених підходів розглядає поняття «страхування життя» як вид матеріального захисту людей [5, с. 422; 159, с. 553; 73, с. 8].

Найбільш вузько у даному контексті визначення страхування життя подає В.Д. Базилевич, на думку якого воно «передбачає захист майнових інтересів на випадок смерті застрахованого» [5, с. 422].

Більш розширено, відповідно до даного підходу, наводить визначення страхування життя Т.І. Єфименко, в якому на відміну від попереднього зазначається, що «страховою подією є смерть застрахованого» [159, с. 553].

Найбільш широко у межах п'ятого підходу формулює визначення страхування життя Ю.М. Мельничук. Науковець не лише розглядає його як вид матеріального захисту, але й уточнює перелік суб'єктів, на яких він поширюється (страхувальники, застраховані). Крім того, у визначенні окреслюється перелік випадків, щодо яких передбачаються страхові виплати

(дожиття, смерть, нещасний випадок, хвороба застрахованого), а також зазначається обов'язковість регулярних страхових внесків.

На нашу думку, наведене Ю.М. Мельничук визначення є не лише найбільш широким у межах дослідженого підходу, але й детально описує основні ознаки поняття «страхування життя» загалом [73, с. 8]. При цьому у ньому не висвітлені аспекти функціонального призначення даного виду страхування, його ризиковий характер, а також заощаджувальний та інвестиційний потенціал.

Враховуючи те, що більшість наведених визначень мають спільні ознаки та характеристики, виконаємо їх систематизацію (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Систематизація підходів науковців до визначення поняття «страхування життя»

Автор	Виокремлюють лише страховиків та страхувальників	Окрім страховиків та страхувальників визначають інших суб'єктів	Наявність страхової премії	Наявність страхових виплат	Ризикова функція	Заощаджувальна функція	Інвестиційна функція	Договірний характер відносин	Наявність умов здійснення страхових виплат	Наявність майнових відносин	Довгостроковий характер	Соціальна функція
Фарат О.І.	+		+		+			+				
Сич О.А., Вольська Н.Р.	+				+	+						
Шихов А.К.		+	+	+		+	+	+				
Вовчак О.Д.		+		+				+				
Закон України «Про страхування»	+			+				+	+			
Турбіна К.С.	+			+				+	+			
Орлова О.В.	+								+	+		
Кропельницька С.О., Плець І.І.	+							+	+	+		
Бойко Л.О.					+							
Стельмах В.С.								+			+	
Осадець С.С.		+						+	+			
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л.	+			+				+	+			
Федорова Т. А.		+	+	+					+			
Базилевич В.Д.									+	+		
Єфименко Т.І.									+	+		
Мельничук Ю.М.		+	+	+				+	+	+		
Шахов В.В.	+		+	+				+				
Ткаченко Є.Ю.	+		+	+				+	+			
Залєтов О.М.					+	+						+
Татаріна Т.В.											+	+

Джерело: складено автором за даними додатку А.

Наведені нами підходи до визначення поняття «страхування життя» найбільш повно характеризують його зміст на основі позицій науковців у даній сфері. У науковій літературі наявні й інші визначення, які за своїм змістом подібні до наведених, проте акцентують увагу на окремих ознаках та притаманних рисах. Повний перелік визначень, відповідно до виокремлених п'яти підходів та інші позиції вчених наведено у Додатку А.

Аналіз сутності поняття «страхування життя» відповідно до авторських визначень не дає комплексного уявлення про його зміст. Досить обмеженими також можна вважати поодинокі визначення поняття «накопичувальне страхування життя», які наводяться у науковій літературі. Ще однією особливістю, яка прослідковується при паралельному аналізі понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя» є те, що дуже часто науковці, розглядаючи поняття «страхування життя», мають на увазі «накопичувальне страхування життя».

Так, на думку Т.А. Говорушко, страхування життя є довгостроковим накопичувальним страхуванням, де об'єктом страхових відносин виступають майнові інтереси, які не суперечать чинному вітчизняному законодавству, пов'язані із життям застрахованої особи, що реалізуються через договір страхування на добровільній основі [22, с. 343].

Схожим, проте більш розширеним, є визначення С.А. Бахматова та Є.В. Семенової, які під накопичувальним страхуванням життя розуміють відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб (страхувальників, застрахованих), пов'язаних із отриманням негативних або позитивних наслідків від реалізації страхових ризиків на умовах платності, зворотності, строковості та дохідності [10, с.64]. Окрім цього науковці виокремлюють предмет накопичувального страхування життя, яким на їх думку є життя, здоров'я, працездатність і пенсійне страхування застрахованої особи.

Науковці, які досліджують зміст накопичувального страхування життя, також акцентують увагу на його характерних ознаках, зокрема на довгостроковому характері цього виду страхування [22, с. 343; 2, с. 56;

10, с. 62]. При цьому зокрема Г.М. Лозова, навіть визначає середню тривалість такого виду страхових відносин, яка коливається у межах 10–20 років.

На думку О.В. Золотарьової та В.О. Галаганова характерною рисою накопичувального страхування життя є те, що за даного виду страхування «страхова сума виплачується страхувальнику за дожиття ним до зазначеного терміну або у разі смерті застрахованої особи його спадкоємцям» [55, с. 590].

Є.В. Кечуткіна серед інших ознак, характерних для накопичувального страхування життя, відзначає його ризиковий характер. На відміну від ризикових видів страхування, при накопичувальному страхуванні життя реалізується не лише передача ризику, але і його профілактика (диверсифікація) [63, с. 52].

Таким чином, внаслідок надвеликої кількості неточностей та недоліків, притаманних визначенням понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя», неможливо дійти комплексного розуміння їх сутності. Виходячи з цього, багато науковців використовують інші об'єкти дослідження їх змісту. Зокрема більшість авторів, які наводять визначення понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя», вичленовують уточнюючі ознаки шляхом їх порівняння з ризиковими видами страхування. З цього випливає необхідність дослідження таких ознак, що відповідає другому етапу паралельного лінійного алгоритму дослідження змісту понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя».

Аналіз наукової літератури дав можливість виокремити відмінні ознаки страхування життя порівняно з іншими видами ризикового страхування (табл. 1.2), до яких в узагальненому вигляді науковці відносять: особливий характер предмета та об'єкта страхування життя; видозмінене розуміння понять «страховий випадок»; трансформацію мети страхування (з відшкодування збитків до одержання грошової допомоги); довгостроковість; специфічний характер страхового ризику; соціальну спрямованість; нагромаджувальний (накопичувальний) характер, результатом чого є формування викупної суми та інвестиційного доходу.

Таблиця 1.2

Відмінні ознаки страхування життя порівняно з ризиковими видами
страхування

Автор	Характерні виключно для страхування життя ознаки
Фарат О.І. [158, с. 4]	- предмет страхування – життя людини, яке не піддається грошовій оцінці; - нагромаджувальний характер, що призводить до наявності викупної суми та інвестиційного доходу
Сич О.А., Вольська Н.Р. [129]	- поєднання властивостей страхового захисту та заощадження коштів; - трансформація змісту понять «страховий ризик» та «страховий випадок» через можливість настання передбачуваної чи навіть очікуваної події (весілля) та непередбачуваності страхової події (втрата працездатності); - не має на меті відшкодування збитків, заподіяних страховим випадком, проте дає можливість одержати грошову допомогу страхувальникам; - страхова премія може перевищувати страхову суму
Заруба П.В. [53, с. 282]	- специфічний об'єкт страхових відносин – працездатність, здоров'я, життя людей, пов'язаний із відтворенням робочої сили; - не забезпечує відшкодування збитків, заподіяних страховим випадком, натомість надає змогу одержати грошову допомогу страхувальникам
Базилевич В.Д. [5, с. 422–423]	- життя людини не має вартісної (грошової) оцінки; - суб'єктами страхових відносин є страховик, страхувальник, застрахована особа та бенефіціар (вигодонабувач); - страхова сума визначається окремо на кожного застрахованого з урахуванням його інтересів та можливостей обох сторін; - такі договори страхування мають довгостроковий характер; - виконання захисної та заощаджувальної функції
Стецюк Т.І. [136, с. 159]	- зміна значення понять «страховий ризик» і «страховий випадок»; - дає змогу отримати застрахованим особам чи членам їх родини матеріальну допомогу у вигляді грошової компенсації й не передбачає відшкодування заподіяних матеріальних збитків; - нагромаджувальний (накопичувальний) характер; - передбачає наявність певної викупної суми й відповідного рівня інвестиційного доходу; - страховик, концентруючи протягом тривалого періоду страхові внески, включає до розрахунку страхового тарифу і гарантовану страхувальнику дохідність, яка виникає унаслідок інвестиційної діяльності страховика
Артюх Т.М. [3, с. 10]	- дає можливість одержати захист від існуючих ризиків та заощадити кошти; - не забезпечує відшкодування матеріальних збитків, але дає змогу страхувальникам та їх сім'ям гарантовано одержувати грошову допомогу; - є могутнім джерелом довгострокових інвестицій у державі
Кечуткіна Є.В. [63, с. 52-53]	- основною метою є накопичення до певного терміну та фінансовий захист - довгостроковий характер; - страхування ризиків, що сталися в результаті нещасного випадку і з будь-якої причини (наприклад хвороби); - сприяє забезпеченню соціальної стабільності
Лобова О.М., Кудря М.Г. [70, с.28]	- механізм забезпечення соціальної стабільності у державі; - потужне джерело довгострокових інвестицій в економіку країни

Джерело: складено автором за [158, с. 4; 129; 5, с. 282; 5, с. 422–423; 136, с. 159; 3, с. 10; 63, с. 52–53; 70, с. 28]

Велика кількість авторів акцентують увагу на тому, що характерною особливістю страхування життя порівняно з іншими видами ризикового страхування є його предмет дослідження, яким виступає життя людини [158, с.4; 5, с. 422]. Такий предмет страхування не може оцінюватись у грошовому еквіваленті, що й перетворює страхування життя у принципово інший вид страхування (порівняно з ризиковими видами страхування).

Зазначимо, що окремі науковці ототожнюють предмет та об'єкт страхування життя. Так П.В. Заруба, на відміну від О.І. Фарат та В.Д. Базилевича, зараховує життя людей не до предмета, а до об'єкта особового страхування поряд зокрема з працездатністю та здоров'ям, що пов'язані з відтворенням робочої сили [53, с. 282]. На нашу думку, у контексті даного дослідження потрібно погодитися з думкою О.І. Фарат та В.Д. Базилевича про те, що життя людей є предметом страхування, акцентуючи увагу на його виняткових характеристиках, які не мають вартісного вираження.

Наступною характерною особливістю страхування життя, на яку вказують деякі науковці (О.А. Сич, Н.Р. Вольська, О.І. Худяков, Т.І. Стецюк), є відмінності у розумінні понять «страховий ризик» та «страховий випадок» порівняно з їх значенням у ризикових видах страхування. Ці вчені наголошують на тому, що поняття «страхового випадку» у контексті страхування життя змінюється, адже воно припиняє бути «подією, для якої характерне заподіяння шкоди об'єкту страхування» [129; 165; 136, с. 159]. Зазначимо, що таке твердження не відповідає змісту поняття «страховий випадок», яке наводиться у вітчизняному законодавстві, де під ним розуміють «подію, яка передбачається договором страхування або законодавством, що відбулась, і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі» [48]. Також згадані науковці стверджують, що поняття «страховий ризик» при розгляді його у контексті страхування життя теж змінюється через відсутність «непередбачуваності настання події». При цьому, згідно з наведеним у Законі України «Про страхування» визначенням,

«страховий ризик має ознаки ймовірності та випадковості настання», що відповідає розумінню змісту поняття «страхування життя» [48].

Отже, наведене у Законі України «Про страхування» визначення поняття «страховий випадок» не акцентує увагу на заподіянні шкоди об'єкту страхування, так само як і поняття «страховий ризик» не обмежується «непередбачуваністю настання події». На нашу думку, виокремлена згаданими науковцями ознака трансформації змісту понять «страховий випадок» та «страховий ризик» є доволі дискусійною.

Пов'язаною із попередньою є інша відмінна ознака, яку також досить часто виокремлюють науковці. Так, О.Д. Заруба, О.А. Сич, Н.Р. Вольська, Т.І. Стецюк, Т.М. Артюх, О.М. Залетов зазначають, що страхування життя «не має на меті відшкодування збитків, заподіяних страховим випадком, натомість дозволяє одержати грошову допомогу застрахованим громадянам або їхнім сім'ям» [53, с. 282; 129; 136, с. 159; 3, с. 10; 51, с.9]. Науковці, які виокремлюють цю ознаку, часто також вказують на те, що у даному контексті втрачається зміст страхової функції, а деякі (С.Б. Авдашева, П.О. Руденський), взагалі наголошують на тому, що страхування життя є різновидом позики, міри, товариства, збереження, квазістрахування [1, с. 84].

На нашу думку, цей підхід як і попередній, є певною мірою дискусійним, що пов'язано з хибним розумінням змісту «страховий випадок». Як зазначалося раніше, у вітчизняному законодавстві при визначенні змісту поняття «страховий випадок» відсутній акцент на відшкодуванні збитків, натомість встановлюється «обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі», що безпосередньо стосується страхування життя, адже саме за цього виду страхування суб'єктами страхових відносин є не лише страховик та страхувальник, але й треті особи (застрахована особа та бенефіціар (вигодонабувач)) [5, с. 423]. На нашу думку, виокремлена ознака не може вважатися характерною лише для страхування життя, адже визначення поняття «страховий випадок» стосується всіх видів страхування.

Велика кількість науковців розглядають потенціал страхування життя з позиції забезпечення соціальної стабільності країни [63, с. 52–53; 70, с. 28; 51, с. 9].

Доволі детально у даному контексті зміст страхування життя розглядає О.М. Залетов, акцентуючи увагу на тому, що страхуванню життя притаманний великий перелік соціальних ризиків, до яких він відносить смерть, інвалідність, тимчасову непрацездатність, старість [51, с. 8]. Науковець доводить, що соціальний ризик має об'єктивний характер, пов'язаний із вірогідністю втрати засобів існування чи з необхідністю здійснення додаткових матеріальних витрат. Страхування життя спроможне нівелювати негативний вплив таких ризиків, саме тому, на думку науковця, воно має розглядатись як невіддільна частина соціального захисту населення [51, с. 9].

Більш розширено подає наведений О.М. Залетовим підхід Є.В. Кечуткіна. Науковець класифікує соціальні ризики за трьома видами: необхідністю отримання медичної допомоги; втратою застрахованою особою доходу або іншого прибутку, у зв'язку з настанням страхового випадку; додатковими витратами застрахованої особи або членів її сім'ї у зв'язку з настанням страхового випадку [63, с. 52]. У межах даних видів соціальних ризиків автор виокремлює такі їх підвиди: трудові каліцтва, професійні захворювання, інвалідність, настання пенсійного віку, материнство, втрата годувальника, визнання особи безробітною. Окрім детального окреслення переліку ризиків, які страхування життя здатне істотно зменшити, Є.В. Кечуткіна також акцентує увагу на тому, що воно виконує одразу дві соціальні функції: захисну та компенсаторну. На думку науковця, страхування життя безпосередньо пов'язане із соціальною сферою держави і спроможне активно впливати на неї [63, с. 52].

Однією з ключових ознак, яка на думку дослідників також характерна саме для страхування життя, є довгостроковість. Таку ознаку зокрема виділяють В.Д. Базилевич, Т.М. Артюх, Є.В. Кечуткіна, Т.І. Стецюк, І.Т. Балабанов, А.І. Балабанов, С.В. Єрмасов, Н.Б. Єрмасова, О.М. Лобова,

М.Г. Кудря, І.І. Приймак [5, с. 422; 3, с. 10; 63, с. 51; 136, с. 159; 8, с. 122; 38, с. 517; 70, с. 28; 156, с. 304]. Довгостроковий характер страхування життя безпосередньо пов'язаний із необхідністю накопичення великих обсягів грошових коштів, необхідних для забезпечення відшкодування, розмір якого встановлюється у відповідному договорі щодо страхування життя і пов'язаний зі специфічними для цього виду страхування ризиками. Задля розуміння змісту ключових ознак страхування життя розглянемо підходи до визначення ризиків у даній сфері.

Найвужчим можна вважати підхід, запропонований Є.В. Кечуткіною. На думку науковця, основними ризиками страхування життя є дожиття до визначеного терміну та смерть застрахованого [63, с. 51].

Розширюють цей підхід О.І. Фарат [157, с. 245] та О.С. Світлична [125, с. 918], які виокремлюють два основні види ризиків страхування життя: 1) ризик настання передчасної смерті, результатом чого може стати погіршення фінансового становища осіб, які утримувались застрахованою особою; 2) ризик, пов'язаний із ймовірністю пережити працездатний вік, не маючи при цьому необхідних для гідного існування грошових засобів.

О.М. Залетов наводить аналогічні ризики, проте додає до них ще ризик настання смерті чи дожиття до певного періоду. При цьому науковець акцентує увагу не на самій смерті застрахованої особи, а на часі її настання [52, с. 103].

І.Т. Балабанов та А.І. Балабанов [8, с. 122], як і інші вчені, виокремлюють ризики дожиття до певного обумовленого строку або події, зокрема пенсійного віку, а також смерті застрахованого. Окрім цього, автори до ризиків страхування життя відносять ушкодження різного ступеня, викликані нещасними випадками, що відбулися під час дії договору страхування.

Кардинально відмінним і найширшим серед розглянутих є підхід, запропонований Т.І. Стецюк, згідно з яким ризики страхування життя поділяються на основні та додаткові. До основних науковець, аналогічно до попередніх підходів, зараховує ризики смерті та дожиття, однак конкретизує їх зміст. Так, серед ризиків смерті дослідник наводить такі: природну смерть;

смерть від нещасного випадку чи ДТП. До ризиків дожиття автор відносить дожиття до певного віку або до закінчення дії договору страхування. Окрім основних, Т.І. Стецюк виділяє також додаткові ризики, якими є втрата працездатності (повна, часткова або тимчасова) [136, с. 159].

Наведені ризики призводять до необхідності накопичення великих обсягів грошових коштів, необхідних для забезпечення високої якості життя людей, саме тому дану ознаку як базову виокремлює багато науковців, серед яких зокрема О.І. Фарат, Т.І. Стецюк, В.Д. Базилевич, Є.В. Кечуткіна [157, с. 243; 136, с. 159; 5, с. 422; 63, с. 52]. При цьому окремі з них акцентують увагу на самому механізмі перетворення залучених компаніями зі страхування життя коштів у викупну суму та інвестиційний дохід (О.І. Фарат, Т.І. Стецюк) [158, с. 4; 136, с. 159], тоді як інші розглядають функціональний аспект такого нагромадження, виокремлюючи його захисний та заощаджувальний характер (В.Д. Базилевич, О.А. Сич, Н.Р. Вольська, Т.М. Артюх, Є.В. Кечуткіна) [5, с. 422; 129; 3, с. 10; 63, с. 52].

Загалом погоджуючись із підходами, запропонованими науковцями, на нашу думку, поняття «нагромадження» відповідно до енциклопедичних джерел вказує на стрімкий характер збільшення певного предмета чи об'єкта, натомість «накопичення» передбачає «поступове збирання якої-небудь кількості» [131, с. 108]. У такому аспекті поняття «накопичення» є більш прийнятним для розуміння механізмів залучення страхових внесків у страхування життя, які суттєво відрізняються від тих, що застосовуються у ризикових видах страхування.

На нашу думку, накопичувальний характер страхування життя є найважливішою ознакою, яка відокремлює даний вид страхування від ризикових видів страхування. Наголосимо, що механізм нагромадження у контексті виконання компаніями зі страхування життя взятих на себе зобов'язань, як і функції, які при цьому виконують страховики, неможливо розглядати окремо один від одного.

Виконане у межах першого і другого етапу паралельного лінійного алгоритму дослідження сутності поняття «страхування життя» допомагає визначити іманентні ознаки, притаманні виключно йому.

Як видно з рис. 1.2, попри наявність різноманітних ознак загальними як при визначенні поняття «страхування життя», так і при порівнянні даної категорії з ризиковими видами страхування є такі ознаки: довгостроковий характер відносин; накопичувальний характер; соціальна спрямованість; специфічні й притаманні виключно цьому виду страхування ризику.

Рис. 1.2. Графічне представлення виокремлення іманентних ознак страхування життя

Джерело: авторська розробка

Наведені ознаки є іманентними за своїм змістом, тобто такими, які внутрішньо притаманні виключно страхуванню життя, що впливає з його

природи та особливої сутності порівняно з іншими видами ризикового страхування.

Накопичувальне страхування життя, аналогічно до страхування життя, порівнюється з ризиковими видами страхування. У даному контексті поняття «накопичувальне страхування життя» розглядається Є.В. Кечуткіною, яка визначає такі критерії порівняння: терміни, цілі, вік застрахованих, страхова сума, мінімальна страхова премія, максимальна страхова сума, відмінні особливості.

Зазначимо, що наведений автором перелік порівняльних ознак, на нашу думку, включає окремі положення, які з теоретичного погляду досить важко визначити у сукупності. Так, вік застрахованих, мінімальна страхова премія та максимальна страхова сума визначаються кожною страховою компанією окремо, з урахуванням наявних програм та їх специфіки. Виходячи з цього, наведені параметри порівняння не будуть враховуватися.

Також порівнює ризикові види страхування та накопичувальне страхування життя О.Д. Вовчак. Науковець серед критеріїв порівняння виокремлює такі: розмір страхової суми після закінчення дії договору; тривалість; частота сплати страхових внесків; широта охоплення ризиків; тарифи.

Аналіз запропонованих науковцями критеріїв порівняння ризикових видів страхування та накопичувального страхування життя дає можливість виконати їх систематизацію, результати якої наведено у табл. 1.3.

Як видно з даних, наведених у таблиці 1.3, визначені науковцями ознаки накопичувального страхування життя здебільшого стосуються особливостей та умов самого договору, що укладається при даному виді страхування. Щодо базових ознак, то серед них можна виокремити лише такі: тривалість, накопичувальний характер, широта охоплення ризиків. Подібні іманентні ознаки виділялися науковцями і при визначенні поняття «накопичувальне страхування життя».

Таблиця 1.3

Порівняльні ознаки накопичувального страхування життя та ризикованого страхування

Показник	Накопичувальне страхування життя	Ризикове страхування
Мета	Накопичення до певного терміну (до пенсійного віку, стартовий капітал для дитини, придбання нерухомості) та фінансовий захист	Фінансовий захист
Тривалість	Довгостроковий характер	Короткостроковий характер
Частота сплати страхових внесків	Страхові внески можуть здійснюватися протягом всього періоду дії договору. Графік сплати внесків погоджується сторонами	Страхові внески сплачуються одноразово
Широта охоплення ризиків	Охоплює широке коло ризиків	Страхується 1–2 види ризиків
Вартість	Наявність специфічних факторів, що впливають на встановлення тарифу	Наявність специфічних факторів, що впливають на встановлення тарифу
Розмір страхової суми	Визначається за домовленістю сторін угоди, а також відповідно до їх фінансових можливостей	Встановлюються межі (верхня і нижня) відповідальності страховика
Страхова сума по закінченні дії договору	По закінченні терміну договору страхувальник отримує повну суму, накопичену протягом його дії разом із бонусами чи відсотками (інвестиційним доходом) незалежно від того, був страховий випадок чи ні	Після закінчення терміну дії страхового договору сума внесків не повертається

Джерело: складено автором за [63, с. 52–53; 17, с. 134–135].

Отже, проведене на першому і другому етапі дослідження сутності накопичувального страхування життя, відповідно до паралельного лінійного алгоритму дало можливість виокремити лише три іманентні ознаки, які є аналогічними до іманентних ознак страхування життя. Робимо висновок про те, що перелік іманентних ознак страхування життя, які виокремлюють науковці, є ширшим за той, що вони наводять при дослідженні накопичувального страхування життя.

Третій етап паралельного лінійного алгоритму дослідження змісту понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя» передбачає розгляд принципів, які на думку науковців є для них основними.

Щодо принципів страхування життя, то у науковій літературі поширений звужений підхід, відповідно до якого визначають всього два з них: страховий інтерес та участь у прибутку страхової компанії [136, с. 154; 150, с. 122].

Щодо страхового інтересу, то на думку Т.І. Стецюк та Н.В. Ткаченко (які наводять ідентичний перелік принципів), до нього слід зарахувати інтереси суб'єктів, які можуть потенційно укласти договори страхування життя. Такі інтереси здебільшого ґрунтуються на двосторонніх взаємовідносинах: роботодавець – співробітник; один член подружжя – інший член подружжя; батьки (родичі) – діти; кредитори – боржники тощо [136, с. 154; 150, с. 122].

Другий принцип, який виділяють ці автори, передбачає долучення страхувальників до процесу накопичення коштів. За своїм змістом цей принцип є базовим для страхування життя, адже його іманентні ознаки пов'язані саме з процесом накопичення коштів (через страхові премії) протягом тривалого періоду, у результаті чого формується необхідна для покриття ризиків сума, яка гарантує соціальний захист застрахованої особи при настанні страхового випадку, визначеного договором страхування [136, с. 154; 150, с. 122].

Розширений підхід до визначення принципів страхування життя пропонує О.М. Залетов, який поділяє їх на загальні, конкретні та спеціальні [51, с. 17]. До загальних, на думку автора, потрібно зарахувати спільні для всіх видів страхування принципи, серед яких: наявність страхового ризику, страховий інтерес, конкурентний характер відносин, високий рівень сумлінності. До конкретних науковець відносить принципи платності, неперервності, поворотності та диверсифікованості. Щодо специфічних принципів, то на думку О.М. Залетова, саме вони притаманні страхуванню життя. Серед таких принципів: забезпечення фінансових потреб страхувальника (убезпеченого) або третьої особи; довгостроковий характер договору; участь страхувальника (убезпеченого) у розміщенні страхових резервів, а також право на викупну

суму; можливість одержання страхувальником (убезпеченим) кредитування або цесії [51, с. 17].

Попри те, що розширений підхід охоплює великий перелік принципів, на нашу думку, його положення багато в чому дискусійні. Так, загальні та конкретні принципи, які виділяє науковець, притаманні й іншим видам страхування, а тому за змістом лише специфічні принципи відповідають поставленому нами завданню – дослідження принципів страхування життя. Перелік принципів, які О.М. Залетов зараховує до страхування життя, на нашу думку є зашироким, а окремі позиції, зокрема щодо кредитування та цесії, – взагалі індивідуалізованими. Також виокремлені принципи довгостроковості, участі страхувальника у розміщенні страхових резервів та викупній сумі, як було доведено раніше, є ознаками страхування життя, проте «принципи» відповідно до енциклопедичних джерел відрізняються від «ознак» тим, що вони є первинними щодо них, тобто такими, що лежать в основі певного явища [174, с. 110].

Щодо принципів накопичувального страхування життя, то за змістом вони практично повторюють принципи, які наводять науковці при дослідженні страхування життя.

На думку Т.А. Говорушко основним принципом, на якому базується накопичувальне страхування життя, є дотримання майнових інтересів [22, с. 343]. С.А. Бахматов та Е.В. Семенова також виокремлюють майнові інтереси як базовий принцип, при цьому доповнюють його платністю (наявністю страхової премії), зворотністю (страховим забезпеченням); строковістю (терміном страхування) та дохідністю (додатковим інвестиційним доходом) [10, с. 64].

Проведене відповідно до паралельного лінійного алгоритму дослідження сутності понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя» дає підстави здійснити їх зіставлення. Так, на нашу думку, розглянуті поняття є тотожними, що впливає з наступного:

1. Наведені науковцями поодинокі визначення поняття «накопичувальне

страхування життя» відображають лише один з п'яти виокремлених нами підходів до визначення поняття «страхування життя»;

2. Перелік виокремлених науковцями характерних для накопичувального страхування життя ознак є завузьким внаслідок того, що вони не лише повторюють специфічні для страхування життя риси, але й не повною мірою враховують іманентні ознаки, виділені при дослідженні;

3. Виконане вченими порівняння ризикових видів страхування та страхування життя (накопичувального страхування життя) також вказує на їх ототожнення, адже відбувається дублювання критеріїв порівняння;

4. Наведені у науковій літературі принципи страхування життя та накопичувального страхування життя є ідентичними, при цьому їх перелік щодо першого поняття є ширшим.

Попри тотожність зазначених понять, на нашу думку, ґрунтуючись на складній та багатогранній сутності поняття «страхування життя» та притаманних йому іманентних ознаках, які не лише відображають внутрішні характеристики, а й здатність цього виду страхування впливати на фінансову, соціальну та економічну сфери, використання даного терміну має зазнати змін. Враховуючи те, що саме накопичення є ключовою ознакою страхування життя, з чого випливають всі його наступні характеристики, на нашу думку, доцільним є використання поняття «накопичувальне страхування життя».

Спираючись на проведені дослідження, на нашу думку, накопичувальне страхування життя – це підгалузь страхування, яка функціонує на принципах забезпечення страхових інтересів страхувальників (застрахованих, вигодонабувачів) та їх фінансовій участі у формуванні фондів фінансових ресурсів страховиків, спроможна генерувати імпульси, спрямовані на покращення соціально-економічного розвитку держави, що обумовлюється притаманними лише їй іманентними ознаками, пов'язаними з особливостями страхового ризику, довгостроковим та накопичувальним характером даного виду страхування, а також його соціальною спрямованістю.

1.2. Класифікація видів накопичувального страхування життя

Розуміння сутності накопичувального страхування життя неможливе без визначення його видів та характерних особливостей, притаманних кожному з них. У вітчизняній практиці найбільш поширеними є чотири основні підходи до класифікування страхування життя:

- 1) як складової особистого страхування;
- 2) з позиції відокремлення різних видів та типів договорів страхування життя;
- 3) з позиції відокремлення різних видів програм страхування життя;
- 4) безпосереднє виокремлення його видів, типів та форм.

Найвужчим, на нашу думку, є перший підхід, згідно з яким науковці не розглядають страхування життя окремо, а виділяють його лише у контексті дослідження класифікації особистого страхування [8, с. 51; 38, с. 1; 118, с. 61; 4, с. 148].

Деякі вчені – О.П. Архипов, В.Г. Гомеля та Д.С. Туленті – не розглядають класифікаційні ознаки страхування життя окремо. Науковці наводять їх у контексті видів особистого страхування, виділяючи такі: страхування життя на дожиття до певного терміну чи події, у тому числі смерті; страхування, що передбачає одержання додаткової пенсії; страхування життя із періодичними страховими виплатами у вигляді ренти чи ануїтетів або за участі страхувальника у певному інвестиційному доході страхової компанії [4, с. 148].

Наведені види страхування життя науковці розглядають разом зі страхуванням від нещасних випадків та медичним страхуванням у контексті видів особового страхування. На нашу думку, це суттєво обмежує можливості різнобічного розуміння змісту та класифікації страхування життя. При цьому наведений підхід у науковій літературі використовується як основа дослідження класифікації страхування життя й іншими, як вітчизняними, так і вченими країн близького зарубіжжя.

Аналогічною до наведеної вище є позиція І.Т. Балабанова та А.І. Балабанова. Однак при дослідженні класифікації особистого страхування вони виокремлюють дещо інші види страхування життя: змішане, до вступу в шлюб, страхування дітей, додаткової пенсії та сімейне [8, с. 123]. Позиція цих науковців, як і попередніх, є досить дискусійною, адже з одного боку вони фактично нівелюють важливість та необхідність дослідження класифікаційних ознак страхування життя, а з іншого – після наведення відповідної класифікації аналізують окремі її елементи не в контексті видів особистого страхування, а саме крізь призму страхування життя.

Практично ідентичним до попереднього є підхід, який пропонує О.Д. Вовчак. Так аналогічно до І.Т. Балабанова та А.І. Балабанова, автор насамперед розглядає класифікацію особистого страхування, проте потім наводить виокремлені його види, розглядаючи їх у контексті страхування життя [17, с. 136].

Дещо ширшою у межах даного підходу є позиція Є.Л. Прокоп'євої. Адже автор, досліджуючи класифікацію страхування життя, акцентує увагу на тому, що воно є ризиковим видом страхування, а також відзначає його належність і до змішаного страхування [118, с. 61].

На нашу думку, наведений підхід автора є доволі дискусійним, адже не враховується накопичувальна функція страхування життя, що є принципово неправильним.

Досить поширеним у науковій літературі є другий підхід до класифікування страхування життя, згідно з яким у теоретичному аспекті акцент переноситься на класифікацію договорів страхування життя.

На нашу думку, завузьким є підхід, який наводить К.Є. Турбіна. Автор виокремлює лише три класи договорів страхування (строкове страхування життя, страхування дожиття до певного строку, пожиттєве страхування, ануїтетне страхування життя), при цьому не чітко ідентифікуючи класифікаційні ознаки, адже ідентифікує термін «групи» із «класи» [142, с. 283].

Розлогою у межах даного підходу є класифікація, яку наводять Т.І. Стецюк, та О.І. Фарат, згідно з якою є три види групування: 1) відповідно до наявної нагромаджувальної складової; 2) відповідно до порядку нарахування інвестиційних доходів; 3) за суб'єктами, на яких поширюється страхове покриття. До першої класифікаційної ознаки автори відносять ризикові та нагромаджувальні договори страхування. Щодо другої ознаки групування виокремлюють договори з нарахуванням та без нарахування інвестиційного доходу, а також пов'язані з пайовими фондами (інвестиційне страхування). Відповідно до суб'єктів, на яких поширюється страхове покриття, науковці виділяють договори страхування власного або життя третьої особи, сімейне чи спільне страхування [136, с.158; 158, с. 6].

Наведене Т.І. Стецюк та О.І. Фарат групування широко демонструє специфіку та різноманітність можливих класифікацій договорів страхування. Проте, даний підхід є вужчим за змістом ніж той, який наводять Т.А. Федорова [138, с. 264–267] та вітчизняні науковці С.О. Кропельницька та І.І. Плещ [69, с. 51–52]. На думку авторів, договори страхування життя можна класифікувати за такими ознаками: типами; предметом та об'єктом страхування; порядком виплати страхових премій; проміжком часу, протягом якого діє страхове покриття; формою страхового покриття; формою, у якій укладається договір страхування; видом страхових виплат.

Відповідно до типів, договори страхування життя поділяють на строкові, пожиттєві та змішані. Примітним є те, що цей вид класифікації наводиться у науковій літературі, проте без використання його у контексті поняття «договір» [55, с. 590].

За об'єктом, на думку науковців, можна виокремити договори страхування життя щодо: власного життя, коли страхувальник та застрахований є однією і тією самою особою; життя іншої особи, коли страхувальник і застрахована особа є різними особами; спільного страхування життя, в основу якого покладено принцип черговості (першої та другої смерті) [69, с. 51; 138, с. 264].

Щодо предмета страхування виділяють договори страхування на випадок смерті та дожиття. Залежно від порядку виплати страхових премій автори виділяють страхові договори, відповідно до яких передбачається однократна виплата премій та договори з виплатою премій на періодичній основі (протягом всього терміну дії договору, меншого за термін дії договору або протягом всього життя).

За проміжком часу, протягом якого діє страхове покриття, вчені виділяють договори страхування на пожиттєвій основі та ті, які діють протягом певного періоду часу [69, с. 51; 138, с. 264].

Широку класифікацію договорів страхування життя науковці наводять у контексті дослідження форм страхового покриття. Відповідно до неї виокремлюють договори страхування: з фіксованою, чітко визначеною страховою сумою; зі страховою сумою, яка зменшується або збільшується; у яких страхова сума зростає пропорційно зростанню інфляції; де зростання страхової суми зумовлюється участю у прибутку страховика; у яких зростання страхової суми відбувається за рахунок прямого інвестування накопичених премій у інвестиційні фонди спеціального призначення.

Відповідно до способу укладання, договори страхування життя поділяються на індивідуальні та колективні [69, с. 51; 138, с. 264].

Щодо видів страхових виплат, на думку Т.А. Федорової, договори страхування життя класифікуються на такі, що передбачають: одномоментну виплату страхової суми; виплату ренти (ануїтету); виплату додаткового пенсійного забезпечення [138, с. 265]. Окрім наведених, С.О. Кропельницька та І.І. Плещ також додатково виділяють договори страхування доходів сім'ї [69, с. 52].

На нашу думку, наведена цими науковцями класифікація у межах зазначеного підходу є найбільш широкою і всеохопною. При цьому окремі формулювання ми вважаємо дещо суперечливими, насамперед у контексті доцільності використання терміну «договори».

Відповідно до третього підходу, окремі автори досліджують класифікацію страхування життя крізь призму поняття «страхові програми». Більш вузько, у межах даного підходу, наводять класифікацію страхових програм Є.Ю. Ткаченко та О.В. Яришко, на думку яких можна виокремити програми накопичувального характеру; програми, що мають ризиковий характер; додаткові програми [150].

На нашу думку, наведений підхід є завузьким, а виокремлювати поняття «страхові програми» у контексті теоретичного дослідження не зовсім коректно, адже здебільшого воно застосовується окремими страховими компаніями при формулюванні конкретної пропозиції страхового продукту, що містить відповідну внутрішню назву.

Щодо четвертого підходу, то найменш обґрунтованою та завузькою, на нашу думку, можна вважати класифікацію С.В. Семіколенової. Так, автор наводить класифікацію змішаного страхування, при цьому ототожнює його з ширшим за змістом поняттям «страхування життя». На думку С.В. Семіколенової, страхування життя (змішане) можна класифікувати так: страхування дожиття до певного терміну, закінчення якого передбачене у договорі; пов'язане з настанням смерті; народженням дитини; дожиттям до весілля; додаткової пенсійної допомоги; ренти [128, с. 87].

Класичний підхід до виокремлення видів страхування життя, який розглядається у контексті надання страхових послуг, пропонує Т.В. Яворська. На противагу попередньому автору, науковець наводить чіткий перелік саме видів страхування життя (не змішаного страхування життя), виокремлюючи чотири з них: змішане; страхування дитини; шлюбне страхування; довічне страхування [176, с. 103].

Різнобічно розглядає проблематику класифікування страхування життя Г.В. Чернова. На думку науковця, страхування життя слід класифікувати так: страхування на випадок настання смерті; дожиття до певного терміну (події); за ануїтетами; комбіновані види страхування [166, с. 491].

Класичний для вітчизняної наукової літератури підхід наводить І.Ю. Рудь, виділяючи такі підвиди страхування життя: змішане; страхування до моменту вступу в шлюб; страхування дітей; страхування пенсій; страхування на випадок смерті [123, с. 790].

Примітно, що окрім наведених підвидів науковець розглядає класифікації страхування життя, використовуючи підходи, властиві для практики розвинених країн. Зокрема, автор наголошує на поділі страхування життя на страхування капіталів та страхування рент.

Дещо ширшою і більш обґрунтованою у межах цього підходу є класифікація страхування життя, яку наводить В.Д. Базилевич. Автор виокремлює дві класифікаційні ознаки: за видами страхування життя та за кількістю осіб, визначених у договорі страхування.

До видів страхування життя науковець зараховує такі: страхування життя страхувальника (застрахованої особи) до певного, визначеного договором страхування віку, що передбачає виплату капіталу одноразово; страхування життя на випадок настання смерті; страхування життя на змішаній основі; страхування до моменту вступу дитини у шлюб; ануїтетне страхування; страхування життя працівників компаній чи установ через сплату внесків з боку роботодавців; страхування життя осіб, які одержують кредити у фінансових установах [5, с.113].

Ще однією класифікаційною ознакою, яку виділяє В.Д. Базилевич, є кількість осіб, визначених у договорі страхування. Згідно з цією класифікацією автор виокремлює індивідуальне та колективне (групове) страхування життя [5, с. 116].

Більш широко у межах четвертого підходу розглядають класифікацію страхування життя О.В. Золотарьова та В.О. Галаганов. Науковці виокремлюють такі види та форми страхування життя: страхування з метою дожиття страхувальником (застрахованою особою) до певного, визначеного у відповідному договорі страхування віку, що передбачає одноразову виплату капіталу; страхування з метою дожиття страхувальника (застрахованої особи)

до певного, визначеного у відповідному договорі страхування віку, після чого передбачається виплата анuitету (пенсій); страхування життя позичальників кредитних установ; страхування життя з метою фінансового захисту при втраті працездатності (повної або часткової) та встановлені групи інвалідності (першої чи другої) через нещасний випадок чи хворобу; страхування життя до настання смерті страхувальника (застрахованої особи); страхування дітей до моменту вступу у шлюб; страхування життя співробітників компаній чи установ за рахунок роботодавців на довгостроковій основі; страхування життя на випадок настання критичного захворювання; страхування життя з метою фінансового захисту при втраті працездатності (повної або часткової) та встановлення групи інвалідності (третьої) через нещасний випадок; змішане страхування життя [55, с. 590].

Попри широту наведеної класифікації страхування життя, на нашу думку, вона є хаотичною, що насамперед пов'язано з відсутністю класифікаційних ознак, за якими здійснювалось групування. Так, з наведеного переліку складно визначити, що саме автори відносять до форм, а що до видів страхування життя.

Також примітно те, що О.В. Золотарьова і В.О. Галаганов окрім наведених форм і видів виділяють ще ризикове, накопичувальне й змішане страхування життя, при цьому вони не вказують класифікаційну ознаку такої систематизації [55, с. 590].

Проаналізовані підходи, попри наявність великої кількості різних ознак групування, не дають можливості комплексно визначити зміст класифікації накопичувального страхування життя. Тому, для розширення горизонту охоплення, на нашу думку, необхідно проаналізувати інші підходи, зокрема ті, що наводяться у зарубіжній літературі.

Звертаючись до чинного законодавства ЄС, відзначимо широку класифікацію видів страхування життя, що наводиться у Директиві 2002/83/ЄС від 5 листопада 2002 р. Аналогічно до попередньої Директиви 79/267/ЄЕЗ, у Директиві 2002/83/ЄС, класифікація страхування життя охоплює 9 класів.

I клас страхування життя включає такі види:

1. Дожиття до певного, зазначеного у договорі страхування віку; страхування на випадок смерті; дожиття або дострокового настання смерті; страхування з поверненням премії; шлюбне страхування; страхування при народженні дитини;

2. Ануїтети;

3. Додаткове страхування, яке здійснювалося страховиками (страхування від нещасних випадків (у тому числі непрацездатності), страхування на випадок смерті, що настала у результаті нещасного випадку, страхування на випадок непрацездатності у результаті нещасного випадку чи хвороби) за умов, що ці види страхування доповнюють страхування життя [184].

II клас страхування життя включає шлюбне та страхування при народженні.

III клас страхування життя включає види страхування, наведені у першому та другому пунктах I класу, пов'язані з інвестиційними фондами.

IV клас страхування життя включає постійне медичне страхування, яке реалізується в Ірландії та Великій Британії, яке не підлягає скасуванню.

V клас страхування життя включає тонтіни, які є видом взаємного страхування та передбачають спільну капіталізацію своїх внесків з тим, щоб у майбутньому здійснювати їх перерозподіл серед тих, хто дожив до певного терміну або його бенефіціарів (у випадку смерті страхувальника).

VI клас страхування життя охоплює операції щодо викупу капіталу, які базуються на актуарних розрахунках і передбачають одноразові або періодичні платежі.

VII клас страхування життя включає страхування пенсій, у тому числі управління груповими пенсійними фондами, а також операції VI класу страхування життя у випадку, якщо вони супроводжуються страхуванням задля збереження капіталу або відшкодування мінімального відсотка.

VIII клас страхування життя охоплює операції, подібні до тих, що наводяться у Кодексі страхування Франції (операції, безпосередньо пов'язані з накопиченням).

IX клас страхування життя включає операції, що стосуються тривалості людського життя, у випадку якщо вони реалізуються або управляються страховиками на власний ризик [184; 207, с. 172].

Зазначимо, що під час аналізу класифікації страхування життя у зарубіжних джерелах, включаючи нормативно-правові акти, помітна відсутність уніфікованих підходів до її формулювання. Так Майк Сміт та Селія Рей Хейхо наводять таку класифікацію типів страхування життя: строкове страхування; страхування протягом життя; універсальне страхування життя; гнучке універсальне страхування [203].

При цьому наведена класифікація є вузькою, а здебільшого у практиці зарубіжних страхових компаній виділяють дві категорії страхових планів: чисте страхування життя та страхування з елементами інвестицій.

До чистого страхування життя відносять такі види: строкове та страхування протягом життя; страхування з можливістю повернення коштів або додаткового їх вкладення; страхування дітей та додаткової пенсії; спрощене страхування життя [218].

Щодо другої категорії страхування, з елементами інвестицій, то найпоширенішим його видом є unit-linked страхування [178].

Існують також більш розширені підходи до класифікування страхування. Так, окремі зарубіжні науковці окрім типів страхування життя ще виокремлюють групування за типом страхового покриття або за цілями страхування.

Щодо типів страхового покриття, то його поділяють на одноосібне страхування життя, спільне страхування життя та страхування життя за принципом черговості [185].

Відповідно до цілей страхування життя може передбачати його поділ у контексті захисту: бізнес-інтересів (страхування задля захисту ключових

співробітників, утримання керівництва, розвитку бізнесу, планування спадщини, погашення кредитних ліній); особистих інтересів (страхування задля захисту родини, фінансування освіти, захисту від боргів, нагромадження статку, оптимізації оподаткування); благодійних інтересів (страхування задля оптимізації оподаткування у випадках набуття спадщини, здійснення подарунку, створення подарункового левериджу) [185].

Таким чином, ґрунтуючись на усіх проаналізованих даних вітчизняних та зарубіжних джерел можна дійти висновку про те, що єдиного підходу, який би передбачав комплексну класифікацію накопичувального страхування життя, немає. Крім того, досить часто наведені авторами підходи дублюються за змістом, є хаотичними, непослідовними або обмеженими за наповненням.

На нашу думку, питання класифікування накопичувального страхування життя є надзвичайно актуальним і для України, адже наявні у вітчизняному законодавстві підходи не відповідають вимогам сьогодення. На це також звертають увагу науковці і законотворці, про що, зокрема, свідчить новий проєкт Закону України «Про страхування», в якому вже використовуються європейські підходи до класифікування страхування життя. Передбачається виокремлення 5 його класів:

1. Страхування життя, не пов'язане з інвестиційним;
2. Страхування життя, пов'язане з дожиттям до певної події у житті людини;
3. Інвестиційне страхування життя;
4. Страхування здоров'я на постійній основі;
5. Страхування додаткової пенсії [117].

Все це свідчить про безперечну важливість і нагальну потребу розробки принципово нової класифікації накопичувального страхування життя. Ще більшого значення проблематика класифікування накопичувального страхування життя набуває у контексті забезпечення соціальних потреб громадян не лише за рахунок державних коштів, але й шляхом накопичення власних фінансових ресурсів. Держава має відігравати ключову роль у розробці

та забезпеченні регуляторних вимог до страховиків, які безпосередньо реалізують ці процеси. Класифікування є основою оцінювання відповідності вимогам, що зокрема встановлюються при здійсненні інвестицій або визначенні технічних резервів. Вона також дає можливість достовірно відображати ступінь ризиків, які притаманні певним видам накопичувального страхування життя, задля запровадження ліцензійних вимог до окремих з них. Крім того, комплексна класифікація допомагає визначати пріоритетні можливості для державної соціальної політики, забезпечення окремих аспектів якої, у тому числі, можливе шляхом стимулювання розвитку окремих видів накопичувального страхування життя.

Задля систематизації та створення найбільш повного уявлення про зміст накопичувального страхування життя, на нашу думку, слід запропонувати комплексну класифікацію, яка б базувалася та охоплювала не лише вітчизняні підходи та практику, але й перспективні напрями, які реалізуються у розвинених країнах. Враховуючи завелику кількість класифікаційних ознак, відповідно до яких буде здійснено групування, на нашу думку, найбільш доцільно використовувати фасетний метод, що дасть можливість забезпечити логічний виклад послідовності досліджуваних елементів класифікації.

Серед сукупності проаналізованих підходів до класифікування накопичувального страхування життя нами було визначено, що окремі ознаки групування найбільш повно відображають його базовий зміст, тоді як інші лише доповнюють зміст перших. Виходячи з цього, на нашу думку, серед класифікаційних ознак страхування життя можна виокремити основні та доповнюючі.

До основних ознак групування нами віднесено класифікацію накопичувального страхування життя за: видами; тривалістю дії; суб'єктами, на користь яких здійснюється страхування; метою; ключовими інтересами, якими керуються суб'єкти у процесі страхування [215, с. 108].

Розгорнута класифікація страхування життя за основними ознаками наведена на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Фасетна класифікація накопичувального страхування життя за основними ознаками

Джерело: авторська розробка.

На нашу думку, однією з основних ознак накопичувального страхування життя є його тривалість. Щодо строкового накопичувального страхування життя, виділеного в межах цієї класифікаційної ознаки, то воно передбачає укладання договору на певний термін, який може мати як короткостроковий, так і довгостроковий характер. При цьому строкове накопичувальне страхування життя, яке має довгостроковий характер, здебільшого реалізується у вигляді накопичувального страхування життя «на дожиття», яке здійснюється з певною, наперед обумовленою метою, результатом чого є накопичення коштів до певної події у житті страхувальника чи третьої особи (народження дитини, весілля, вихід на пенсію, досягнення дитиною повноліття тощо) [110, с. 231]. Пожиттєве накопичувальне страхування життя на противагу страхуванню на дожиття пов'язане з негативною подією у житті людини. При цьому у випадку смерті застрахованого всі виплати одержують треті особи (спадкоємці, бенефіціари тощо) [123, с.790].

Зазначимо, що наведена класифікація також засвідчує об'єктивний характер виокремленої нами іманентної характеристики накопичувального страхування життя у контексті його довгостроковості.

Наступна основна класифікаційна ознака, яка була нами наведена, передбачає групування за кількістю суб'єктів, на користь яких здійснюється накопичувальне страхування життя. Індивідуальне накопичувальне страхування життя передбачає укладання договору лише з однією особою, при цьому страхувальник і застрахований є одним суб'єктом [180, с. 33]. У накопичувальному страхуванні життя дуже поширені угоди, які передбачають можливість одержання страхових виплат не лише страхувальником, але й у випадку певних, наперед визначених подій, і третіми особами.

У випадку колективного страхування життя найчастіше страхувальником є юридична особа, а застрахованими – весь колектив або його частина [163, с. 25]. Зазначимо, що роботодавець може визначати рівень страхових премій на однаковому для всього колективу рівні або застосовувати

диференційовані підходи, виокремлюючи керівництво чи ключових менеджерів.

Ще однією основною класифікаційною ознакою страхування життя є ключові інтереси, яких дотримуються страхувальники при укладанні відповідних договорів. Розглядаючи особисті інтереси, вони здебільшого передбачають страхування життя з метою забезпечення фінансового захисту окремої особи, дітей, рідних або родини [128, с. 87].

Щодо бізнес-інтересів, то накопичувальне страхування життя дає можливість утримувати найбільш цінних для роботодавця працівників, що є особливо важливим на сучасному етапі розвитку економіки будь-якої країни, коли саме якість людського капіталу колективу підприємства є запорукою його успішного розвитку та ефективного функціонування [124, с. 26].

Страхування життя з метою благодійності є характерним для розвинених країн, де рівень оподаткування при одержанні спадщини здебільшого зависокий і здійснюється воно шляхом: 1) відшкодування багатства (використовується у багатьох програмах дарування задля того, щоб відшкодувати спадкоємцям вартість майна, яке передається у спадщину); 2) створення подарунка (використовується задля великої пожертви з метою благодійності при настанні смерті); 3) подарунковий леверидж (використовується з метою максимізації обсягу можливої благодійної пожертви при настанні смерті) [185].

Однією з основних класифікаційних ознак страхування життя є мета, з якою укладаються договори страхування. Страхування життя з метою забезпечення захисту від ризиків охоплює їх широкий перелік і щільно перетинається з іншими класифікаційними ознаками, зокрема такими як групування за тривалістю та окремими видами страхування [209, с. 304]. Крім того, дана класифікація розгорнуто ілюструє зміст специфічності ризиків, притаманних накопичувальному страхуванню життя, що є однією з його іманентних ознак. Так, відповідно до кожного з його видів, виникають специфічні ризики, серед яких: дожиття до певного строку або події, смерті, а також додаткові ризики, пов'язані з передчасною втратою працездатності через

певні обставини тощо [136, с. 159]. Зазначимо, що при ризиковому страхуванні життя страхові виплати передбачаються виключно за умов настання страхового випадку.

Щодо інвестиційного накопичувального страхування життя, то воно набуло широкого розвитку у зарубіжних країнах і його характерною особливістю є не лише покриття ризиків, але й накопичення коштів на користь застрахованої особи [101, с. 186]. Така класифікація відображає зміст ще однієї іманентної ознаки, яку було виокремлено нами у контексті окреслення змісту накопичувального страхування життя.

Зміст інвестиційного страхування життя, відповідно до зарубіжної практики, полягає у наданні застрахованому не лише продукту страхування життя як такого, але й додаткових переваг зберігаючого фонду. Такий фонд може формуватися з будь-якою метою та співвідноситись із планом майбутнього застрахованої особи. Забезпечення збережної функції дає змогу зменшити ризики, пов'язані з впливом інфляції на процес накопичення [75, с. 762]. До накопичувального страхування життя інвестиційного типу нами віднесено: unit-linked страхування; страхування життя у вигляді фінансової підтримки; страхування із гарантією повернення.

Одним із найбільш поширених видів такого інвестиційного страхування життя у розвинених країнах є unit-linked страхування, яке за своїм змістом поєднує страховий та інвестиційний компоненти. Unit-linked страхування об'єднує у собі довгострокові інвестиційні можливості та інвестиційну гнучкість, таким чином пропонуючи комбіноване страхове покриття [145, с. 92]. Премії за такого виду страхування життя можуть частково використовуватися з метою покриття ризиків відповідно до страхового плану застрахованого, решта коштів інвестується в інструменти ринку, зокрема акції, облігації, ринкові фонди, гібридні фонди тощо [190].

Ще одним видом інвестиційного накопичувального страхування життя є його представлення у формі фінансової підтримки. Даний вид інвестиційного накопичувального страхування життя у закордонній практиці є продуктом,

який передбачає мінімально низький рівень прибутку і найбільш поширений серед страхувальників, які прагнуть одержати хоч і невеликий, проте гарантований розмір доходу. Отже, основну роль у цьому виді інвестиційного накопичувального страхування життя відіграє саме захист від ризиків, а розмір одержаних інвестиційних прибутків є вторинним [197].

Інвестиційне накопичувальне страхування життя з гарантією повернення передбачає, що протягом наперед визначеного проміжку часу застрахованому буде сплачуватися встановлений від гарантованої суми відсоток. Розмір таких бонусів визначається умовами договору страхування. Цей вид накопичувального страхування життя найбільш актуальний для страхувальників, метою яких є забезпечення ліквідності інвестицій. Здебільшого інвестиційне накопичувальне страхування життя з гарантією повернення спрямоване на досягнення короткострокових фінансових цілей, адже воно слугує інструментом виконання короткотермінових фінансових планів і дозволяє отримати повернення інвестицій у момент погашення кожні 5 років. У випадку смерті застрахованого у межах терміну дії відповідно до договору, вимога складатиметься з повної гарантованої суми без відрахувань, які були виплачені раніше [195].

Найбільш широкою з-поміж досліджених класифікаційних ознак накопичувального страхування життя є їх групування за видами.

Переважає більшість перерахованих видів накопичувального страхування життя об'єднана єдиною ознакою – забезпечення захисту інтересів окремої особи та її родини. Всі ці види страхування мають соціальну основу, яка є однією з основних іманентних характеристик виокремлених нами у контексті визначення змісту накопичувального страхування життя. До таких, що мають соціальний зміст, слід зарахувати такі види накопичувального страхування життя: пенсійне; при народженні та протягом життя дитини; на дожиття дитиною до моменту вступу у шлюб, настання повноліття або інших подій у майбутньому; сімейне; на випадок втрати працездатності.

Щодо видів накопичувального страхування життя пов'язаних з дітьми, то вони завжди передбачають укладання договору на третю особу. Накопичувальне страхування життя на випадок втрати працездатності охоплює як повні, так і часткові обмеження повноцінного працездатного стану людини, у тому числі у випадку встановлення інвалідності певної групи. Також у цих договорах настання страхового випадку може бути спричинене нещасним випадком чи хворобою [55, с. 590]. Щодо пенсійного накопичувального страхування життя, то воно передбачає сплату застрахованій особі перманентних платежів на довічній основі. Дожиття до смерті, на противагу іншим видам накопичувального страхування життя має свою специфічну характеристику, пов'язану з тим, що страхові виплати одержують виключно інші особи і лише після смерті страхувальника.

Симбіозом окремих видів накопичувального страхування життя соціального змісту є змішане накопичувальне страхування життя, яке об'єднує у собі одразу декілька його видів: дожиття застрахованим до певного, визначеного у договорі строку; настання смерті застрахованої особи; часткову або повну втрату здоров'я унаслідок хвороби чи настання нещасного випадку [151, с. 28].

Щодо останнього з виокремлених видів накопичувального страхування життя – страхування позичальників кредитних установ, – то він є відмінним від попередньо наведених за своїм внутрішнім змістом. Цей вид накопичувального страхування життя передбачає, що у випадку смерті чи інших подій, які призводять до втрати можливостей позичальника сплачувати борги кредиторю (фінансовій установі), останній одержує страхову виплату на свою користь, що відповідно компенсує втрати, спричинені неможливістю повернення наданої позики [166, с. 246].

Окрім основних, на нашу думку, потрібно виділити доповнюючі класифікаційні ознаки накопичувального страхування життя (рис. 1.4). Метою побудови такої фасетної класифікації є доповнення змісту групування основних ознак класифікації накопичувального страхування життя.

Рис. 1.4. Фасетна класифікація накопичувального страхування життя за доповнюючими ознаками

Джерело: авторська розробка.

У наведеній на рис. 1.4 класифікації накопичувального страхування життя, на нашу думку, розкрито та доповнено зміст основних ознак групування. Крім того, виокремлені нами класифікаційні ознаки (періодичність сплати страхових премій; ступінь гнучкості умов; тривалість страхового покриття; порядок змінності страхової суми; черговість страхових виплат) відображають внутрішні механізми, притаманні окремим видам накопичувального страхування життя [216, с. 54].

Проведене класифікування накопичувального страхування на основі використання комплексного підходу дало змогу:

- виокремити найбільш поширені у науковій літературі підходи до класифікування страхування життя. Доведено, що найчастіше вчені розглядають страхування життя як складову особистого страхування; з позиції відокремлення видів та типів договорів страхування життя; з позиції різних видів програм страхування життя; виділяючи його види, типи та форми;
- узагальнено зарубіжні підходи до класифікування страхування життя, на основі яких виокремлено важливу роль інвестиційного накопичувального страхування життя, його видів та специфічних характеристик;
- запропонована власна комплексна фасетна класифікація накопичувального страхування життя за основними та доповнюючими ознаками, яка найбільш повно і різнобічно відображає глибинну сутність даного виду страхування, у тому числі у контексті іманентних характеристик, які принципово виокремлюють його від інших. До основних класифікаційних ознак накопичувального страхування життя віднесено групування за видами; тривалістю дії; суб'єктами, на користь яких здійснюється страхування; метою; ключовими інтересами, якими керуються суб'єкти у процесі страхування. Відповідно до доповнюючих ознак здійснено класифікування накопичувального страхування життя за правовим статусом суб'єктів, які виступають страхувальниками; періодичністю сплати страхових премій; ступенем гнучкості умов; тривалістю страхового покриття; порядком змінності страхової суми; черговістю страхових виплат.

1.3. Роль накопичувального страхування життя у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни

Повноцінний розвиток фінансової системи будь-якої сучасної економіки неможливий без ефективно функціонуючого накопичувального страхування життя, призначення якого розглядається багатьма науковцями через функції, які воно виконує. У даному контексті виділяють загальні й спеціальні функції накопичувального страхування життя.

До загальних функцій, тобто таких, які притаманні страхуванню в цілому та накопичувальному страхуванню життя зокрема, на думку Т.І. Стецюк, О.Д. Заруби, В.А. Борисова, О.В. Огаренко та інших вчених належать такі: ризикова; функція формування та використання фондів страхових резервів; превентивна; інвестиційна [7; 14, с. 42; 53, с. 63].

До спеціальних функцій (тобто таких, що притаманні лише накопичувальному страхуванню життя) на переконання науковців потрібно віднести заощаджувальну; створення прибутку (доходу); кредитну; збережну функції.

На нашу думку, окремі з наведених загальних та спеціальних функцій взаємно переплітаються, як зокрема, збережна та функція формування і використання фондів фінансових ресурсів. Безпосередньо поєднаними між собою також є спеціальні функції заощадження та зберігання, а також інвестиційна функція, яку автори відносять до загальних. Примітним є те, що поєднання загальних та спеціальних функцій також було предметом дослідження інших науковців. Зокрема, С.С. Осадець, розглядаючи функцію формування та використання фондів страхових резервів, наголошує на тому, що вона притаманна страхуванню життя, адже саме цей вид страхування передбачає довгострокове накопичення коштів [140, с. 24]. Виходячи з цього, така функція не може бути віднесена до загальних, адже по суті вона є спеціальною.

Інший підхід до наявного у економічній літературі розмежування функцій накопичувального страхування життя на загальні та спеціальні пропонують О.І. Фарат, О.А. Сич та Н.Р. Вольська. Науковці акцентують увагу на необхідності зміни традиційних підходів до трактування змісту функцій страхування життя, пропонуючи розглядати ризикову (одну з загальних) та заощаджувальну (одну зі спеціальних) функції у комплексному поєднанні [157, с. 244; 129].

Ґрунтуючись на наведеному, на нашу думку, поділ функцій на загальні та спеціальні є доволі умовним і взагалі дискусійним. Окрім цього, як показує дослідження інших літературних джерел, наведений перелік спеціальних функцій не є вичерпним. Так, зокрема, на думку О.В. Орлової, до притаманних накопичувальному страхуванню життя функцій окрім наведених також потрібно зарахувати захисну функцію [85, с. 384]. Інший науковець, Ю.М. Клапків, вважає основною функцією накопичувального страхування життя компенсаційну [64, с.134].

Принципово інший підхід до функціонального призначення накопичувального страхування життя наводить Є.В. Кечуткіна, розглядаючи його крізь призму ролі в управлінні соціальними ризиками. На думку автора, доцільно виокремити захисну, компенсаційну, збережну та функцію соціального контролю. При цьому науковець акцентує увагу на тому, що збережну функцію потрібно розглядати не лише у економічному, але й у соціальному контексті [63, с. 35].

Найбільш широким серед проаналізованих, на нашу думку, є підхід О.М. Залєтова. Науковець не виокремлює загальні та спеціальні функції накопичувального страхування життя, натомість він пропонує широкий їх перелік з урахуванням особливостей даного виду страхування не лише в Україні, а й розвинених країнах світу [52, с. 57]. Дослідник виокремлює такі функції накопичувального страхування життя:

– створення підґрунтя для формування суспільства соціального типу із захищеним майбутнім. На думку автора, ця функція відображає значення

накопичувального страхування життя у створенні почуття впевненості у людей, які проживають у певній країні, у її стабільності та перспективах подальшого розвитку. Це пов'язано з тим, що страхування у таких країнах є невіддільним елементом їх соціального статусу, що реалізується у всіх сферах життя людей – від навчання до пенсійного забезпечення;

– соціального страхування. Дана функція пов'язана зі значною роллю та безпосередньою участю накопичувального страхування життя як складової системи соціального страхування, у тому числі у контексті пенсійного забезпечення громадян;

– покращення демографічного стану громадян країн. Через застосування економічних методів та підходів накопичувальне страхування життя здатне формувати культуру дбайливого ставлення людей до власного здоров'я. Це пов'язано з тим, що на етапі укладання угоди про страхування страхувальник має проходити всебічне дослідження стану здоров'я, що відповідно впливатиме на розміри майбутніх страхових внесків;

– інвестиційну. О.М. Залетов зазначає, що саме накопичувальне страхування життя є основою розвитку системи інституціональних інвестицій, яка є надважливою для всієї економіки держави, адже ефективне використання коштів, що накопичуються у фондах страхових резервів, надає змогу забезпечити фінансування проєктів на державному рівні без додаткового залучення інших інвесторів;

– кредитну. Така функція реалізується у зарубіжних країнах, де передбачається право страхової компанії кредитувати страхувальника відповідно до укладеного договору страхування у межах визначеної викупної суми на термін, менший за той, який передбачено договором страхування;

– мотиваційну. Як демонструє досвід розвинених країн, накопичувальне страхування життя часто є ефективним елементом стимулювання роботи кадрів, а також дає можливість вдосконалити керування фінансовими потоками на підприємствах [52, с. 58].

Групуючи наведені науковцями функції та нівелювавши змістові дублювання, на нашу думку, у сукупності потрібно виокремити такі функції накопичувального страхування життя: ризикову, превентивну, захисну, збережну, компенсаційну, формування та використання фондів страхових резервів, заощаджувальну, інвестиційну, створення прибутку (доходу), кредитну, соціального страхування, покращення демографічних показників, формування сталого підґрунтя для зростання соціальних показників розвитку, мотивації працівників підприємств.

Наведений перелік найбільш широко характеризує зміст накопичувального страхування життя, проте він потребує групування, адже очевидним є завелике різноманіття наведених функцій. Розглянуті підходи до групування функцій накопичувального страхування життя свідчать про відсутність чіткого розуміння його специфіки як особливого виду страхування. Попри спроби окремих науковців виокремити специфічні функції, притаманні виключно накопичувальному страхуванню життя, можна констатувати наявність дублювань, що по суті робить таке групування невиправданим.

Крім того, абсолютна більшість науковців розглядають функції накопичувального страхування життя, ототожнюючи їх з «ознаками». На нашу думку, такий напрям дослідження є хибним, адже визначаючи лише ознаки певного явища, неможливо зрозуміти його внутрішню здатність до реалізації певних дій. Тому нами пропонується розглядати ознаки та функції окремо, проте у їх поєднанні відповідно до розуміння природи накопичувального страхування життя загалом.

Раніше нами було виокремлено чотири іманентні ознаки накопичувального страхування життя: довгостроковий характер, накопичувальний характер, соціальна спрямованість та специфічність ризиків. Кожна з наведених іманентних ознак безпосередньо пов'язана з функціями накопичувального страхування життя. Розглянемо більш детально їх взаємозв'язок.

Так, нами було визначено як одну з іманентних характеристик накопичувального страхування життя його довгостроковий характер. Безпосередньо пов'язаними з цією іманентною ознакою є збережна, заощаджувальна, інвестиційна та функція формування й використання фондів страхових резервів. Категорія «збереження», відповідно до академічного тлумачення, має на меті «оберігання, тримання у цілості» [130, с. 428], тоді як «заощадження» передбачає «зберігання невитраченим та нагромадження». У свою чергу, категорія «нагромадження» передбачає «перетворення частини прибутку на капітал» [130, с. 237]. Отже, функції збереження та заощадження є різними за змістом, адже друга відображає інвестиційний характер накопичувального страхування життя.

Процеси заощадження, накопичення, перетворення коштів на фонди фінансових ресурсів та їх подальше інвестування відтерміновані у часі. Враховуючи специфіку договорів накопичувального страхування життя, цей період охоплює великі проміжки часу.

З іншого боку, всі наведені функції також безпосередньо пов'язані з іншою іманентною ознакою – накопичувальним характером страхування життя. Окрім наведених, зазначена іманентна ознака перетинається з компенсаційною та функцією створення прибутку (доходу), адже накопичувальне страхування життя передбачає не лише збереження вартості грошей, які страхові компанії одержують у вигляді страхових премій, але й по закінченні договору страхування відшкодування страхувальнику суми коштів, яка суттєво перевищує розмір внесених платежів.

Із соціальною спрямованістю як іманентною ознакою накопичувального страхування життя пов'язані такі функції: соціального страхування; впливу на стан демографічних показників; забезпечення підґрунтя для сталого зростання показників, що характеризують соціальний розвиток у країні; посилення мотивації.

Накопичувальне страхування життя охоплює страхування специфічних ризиків, що й обумовило виокремлення нами цієї ознаки як іманентної. До

функцій, пов'язаних із даною іманентною ознакою, на нашу думку, потрібно віднести ризикову, превентивну та захисну. Всі наведені функції розглядаються нами як базові, адже основний зміст будь-якого виду страхування і накопичувального страхування життя у тому числі, полягає у захисті від ризиків, що їй передбачає ризикова та захисна функції. Щодо превентивної функції накопичувального страхування життя, то вона спрямована на попередження настання певної події.

Проведений аналіз зв'язку іманентних ознак із функціями накопичувального страхування життя підтверджує обґрунтованість та повноту сформованого нами переліку. При цьому необхідно видається потреба виокремлення базових функцій, які б безпосередньо підкреслювали специфіку накопичувального страхування життя. Виходячи з цього, всі функції накопичувального страхування життя пропонується поділити на два блоки: базові та додаткові (рис. 1.5).

До базових функцій накопичувального страхування життя нами віднесено:

- ризикову;
- превентивну;
- захисну;
- збережну;
- компенсаційну.

Зазначені функції є такими, що характеризують сутність накопичувального страхування у його загальному розумінні. Проте зміст накопичувального страхування життя відповідно до його іманентних характеристик наголошує на необхідності розширення базових функцій додатковими, що дає можливість сформулювати комплексний підхід до трактування специфіки даного виду страхування.

Враховуючи широкий перелік наведених базових та додаткових функцій, на нашу думку, необхідно здійснити їх групування відповідно до ролі у соціально-економічному розвитку держави (рис. 1.5).

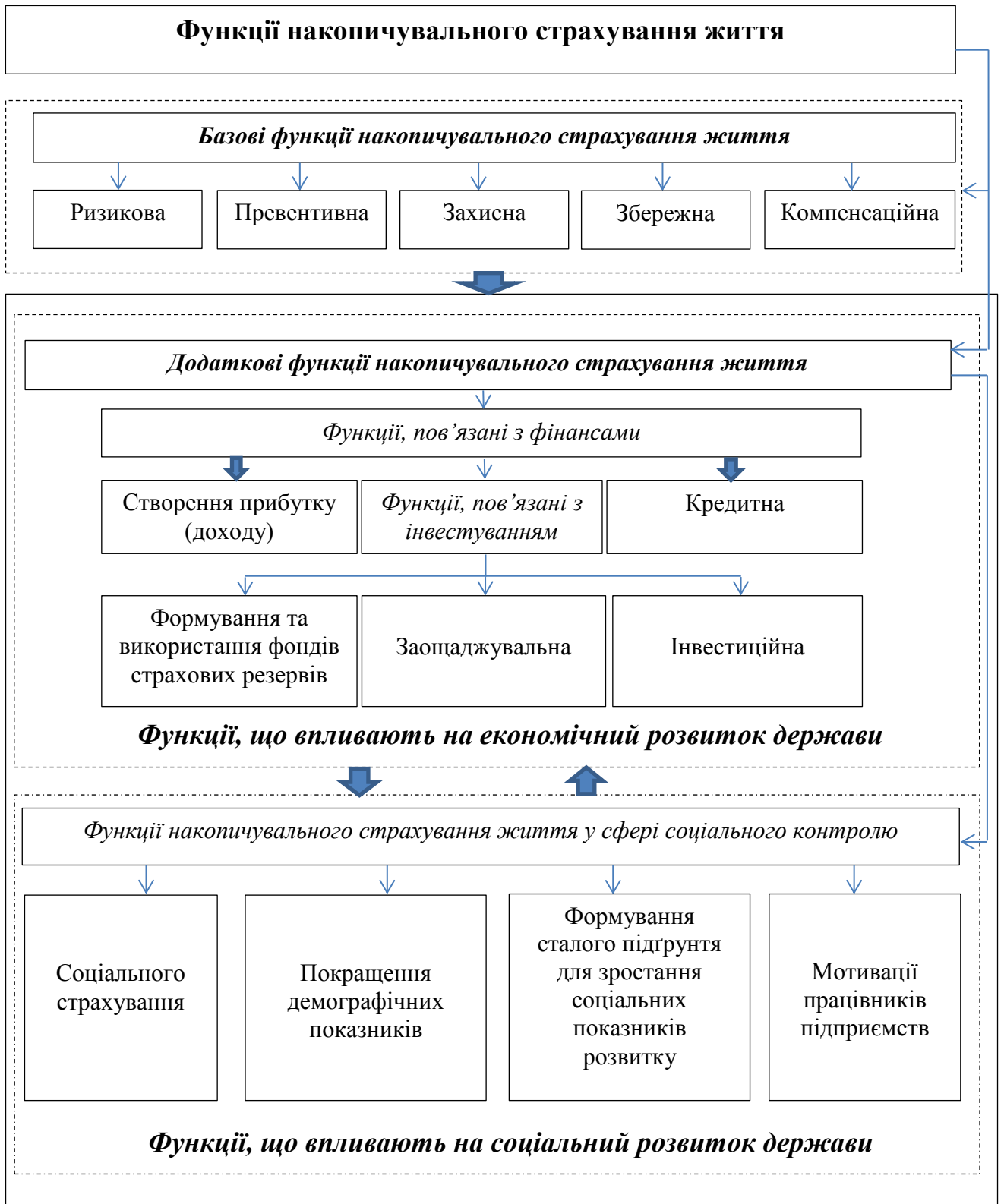

Рис. 1.5. Групування функцій накопичувального страхування життя у контексті їх ролі у соціально-економічному розвитку держави

Джерело: авторська розробка.

Відповідно до схеми, зображеної на рис. 1.5, накопичувальне страхування життя потенційно може впливати на фінанси, а через них і на інвестиції у державі. Це реалізується через функції заощадження, формування та використання фондів страхових резервів, а також інвестування. Мобілізовані страховими компаніями кошти страхувальників перетворюються на фонди фінансових ресурсів [196, с. 88], після чого трансформуються у інвестиції, які через фінансовий ринок забезпечують стимулювання розвитку ринку інвестиційних товарів.

Розглянутий процес перетворення залучених страховиками фінансових ресурсів у інвестиції та їх подальший рух у фінансовій системі, на нашу думку, можна визначити поняттям «трансмісійний механізм», що найбільш точно характеризує даний глибинний процес, кінцевою метою якого є зростання соціально-економічного розвитку держави загалом.

Попри те, що в усталеному розумінні поняття «трансмісійний механізм» використовується передусім щодо грошово-кредитної політики, відповідно до загального тлумачення термін «трансмісія» є механізмом, який допомагає передавати щось (приводити у рух) на певній відстані. На нашу думку, враховуючи багатоступеневість руху фінансових ресурсів, отриманих компаніями зі страхування життя від страхувальників у фінансовій системі і зважаючи на те, що на кожному з наступних етапів такого руху відбувається його ускладнення та трансформація як за обсягами, так і структурою, використання терміна «трансмісійний механізм» є обґрунтованим. При цьому зауважимо, що трансмісійний механізм починає діяти вже у момент залучення коштів компаніями зі страхування життя, адже саме тоді створюється ефект передавального руху, який потім за рахунок ефекту масштабу набуває все більших розмірів, при цьому передавальний ефект зберігається. У результаті через фінансовий ринок він впливає на всю фінансову систему, а через неї і на соціально-економічний розвиток держави загалом (рис. 1.6).

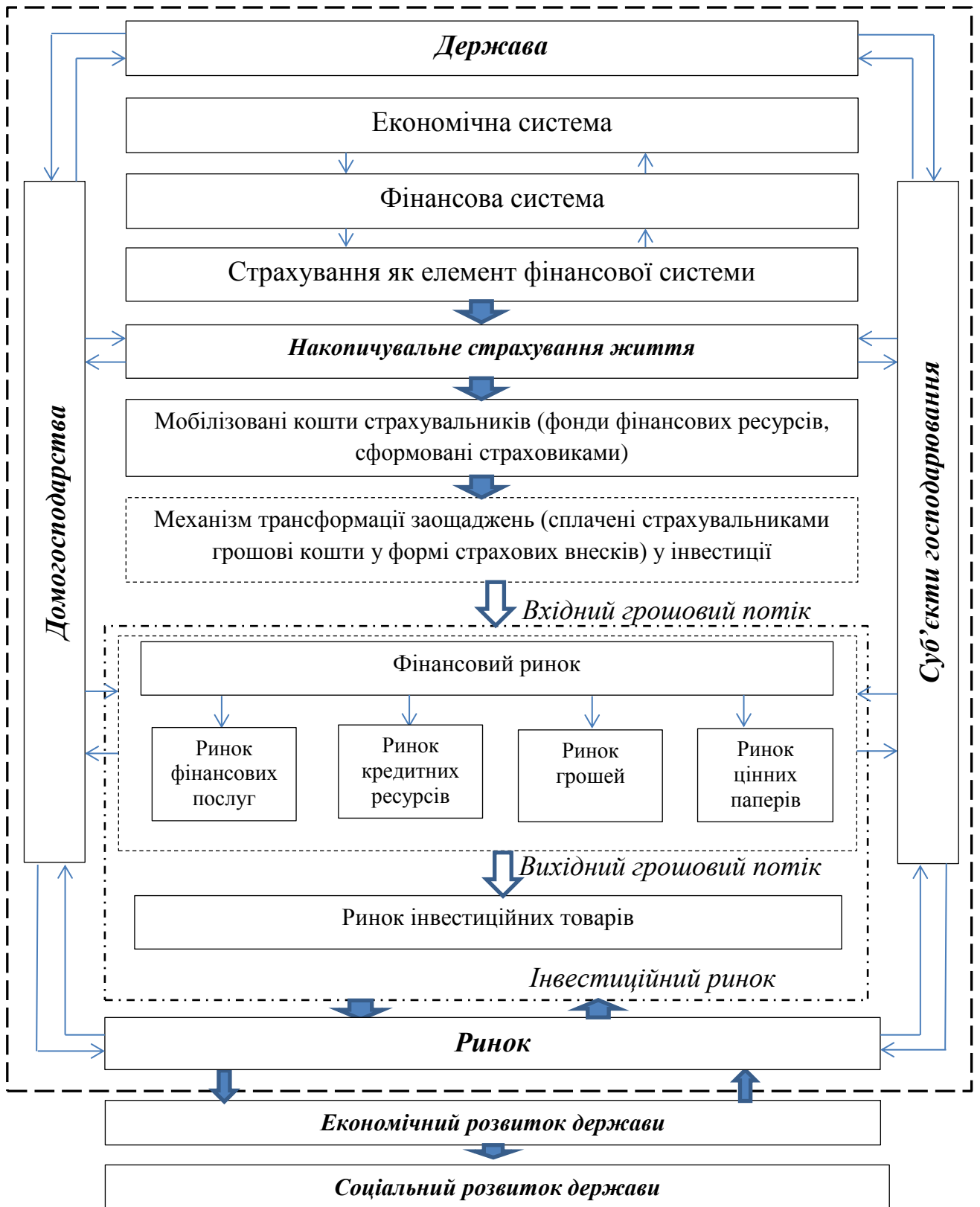

Рис. 1.6. Трансмiсійний механiзм накопичувального страхування життя
Джерело: авторська розробка.

Вивчення впливу накопичувального страхування на розвиток фінансової системи загалом неможливе без дослідження відповідних взаємозв'язків у

контексті окремих елементів системи. Погоджуючись із підходами провідних вітчизняних науковців до структурування фінансової системи [175, с. 62; 84, с.75] розглянемо вплив накопичувального страхування на фінансовий ринок, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, державні та місцеві фінанси (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Характеристика засобів впливу накопичувального страхування життя на фінансову систему держави

Джерело: авторська розробка.

Вплив накопичувального страхування життя на фінансовий ринок реалізується через механізм перетворення заощаджень на інвестиції. Фонди

фінансових ресурсів, сформовані на основі заощаджень, можуть бути доступні у формі акціонерного або боргового капіталу у виробництві, сільському господарстві, торгівлі тощо. Також на їх основі заснуються нові компанії чи здійснюється фінансування вже існуючих, що дає можливість збільшити рівень капітальних витрат на нові заводи, обладнання тощо.

Враховуючи довгостроковий характер часових горизонтів накопичувального страхування життя, заощадження можуть розміщуватись на тривалий період часу, а отже, будуть доступні у випадку виникнення потреби капітальних витрат, які лише збільшуватимуть прибуток у майбутньому. Інвестиційна діяльність компаній зі страхування життя доповнює кредитну практику банківської системи, оскільки банки здебільшого забезпечують лише фінансування виробничих та інших потреб підприємств через короткостроковий характер їх депозитів [210].

Довгострокові заощадження, сформовані компаніями, що здійснюють накопичувальне страхування життя, також можуть надаватись уряду, що допомагає розширити фінансування інфраструктури на рівні держави. Інвестиції в інфраструктуру є важливими, особливо в країнах, що розвиваються. Вони надають змогу не лише підтримувати зростання внутрішніх приватних компаній, а також заохочують іноземні компанії до вкладення інвестицій у національну економіку.

Рішення щодо капітальних витрат як з боку приватного сектору, так і з боку уряду, забезпечують збільшення рівня зайнятості та підвищення рівня життя в країні. Більше того, зі зростанням виробничої бази також зростає експортний потенціал країни при одночасному зменшенні імпорту. Таким чином, не лише покращується платіжний баланс та зростають валютні резерви, але й зміцнюється курс національної грошової одиниці.

Участь накопичувального страхування життя в інвестиційних процесах постійно вивчається на міжнародному рівні, адже воно має надважливе значення для глобального економічного зростання, особливо після останньої світової фінансової кризи, яка призвела до скорочення довгострокового

інвестування [19, с. 252]. Багато країн Організації економічного співробітництва та розвитку визнають важливість сприяння довгостроковим інвестиціям, а низка країн вводить законодавчі зміни, щоб зробити фінансування довгострокових інвестиційних проєктів доступнішими [189, с.2].

У поєднанні з виконанням базової інвестиційної функції, страхуючи нові випуски акцій та облігацій, компанії зі страхування життя також відіграють значну роль у поглинанні ризиків на ринку капіталу. Гарантування розміщення випусків і встановлення мінімальної ціни стимулює пропозицію нової емісії цінних паперів на ринку капіталу.

Компанії зі страхування життя як інвестиційні інвестори, окрім іншого, сприяють зростанню рівня спеціалізації та професіоналізму частини учасників фінансового ринку (підприємств та фінансових установ). Це дозволяє фінансувати більш сміливі інвестиційні проєкти (використовуючи ефект масштабу за рахунок зменшення трансакційних витрат) і стимулювати фінансові інновації [180; 193].

На рис. 1.8 подано графічне уявлення про взаємозв'язок між фінансовим ринком, накопичувальним страхуванням життя та змінами економічних показників, а також деталізовано роль, яку компанії зі страхування життя відіграють у мобілізації заощаджень, і через інвестування цих заощаджень на ринку капіталу впливають на макроекономічний рівень. При цьому зазначимо, що оскільки страховий ринок є лише частиною фінансової та економічної систем, він більшою мірою залежить від економічного середовища ніж навпаки. Тобто загальний рівень життя в країні буде мати істотний вплив на рівень попиту на послуги накопичувального страхування життя. З іншого боку, високий рівень інфляції чинить суттєвий стримувальний вплив на всі заощадження, включаючи ті, що можуть спрямовуватись у накопичувальне страхування життя.

Щодо інших ланок фінансової системи, то зазначений вплив накопичувального страхування життя є дещо іншим.

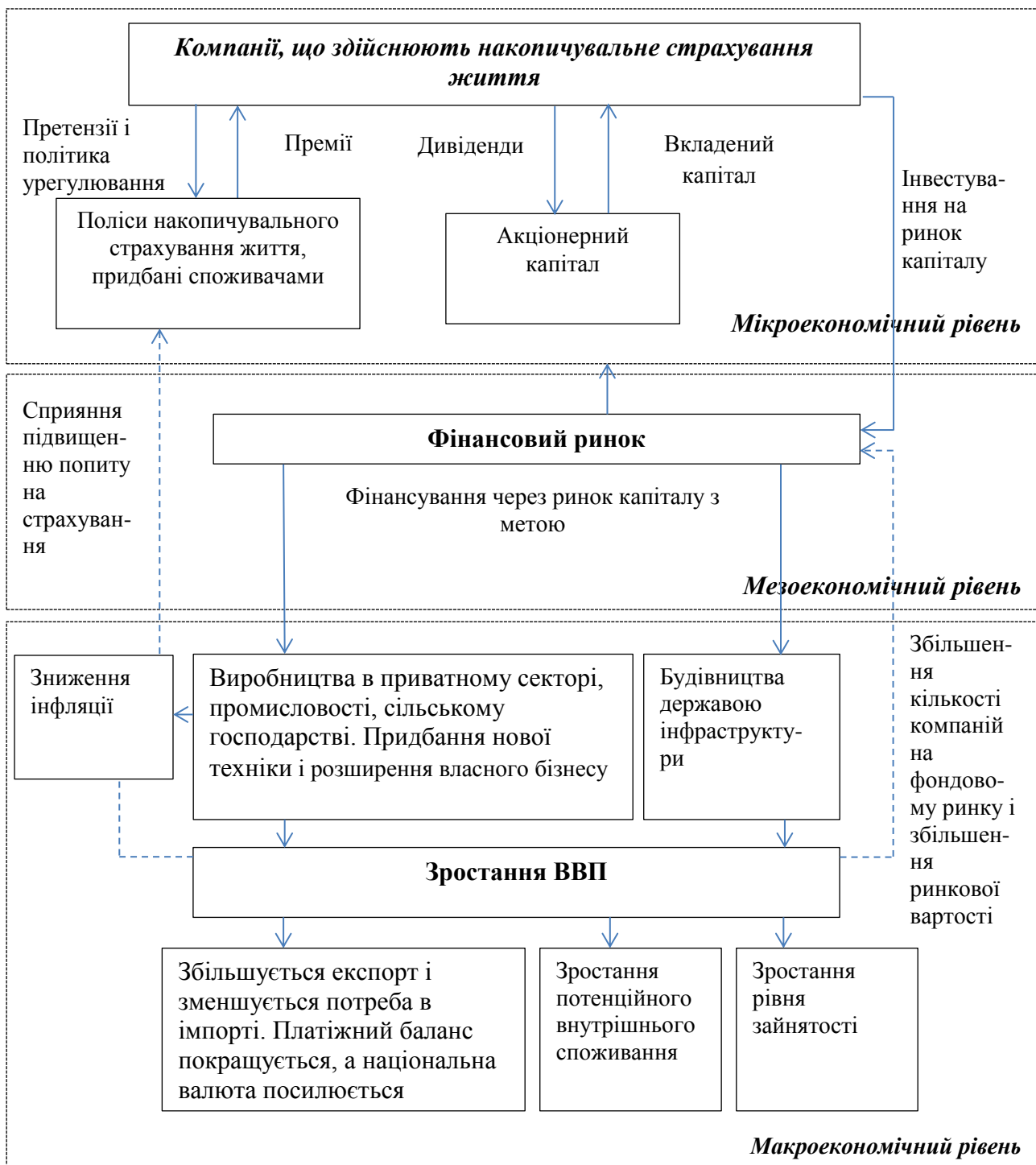

Рис. 1.8. Взаємозв'язок між накопичувальним страхуванням життя, фінансовим ринком та економікою держави

Джерело: побудовано автором на основі [183].

Як зазначено на рис. 1.7, накопичувальне страхування життя впливає на фінанси домогосподарств через механізми забезпечення гарантій соціального

захисту та створення альтернативних напрямів інвестування вільних фінансових ресурсів.

У розвинених країнах світу накопичувальне страхування життя історично відіграло важливу роль у захисті доходів домогосподарств і полегшенні економії. Також воно допомагало забезпечити рівень добробуту родини у випадку втрати нею годувальника. Ці фінансові ресурси спрямовувалися на утримання родини і покриття витрат на проживання протягом певного періоду часу. Таким чином, страхування життя дає змогу сім'ям поділяти ризик передчасної смерті годувальника з багатьма іншими, полегшуючи цим тягар фінансових втрат [213, с. 1].

Ще одним економічним ефектом накопичувального страхування життя є стимулювання більшої економії громадянами [183]. Сенс цього ефекту полягає у тому, що у разі підвищення зацікавленості людей у придбанні полісу страхування життя вони будуть зменшувати поточне споживання. У короткостроковому періоді це може допомогти знизити інфляційний тиск, який існує в економіці. Такий ефект, безумовно, буде суттєвішим в економіці, де споживання має тенденцію витіснити потенційні капітальні витрати [144, с. 14].

Іншим напрямом взаємодії між домогосподарствами та накопичувальним страхуванням життя є інвестиційна сфера. Домогосподарства зазвичай інвестують свої кошти у нерухомість та / або фінансові активи. При цьому залежно від структури пенсійної системи (тобто важливості державного пенсійного забезпечення порівняно з приватним) велика частина фінансових ресурсів домогосподарств може розміщуватись у поліси накопичувального страхування життя [147, с. 106]. Тобто, накопичувальне страхування життя створює альтернативний напрям інвестування вільних фінансових ресурсів домогосподарств, що особливо актуально для України, враховуючи нерозвиненість ринку цінних паперів.

Оцінка цього типу інвестицій є важливою як для монетарного, так і економічного аналізу. Враховуючи те, що домогосподарства та інституційні інвестори різняться у своїй поведінці щодо утримання грошей, зміни у підходах

до інвестування в поліси накопичувального страхування життя впливають і на монетарну сферу, оскільки збільшення фондів фінансових ресурсів домогосподарств, як правило, є повільнішим і менш волатильним, ніж формування фондів фінансових ресурсів інституційних інвесторів [204].

У довгостроковому або структурному аспекті попит на інвестиції щодо полісів накопичувального страхування життя має підкріплюватися зростаючим усвідомленням з боку домогосподарств проблем, пов'язаних зі старінням населення, і необхідності забезпечення стабільного фінансового підґрунтя у літньому віці. Все це набуває особливого значення на сучасному етапі розвитку суспільства, коли в усьому світі спостерігається загальна тенденція зменшення ролі урядів у пенсійному забезпеченні [188].

У даному контексті акцентується увага на посиленні впливу накопичувального страхування життя одразу на дві складові фінансової системи держави – державні та місцеві фінанси.

Зарубіжний досвід поступового скорочення ролі держави у фінансуванні пенсійного забезпечення відображає не лише політичні зміни, але й свідчить про те, що уряди більше не можуть обґрунтовано підвищувати податки або збільшувати державні запозичення, при цьому не зашкодивши розвитку економіки країни.

У економічно розвинутих країнах прогнозовані майбутні витрати на державне фінансування пенсій внаслідок старіння населення та підвищені суспільні очікування, пов'язані з високим рівнем життя, є ключовим фактором, який обумовлює таку зміну. Що ж до країн, що розвиваються, де населення молодше, перехід від виключно державної до приватної системи пенсійного забезпечення спровокований потребою забезпечення фіскальної ощадливості, що у тому числі викликано впливом міжнародних фінансових інституцій [211, с. 5].

Ще одним аргументом на користь зміни наявної системи виключно державного пенсійного забезпечення і делегування функцій накопичувальному страхуванню життя є те, що окремі громадяни внаслідок особливостей

недостатньо розвиненої економіки, її тіньового характеру або інших обставин, опиняються поза межами солідарної державної пенсійної системи, а отже, не сплачують необхідні соціальні внески у повному розмірі. Це стало особливо актуальним для України в останні роки, коли суттєво позвавилася міграція працездатного населення. Компанії зі страхування життя пропонують індивідуальні продукти, і оскільки вони діють через агентські та брокерські мережі та їхні офіси розташовані по всій країні, зазвичай мають більш ефективну систему збирання коштів [205, с. 230].

Отже очевидно, що процес перенесення частини відповідальності за пенсійне забезпечення на приватний сектор накопичувального страхування життя є неминучим. При цьому, на нашу думку, такі процеси мають стосуватися не лише пенсійного страхування, але й інших видів накопичувального страхування життя, в основі яких є соціальна складова.

Результатом такого делегування зокрема в Україні може стати поступове зменшення витрат з державного та місцевих бюджетів на соціальну сферу, що дасть можливість вивільнити фінансові ресурси з метою стимулювання розвитку інших економічно вигідних та перспективних напрямів. Це також актуально у контексті реалізації реформи децентралізації, коли розвиток територіальних громад при одночасній зміні підходів до соціального забезпечення домогосподарств допоможе досягти пропорційного економічного розвитку всіх регіонів України.

Ще однією ланкою фінансової системи, на яку може мати істотний вплив накопичувальне страхування життя, є фінанси суб'єктів господарювання. Такий вплив реалізується шляхом формування за допомогою накопичувального страхування життя системи стимулів та заохочень власних працівників. Для створення такої системи суб'єкти господарювання можуть використовувати поліси накопичувального страхування життя працівників або групові пенсійні страховки.

Обґрунтованість придбання групових страхових послуг для суб'єктів господарювання полягає у розробці дієвої системи мотивації персоналу.

Сьогодні для всіх підприємств особливо актуальною є проблема пошуку і утримання кваліфікованих працівників. Для того, щоб мотивувати висококваліфікованого працівника працювати на підприємстві, нині стає недостатньо запропонувати йому лише високу заробітну плату. За умов, коли людський капітал стає основною рушійною силою економіки унаслідок її інтелектуалізації, корпоративне страхування життя працівників підприємства є необхідним елементом ефективного управління компанією [126, с. 8].

Безсумнівно що накопичувальне страхування життя у даному контексті дає підприємству низку переваг, серед яких:

- забезпечення лояльності працівників до конкретного підприємства;
- відсутність стимулів у висококваліфікованих працівників до швидкої зміни місця роботи;
- створення привабливого для потенційних працівників образу підприємства;
- підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку праці;
- формування позитивного соціального іміджу підприємства на ринку загалом.

Окрім наведених переваг, накопичення, що здійснюються за рахунок роботодавців на користь працівників, є одним із найбільш ефективних засобів забезпечення лояльності співробітників до виходу на пенсію. Про це свідчить і міжнародна практика [12, с. 167].

Обґрунтування ролі накопичувального страхування життя у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни дало можливість:

- виконати групування всіх функцій накопичувального страхування життя з поділом їх на базові та додаткові, а також встановити їх зв'язки з іманентними ознаками, притаманними цьому виду страхування. До базових при цьому було віднесено ризикову, превентивну, захисну, збережну та компенсаційну функції. Зазначені функції визначено як такі, що на базовому рівні характеризують сутність накопичувального страхування життя у його родовому зв'язку зі страхуванням у широкому розумінні;

- розкрити трансмісійний механізм накопичувального страхування життя, який характеризується передавальним рухом заощаджень, залучених у формі страхових премій страховиками у інвестиції, які, потрапляючи на фінансовий ринок, призводять до нового передавального руху на рівні фінансової системи, а через неї створюють передумови для зростання соціально-економічного розвитку держави загалом;

- у контексті трансмісійного механізму накопичувального страхування життя виявити напрями передавального руху за окремими ланками фінансової системи шляхом: формування фондів фінансових ресурсів; формування системи стимулів та заохочень працівників підприємств; перерозподілу функцій соціального захисту населення з виключно державного чи місцевого рівнів на приватний; забезпечення передумов для створення системи додаткового (окрім загальнодержавного) соціального захисту, а також розширення напрямів інвестування фінансових ресурсів як прийнятної альтернативи в умовах слабо розвиненого ринку цінних паперів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У результаті аналізу теоретико-методологічних засад накопичувального страхування життя зроблено такі висновки:

- визначено іманентні характеристики, притаманні виключно страхуванню життя, до яких віднесено: довгостроковий та накопичувальний характер, соціальну спрямованість та специфічність ризиків. Запропоновано паралельний чотириетапний лінійний алгоритм дослідження сутності понять «страхування життя» та «накопичувальне страхування життя», за допомогою якого вдалося встановити їх тотожність. З'ясовано, що накопичувальний характер є базовою іманентною характеристикою страхування життя, спираючись на що обґрунтовано доцільність використання поняття «накопичувальне страхування життя»;

- запропоновано авторське визначення поняття «накопичувальне страхування життя» як підгалузі страхування, яка функціонує на принципах забезпечення страхових інтересів страхувальників (застрахованих, вигодонабувачів) та їх фінансової участі у формуванні фондів фінансових ресурсів страховиків, спроможна генерувати імпульси, спрямовані на покращення соціально-економічного розвитку, що обумовлюється властивими лише їй іманентними ознаками, пов'язаними з особливостями страхового ризику, довгостроковим та накопичувальним характером даного виду страхування, а також його соціальною спрямованістю;

- розроблено авторську фасетну класифікацію накопичувального страхування життя, в основу якої покладено комплексне охоплення наявних у економічній літературі підходів до його класифікування як складової особистого страхування; дослідження у контексті відокремлення видів та типів договорів страхування життя, видів програм страхування життя, а також безпосередньо видів, типів та форм страхування життя. З метою розмежування таких класифікаційних ознак відповідно до іманентних характеристик притаманних накопичувальному страхуванню життя, виокремлено основні та доповнюючі ознаки. Основні класифікаційні ознаки накопичувального

страхування життя передбачають групування за видами; тривалістю дії; суб'єктами, на користь яких здійснюється страхування; метою; ключовими інтересами, якими керуються суб'єкти у процесі страхування. Відповідно до доповнюючих ознак запропоновано здійснювати класифікацію накопичувального страхування життя за правовим статусом суб'єктів, які виступають страхувальниками; періодичністю сплати страхових премій; ступенем гнучкості умов; тривалістю страхового покриття; порядком змінності страхової суми; черговістю страхових виплат;

- проаналізовано функції накопичувального страхування життя та запропонований їх поділ на базові та додаткові. До базових віднесено функції, які найбільш чітко характеризують змістовий зв'язок накопичувального страхування життя зі страхуванням загалом. Такими функціями запропоновано вважати ризикову, превентивну, захисну, збережну та компенсаційну. Здійснено групування додаткових функцій накопичувального страхування життя відповідно до їх ролі у соціально-економічному розвитку держави;

- запропоновано розглядати роль накопичувального страхування життя у соціально-економічному розвитку держави крізь призму впливу на окремі складові фінансової системи, що виявляється у спроможності страховиків створювати на основі заощаджень, розміщених страхувальниками у формі страхових платежів фондів фінансових ресурсів з метою їх подальшого інвестування; впливі на формування мотивації працівників суб'єктами господарювання; зміні підходів до фінансування соціальних витрат із суто державного рівня до принаймні часткового залучення до цього процесу інституту страхування життя; створенні для домогосподарств альтернативних напрямів інвестування наявних у них фінансових ресурсів, що також надасть можливість зменшити залежність від державного соціального забезпечення та створить альтернативні канали зростання їх добробуту.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

2.1. Періодизація становлення та розвитку накопичувального страхування життя

Сучасний стан розвитку як страхування загалом, так і накопичувального страхування життя зокрема, обумовлений сукупністю факторів, які впливали на нього весь час з моменту набуття Україною незалежності. Процес еволюції страхування життя в Україні цілком обґрунтовано викликає науковий інтерес.

Найбільш вузьким, на нашу думку, є підхід до періодизації становлення вітчизняного накопичувального страхування життя, який пропонує О.М. Залетов, а також В.В. Волкова та Н.І. Волкова. Попри те, що О.М. Залетов розглядає доволі широкий часовий горизонт (починаючи із середньовіччя), сучасний період набуття Україною незалежності науковцем поділено лише на два етапи – занепаду (1991–2000 рр.) і відродження (2001–2007 рр.) [51, с. 12].

В.В. Волкова, Н.І. Волкова визначають три етапи страхового ринку, а у даному контексті й ринку страхування життя: I етап – 1990–1993 рр. – характеризувався відсутністю нормативно-правового забезпечення страхування; II – 1994–1996 рр. – пов’язаний із прийняттям Декрету «Про страхування»; III етап – 1997 р. – дотепер, пов’язаний із прийняттям Закону України «Про страхування» [18, с. 35].

Враховуючи завузький часовий горизонт, наведені періодизації, на нашу думку, є занадто обмеженими. Окрім того, виокремлені В.В. Волковою та Н.І. Волковою етапи базуються лише на критерії нормативно-правового забезпечення діяльності страховиків, що є занадто обмеженим підходом.

О.Р. Кривицька також розглядає еволюцію становлення страхування життя від стародавніх часів і до створення України як незалежної держави. Починаючи з 1991 р. науковець визначає такі етапи:

I – занепад системи страхування життя радянського типу (1991–1996 рр.);

II – зародження системи страхування життя незалежної України (1996–2001 рр.);

III – прийняття нової редакції Закону України «Про страхування» (2001–2011 рр.) [68, с. 100].

Попри те, що розглянутий автором часовий горизонт є ширшим ніж у попередніх науковців, на нашу думку, досить сумнівним є віднесення до третього етапу саме такого часового проміжку, адже протягом зазначених років розвиток вітчизняного накопичувального страхування життя супроводжувався різноманітними змінами у економічному, соціальному, фінансовому, політичному та інших середовищах. Крім того, сумнівним є визначення ключової ролі внесення змін до Закону України «Про страхування» у розвиток накопичувального страхування життя протягом надвеликого проміжку часу (10 років), адже протягом цього періоду наявним було передкризове зростання (2001–2007 рр.), безпосередньо фінансова криза (2008–2009 рр.) та післякризове відновлення (2010–2013 рр.).

Більш широким, на нашу думку, є ретроспективний аналіз, який пропонує І.Ю. Рудь. Розглядаючи еволюцію розвитку ринку страхування життя, науковець пропонує виділяти: 1) етап занепаду попередньої існуючої (старої) системи (1996–1996 рр.); 2) період зародження (1996–2001 рр.); 3) етап переходу до використання нових підходів і стандартів регулювання на вітчизняному ринку страхування життя (2001–2007 рр.); 4) кризовий період (2008–2012 рр.); 5) посткризовий період (2013–2017 рр.) [123, с. 788].

Незважаючи на широку деталізацію, на нашу думку, виокремлення четвертого та п'ятого етапів за змістом є дещо помилковим. Так, окресливши кризовий період у межах 2008–2012 рр., І.Ю. Рудь не обґрунтовує критерії такого поділу. Натомість, якщо розглядати поділ за рівнем економічного розвитку, то кризовими потрібно вважати лише 2008–2009 рр. Починаючи з 2010 р., спостерігалось зростання всіх макроекономічних показників, що засвідчило вихід із кризи, а тому зарахування періоду 2010–2012 рр. до

кризового, на нашу думку, є не зовсім коректним. З іншого боку, починаючи з 2013 р., автор вважає, що розпочався посткризовий період, однак у 2014–2015 рр. як за макроекономічними показниками, так і за показниками розвитку страхового ринку спостерігалось значне погіршення, а низка заходів антикризового характеру, що застосовувалися державними органами влади, свідчить про наявність кризових явищ у даний період, а отже, він не може вважатись «посткризовим».

Проаналізовані підходи мають одну спільну рису – відсутність критеріїв виокремлення етапів періодизації. Саме це, на нашу думку, призводить до некоректності виділення етапів у окремих випадках. З метою нівелювання цього недоліку, на нашу думку, потрібно розглядати дві групи критеріїв, на основі яких має ґрунтуватись періодизація розвитку накопичувального страхування життя в Україні: загальноекономічні, а також ті, що стосуються розвитку страхового ринку, у тому числі розвитку страхування життя. Детальніше чинники, що обумовили розвиток накопичувального страхування життя протягом всіх років незалежності, наведено на рис. 2.1.

Вплив загального стану економіки на розвиток накопичувального страхування життя є надзвичайно великим. Саме від того, якою є фіскальна, бюджетна, грошово-кредитна та, особливо, соціальна політика, що реалізується у державі, залежить розвиток страхування загалом. У перші роки незалежності в Україні відбувалося руйнування усталених підходів до страхування загалом і накопичувального страхування життя зокрема. Це пов'язано з тим, що для його повноцінного функціонування необхідна наявність значного фінансового підґрунтя та поступального прогнозованого зростання, за якого громадяни не лише зможуть накопичувати фінансові ресурси, але й матимуть можливість та бажання інвестувати заощадження саме у накопичувальне страхування життя.

Іншим чинником розвитку накопичувального страхування життя є наявність повноцінного нормативно-правового забезпечення, а також зрозумілого і прозорого механізму регулювання діяльності страховиків з боку держави.

Рис. 2.1. Чинники, що обумовлюють розвиток накопичувального страхування життя в Україні

Джерело: авторська розробка.

Значні прогалини у законодавстві щодо накопичувального страхування життя, а також відсутність механізмів гарантування довгострокових вкладів

страхувальників у даній сфері дотепер суттєво гальмують її розвиток. Щодо державного регулювання, то створення лише у 2003 р. окремого державного регулятора, який розпочав повноцінне функціонування, у тому числі призвело до стрімкого, і по суті, не завжди керованого зростання кількості страховиків у 1990-х роках, наслідком чого стало поширення страхового шахрайства або використання цих фінансових установ для оптимізації оподаткування.

Ще одним чинником впливу на розвиток накопичувального страхування життя є стан фінансової інфраструктури. У даному контексті звертає на себе увагу те, що недостатній її розвиток призводить до надвузького переліку джерел, які можуть використовуватись компаніями зі страхування життя для довгострокового інвестування [212, с. 304]. В Україні за умов недостатнього розвитку фондового ринку ключову роль у даному аспекті відіграють банки. При цьому у випадку виникнення кризових явищ, які зокрема спостерігалися протягом останніх років, це безпосередньо позначиться і на накопичувальному страхуванні життя [172, с. 12].

Окрім загальноекономічних параметрів, на розвиток накопичувального страхування життя також суттєво впливає стан розвитку страхування на певному етапі. У такому контексті державний регулятор, яким з липня 2020 р. є НБУ, виступає надбудовою, яка визначає основні вимоги, здійснює моніторинг та розробляє нормативно-правові акти щодо діяльності компаній зі страхування життя. Чим більш ефективною є діяльність державного регулятора за визначеними напрямками, тим кращими є перспективи подальшого розвитку накопичувального страхування життя. Окрім зазначеного, державний регулятор має забезпечувати профілактичні заходи, спрямовані на усунення випадків страхового шахрайства, яке не лише негативно відображається на фінансовому становищі окремих страхувальників, а й підриває довіру до самого інституту накопичувального страхування життя.

Не менш важливими є чинники, пов'язані зі страховиками, а саме з рівнем їх менеджменту та спрямованістю на досягнення довгострокових перспектив розвитку [206, с. 221]. Так, якщо початково страховики не мають на

меті реалізацію довгострокових перспектив розвитку, то це відповідно негативно позначається на зростанні галузі, навіть якщо це не пов'язане з певними заздалегідь шахрайськими діями.

Активний вплив на розвиток накопичувального страхування життя також справляють самі страхувальники, які визначають попит на продукти накопичувального страхування життя. При цьому рішення щодо страхування, які вони приймають, не завжди перебувають у суто фінансовій площині. Навіть за умов наявності вільних фінансових ресурсів важливою є довіра до інституту накопичувального страхування життя, а також розуміння основ його функціонування, тобто наявність мінімального рівня фінансової грамотності громадян.

Страхова інфраструктура також є важливим чинником розвитку накопичувального страхування життя [170, с. 133]. Це не лише обумовлено станом і розгалуженістю страхового посередництва (що, безперечно, є надважливим), але й використанням сучасних технологій. Відзначимо, що питання глобальної діджиталізації як драйвера розвитку накопичувального страхування життя особливо гостро постало у останні роки і вимагає від страховиків рішучих дій щодо використання всього переліку доступних для страхування сучасних технологій [100, с. 183].

Таким чином, базуючись на окреслених критеріях, на нашу думку, можна розмежувати 7 етапів розвитку накопичувального страхування життя в Україні:

1. 1991–2000 рр. (зародження);
2. 2001–2008 рр. (зростання);
3. Кінець 2008–2009 рр. (глобальної економічної кризи);
4. 2010–2013 рр. (міжкризовий);
5. 2014–2015 рр. (соціально-економічної кризи);
6. 2016–2019 рр. (післякризовий)
7. 2020 – по теперішній час (сучасний).

Аналізувати кожен з виокремлених нами етапів будемо за сукупністю абсолютних та відносних показників. На загальноекономічному рівні такими

показниками визначено: ВВП, доходи та видатки зведеного бюджету, обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг), рівень споживчих цін, курс гривні до базових світових валют, доходи та витрати населення, розмір пенсії. На рівні страхового ринку основними показниками, за якими здійснювався аналіз, визначено такі: кількість страховиків (у тому числі компаній зі страхування життя); обсяги акумульованих страхових премій та здійснених виплат загалом, а також зі страхування життя; рівень проникнення страхування загалом та страхування життя; обсяг сформованих страхових резервів (технічних та зі страхування життя); страхові резерви загалом та зі страхування життя; обсяги активів страховиків.

Розглядаючи загальноекономічні чинники першого етапу розвитку накопичувального страхування життя, відзначимо наявність надскладних умов формування практично з нуля економіки незалежної держави України. Умовно цей етап можна поділити на дві частини – руйнування старої економічної системи (1991–1996) та початок створення нової (1996–2000). Закономірно, що руйнування старої системи супроводжувалося значними дисбалансами та негативними явищами як у грошово-кредитній (гіперінфляція, яка зокрема у 1993 р. сягнула 10 256 %) [179, с. 15], так і фіскально-бюджетній сфері (зависокий рівень дефіциту державного бюджету, який у 1992 р. становив 13,8 % ВВП) [217]. Стан соціального захисту населення також був критичним. Так, зокрема у 1996 р., коли була введена гривня, розмір пенсії становив всього 21,3 дол. США [97].

Починаючи з 1996 р. ситуація певною мірою стабілізувалася. Протягом 1996–2000 рр. розмір ВВП зріс більш ніж у 2 рази [15], майже вдвічі зросли обсяги промислової продукції, також у 1,6 раза збільшилися доходи зведеного бюджету [36]. Окрім цього, у 2000 р. зведений бюджет вперше з моменту набуття Україною незалежності був профіцитним. При цьому рівень соціального забезпечення був занижким. Так, станом на 2000 р. більше чверті населення України проживало за межею бідності [122, с. 14]. Закономірно, що

рівень заощаджень був вкрай низьким, а саме вони є основою для розвитку накопичувального страхування життя.

Щодо страхування, то за аналогією із загальноекономічним розвитком, етап що розглядається, можна поділити на дві частини: 1991–1993 рр. – хаотичний розвиток страхування з ознаками пережитків минулої командно-адміністративної системи та 1993–2000 рр. – період перебудови старої системи та її систематизації.

До 1993 р. існувала монополія Держстраху, домінуюча роль якого все ще залишалася навіть попри появу комерційних страхових компаній. Найбільшу загрозу розвитку страхування протягом цих років становила відсутність законодавчого підґрунтя та повноцінного державного контролю за діяльністю новостворених комерційних страхових компаній [6, с. 52]. Це призвело до надшвидкого зростання кількості страховиків, які здебільшого створювалися зі спекулятивною метою (рис. 2.2).

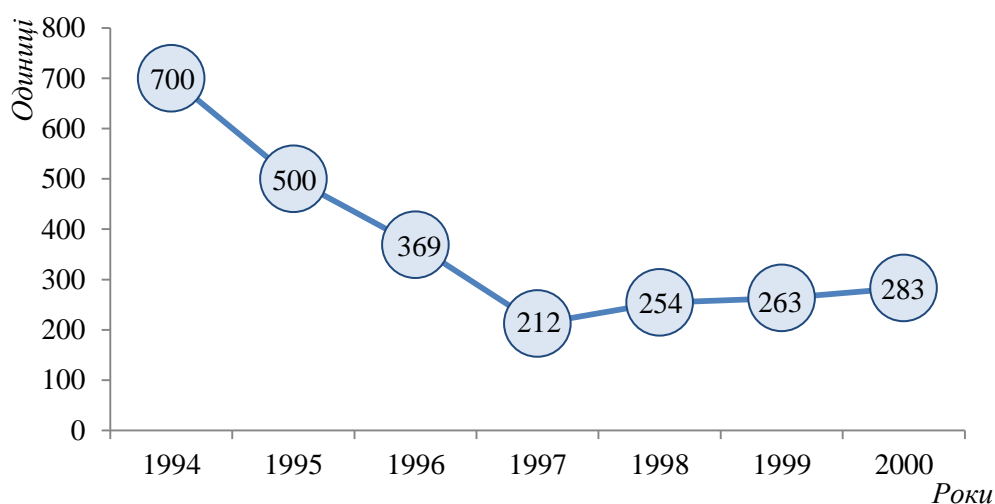

Рис. 2.2. Динаміка зміни кількості страхових компаній в Україні протягом 1994–2000 рр., од.

Джерело: побудовано автором за даними [134, с. 3].

Із 1993 р. розпочався період певного впорядкування діяльності новостворених страхових компаній, що було пов'язано з прийняттям Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» [112], а також Постанови

Кабінету Міністрів України «Про умови ліцензування страхової діяльності на території України та контролю за їх дотриманням» [111].

Окрім прийнятих нормативно-правових актів також позитивними були зміни у напрямі контролю за діяльністю страховиків, задля чого було створено Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю. Певною мірою впорядкувати хаотичний процес збільшення кількості страхових компаній вдалося за допомогою єдиного державного реєстру страховиків та запровадження ліцензування. Незважаючи на істотні недоліки та все ще недостатній рівень контролю та моніторингу, саме з 1993 р. розпочався процес поступового створення нормативно-правової та регуляторної бази функціонування страхових компаній загалом і компаній зі страхування життя зокрема.

Практично перехідним для страхових компаній став 1996 р., коли був прийнятий Закон України «Про страхування» [48], що заклав підґрунтя подальшого розвитку страхового ринку. Статистичне підтвердження цього наведено на рис. 2.3.

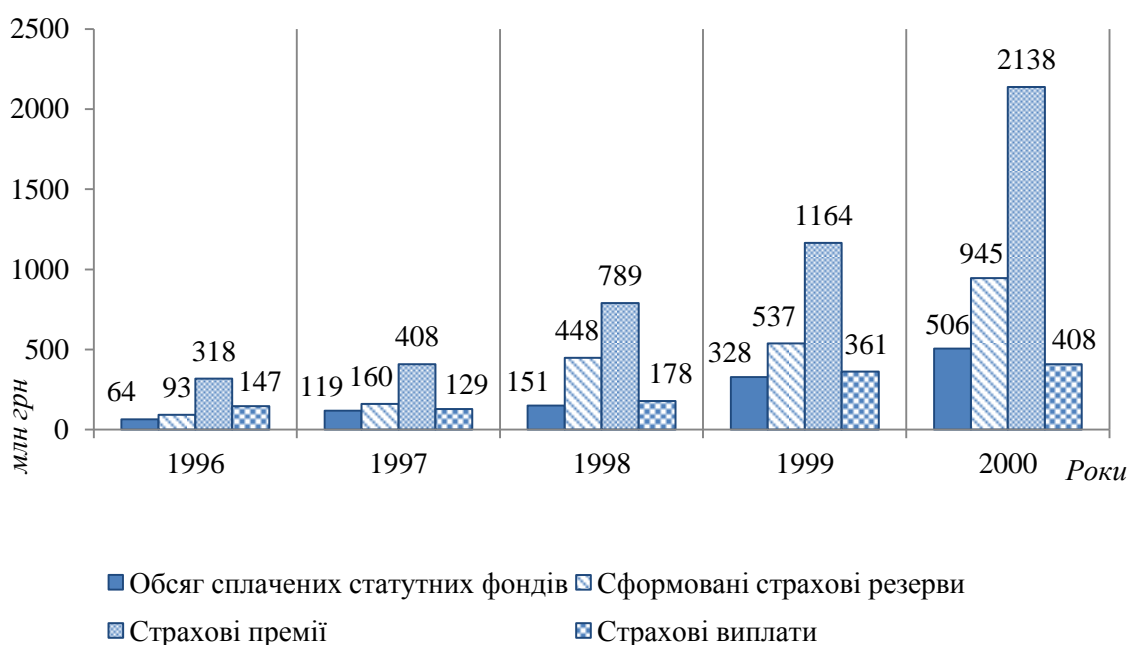

Рис. 2.3. Динаміка зміни значень базових показників розвитку страхових компаній протягом 1996–1999 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором за даними [60; 134, с. 5, 8–11].

Як видно з рис. 2.3, з моменту прийняття Закону України «Про страхування» обсяг сплачених статутних фондів зріс у 5,1 раза, сформованих страхових резервів – у 5,77 раза, страхових премій – у 3,66 раза, при цьому розмір страхових виплат зростав значно повільніше – у 2,46 раза [60; 82].

Щодо накопичувального страхування життя, то протягом розглянутого періоду воно перебувало практично у зародковому стані. Також зазначимо, що з моменту прийняття Закону України «Про страхування» у 1996 р. спостерігалось стрімке падіння основних показників компаній, що здійснювали такий вид діяльності. Так, якщо у 1995 р. обсяги зібраних страхових премій компаній зі страхування життя становили 61 млн грн (у еквіваленті), то у 1996 р. вони зменшилися більш ніж удвічі і становили 33,5 млн грн. Загалом порівняно з 1995 р., у 1999 р. даний показник знизився у 8 разів (становив 7,6 млн грн) і почав зростати лише у 2000 р. (10,1 млн грн) [62].

Протягом 1995–2000 рр. скоротилися розміри страхових виплат. У 1996 р. страхові виплати знизилися порівняно з 1995 р. на 62,4 %. Така тенденція тривала всі подальші роки і припинилася лише у 2000 р.

Також стрімко знижувалась і частка страхування життя у загальній структурі страхування, яка у 1996 р. становила 5 %, а станом на 2000 р. зменшилася до 0,5 % [20, с. 92].

Підсумовуючи, зазначимо, що відповідно до виокремлених критеріїв перший етап розвитку накопичувального страхування життя, що тривав протягом 1991–1999 рр., характеризувався такими рисами:

1. У контексті загальноекономічного розвитку. Наявним було погіршення макроекономічних показників із деяким перманентним покращенням ближче до кінця розглянутого періоду. Відбувалася перебудова всієї економіки з переходом до використання ринкових принципів господарювання. Бюджетно-фіскальна політика у першій половині розглянутого періоду була малоефективною, з незначним покращенням ближче до кінця 90-х років. Вкрай неефективною на початку періоду незалежності України була грошово-кредитна політика, результатом якої стала гіперінфляція, яка також негативно

позначилася на спроможності накопичення та інвестування компаніями зі страхування життя. Повністю провальною була соціальна політика, яка характеризувалася зниженням реальних заробітних плат, а також затримками у їх виплатах, низьким рівнем пенсій та інших доходів населення. Окрім того, громадяни практично втратили вклади, які накопичувалися десятиріччями і були розміщені у Ощадбанку СРСР. Все це позначилося на спроможності населення до створення нових заощаджень, які могли б потенційно використовуватися для інвестування у продукти страхування життя.

2. У контексті розвитку страхування. Аналізований період характеризувався створенням первинного нормативно-правового підґрунтя для діяльності всіх страховиків, а також спробами держави в особі різних органів державної влади систематизувати процедури ліцензування, моніторингу та контролю за діяльністю даних фінансових посередників. Ці дії призвели до значного зменшення кількості компаній зі страхування життя та обмеження спекулятивних дій тих, які залишилися працювати на ринку. Такі кроки були надважливими у контексті відновлення довіри населення до самого інституту страхування життя, яка дуже знизилася не лише через дії новостворених страховиків, але й була пов'язана з втратою нагромаджених страхових премій в установах колишнього Держстраху СРСР. У результаті вжитих заходів значно погіршилися показники діяльності компаній зі страхування життя, розміри страхових премій та виплат яких, порівняно з 1995 р. (періодом до прийняття Закону України «Про страхування»), знизились у декілька разів.

Отже, перший із виокремлених нами етапів, що охоплював 1991–2000 рр., можна вважати періодом зародження накопичувального страхування життя в Україні, адже саме протягом цих років відбулося очищення даної сфери страхування, створення нормативно-правового та регуляторного базису, яким користувалися у наступні роки.

Другий, умовно виокремлений нами період, охоплює 2001–2008 рр. Протягом цих років спостерігалось загальне покращення основних базових макроекономічних показників. Так, ВВП зріс у 5,63 раза (у фактичних цінах)

[15], обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) – у 4,35 раза [81], доходи та видатки зведеного бюджету – більш ніж у 3 рази [76]. Стабілізувалась і грошово-кредитна політика держави, що відобразилося у стабілізації курсу гривні та відносно невеликих розмірах інфляції (максимальне значення індексу споживчих цін спостерігалось у 2008 р. – 22,3 %, а мінімальне у 2002 р., коли рефляція становила 0,6 %) [56]. Позитивні зрушення також відбулись і у соціальній сфері. За умов невисокої інфляції та стабільного курсу гривні розміри пенсій зросли у 9,3 раза [83], доходи населення – у 7,8 раза, а витрати у 8,3 раза [36;35].

Усі зазначені фактори стали міцним підґрунтям для перетворень у страхуванні, які, окрім цього, були пов'язані зі створенням повноцінного державного регулятора – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [42]. Таким чином, практично було завершено формування повноцінного інституціонального та нормативно-правового забезпечення, яке попри певні недоліки загалом забезпечило можливості поступового розвитку страхування в Україні. Підтвердженням цього стало зростання кількості як страхових компаній, так і компаній зі страхування життя (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка зміни загальної кількості страховиків та компаній зі страхування життя протягом 2001–2008 рр., од.

Джерело: побудовано автором за даними [57; 89].

Підтвердженням покращення загального стану страхування в Україні було багаторазове зростання основних показників галузі. Так протягом 2001–2008 рр. розміри страхових премій зросли майже у 8 разів (із 3031 млн грн у 2001 р. до 24 008,6 млн грн у 2008 р.), а страхові виплати за цей же період – у 16,6 разів (з 424 млн грн у 2001 р. до 7 050,7 млн грн у 2008 р). Також суттєво підвищився рівень страхових виплат – з 13,9 % у 2001 р. до 29,4 % у 2008 р. Обсяг сплачених статутних фондів за даний період також стрімко зріс – у 12,7 разів (з 1 036,8 млн грн у 2001 р. до 13 206,4 млн грн у 2008 р.) [57; 89].

Протягом зазначеного періоду істотно зросли й активи страховиків. Якщо у 2001 р. вони становили 3 007,4 млн грн то у 2008 р. – 41 930,5 млн грн, тобто зросли у 14 разів. Дещо менше, але також суттєво зросли й активи страховиків, визначені статтею 31 Закону України «Про страхування», – у 10,5 разів (2 269,3 млн грн у 2001 р. проти 23 904,9 млн грн у 2008 р.).

Стрімко протягом дослідженого періоду збільшились і розміри страхових резервів. Загальний обсяг сформованих резервів у 2001 р. становив 1 184,2 млн грн і до 2008 р. ця величина сягнула 10 904,1 (тобто обсяги зросли у 9,2 раза). Розглядаючи детальніше структуру сформованих резервів, зазначимо, що обсяги технічних резервів зросли майже у 8 разів (з 1 168,2 млн грн у 2001 р. до 9 295,1 млн грн у 2008 р.). На противагу цьому резерви зі страхування життя збільшились у 102 рази і хоча їх рівень все ще залишався у 2008 р. занижким (1 609,0 млн грн) [57;89], безперечним є те, що саме розглянутий етап став вирішальним у становленні накопичувального страхування життя в Україні.

Окрім зростання резервів, у 69,8 разів за розглянутий період зросли і премії зі страхування життя (рис. 2.5).

Як видно з наведених на рис. 2.5 показників, найбільш стрімке зростання розмірів премій зі страхування життя розпочалося після 2005 р. Аналогічно саме з цього року суттєво збільшилась і частка страхування у валових страхових та чистих преміях.

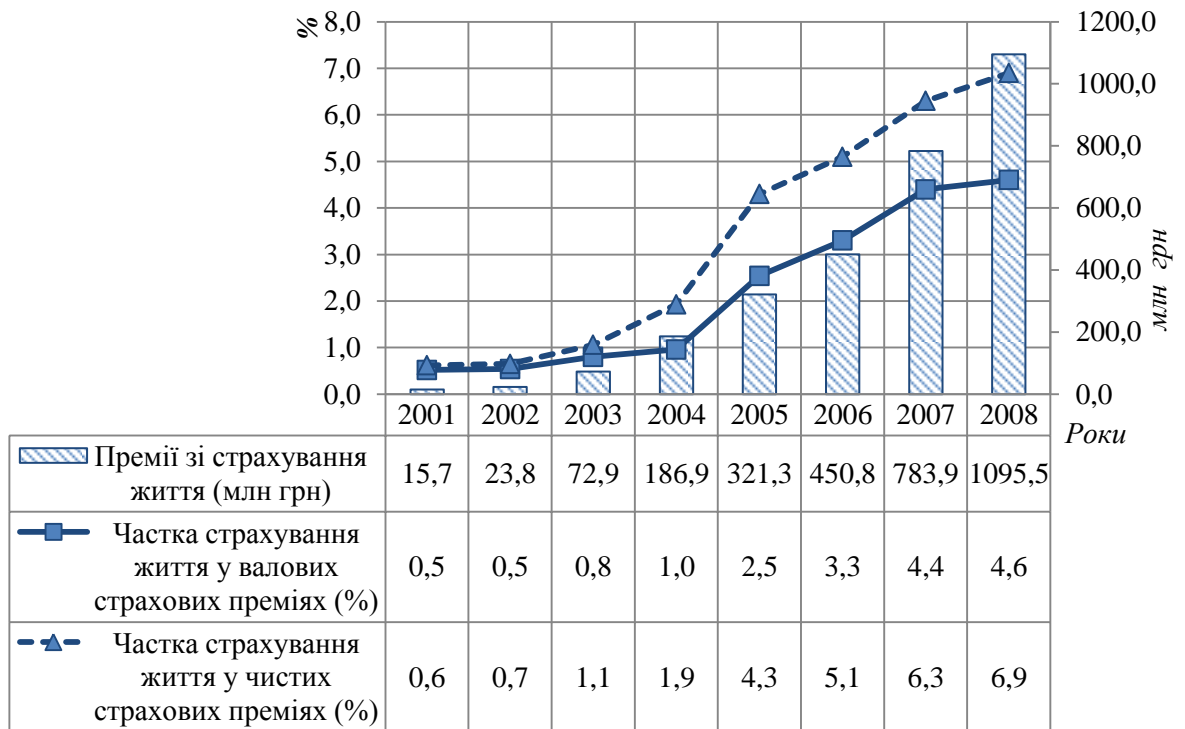

Рис. 2.5. Динаміка зміни розмірів премій зі страхування життя, часток страхування життя у валових та чистих страхових преміях протягом 2001–2008 рр., млн грн та %

Джерело: побудовано автором за даними [57; 89].

Щодо розміру страхових виплат компаній зі страхування життя, то зазначимо, що вони не були сталими. Але наявною була тенденція до поступового їх зростання. Так, якщо у 2001 та 2002 рр. їх значення становило 4,8 та 2,7 млн грн відповідно, то у 2008 р. – 37,7 млн грн, тобто порівняно з 2001 р. зросло у 7,8 раза [56; 89].

Попри загалом позитивні результати розвитку накопичувального страхування життя протягом 2001–2008 рр., його роль у економіці залишалася вкрай низькою. Про це свідчать показники проникнення страхування життя, максимальне значення яких у даний період не перевищувало 0,11 %. Детальніше динаміку показників проникнення страхування загалом та страхування життя зокрема відображено на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Динаміка проникнення страхування та страхування життя протягом 2001–2008 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [56; 89].

Примітно, що починаючи з 2005 р. показник проникнення страхування загалом значно знизився, натомість проникнення страхування життя навпаки зріс [58], що безперечно є позитивним явищем. Таке невелике значення даного показника свідчило про відставання розвитку як страхування загалом, так і накопичувального страхування життя зокрема.

Підсумовуючи результати аналізу другого етапу, зазначимо, що він характеризувався такими рисами:

1. У контексті загальнооекономічного розвитку. Протягом 2001–2008 рр. спостерігалася тенденція до поступової стабілізації та зростання економіки. Навіть незважаючи на деякі дисбаланси, властиві 2004 року, загалом як фіскально-бюджетна, так і грошово-кредитна політика були досить ефективними. Також протягом розглянутого періоду зросли соціальні показники, у результаті чого у декілька разів збільшилися розміри заощаджень громадян, що, безперечно, сприяло створенню позитивних передумов для розвитку накопичувального страхування життя.

2. У контексті розвитку страхування. Починаючи з 2002 р. остаточно завершився процес формування інституційних передумов страхового ринку, що було пов'язано зі створенням повноцінного окремого державного регулятора – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. Окрім цього, приймалися нормативно-правові та законодавчі акти щодо страхування, основними серед яких були: нова редакція Закону України «Про страхування» від 04.10.2001 р. та Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг». Всі вжиті заходи продемонстрували високий сукупний результат, який відобразився у стрімкому зростанні основних показників розвитку накопичувального страхування життя.

Отже, за всіма ознаками розглянутий період 2001–2008 рр. можна вважати таким, протягом якого відбулося зростання накопичувального страхування життя. Проте такі позитивні тенденції змінились на негативні з початком розгортання глобальної фінансової кризи наприкінці 2008 р., яка суттєво вплинула на економіку, страхування загалом та страхування життя зокрема.

Отже, третій виокремлений нами етап розвитку накопичувального страхування життя охоплює кінець 2008 р. та 2009 р. Зауважимо, що пікове значення падіння економічних показників припадало на 2009 р., коли темпи скорочення реального ВВП становили 15,1 % [15]. Доходи зведеного бюджету у 2009 р., порівняно з 2008 р., скоротилися на 8,36 %, при цьому видатки за цей період зменшилися не так різко – на 0,6 % [101]. Це відобразилось у соціальній політиці, яка хоча й зазнала впливу кризи (насамперед внаслідок зменшення кількості соціальних програм), проте не мала катастрофічних наслідків. Такий розрив між скороченням дохідної частини і незначним зменшенням витрат призвів до зростання дефіциту державного бюджету, внаслідок чого відповідно зріс державний борг України (у 1,67 раза) [27]. Зазначимо, що протягом всіх наступних років державний борг продовжував зростати. Ці процеси тривають дотепер.

Істотні дисбаланси спостерігались у грошово-кредитній політиці. Заходи НБУ щодо підтримки курсу гривні виявилися недостатньо ефективними, у результаті чого середньорічний офіційний курс гривні до долара США з 2008 до 2009 рр. зріс у 1,47 раза [87]. При цьому стрімко знизилась обсяги золотовалютних резервів – із 37 528,6 млн дол. США у вересні 2008 р. до 26 505,1 млн дол. США наприкінці 2009 р. (тобто на 41,5 %) [74].

Безперечно, макроекономічні фактори вплинули і на страховий ринок. Насамперед це відобразилося у тому, що вперше, починаючи з 1997 р., відбулося скорочення кількості страховиків – на 18 компаній «non-life» та на одну компанію зі страхування життя. Валові страхові премії за даний період знизилась на 14,9 %, а страхові виплати – на 4,4 %. Також на 7 % зменшився обсяг сформованих страхових резервів [89; 98].

Вивчаючи показники розвитку накопичувального страхування життя за цей період, можна констатувати скорочення темпів зростання премій компаній зі страхування життя на 24,5 %, тоді як страхові виплати навпаки стрімко зросли – на 66,3 %. Також знизився порівняно з 2008 р. і показник проникнення страхування життя – з 0,11 % до 0,9 % у 2009 р. У 2,24 раза зріс рівень валових виплат компаній зі страхування життя [109, с. 129]. Так у 2008 р. даний показник становив 3,4 %, а у 2009 р. – 7,6 %. Порівняно з 2008 у 2009 р. уповільнився приріст резервів зі страхування життя – з 630,1 млн грн до 173,6 млн грн, тобто на 72,4 % [89; 98]. Такі негативні результати насамперед були пов'язані із достроковим припиненням дії договорів з боку страхувальників.

Попри те, що розглянутий період був закоротким і охоплював лише кінець 2008 і весь 2009 рр., безперечно він мав свої характерні риси, серед яких такі:

1. У контексті загальноекономічного розвитку. Спостерігалися значні дисбаланси у економіці, бюджетній та грошово-кредитній системах, що безпосередньо вплинуло як на фінансову спроможність потенційних страхувальників, так і на їх очікування щодо подальшого вкладення коштів.

Пришвидшення інфляції та послаблення курсу гривні також активно вплинули на прийняття рішень страхувальників щодо подальшого інвестування у продукти накопичувального страхування життя. Більше того, враховуючи підвищені ризики, окремі страховики вдавалися до розірвання вже існуючих договорів страхування життя.

2. У контексті розвитку страхування. Наявне зниження всіх основних показників діяльності як страховиків загалом, так і компаній зі страхування життя.

Отже, можна констатувати, що порівняно з попередніми періодами, коли на розвиток накопичувального страхування життя суттєвий вплив окрім загальноекономічних мали й фактори розвитку страхового ринку, протягом розглянутого періоду на перше місце вийшли саме негативні зміни та дисбаланси, спричинені зовнішніми факторами. Про це свідчить той факт, що вже починаючи з 2010 р. у страхуванні знову спостерігалось зростання.

Четвертий етап розвитку накопичувального страхування життя в Україні, який, на нашу думку, умовно можна назвати міжкризовим, охоплює 2010–2013 роки. Протягом цього періоду на загальноекономічному рівні відбулося покращення основних макроекономічних показників. Так, ВВП протягом даного періоду зріс у 1,36 раза (проте темпи зростання реального ВВП станом на 2013 р. становили 0 %) [15], доходи зведеного бюджету – у 1,4 раза, а видатки – у 1,34 [76]. Тривав процес зростання розміру державного та гарантованого державного боргу. Протягом аналізованого періоду він зріс з 432 303 млн грн до 1 100 833 млн грн, тобто у 2,54 раза, що дуже випереджало зростання економіки та доходів бюджету [27]. Щодо грошово-кредитної політики, то протягом 2010–2013 рр. курс гривні залишався досить стабільним, при цьому, в умовах хронічно від'ємного сальдо торговельного балансу це досягалося за рахунок валютних інтервенцій НБУ. Наслідком цього було зниження обсягів міжнародних резервів, які попри певне зростання у 2011 р., на кінець 2013 р. становили всього 20 415,71 млн дол. США, що на 41 % менше ніж було наприкінці 2010 р. [74].

Щодо соціальної політики, то протягом розглянутого періоду відбувалося хоча й не стрімке, проте зростання як розміру пенсій та середньомісячних заробітних плат (у 1,42 та 1,46 раза відповідно) [97; 30], так і доходів населення загалом (у 1,4 раза) [33]. За умов невисокого рівня інфляції таке зростання створювало підґрунтя для вкладення коштів у різноманітні страхові послуги, на що вказує зростання основних показників розвитку страхового ринку протягом розглянутого періоду. Дані щодо цього наведені у табл. 2.1.

Як видно з даних таблиці 2.1, загалом протягом 2010–2013 рр. спостерігалось зростання всіх основних показників страхового ринку при одночасному зменшенні обсягів страхових виплат. Це свідчить про те, що страховики здебільшого змогли подолати наслідки глобальної економічної кризи, але процес скорочення кількості страховиків, який розпочався у 2009 р., тривав надалі. Починаючи з 2010 і по 2013 рр., загальна кількість страхових компаній скоротилася на 49 (з 456 до 407 одиниць), а компаній зі страхування життя – на 5 (з 67 до 62 одиниць) [90; 91].

Таблиця 2.1

Основні показники розвитку страхування в Україні протягом
2010–2013 рр., млн грн та %

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	Темпи приросту 2010/2013 рр., %
Активи	45234,6	48122,7	56224,7	66387,5	46,8
Валові страхові премії	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	24,2
Чисті страхові премії	13327,7	17970,0	20277,5	21551,4	61,7
Валові страхові виплати	6104,6	4 864,0	5151,0	4651,8	-23,8
Чисті страхові виплати	5885,7	4 699,2	4970,0	4566,6	-22,4
Обсяг сформованих страхових резервів, у тому числі:	11371,8	11179,3	12577,6	14435,7	27
– резерви зі страхування життя	2185,2	2 663,8	3222,6	3845,8	76
– технічні резерви	9186,6	8515,5	9355,0	10589,9	15,3
Обсяг сплачених статутних капіталів	14429,2	14091,8	14579,0	15232,5	5,6

Джерело: побудовано автором за даними [90; 91].

Щодо рівня проникнення страхування, то як і у попередні роки, його показники були вкрай низькими. Проте протягом розглянутого періоду вони

зменшилися ще більше навіть за умов відсутності стрімкого зростання ВВП. Так якщо у 2008 р., напередодні глобальної фінансової кризи, рівень проникнення страхування становив 2,7 %, то вже після кризи – 2,14 % і продовжував зменшуватись (рис. 2.7).

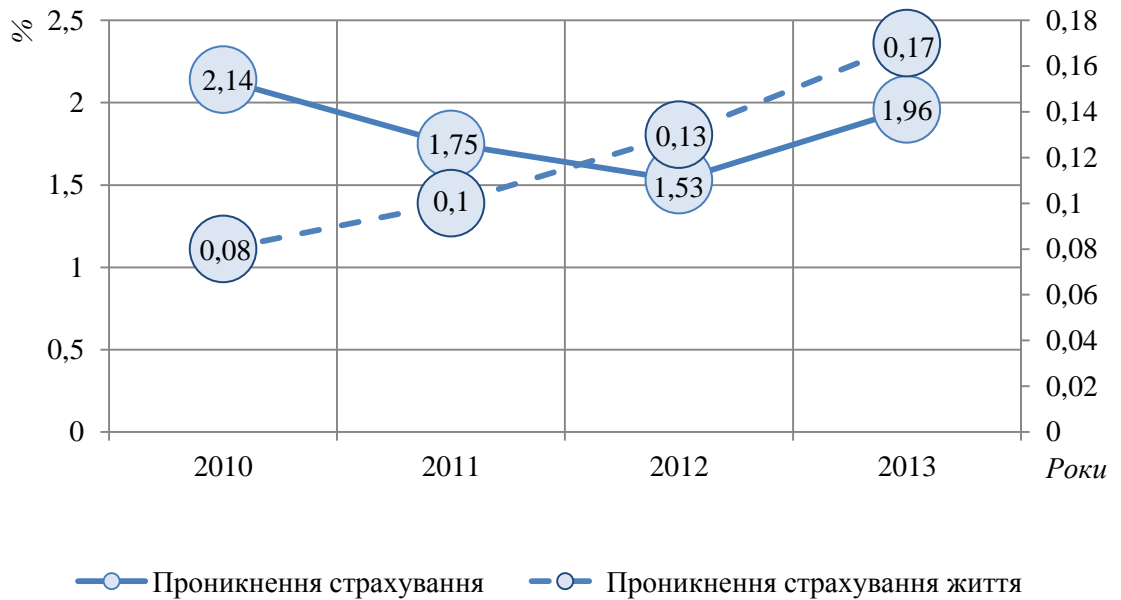

Рис. 2.7. Динаміка проникнення страхування та проникнення страхування життя протягом 2010–2013 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [90; 91].

Попри позитивну динаміку проникнення страхування життя, його значення залишалось вкрай низьким. Проте загалом протягом міжкризового періоду спостерігалось зростання основних показників. Так, розміри страхових премій упродовж 2010–2013 рр. зросли у 2,73 раза, при цьому також зросла і частка страхування життя у валових та чистих страхових преміях (рис. 2.8).

Звертає на себе увагу стрімке зростання розміру виплат компаній зі страхування життя. Так за проаналізований період вони зросли у 2,8 раза (з 52,6 млн грн у 2010 р. до 149,2 млн грн у 2013 р.) (рис. 2.9). Щодо рівня виплат компаній зі страхування життя, то він протягом розглянутого періоду не був сталим, однак станом на 2013 р. лише на 0,2 % перевищив рівень 2010 р. [90; 91].

Рис. 2.8. Динаміка зміни розмірів премій зі страхування життя, а також часток страхування життя у валових та чистих страхових преміях протягом 2010–2013 рр., млн грн та %

Джерело: побудовано автором за даними [15; 90; 91].

Зазначимо, що пришвидшення розміру страхових виплат було властиве саме компаніям зі страхування життя, з інших видів страхування за розглянутий період, навпаки, відбулося зменшення. Це свідчить про те, що накопичувальне страхування життя порівняно з іншими видами страхування суттєво постраждало від глобальної фінансової кризи, що було пов'язано з низкою факторів, серед яких зокрема такі: зменшення довіри до довгострокових інструментів інвестування на рівні всіх фінансових інститутів, які функціонували в Україні; уповільнення темпів зростання доходів громадян; переорієнтація на інші види вкладень, серед яких, у тому числі, іноземна валюта тощо.

Рис. 2.9. Динаміка рівня страхових виплат та валових виплат компаній зі страхування життя протягом 2010–2013 рр., млн грн та %)

Джерело: побудовано автором за даними [90; 91].

Зростання виплат компаній зі страхування життя здебільшого пов'язане з достроковим розірванням відповідних договорів страхувальниками. Враховуючи те, що переважна більшість покупців даних страхових продуктів є фізичними особами (у 2013 р. на них припадало 94,4 % валових страхових премій порівняно з 83,3 % у 2010 р.), очевидно, що протягом проаналізованого періоду саме страхувальники відіграли ключову роль у порушенні балансу страхових портфелів, що закономірно за умов відставання приросту страхових премій від страхових виплат.

Здійснений нами аналіз четвертого етапу розвитку накопичувального страхування життя дав можливість виокремити такі характерні для нього риси:

1. На загальноекономічному рівні. Міжкризовий період ознаменувався поступовим відновленням темпів зростання економіки і попри те, що вони були не такими інтенсивними як у докризовий період, покращення спостерігалось як у грошово-кредитній та фіскально-бюджетній, так соціальній сферах. Істотну загрозу у даному періоді становило стрімке збільшення розмірів державного та гарантованого боргу, яке значно перевищувало темпи зростання ВВП та доходів державного бюджету. Загалом макроекономічна ситуація була

сприятливою для довгострокових вкладень у страхування життя, про що свідчать відповідні показники того періоду.

2. У контексті розвитку страхування. Міжкризовий період взагалі характеризувався відновленням темпів зростання. Водночас тривало скорочення кількості страхових компаній загалом та компаній зі страхування життя зокрема. Також дуже зменшився рівень проникнення страхування, що засвідчило зниження вагомості страхування у соціально-економічних процесах. Попри те, що обсяги премій зі страхування життя у міжкризовий період зросли, ще більшими були темпи зростання страхових виплат.

Основним фактором, який, на нашу думку, визначав розвиток накопичувального страхування життя протягом 2010–2013 рр., були очікування страхувальників – фізичних осіб. Починаючи з 2013 р. спостерігалось стрімке зростання обсягів виплат компаній зі страхування життя, не останню роль у чому відіграли саме дії страхувальників, окремі з яких прийняли рішення щодо дострокового розірвання договорів страхування життя. Починаючи з 2014 р., з моменту розгортання глибинної соціально-політичної та економічної кризи ці процеси ще більше загострились і поглибились.

П'ятий з виокремлених нами етапів розвитку накопичувального страхування життя охоплює 2014–2015 рр. Цей період був критичний для України, адже саме протягом цих років держава втратила Крим та частину територію на Сході. Крім того, розпочалося тривале військове протистояння, яке триває донині. Все це, а також ослаблена попередньою кризою економіка опинилася в умовах нової, ще глибшої цього разу соціально-політичної та фінансово-економічної кризи [153, с. 4].

Загалом протягом дослідженого періоду відбулося значне погіршення основних макроекономічних показників. Так, станом на 2015 р. ВВП зменшився на 9,8 % [15], а розмір державного та гарантованого боргу всього за два роки зріс у 2,7 раза [25]. Протягом зазначеного періоду надзвичайно прискорилась інфляція, індекс споживчих цін станом на 2014 р. становив 124,9 %, а у 2015 р. взагалі сягнув 143,3 % [56]. Щодо грошово-кредитної політики,

то у цій сфері наслідки кризи були найбільшими з-поміж інших. Лише за рік – з кінця 2013 р. до кінця 2014 р. курс гривні порівняно з долларом США знизився вдвічі. Тривав цей процес і у 2015 р. Намагаючись утримати курс гривні, НБУ вдавався до валютних інтервенцій, у результаті чого у лютому 2015 р. міжнародні резерви становили всього 5 625,31 млн дол. США, що було найнижчим, починаючи з 2003 р., показником [74].

Криза, що розгорнулась в Україні у 2014 р., також дуже змінила усталений фінансовий ландшафт, що відбулося за рахунок скорочення кількості фінансових установ. Так, протягом 2014–2015 рр. кількість страховиків скоротилася на 46, а компаній зі страхування життя – на 13 (рис. 2.10).

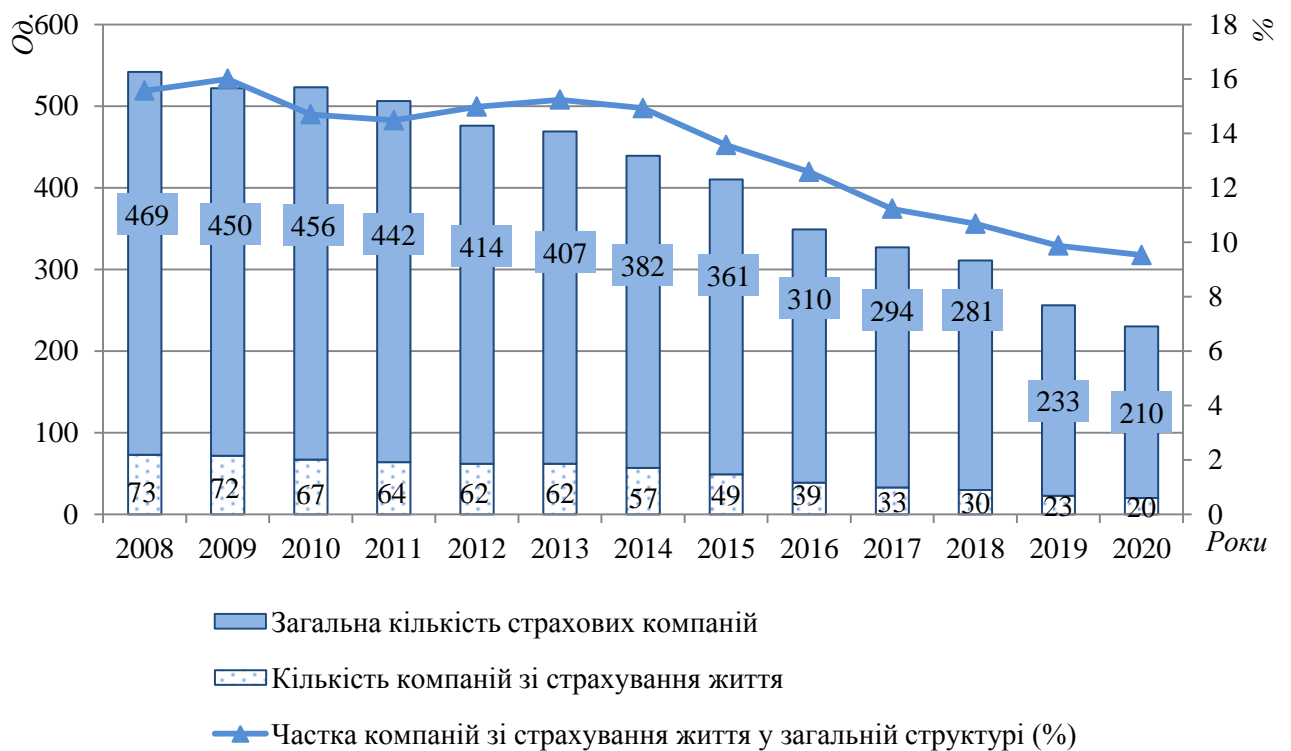

Рис. 2.10. Кількість страхових компаній та компаній зі страхування життя протягом 2008–2020 рр., од., %

Джерело: побудовано автором за даними [89; 90; 91; 93; 94; 95; 96; 97].

Щодо основних показників розвитку страхового ринку помітне значне зниження розмірів валових страхових премій у 2014 р. – на 6,6 % порівняно з 2013 р. При цьому стрімко зросли розміри страхових виплат – у 2014 р. порівняно з 2015 р. на 8,9 %, а у 2015 р. порівняно з 2014 р. – на 59,9 %. Такі

високі показники при зменшенні у 2014 р. та недостатньо високому зростанні у 2015 р. (на 11,1 %) страхових премій безперечно спричинили дисбаланс у страхових портфелях. Також від'ємним було значення обсягів сплачених статутних капіталів, яке порівняно з 2013 р. скоротилося на 5 % [93; 92].

Наявні негативні тенденції практично у всіх сферах розвитку економіки і фінансів безпосередньо вплинули і на показники накопичувального страхування життя в Україні. Порівняно з 2013 р., станом на 2015 р. спостерігалось падіння розмірів премій компаній зі страхування життя на 11,7 %, при цьому обсяги страхових виплат зросли у 3,3 раза [91; 93]. Станом на 2015 р. рівень страхових виплат становив 22,5 %, що вдвічі перевищувало рівень 2014 р. Попри такі негативні показники привертає увагу зростання протягом розглянутого періоду обсягів сформованих резервів зі страхування життя (з 3 845,8 млн грн у 2013 р. до 6 889,3 млн грн у 2015 р., тобто у 1,8 раза), що загалом створило підґрунтя для подальших страхових виплат [91; 93].

Розглянутий період охоплював лише два роки – 2014 і 2015, проте за такий короткий проміжок часу відбулися зміни, які обумовлюють подальший розвиток накопичувального страхування життя в Україні до сьогодні:

1. На загальноекономічному рівні. Суттєво погіршилася більшість макроекономічних показників. Відбулося зростання рівня інфляції, державного та гарантованого боргу та зниження обсягів ВВП. Також спостерігалось послаблення курсу гривні та зменшення розмірів міжнародних резервів. На цьому підґрунті знизилися доходи населення, що за умов високої інфляції призвело до істотного скорочення можливостей формування заощаджень, які, зокрема, могли б використовуватись у майбутньому для придбання продуктів накопичувального страхування життя.

2. У контексті розвитку страхування. Погіршення загальної макроекономічної ситуації та зміни, що відбувались у фінансовій сфері, у підсумку призвели до зменшення кількості страхових компаній загалом та компаній зі страхування життя зокрема. Стрімко зросли розміри страхових виплат, при тому що у 2014 р. розміри страхових премій навіть зменшилися.

Враховуючи довгострокову специфіку накопичувального страхування життя такі негативні тенденції для даного виду страхування були ще більш загрозливими.

Отже, проведений аналіз п'ятого етапу розвитку накопичувального страхування життя в Україні дає розуміння того, що ключову роль на цьому етапі відіграло погіршення загальноекономічної ситуації, що призвело до виникнення інших негативних наслідків на фінансовому та страховому ринках.

Наступний з виокремлених нами етапів охоплює період 2016–2019 рр. На нашу думку, його можна вважати посткризовим. Це підтверджується зростанням ВВП у фактичних цінах протягом 2016–2019 р. у 1,66 раза [15; 16]. Протягом 2016–2019 рр. у 1,62 раза зросли доходи Державного бюджету і практично такою ж була величина видатків, що свідчить про відносну збалансованість бюджетної політики [28]. Також позитивною була тенденція уповільнення темпів зростання розміру державного та гарантованого державного боргу. За рахунок того, що у 2019 р. його розмір стрімко скоротився, порівнюючи 2016 та 2019 рр., зростання становило 3,55 % [26].

Грошово-кредитна політика була збалансованою, у результаті чого вдалося стабілізувати розміри інфляції та курсу гривні, а також наростити обсяги міжнародних резервів (станом на кінець 2019 р. їх обсяги зросли до 25 302,16 млн дол. США) [74]. Покращилося також соціальне становище громадян. Реальний дохід населення у 2016–2018 рр. зріс у 1,58 раза [33], а середньомісячна заробітна плата за цей період збільшилася у 1,71 раза [30]. За умов невисокої інфляції приріст доходів населення створив підґрунтя для поступового відновлення можливостей населення до заощаджень, що є основою розвитку накопичувального страхування життя в Україні.

Попри вихід із критичної економічної ситуації та покращення основних макроекономічних показників, все ще залишається велика кількість економічних та соціально-політичних ризиків, зокрема пов'язаних із продовженням протистояння на Сході України.

Закладені ще під час глобальної економічної кризи 2008–2009 рр. тенденції до зменшення кількості страховиків тривали і протягом 2016–2019 рр. Протягом цього періоду загальна кількість страховиків зменшилася на 77, а компаній зі страхування життя – на 16 одиниць.

Щодо основних показників розвитку страхового ринку можна констатувати дуже повільне посткризове відновлення (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні показники розвитку страхування в Україні протягом
2016–2019 рр., млн грн та %

Показники	2016	2017	2018	2019	Темпи приросту 2016/2019 рр., %
Активи	56 076	57 381	63 493	63 866	113,9
Валові страхові премії	35 170,3	43 431,8	49 367,5	53 001,2	150,7
Чисті страхові премії	26 463,8	28 494,4	34 424,3	39 586,0	149,6
Валові страхові виплати	8 839,5	10 536,8	12 863,4	14 338,3	162,2
Чисті страхові виплати	8 561,0	10 256,8	12 432,6	14 040,5	164
Обсяг сформованих страхових резервів, у тому числі:	20 936,7	22 864,4	26 975,6	29 558,8	141,2
- резерви зі страхування життя	7 828,2	8 389,6	9 335,1	10 273,7	131,2
- технічні резерви	13 108,5	14 474,8	17 640,5	19 285,1	147,1
Обсяг сплачених статутних капіталів	12 661,6	12 831,3	12 636,6	11 066,1	87,4

Джерело: побудовано автором за даними [94;95;96].

Звертає на себе увагу те, що починаючи з 2016 р. страхові премії зросли у 1,5 раза, водночас ще більшим було зростання страхових виплат – у 1,62 раза. Попри нарощення обсягів сформованих страхових резервів, водночас спостерігається перманентне зменшення розміру сплачених статутних капіталів. Так у 2017 р. порівняно з 2016 р. вони збільшилися на 1,3 %, проте вже у 2018 р. порівняно з 2017 р. знизилися на 1,5 %. Тривало падіння і у 2019 р., коли порівняно з 2018 р. обсяг сплачених статутних капіталів знизився на 12,4 % [94; 95; 96].

Основним показником, який свідчить про розвиток страхування життя в країні, є показник проникнення страхування. Значення даного показника у

європейських країнах коливалося за останні десять років від 4,28 % у 2012 р. до 4,98 % у 2009 р. При цьому, темпи його приросту не завжди мали позитивне значення. Найбільший спад показника проникнення страхування життя протягом останніх років був у 2011 р. Таке зниження стало наслідком світової фінансової кризи. Загалом, рівень проникнення у європейських країнах не є однорідним і коливається від 0,2% у Латвії до 8,5% у Великобританії [77, с.35].

Аналізуючи рівень проникнення страхування в останні роки в Україні, можна дійти висновку щодо зниження значення даного показника протягом останніх років. Така тенденція розпочалася під час кризи 2014–2015 рр. і триває дотепер (рис. 2.11). Щодо проникнення страхування життя, то кардинальних змін протягом останніх років не відбулося – цей показник залишається наднизьким.

Рис. 2.11. Динаміка проникнення страхування та страхування життя протягом 2014–2019 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [15; 92; 93; 94; 95; 96].

Дані щодо розмірів премій зі страхування життя протягом останніх років свідчать загалом про позитивну динаміку. Так всього за 4 роки починаючи з 2016 р. розмір страхових премій зріс у 1,68 раза (рис. 2.12).

Не була стійкою тенденція щодо зростання частки страхування життя у валових та чистих страхових преміях. Так, порівняно з 2016 р., спостерігалось зниження відповідних показників, після чого у 2018 р. вони знову зросли і перевищили рівень 2016 р. Така тенденція тривала і у 2019 р.

Рис. 2.12. Динаміка зміни розмірів премій зі страхування життя, а також часток страхування життя у валових та чистих страхових преміях протягом 2016–2019 рр., млн грн та %

Джерело: побудовано автором за даними [94; 95; 96; 97].

Страхові виплати, як і у минулому періоді, продовжили зростати (протягом 2016–2018 рр. збільшились у 1,7 раза [94; 96], проте у 2019 р. значно знизилися [97]). Також порівняно з 2016 р. збільшився і рівень виплат компаній зі страхування життя.

Порівняння темпів зростання страхових виплат та страхових платежів демонструє, що темпи зростання страхових виплат протягом 2016–2018 рр. випереджали темпи зростання страхових премій на 30 %. Це свідчило про продовження негативної тенденції зростання розмірів виплат компаній зі страхування життя, яка розпочалася у попередні роки, а саме з часів глобальної

економічної кризи 2008–2009 рр. При цьому значне зменшення розміру страхових виплат у 2019 р. (на 18,3 % порівняно з 2018 р.) свідчить про певне покращення у економіці та фінансовій сфері та поступове подолання закладених у попередньому десятиріччі негативних процесів.

Рис. 2.13. Динаміка рівня страхових виплат та валових виплат компаній зі страхування життя протягом 2016–2019 рр., млн грн та %

Джерело: побудовано автором за даними [94; 95; 96; 97].

Окрім співвідношення премій та виплат, привертають увагу доволі повільні темпи зростання розмірів резервів зі страхування життя, які протягом 2016–2019 рр. становили всього 133,5 %. Ураховуючи продовження тенденції до нарощення обсягів виплат компаній зі страхування життя, такий повільний темп нарощення резервів може негативно вплинути на можливості компаній зі страхування життя вчасно здійснювати виплати за своїми зобов'язаннями.

Отже, проведений аналіз особливостей розвитку накопичувального страхування життя протягом 2016–2019 рр., дав можливість виокремити такі характерні риси цього етапу:

- на загальноекономічному рівні. Протягом розглянутих років загалом спостерігалось покращення основних макроекономічних показників.

Стабілізувалися ключові показники грошово-кредитної політики, зросли соціальні показники розвитку країни. Поряд з позитивними ще залишаються значні фактори ризику, які негативно впливають на подальший розвиток накопичувального страхування життя, основними з яких є подолання наслідків останньої кризи, яка, у тому числі, призвела до повної перебудови інституційного наповнення фінансової системи, що відобразалось у стрімкому скороченні кількості фінансових установ як банківського, так і небанківського фінансового сектору;

– у контексті розвитку страхування. Відбувалися процеси поступового виходу з кризи, проте все ще високими залишалися страхові виплати при одночасно повільному зростанні премій. Найбільш актуальною дана проблема була саме у накопичувальному страхуванні життя.

Останній з виокремлених нами етапів розпочався у 2020 р. і триває до теперішнього часу. Цей період характеризується значною економічною невизначеністю. Україна, як і багато країн світу, перебувала під впливом погіршення загальноекономічної ситуації на тлі розповсюдження пандемії COVID-19, введення карантинних обмежень та загального зниження попиту в умовах невизначеності. Як наслідок, у 2020 році реальний ВВП знизився на 4 % протягом року (на противагу зростанню у 2019 р. на 3,2 %). Значні дисбаланси спостерігалися у державному бюджеті, внаслідок чого відбувся перегляд бюджетних показників, проте навіть з їх урахуванням бюджетний дефіцит становив 217,6 млрд грн, що 2,7 раза більше ніж у 2019 р. Після падіння у 2019 р. також погіршилися показники державного та гарантованого державного боргу. Так, державний та гарантований борг щодо ВВП за рік зріс з 50,2 % у 2019 р. до 60,8 % у 2020 р.

Попри негативні тенденції, розміри інфляції та курсу гривні щодо основних валют залишалися відносно стабільними. Продовжили зростати і обсяги міжнародних резервів (станом на кінець 2020 р. становили 29 132,89 млн дол. США) [74]. Також в цілому позитивними були тенденції фінансового забезпечення громадян. Наявний дохід у 2020 р. порівняно з 2019 р. зріс на

106,1 % [33], а середньомісячна заробітна плата за даний період збільшилася на 110,1 % [30]. При цьому реальна заробітна плата зростала набагато повільніше – на 7,4 % порівняно з 9,8 % у 2019 р.

Окрім загальнооекономічних, активний вплив на розвиток страхування у 2020 р. мали зміни на рівні державного регулювання, що були обумовлені ліквідацією Нацкомфінпослуг і перетворенням НБУ на мегарегулятора. Таким чином, починаючи з 2020 р. регулювання страховиків здійснюється НБУ, що матиме значні наслідки для всього ринку.

Щодо основних показників розвитку страхування у 2020 р. відзначимо, що кризові явища хоча й не кардинально, проте мали певний вплив на розвиток страховиків. Так, у процесі порівняння базових показників розвитку страхування у 2019 та 2020 рр. звертає на себе увагу падіння розміру валових страхових премій на 117,3 %, при цьому чисті страхові премії навіть зросли (на 2 %). Аналізуючи інший базовий показник розвитку страхування, а саме проникнення, то порівняно з 2019 р. він знизився з 1,33 % до 1,08%, що підтверджує висновок щодо наявності негативних тенденцій на даному ринку. Щодо показника проникнення страхування життя, то він, як і у попередні роки, залишається наднизьким – 0,12 %.

Оцінюючи тенденції розвитку страхування життя в Україні протягом 2020 р. загалом можна констатувати: по-перше, зростання розміру валових премій зі страхування життя протягом року на 8,5 %; по-друге, зростання валових виплат зі страхування життя на 12,6 %; по-третє, істотне збільшення розмірів резервів зі страхування життя.

Отже, здійснений аналіз особливостей розвитку накопичувального страхування життя на сучасному етапі (починаючи з 2020 р.), допоміг виокремити такі характерні для нього риси:

– на загальнооекономічному рівні. Протягом 2020 р. спостерігалось загальне погіршення основних макроекономічних показників при одночасно відносній стабільності показників грошово-кредитної політики. Причиною посилення негативних тенденцій стали обмеження, що вводились Україною та

урядами інших країн у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19. Нові виклики глобального масштабу вплинули і на посилення невизначеності, що у свою чергу спричинило падіння попиту та інвестицій;

– у контексті розвитку страхування. Принципова зміна відбулась у аспекті зміни державного регулятора, яким, починаючи з 2020 р., став НБУ. Щодо фінансових показників спостерігаються незначні коливання у бік погіршення їх значень, про що зокрема свідчить зменшення проникнення страхування, яке було зумовлено зниженням рівня валових страхових премій. Аналізуючи показники розвитку накопичувального страхування життя, загалом можна констатувати позитивні тенденції, що пов'язано із подальшим зростанням страхових премій та збільшенням розмірів резервів зі страхування життя.

Отже, за підсумками проведеного аналізу можна зробити висновок, що протягом останнього періоду на розвиток накопичувального страхування життя найбільший вплив мали негативні процеси, що відбувались у попередні роки. При цьому зазначимо, що дотепер ліквідувати негативні наслідки і вийти на позитивний тренд розвитку компаніям зі страхування життя не вдалося.

Розвиток накопичувального страхування життя в Україні протягом всіх років незалежності супроводжувався впливом на нього різних процесів, які здебільшого мали негативний характер. Виконаний ретроспективний аналіз допоміг визначити ключові фактори, які найбільше впливали на розвиток накопичувального страхування життя:

1. Протягом 1991–2000 рр. (етап зародження) спостерігалися загальноекономічні дисбаланси в економіці та фінансовій сфері; брак повноцінного законодавства та нормативно-правового забезпечення страхування загалом та страхування життя зокрема; відсутність єдиного державного регулятора страхового ринку;

2. Період 2001–2008 рр. (етап зростання) характеризувався загальноекономічним зростанням, що одночасно із завершенням формування нормативно-правової бази та створенням державного регулятора спричинило

найбільше за всі наступні роки збільшення всіх основних параметрів розвитку накопичувального страхування життя;

3. Кінець 2008–2009 рр. (етап глобальної економічної кризи) ознаменувався ключовою роллю зовнішніх дестабілізуючих макроекономічних факторів, які впливали на накопичувальне страхування життя;

4. Період 2010–2013 рр. (міжкризовий період) характеризувався наявністю негативних очікувань основних споживачів даного виду послуг – фізичних осіб, що не сприяло створенню можливостей для подолання кризових явищ у галузі навіть попри загальне покращення основних макроекономічних та фінансових показників країни;

5. У 2014–2015 рр. (період соціально-економічної та політичної кризи), аналогічно з кризою 2008–2009 рр., ключовий вплив на розвиток накопичувального страхування життя мали показники макроекономічного розвитку, які посилили негативні тенденції, що тривали ще за часів попередньої кризи;

6. Починаючи з 2016 р. і до 2020 р. переважна більшість проблем накопичувального страхування життя так і не була подолана, що пов'язано з наявністю ризиків на фінансовому ринку та в економіці загалом;

7. Період із 2020 р. по теперішній час можна вважати періодом нестабільності, що було пов'язано з погіршенням загальноекономічних показників (у тому числі за рахунок нових зовнішніх факторів, таких як пандемія COVID-19) та змінами інституційних умов на страховому ринку внаслідок переходу до нової моделі регуляції всього фінансового ринку (створення мегарегулятора, яким став НБУ), що визначатиме вектор руху страховиків надалі.

2.2. Діагностування інвестиційного потенціалу накопичувального страхування життя в Україні

Аналіз розвитку накопичувального страхування життя в Україні довів, що попри багато перешкод, даний вид страхування має перспективи подальшого розвитку. Про це свідчать основні показники діяльності компаній зі страхування життя, зокрема страхові премії, активи та резерви. Зауважимо, що ключовим для України у цьому контексті є інвестиційний потенціал накопичувального страхування життя, адже країна постійно потерпає від нестачі інвестиційних ресурсів. Особливо гостро дана проблематика постала внаслідок перманентного повторення кризових явищ у нашій державі. При цьому насамперед зростання ризикованості довгострокових вкладень, якими у тому числі є і вкладення у накопичувальне страхування життя за умов розбудови страховиками оптимальних інвестиційних стратегій, через активізацію трансмісійного механізму спроможне впливати не лише на фінансовий ринок, але й на соціально-економічний розвиток нашої держави.

Загалом страхові компанії інвестують в унікальний набір активів, який є прямим результатом їхньої бізнес-моделі. Таким чином, будь-яке обговорення загального впливу компаній зі страхування життя на інвестиції у країні повинно починатися з основної бізнес-моделі, яка визначає їх унікальні інвестиційні стратегії [143, с. 78]. Основна бізнес-модель страхової компанії передбачає отримання постійного притоку грошових коштів від страхувальників у вигляді премій, які з часом розподіляються внутрішньо і надходять на операційні витрати, нові інвестиційні активи та виплати за вимогами (рис. 2.14).

За типовий продукт страхування життя страхувальники сплачують премії. Компанія зі страхування життя об'єднує ці премії та інвестує кошти на ринки капіталу. Таким чином, премії страхувальників використовуються, зокрема, для інвестування в активи, які дають прибуток і в кінцевому рахунку є основою для виплати майбутніх вимог.

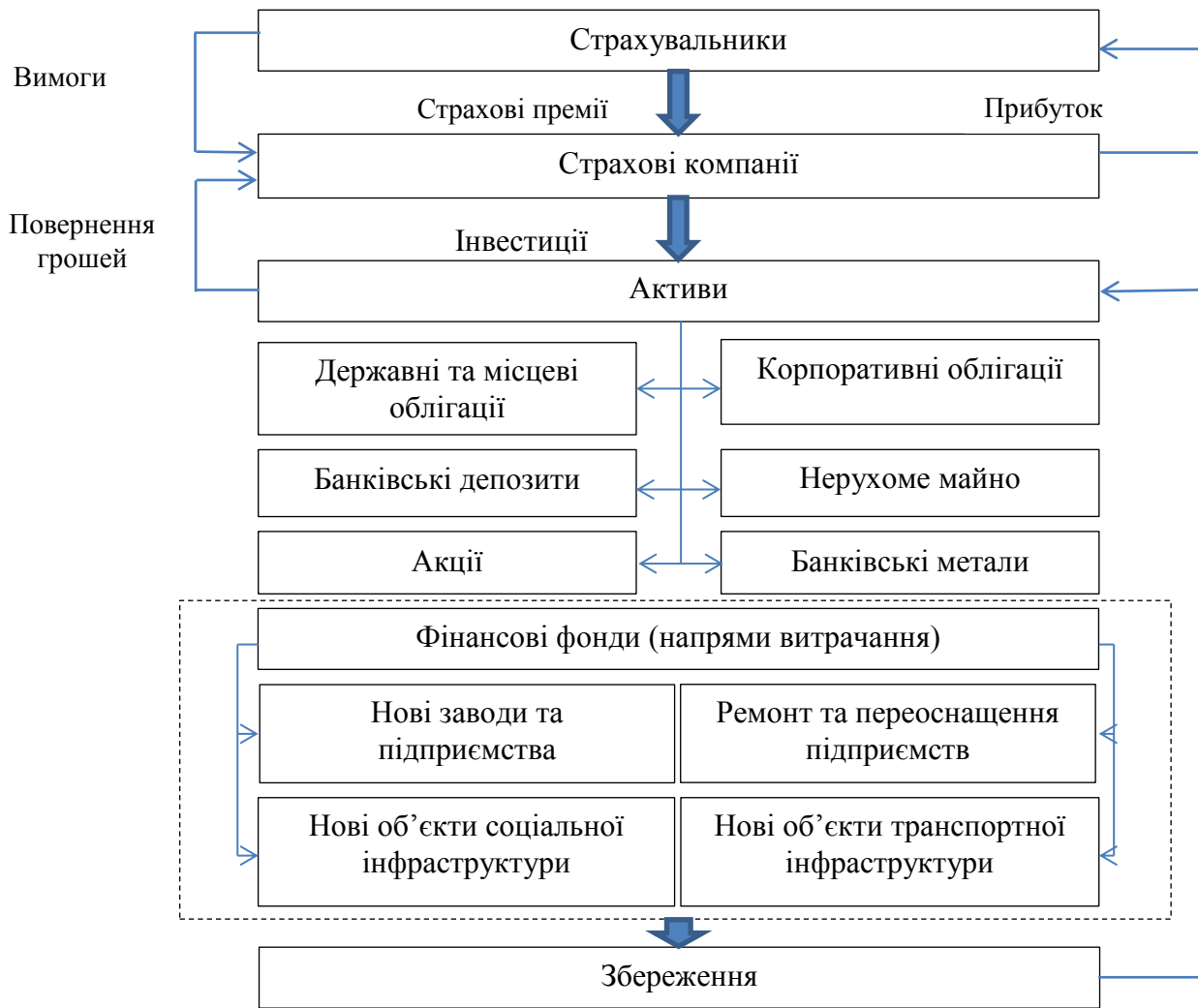

Рис. 2.14. Базова бізнес-модель компаній зі страхування життя

Джерело: побудовано автором за [214].

Враховуючи, що двома виокремленими нами іманентними характеристиками страхування життя є довгостроковість та накопичувальний характер, закономірно, що компанії зі страхування життя зосереджені на забезпеченні постійного потоку довгострокового доходу для оплати майбутніх зобов'язань. Ці зобов'язання, як правило, мають довгостроковий та неліквідний характер, що дає змогу страховим компаніям вкладати кошти за різними напрямами [69, с. 29]. Як результат, ці компанії можуть стати провідними інвесторами в корпоративні облигації та інші цінні папери. Також компанії зі страхування життя можуть стати великими інвесторами комерційної

нерухомості. У кожному з цих класів активів вони здатні отримувати передбачуваний потік доходу для компенсації майбутнього потоку зобов'язань.

Загалом у практиці найбільш розвинених країн світу, у тому числі країн ЄС, напрями інвестування компаній зі страхування життя є неоднорідними [77, с. 36]. Підтвердженням цього є дані, наведені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Структура інвестування компаній зі страхування життя в окремих країнах світу в 2019 р., %

Країна	Готівка і депозити	Земля і будівлі	Власний капітал	Векселі та облигації, що випускаються державним та приватним сектором	Запозичення	Схеми колективного інвестування	Активи за index-linked та unit-linked контрактами	Інші
Австралія	2,83	2,98	6,3	20,25	0,6	-	66,85	0,19
Австрія	0,72	0,073	0,79	25,78	1,57	39,1	31,54	0,43
Бельгія	4,41	2,35	4,16	45,17	17,24	12,36	10,25	4,06
Велика Британія	0,32	0,16	0,4	10,7	3,5	1,82	83,1	-
Греція	4,3	0,13	2,55	84,77	-	0,83	5,35	2,07
Данія	1,7	0,24	27,11	19,8	0,96	3,2	38,9	8,09
Ірландія	1,5	0,038	1,05	8,05	0,33	0,66	87,86	0,51
Ісландія	2,86	-	2,14	45,7	-	7,14	42,1	-
Іспанія	4,68	1,02	1,44	71,1	0,84	2,33	14,72	3,87
Італія	0,84	0,11	1,96	53,8	0,025	-	35,52	7,75
Канада	3,8	-	2,34	93,4	0,2	-	-	0,26
Люксембург	0,63	0,025	0,7	9,8	0,04	2,62	69,1	17,1
Нідерланди	2,6	1,66	1,86	39,4	21,6	3,8	20,8	8,28
Німеччина	0,5	1,57	4,87	40,95	6,82	33,9	9,9	1,49
Норвегія	0,36	8,28	5	34,2	8,67	18	23,43	20,06
Польща	2,68	0,68	2,23	37	1,55	7,1	48,7	0,06
Португалія	1,67	0,45	0,67	52,34	0,28	1,61	42,83	0,15
США	2,55	0,54	3,76	71,2	15,87	-	-	6,08
Угорщина	2,12	0,23	0,36	53,8	0,13	3,73	39,3	0,33
Фінляндія	4,9	1,15	2,67	17,14	1,28	4,68	67,22	0,96
Франція	2,06	1,47	6,42	56,7	-	12,65	17,02	3,68
Швеція	1,66	1,95	26,3	24,1	1,67	11,4	29,64	3,28
Швейцарія	2,95	12,9	4,86	49,34	13,93	3,54	6,76	5,72
Японія	2,75	1,57	4,9	49,52	7,88	-	-	33,38

Джерело: побудовано автором за даними [194].

Проаналізовані за окремими країнами показники дають підстави стверджувати, що основним напрямом інвестування компаній зі страхування життя є векселі та облігації, що випускаються державним та приватним сектором (із 24 проаналізованих країн у 8 на їх частку припадало більше 50 % і ще у 12 країнах від 20 до 50 %). На другому місці серед напрямів інвестування є активи за index-linked та unit-linked контрактами (з 24 проаналізованих країн у 5 на їх частку припадало більше 50 % і ще у 10 – від 20 до 50 %) [194]. Всі інші напрями дуже відстають від наведених, проте з деякими винятками. Так, у Австрії та Німеччині одним з найбільш поширених напрямів, що використовують компанії зі страхування, є схеми колективного інвестування, на які припадає 39,1 % та 33,9 % від загального обсягу відповідно. У Данії та Швеції значна частка інвестицій компаній зі страхування життя припадає на поповнення власного капіталу – 27,11 % та 26,3 % відповідно.

Привертає увагу те, що попри довгостроковий характер накопичувального страхування життя, напрям інвестування у землю та нерухомість обирає незначний відсоток страховиків розглянутих країн, здебільшого у межах 1–2 % (за винятком Норвегії, де ця частка становить 7,73 % та Швейцарії, де вона сягає 8,28 %).

Щодо України, то примітними є значні зміни у структурі інвестування компаній зі страхування життя протягом останніх років (табл. 2.4).

Напрями інвестування коштів компаній зі страхування життя зафіксовані статтею 31 Закону України «Про страхування» і їх перелік доволі широкий. Проте розподіл інвестицій за визначеними напрями нерівномірний. Звертає на себе увагу те, що за окремими з визначених напрямів компанії зі страхування життя протягом розглянутих нами років, починаючи з 2004 р., (коли наявною була статистика щодо розміщення страхових резервів), взагалі не здійснювалось інвестування (Додаток Б). Це зокрема стосується іпотечних сертифікатів.

Таблиця 2.4

Напрями розміщення коштів резервів зі страхування життя в Україні протягом
2004–2019 рр., %

	Грошові кошти на поточних рахунках	Банківські вклади (депозити)	Банківські метали	Нерухоме майно	Акції	Облігації	Цінні папери, що емітуються державою	Права вимоги до перестраховиків
2004	3,1	51,4	0,0013	1,9	21	1,37	0	21,32
2005	4,6	51,36↓	0,7	5,6	13,1	9,8	0,17↑	14,5
2006	4,8	50 ↓	0,89	7,3	6,85	12,1	7,6↑	10,1
2007	6,1	49,1↓	0,8	6,2	7,1	11,6	11,4↑	7
2008	4,9	44,3↓	1,1	9,1	4,6	9,2	18,8↑	7,5
2009	3,9	41,1↓	1,1	7,5	8,0	3,9	27,0↑	6,9
2010	6,2	43,1↑	1,3	6,5	5,9	2,6	29,1↑	4,6
2011	4,5	45,9↑	0,8	5,5	6,3	2,4	30,8↑	3,3
2012	3,8	39,5↓	0,6	4,5	2,9	4,5	41,1↑	2,7
2013	4,1	35,8↓	0,3	3,5	6,8	4,0	42,9↑	2,2
2014	5,6	40,0↑	0,2	1,6	2,8	5,5	41,5↓	2,5
2015	6,6	57,5↑	0,1	1,4	2,9	4,6	23,5↓	3,4
2016	7,4	40,1↓	0,1	1,3	0,2	1,5	46,4↑	3,0
2017	6,6	35,1↓	0,05	1,9	0,1	1,0	53,4↑	1,9
2018	5,3	34,1↓	0,04	1,7	0,1	1,9	55,3↑	1,6
2019	3,9	35,3↑	0,01	3,9	0,03	3,6	52,4↓	0,9

Джерело: побудовано автором за даними [57; 89; 58; 98; 90; 91; 93; 94; 95; 212; 92; 97].

Щодо інших напрямів, то основним і найбільш стабільними протягом всіх років, починаючи з 2004 р., залишаються інвестиції у банківські депозити [201, с. 44]. На них у різні роки припадало від 34,1 % (2018 р.) [96] до 57,5 % (2015 р.) [93].

Найбільш радикальні зміни відбулись у розподілі частки інвестицій компаній зі страхування життя у цінні папери, що емітуються державою. Так, у 2004 р. компанії зі страхування життя взагалі не здійснювали інвестиції у даний фінансовий інструмент, проте з кожним наступним роком його значення поступово зростало. Зростання зацікавленості цінними паперами, що емітуються державою, у компаній зі страхування життя припало на 2009 р. і

здебільшого було пов'язане зі зміною стратегій компаній зі страхування щодо мінімізації ризиків вкладень на тлі розгортання світової фінансової кризи [98]. Відповідна тенденція тривала протягом всього наступного десятиріччя. Як результат, у останні роки на державні цінні папери припадало більше 50 % інвестицій компаній зі страхування життя (53,4 % у 2017 р. та 55,3 % у 2018 р. та 52,4 % у 2019 р.) [95; 96; 97].

Звертає на себе увагу стрімке зменшення інтересу компаній зі страхування життя щодо інвестування у акції та облігації. Так, відповідно до даних таблиці 2.4, у 2004 р. компанії зі страхування життя розміщували в акції 21 % коштів власних резервів [58], проте з кожним роком цей показник стрімко зменшувався, і у 2019 р. становив всього 0,03 % [96]. Щодо облігацій, то максимальний обсяг інвестицій компаній зі страхування життя у даний фінансовий інструмент припадав на 2006 та 2007 роки – 12,1 % та 11,6 % [89] відповідно, після чого почав стрімко знижуватись, і починаючи з 2016 р. коливається у межах 1–2 %. При цьому у 2019 р. спостерігалось зростання відсоткової частки до 3,6 %, що є найбільшим значенням починаючи з 2015 р. [97].

Також нерозвиненим в Україні є напрям інвестування компаній зі страхування життя у нерухоме майно [72, с. 47]. Максимальною частка інвестицій за цим напрямом була у 2008 р., коли становила 9,1 % [89]. Починаючи з 2014 р., розміри інвестування у нерухоме майно коливаються у межах 1–2 %, проте у 2019 р. відбулося значне зростання – до 3,9 %, що навіть перевищує показник 2013 р. Це дає підстави стверджувати про виникнення певного інтересу компаній зі страхування життя до даного напрямку розміщення резервів [93; 94; 95; 96].

Компанії зі страхування життя відіграють вагомую роль у інвестуванні в економіку розвинених країн світу. Тому, на нашу думку, більш детального аналізу потребує динаміка інвестицій даних фінансових посередників в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України (рис. 2.15).

Рис. 2.15. Динаміка зміни обсягів інвестицій в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України протягом 2004–2019 рр., млн грн та %

Джерело: побудовано автором за даними [89; 58; 98; 90; 91; 93; 94; 95; 212; 92; 97].

Загалом, починаючи з 2006 р., компаніями зі страхування життя в економіку за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України, було інвестовано близько 72 млн грн, що становить лише 0,13 % від загального обсягу розміщення коштів страхових резервів.

Найбільш активно даний напрям інвестування розвивався протягом 2006–2014 рр. [89; 92], а пікове значення його частки у загальній структурі резервів зі страхування життя припадало на 2007 р., коли становило 0,7 % [89]. Незважаючи на і без того низькі показники, після 2014 р. відбулося стрімке падіння як їх абсолютних, так і відносних значень. Починаючи з 2015 р. можна констатувати, що відносна частка інвестицій страховиків за даним напрямом наближається до нуля, що, безперечно, є негативним явищем [90].

Одночасно з аналізом обсягів звертає на себе увагу і структура інвестицій у економіку за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України. Дані

показники були проаналізовані у сукупності за період 2006–2019 рр. на рис. 2.16.

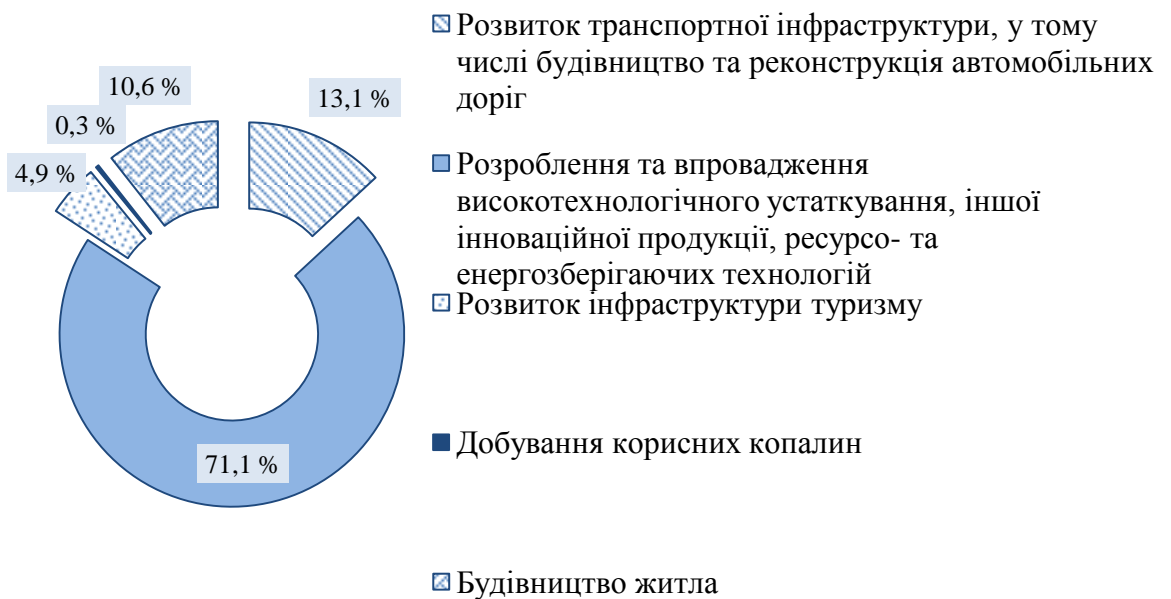

Рис. 2.16. Структура розподілу інвестицій в економіку України за напрямами, визначеними Кабінетом Міністрів України, здійснені протягом 2006–2019 рр. (у сукупності) компаніями зі страхування життя, %

Джерело: побудовано автором за даними [89; 58; 98; 90; 91; 93; 94; 95; 212; 92; 97].

Загалом, незважаючи на те, що у Постанові Кабінету Міністрів України № 1211 (у редакції від 25.07.2005) визначено доволі широкий перелік напрямів інвестування у галузі економіки за рахунок коштів страхових резервів, на практиці компанії зі страхування життя акцентували увагу лише на п'яти з них. При цьому 71,1 % від загального обсягу інвестицій компаній зі страхування життя у даному контексті припадав на один з таких напрямів – розроблення та запровадження високотехнологічного устаткування (у тому числі інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій). Проте, незважаючи на велике відносне значення, розмір інвестицій за цим напрямом становив усього 51,2 млн грн за всі роки, починаючи з 2006 р., що становить лише 0,09 % від загального розміру розміщених резервів зі страхування життя.

Виходячи із зазначеного, можна констатувати, що безпосередньо (тобто напряду) компанії зі страхування життя практично не інвестують в економіку за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України. При цьому, на нашу думку, інвестиційний потенціал даних фінансових посередників все-таки реалізується. З метою його виявлення розглянемо детальніше ланцюжок впливу розміщення резервів компаній зі страхування життя на економіку. Такий вплив буде розглядатися за двома базовими напрямками, які є пріоритетними при розміщенні резервів компаній зі страхування життя – банківськими депозитами та цінними паперами, що емітуються державою, згідно з чим сформулюємо такі дві гіпотези:

Гіпотеза 1. Розміщення коштів резервів зі страхування життя у цінні папери, що емітуються державою (ОВДП) призводить до економічного зростання через механізм внутрішнього кредитування дефіциту державного бюджету країни.

Гіпотеза 2. Розміщення коштів резервів зі страхування життя на банківські депозити призводить до стимулювання економіки та соціальної сфери, що за рахунок ефекту масштабу збільшує фінансові ресурси банків та підвищує їх спроможність кредитувати економіку і населення.

Безперечно, перевірка наведених гіпотез потребує використання методів математичного моделювання з урахуванням того, що: по-перше, вітчизняній економіці та фінансовій системі притаманні перманентні, постійно повторювані кризові явища, а також різноманітні дисбаланси; по-друге, високими залишаються зовнішні загрози як фінансового, так і соціально-політичного характеру.

Все це обумовлює доцільність використання методики VAR-моделювання (метод векторних авторегресій), яка дає можливість виявляти шоківі зміни обраних показників. Аналіз реакції інших показників на шоківу зміну резервів компаній зі страхування життя допоможе підтвердити чи заперечити правильність наведених гіпотез.

VAR-моделювання зазвичай використовується для систем прогнозування взаємопов'язаних часових рядів та аналізу динамічного впливу випадкових шоків на систему змінних. VAR-модель є системою рівнянь, у якій на кожному з наступних змінних впливають не лише її минулі значення, а також інші змінні. У загальному вигляді математичне представлення векторної авторегресії має такий вигляд:

$$y_t = C_1 Y_{t-1} + \dots + C_p Y_{t-p} + Bx_t + \varepsilon_t, \text{ де} \quad (2.1)$$

y_t – k -мірний вектор ендогенних змінних;

x_t – d -мірний вектор ендогенних змінних;

C_1, \dots, C_p та B – матриці коефіцієнтів, що оцінюються;

ε_t – вектор шоків залишків [9; 21].

З метою перевірки сформульованих нами гіпотез побудовано різні за змістом та показниками моделі. Розглянемо кожен з них окремо.

Для перевірки Гіпотези 1 показниками, на які потенційно може впливати розміщення резервів компаній зі страхування життя у цінні папери, що емітуються державою, були визначені такі: ВВП (як базовий показник, що характеризує макроекономічне зростання) та відношення дефіциту державного бюджету до ВВП (показник, що характеризує ефективність бюджетної політики).

У результаті побудови VAR-моделі було з'ясовано, що вона є нестационарною. Це насамперед підтвердив тест на перевірку кількості коренів (тобто рішень системи), який засвідчив, що їх значення перевищили одиницю. Графічні результати тесту, представлені на рис. 2.17, вказують на те, що для такої VAR-моделі не може бути виявлено статистично-значимі результати функцій відгуку, відповідно до яких можна було б зробити висновок та отримати оцінку щодо впливу показників резервів компаній зі страхування життя у цінні папери на показники дефіциту державного бюджету та ВВП.

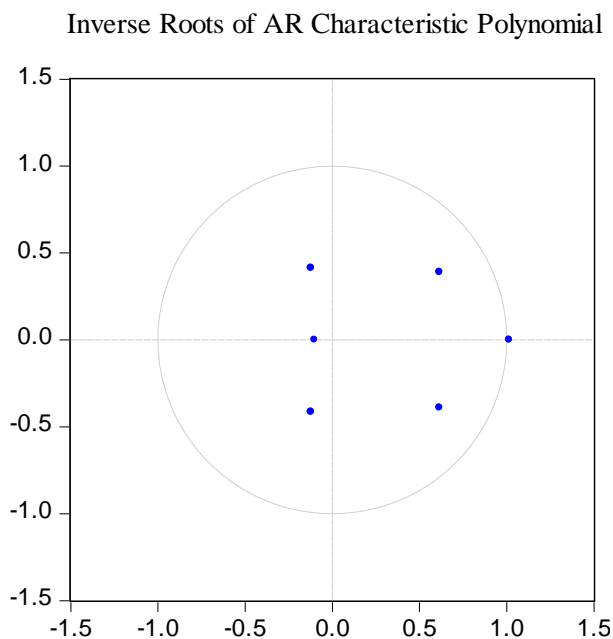

Рис. 2.17. Результат Unit Roots тесту на стаціонарність моделі

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиці В.1 та В.2 Додатку В.

Отже, можна констатувати, що запропонована нами Гіпотеза 1 у чистому вигляді не була підтверджена.

Для перевірки Гіпотези 2 показниками, на які потенційно має вплив розміщення резервів компаній зі страхування життя на банківські депозити, було визначені такі: банківські вклади компаній зі страхування життя; кредити, надані нефінансовим корпораціям; кредити, надані домашнім господарствам.

Кожен із обраних нами показників у аспекті економічної теорії пов'язаний з іншим, адже зміна обсягів страхових резервів у бік зростання чи зменшення може позначатися на кредитуванні, що у майбутньому, враховуючи ефект масштабу, призводить до економічного зростання.

Вибірка кварталних даних для моделі включає період з 01.01.2008 до 01.01.2020 і становить 48 спостережень. Динаміку змін досліджуваних показників наведено у Таблиці В.1 та В.2 Додатку В.

Графічний аналіз дає підстави зробити висновок щодо нестаціонарності всіх відібраних показників, що обумовлює їх подальше використання у вигляді приростів.

$$\begin{bmatrix} drez_t \\ ddep_t \\ dl_nfc_t \\ dl_h_t \end{bmatrix} = \Phi(L) \begin{bmatrix} drez_{t-n} \\ ddep_{t-n} \\ dl_nfc_{t-n} \\ dl_h_{t-n} \end{bmatrix} + \varepsilon_t, \text{ де} \quad (2.2)$$

$drez_t$ – темпи приросту резервів із страхування життя (%); $ddep_t$ – темпи приросту банківських вкладів компаній зі страхування життя (%); dl_nfc_t – темпи приросту кредитів, наданих нефінансовим корпораціям (%); l_h_t – темпи приросту кредитів, наданих домашнім господарствам всього (%); e_t – похибки; n – кількість лагів.

Наступним кроком у побудові моделі є перевірка кожного із показників на стаціонарність. Для цього використовуємо тест Augmented Dickey-Fuller. Така перевірка дає змогу уникнути автокореляції залишків та не допускає зміщення оцінок моделі. Отримані дані наведено у Додатку Г. Здійснена перевірка змінних моделі на стаціонарність на 10-відсотковому довірчому інтервалі довела, що всі змінні моделі є стаціонарними.

Визначення подальшої специфікації VAR-моделі потребує ідентифікації оптимальної кількості лагів змінних. Для цього нами було проведено 5 різних тестів – LR, FPE, AIC, HQ, SC (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Результати тестів для визначення лагів, які використовуватимуться у моделі¹

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	285,608 9	31,296 17	2,79e-11	-12,956 53	-12,120 64	-12,652 15
2	321,281 1	55,683 40	1,09e-11	-13,91615	-12,411 55	-13,368 26*
3	341,197 9	27,203 43	9,61e-12	-14,107 22	-11,933 90	-13,315 82
4	348,773 9	8,869 488	1,64e-11	-13,696 29	-10,854 27	-12,661 38
5	380,268 6	30,726 50*	9,54e-12*	-14,452 13*	-10,941 39	-13,173 71

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиці В.1 та В.2 Додатку В.

¹ Примітка. *Вказує лаговий порядок, вибраний за критерієм.

Результати за трьома з 5 тестів – LR, FPE та AIC вказують на лаг 5, HQ-тест вказує на лаг 2. Враховуючи те, що більшість проведених тестів вказали на лаг 5, саме він буде застосовуватись надалі.

Відповідно до одержаного вектора авторегресійних рівнянь, даних Таблиці В.1 Додатку В знайдено такі рівняння (що становлять систему) змінних:

$$\begin{aligned} drez = & -0,11*drez(-1)-0,15*drez(-2)+0,18*drez(-3)+0,21*drez(-4)-0,16*drez(-5)+0,05*ddep(-1) + \\ & 0,11*ddep(-2)+0,14*ddep(-3) - 0,008*ddep(-4) - 0,05*ddep(-5)+0,16*dl_h(-1) +0,05*dl_h(-2) - \\ & 0,4*dl_h(-3) - 0,002*dl_h(-4) - 0,01*dl_h(-5) - 0,26*dl_nfc(-1) - 0,004*dl_nfc(-2) + \\ & 0,76*dl_nfc(-3) - 0,08*dl_nfc(-4) - 0,07*dl_nfc(-5) + 0,03 \end{aligned} \quad (2.3)$$

$$\begin{aligned} ddepo = & 0,75*drez(-1) + 1,15*drez(-2) - 0,84*drez(-3) + 2,62*drez(-4) - 0,67*drez(-5) - \\ & 0,29*ddep(-1) - 0,087*ddep(-2) + 0,21*ddep(-3) - 0,06*ddep(-4) - 0,35*ddep(-5)+1,42*dl_h(-1) - \\ & 0,3*dl_h(-2) + 1,03*dl_h(-3) - 0,42*dl_h(-4) - 0,89*dl_h(-5) - 0,51*dl_nfc(-1) - 0,87*dl_nfc(-2) - \\ & 0,32*dl_nfc(-3) + 0,68*dl_nfc(-4) + 1,36*dl_nfc(-5) - 0,08 \end{aligned} \quad (2.4)$$

$$\begin{aligned} dl_h = & -0,28*drez(-1) + 1,57*drez(-2) - 0,16*drez(-3) - 0,27*drez(-4) - 0,66*drez(-5) + \\ & 0,01*ddep(-1) - 0,13*ddep(-2) - 0,097*ddep(-3) - 0,06*ddep(-4) + 0,03*ddep(-5) + 0,5*dl_h(-1) + \\ & 0,02*dl_h(-2) - 0,2*dl_h(-3) + 0,02*dl_h(-4) + 0,43*dl_h(-5) - 0,45*dl_nfc(-1) + 0,14*dl_nfc(-2) + \\ & 0,63*dl_nfc(-3) - 0,16*dl_nfc(-4) - 0,71*dl_nfc(-5) + 0,016 \end{aligned} \quad (2.5)$$

$$\begin{aligned} dl_nfc = & -0,16*drez(-1) + 0,92*drez(-2) - 0,42*drez(-3) - 0,26*drez(-4) + 0,06*drez(-5) + \\ & 0,08*ddep(-1) - 0,04*ddep(-2) + 0,01*ddep(-3) + 0,04*ddep(-4) + 0,01*ddep(-5) + 0,31*dl_h(-1) - \\ & 0,1*dl_h(-2) - 0,3*dl_h(-3) + 0,08*dl_h(-4) - 0,2*dl_h(-5) - 0,02*dl_nfc(-1) + 0,36*dl_nfc(-2) + \\ & 0,23*dl_nfc(-3) - 0,001*dl_nfc(-4) + 0,09*dl_nfc(-5) - 0,007 \end{aligned} \quad (2.6)$$

Загальні статистичні характеристики одержаної VAR-моделі наведено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Статистичні характеристики VAR-моделі

	<i>drez</i>	<i>ddepo</i>	<i>dl_h</i>	<i>dl_nfc</i>
R-squared	0,595 725	0,593 967	0,860 570	0,835 516
Adj. R-squared	0,191 449	0,187 933	0,721 140	0,671 031
Sum sq. resids	0,022 572	0,190 027	0,019 700	0,011 229
S.E. equation	0,033 595	0,097 475	0,031 385	0,023 695
F-statistic	1,473 561	1,462 851	6,172 054	5,079 602
Log likelihood	95,668 27	51,993 87	98,458 12	109,981 6
Akaike AIC	-3,642 355	-1,511 896	-3,778 445	-4,340 565
Schwarz SC	-2,764 671	-0,634 213	-2,900 762	-3,462 882
Mean dependent	0,044 376	0,043 322	-0,007 461	0,015 453
S.D. dependent	0,037 361	0,108 167	0,059 433	0,041 312

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиці В.1 Додатка В

Здійснимо оцінку впливу зміни темпів приросту резервів зі страхування життя на інші показники VAR-моделі (темпи приросту банківських вкладів компаній зі страхування життя, кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, та кредитів, наданих домашнім господарствам) з використанням функцій відгуків.

Оцінку такого впливу розглядаємо у контексті шокового збільшення показників у розмірі двох стандартних відхилень. При зростанні числового ряду більше ніж на 2 стандартні відхилення, по суті, відбувається шок. Саме такий випадок було розглянуто нами і відображено на рис. 2.19 у вигляді статистично значимих відгуків кожної змінної моделі на шокову зміну іншої.

Наведена на рисунках 2.19 і 2.21 неперервна лінія характеризує динаміку коливань показника. Щодо пунктирних ліній, то вони становлять 99-відсотковий довірчий інтервал. Значення можуть вважатися статистично значущими лише у випадку, якщо всі три графіка розташовані вище або нижче відносно осі x .

На першому із зображених на рис. 2.19 графіків (*a*) можна побачити зміну темпів приросту страхових резервів на 2 стандартних відхилення. Такий ефект триває протягом одного кварталу, після чого згасає.

На другому графіку (*б*) наведено результат шокової зміни темпів приросту страхових резервів на банківські вклади компаній зі страхування життя. Результатом шоку є миттєве зростання темпів приросту страхових резервів приблизно на 0,05 %. Таким чином, зростання страхових резервів на 1 % призводить до зростання банківських вкладів компаній зі страхування життя на 1,47 %.

Даний результат повністю корелюється і з загальними статистичними показниками, наведеними зокрема у табл. 2.4, згідно з якими у середньому протягом 2008–2019 рр. більше 40 % розміщених резервів припадало саме на банківські депозити. Причому останні статистичні дані за 2019 р. знову засвідчили зростання частки розміщених коштів резервів компаній зі страхування життя саме на банківські депозити.

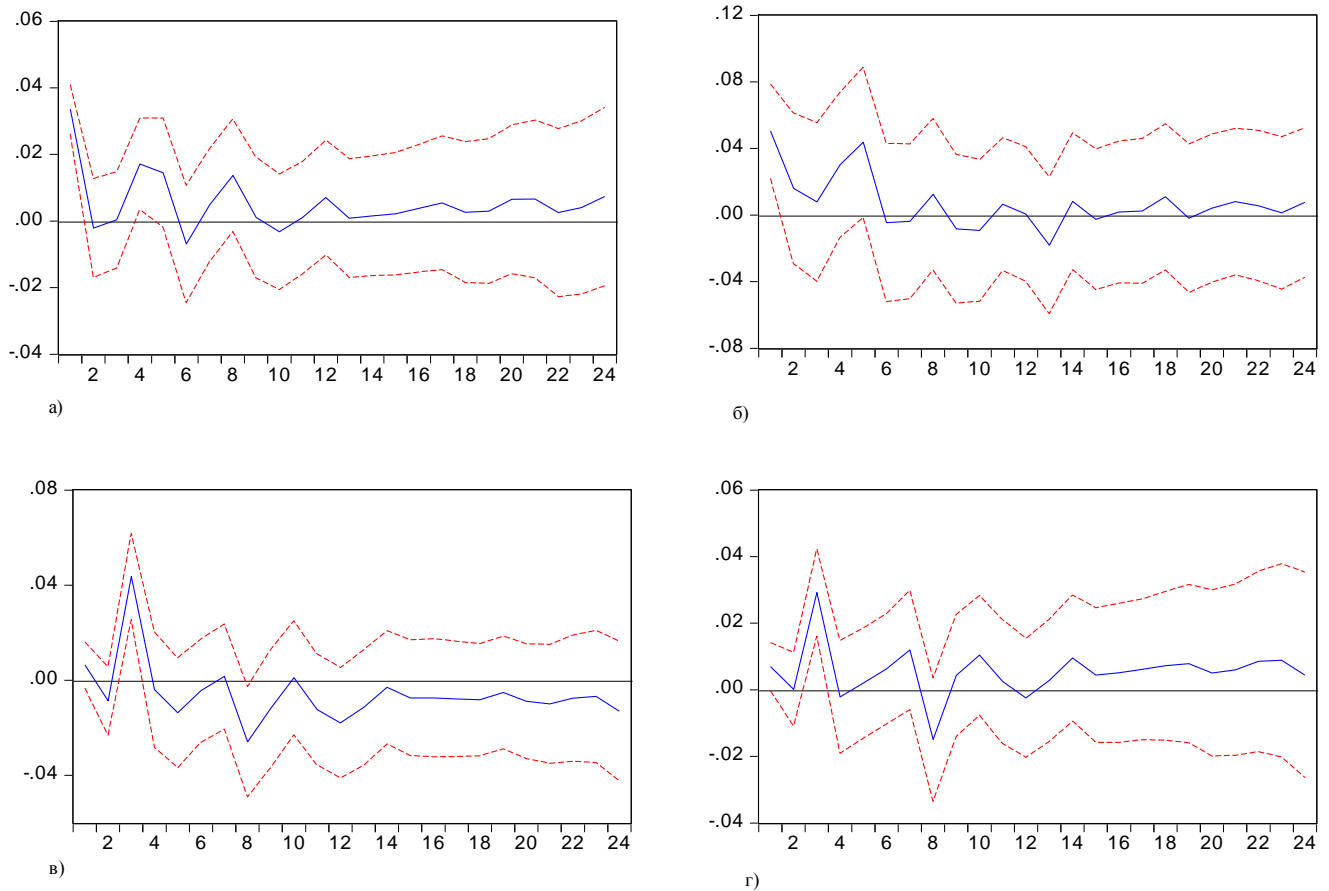

Рис. 2.19. Вплив шокового зростання темпів приросту страхових резервів (статистично значимі результати) на темпи приросту банківських вкладів компаній зі страхування життя, кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та кредитів, наданих домогосподарствам на 2 стандартні відхилення, %

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиць В.1 та В.2 Додатка В.

Наступні два графіки (в та г) демонструють шоковий вплив зростання темпів приросту страхових резервів на темпи приросту кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та кредитів, наданих домогосподарствам. В обох випадках результат впливу є статистично значимим і засвідчує те, що банки використовують залучені від страховиків кошти та разом із іншими депозитами за рахунок ефекту масштабу формують фінансовий ресурс, достатній для розширення кредитування домогосподарств і підприємств. Це підтверджується одержаними у результаті моделювання значеннями – шокове зростання страхових резервів на 1 % призводить до зростання темпів приросту кредитів,

наданих домогосподарствам на 1,29 % та на 0,88 % кредитів, наданих нефінансовим корпораціям.

В обох випадках статистично значимий ефект спостерігався у третьому кварталі, що вказує на обґрунтованість висновків відносно відтермінованого характеру впливу темпів приросту резервів компаній зі страхування життя на формування фінансових ресурсів банків, що цілковито відповідає положенням економічної теорії.

Таким чином, можна стверджувати наявність зв'язку між розміщенням коштів резервів компаній зі страхування життя у банківські депозити та подальшим їх перетворенням (за рахунок ефекту масштабу) у фінансовий ресурс для кредитування економіки.

З метою розширення розуміння впливу резервів зі страхування життя не лише на банківський сектор, але й на інші економічні сфери, на наш погляд, можна розглянути модифікований варіант запропонованої моделі. Такий підхід, повністю вкладається у концепцію Гіпотези 2 і дає можливість якнайширше підтвердити її справедливості (або хибності) не лише у вузькому, але й широкому значенні.

Таким чином, з метою розширення змісту Гіпотези 2, до модельних даних включено не лише резерви зі страхування життя, що вкладаються у банківські депозити, але й вкладення страховиків у державні цінні папери, темпи приросту ВВП (як основного показника, який характеризує стан розвитку економіки) та відношення дефіциту державного бюджету до ВВП (як базового показника ефективності бюджетної політики).

Вибірка квартальних даних, як і у попередніх випадках, включала період з 01.01.2008 до 01.01.2020, що загалом становило 48 спостережень (обрані нами показники та їх зміна наведені у Таблицях В.1 та В.2 Додатка В). Також аналогічно до попередніх досліджень було встановлено нестационарність обраних показників, а тому для моделювання використовувались не абсолютні значення, а їх прирости.

$$\begin{bmatrix} drez_t \\ ddep_t \\ dovdp_t \\ def_b_t \\ GDP_t \end{bmatrix} = \Phi(L) \begin{bmatrix} drez_{t-n} \\ ddep_{t-n} \\ dovdp_{t-n} \\ def_b_{t-n} \\ GDP_{t-n} \end{bmatrix} + \varepsilon_t, \text{ де} \quad (2.7)$$

$drez_t$ – темпи приросту резервів із страхування життя (%); $ddep_t$ – темпи приросту банківських вкладів компаній зі страхування життя (%); $dovdp_t$ – темпи приросту вкладення компаній зі страхових компаній у цінні папери, що емітуються державою (%); def_b_t – темпи приросту дефіциту державного бюджету до ВВП (%); GDP_t – темпи приросту ВВП (%), ε_t – похибки; n – кількість лагів.

Перевіримо кожен із наведених показників на стаціонарність, використовуючи тест Augmented Dickey-Fuller (Додаток Г). Така перевірка допоможе уникнути автокореляції залишків та не допустити зміщення оцінок моделі. Здійснена перевірка довела, що всі розглянуті змінні моделі на 10-відсотковому довірчому інтервалі є стаціонарними.

Подальша специфікація моделі потребує визначення найбільш оптимального значення кількості лагів, для чого нами було проведено тести LR, FPE, AIC, HQIC, SC (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Результати тестів для визначення лагів, які використовуватимуться у моделі¹

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	118,692 6	71,977 51	9,19e-09	-4,326 469	-3,072 635	-3,869 892
2	146,075 0	40,071 76	8,66e-09	-4,442 682	-2,143 988	-3,605 624
3	180,803 3	42,351 61	6,27e-09	-4,917 234	-1,573 679	-3,699 696
4	207,975 9	26,509 88	7,73e-09	-5,023 216	-0,634 800	-3,425 197
5	265,983 9	42,444 83*	2,84e-09*	-6,633 359*	-1,200 081	-4,654 859*

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиці В.1 та В.2 Додатка В.

¹ Примітка. *Вказує лаговий порядок, вибраний за критерієм.

Чотири з 5 проведених тестів (окрім критерія Шварца (SC)) вказують на лаг 5.

На основі отриманого вектора авторегресійних рівнянь нами визначено наступну їх систему:

$$\begin{aligned} Drez = & - 0,23*drez(-1) - 0,43*drez(-2) + 0,17*drez(-3) + 0,49*drez(-4) + 0,25*drez(-5) + \\ & 0,07*ddep(-1) + 0,18*ddep(-2) + 0,066*ddep(-3) - 0,036*ddep(-4) - 0,15* \\ & ddep(-5) + 0,024*dovdp(-1) + 0,02*dovdp(-2) + 0,07*dovdp(-3) - 0,073*dovdp(-4) - \\ & 0,04*dovdp(-5) - 0,14*def_b(-1) - 0,047*def_b(-2) - 0,17*def_b(-3) - 0,14*def_b(-4) - 0,17* \\ & def_b(-5) - 0,005*gdp(-1) + 0,004*gdp(-2) + 0,00041*gdp(-3) + 0,002*gdp(-4) - 0,0022*gdp(-5) + \\ & 0,011 \end{aligned} \quad (2.8)$$

$$\begin{aligned} ddep = & 0,56*drez(-1) + 0,12*drez(-2) - 0,49*drez(-3) + 0,44*drez(-4) - 1,07*drez(-5) - 0,12*ddep(-1) + \\ & 0,12*ddep(-2) + 0,17*ddep(-3) + 0,15*ddep(-4) - 0,24*ddep(-5) - 0,09*dovdp(-1) - 0,03*dovdp(-2) + \\ & 0,28*dovdp(-3) - 0,03*dovdp(-4) + 0,04*dovdp(-5) - 0,68*def_b(-1) - 0,91*def_b(-2) + 0,15*def_b(-3) - \\ & 0,4*def_b(-4) + 0,46*def_b(-5) - 0,004*gdp(-1) - 0,008*gdp(-2) + 0,006*gdp(-3) + 0,0004*gdp(-4) - \\ & 0,003*gdp(-5) + 0,01 \end{aligned} \quad (2.9)$$

$$\begin{aligned} dovdp = & 1,74*drez(-1) + 0,65*drez(-2) + 1,76*drez(-3) + 0,48*drez(-4) + 2,52*drez(-5) - 1,26*ddep(-1) - \\ & 0,49*ddep(-2) - 0,4*ddep(-3) + 0,25*ddep(-4) - 0,03*ddep(-5) - 0,42*dovdp(-1) - 0,51*dovdp(-2) - \\ & 0,4*dovdp(-3) - 0,14*dovdp(-4) + 0,25*dovdp(-5) + 1,95*def_b(-1) + 0,51*def_b(-2) - 0,86*def_b(-3) + \\ & 0,09*def_b(-4) - 0,96*def_b(-5) + 0,015*gdp(-1) + 0,02*gdp(-2) - 0,05*gdp(-3) + 0,03*gdp(-4) - \\ & 0,005*gdp(-5) - 0,09 \end{aligned} \quad (2.10)$$

$$\begin{aligned} def_b = & 0,23*drez(-1) - 0,08*drez(-2) - 0,26*drez(-3) - 0,64*drez(-4) - 0,4*drez(-5) - 0,005*ddep(-1) - \\ & 0,05*ddep(-2) + 0,14*ddep(-3) + 0,09*ddep(-4) + 0,15*ddep(-5) - 0,05*dovdp(-1) - 0,01*dovdp(-2) + \\ & 0,005*dovdp(-3) + 0,017*dovdp(-4) + 0,063*dovdp(-5) - 0,3*def_b(-1) - 0,08*def_b(-2) - \\ & 0,15*def_b(-3) + 0,45*def_b(-4) + 0,26*def_b(-5) - 0,002*gdp(-1) + 0,005*gdp(-2) - 0,002*gdp(-3) - \\ & 0,004*gdp(-4) + 0,0013*gdp(-5) + 0,018 \end{aligned} \quad (2.11)$$

$$\begin{aligned} gdp = & -12,3*drez(-1) - 4,77*drez(-2) + 4,2*drez(-3) - 12,4*drez(-4) - 12*drez(-5) - 1,5*ddep(-1) - \\ & 3,03*ddep(-2) - 13,7*ddep(-3) + 7,5*ddep(-4) + 4,9*ddep(-5) - 1,8*dovdp(-1) - 0,2*dovdp(-2) - \\ & 4,9*dovdp(-3) - 0,53*dovdp(-4) + 0,5*dovdp(-5) - 5,9*def_b(-1) + 3,52*def_b(-2) - 8,9*def_b(-3) + \\ & 16,7*def_b(-4) - 6,6*def_b(-5) + 1,2*gdp(-1) - 0,43*gdp(-2) + 0,11*gdp(-3) - 0,44*gdp(-4) + \\ & 0,25*gdp(-5) + 2,4 \end{aligned} \quad (2.12)$$

Характеристики одержаної VAR-моделі наведено у табл. 2.8. Одержані дані таблиці доводять спроможність рівнянь моделі до аналізу взаємозв'язків, проте обмежену їх здатність до прогнозування, про що свідчать значення скорегованих коефіцієнтів детермінації (S.D. dependent). З іншого боку, значення Adj. R-squared для рівнянь та низькі значення інформаційних тестів Akaike AIC та Schwarz SC загалом вказують на правильність обраної

специфікації та кількості лагів, а, отже, можна стверджувати, що одержані оцінки є ефективними.

Таблиця 2.8

Статистичні характеристики VAR-моделі

	<i>drez</i>	<i>ddep</i>	<i>dovdp</i>	<i>def_b</i>	<i>gdp</i>
R-squared	0,808 653	0,679 803	0,739 392	0,767 247	0,917 346
Adj. R-squared	0,489 740	0,146 141	0,305 045	0,379 325	0,779 589
Sum sq. resids	0,010 683	0,149 855	0,336 551	0,015 762	118,442 8
S.E. equation	0,026 688	0,099 951	0,149 789	0,032 416	2,810 016
F-statistic	2,535 658	1,273 846	1,702 309	1,977 837	6,659 159
Log likelihood	111,002 4	56,862 60	40,276 37	103,029 5	-79,924 07
Akaike AIC	-4,146 458	-1,505 493	-0,696 408	-3,757 537	5,167 028
Schwarz SC	-3,059 803	-0,418 837	0,390 247	-2,670 882	6,253 683
Mean dependent	0,044 376	0,043 322	0,065 347	-0,022 780	-0,134 146
S.D. dependent	0,037 361	0,108 167	0,179 681	0,041 146	5,985 383

Джерело: розрахунки автора за даними таблиць В.1 та В.2 Додатка В.

Здійснимо перевірку моделі на стаціонарність із використанням Unit Roots-тесту. У результаті розрахунків встановлено, що корені VAR перебувають у межах одиничного кола, адже мають значення, менші за одиницю (рис. 2.20). На основі даного результату доходимо висновку, що така модель є стаціонарною і може застосовуватись для аналізу з використанням функцій відгуку.

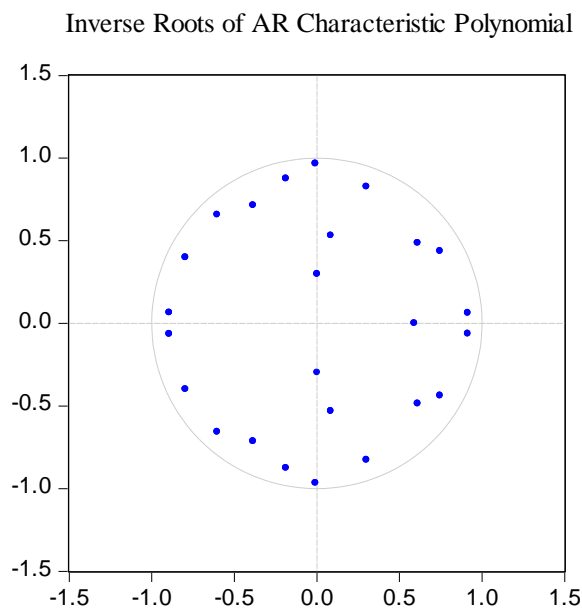

Рис. 2.20. Результат Unit Roots-тесту на стаціонарність моделі

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиць В.1 та В.2 та Додатка В.

З використанням функцій відгуків виконаємо оцінку впливу зміни темпів приросту резервів зі страхування життя на темпи приросту: банківських вкладів компаній зі страхування життя; вкладень страхових компаній у цінні папери, що емітуються державою; відношення дефіциту державного бюджету до ВВП; (рис. 2.21).

Графік *a)* відображає зміну темпів приросту страхових резервів компаній зі страхування життя на 2 стандартні відхилення. Такий ефект триває протягом одного кварталу, після чого згасає.

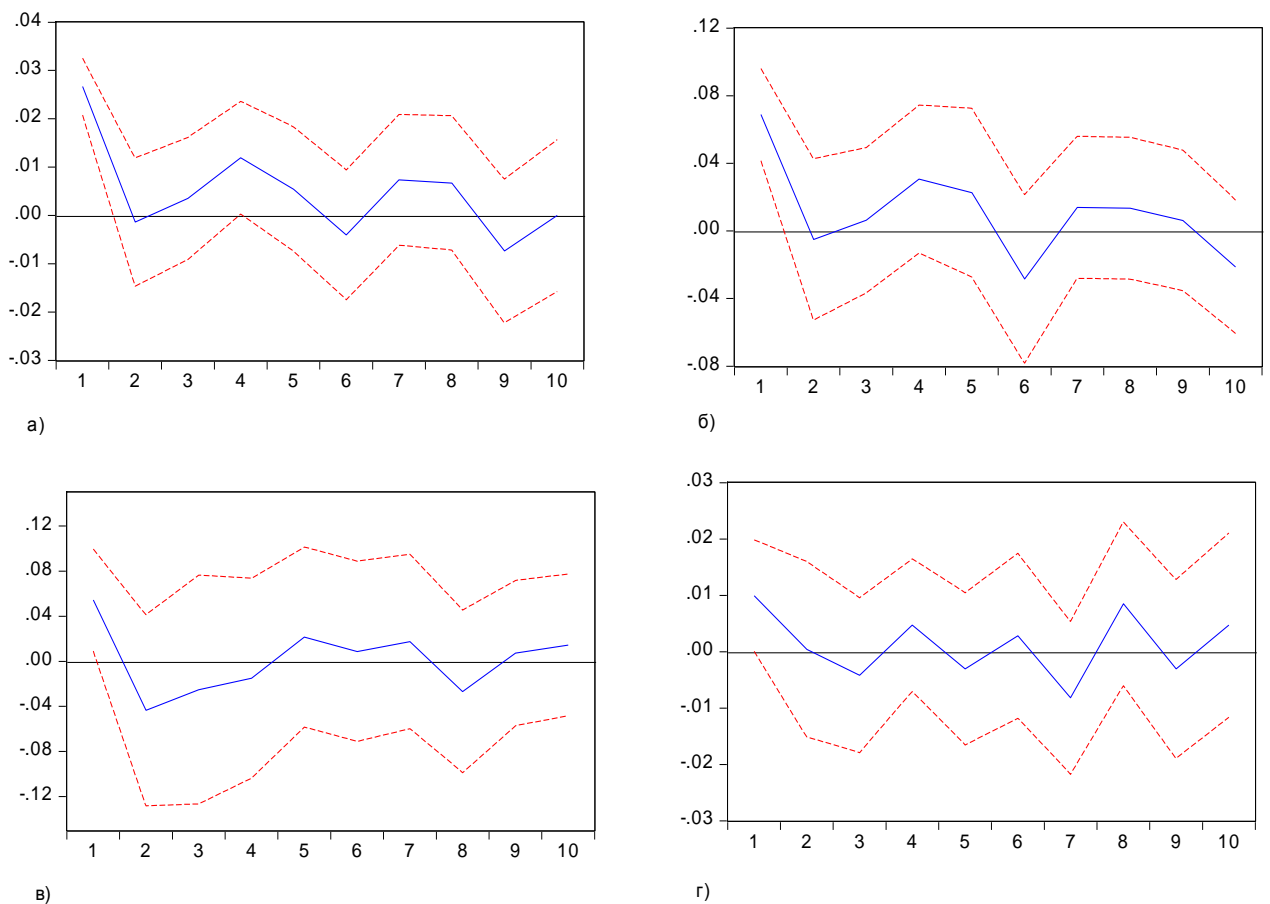

Рис. 2.21. Вплив шокового зростання темпів приросту страхових резервів (статистично значимі результати) на темпи приросту резервів зі страхування життя, розміщених у банківські вклади, вкладень страхових компаній у цінні папери, що емітуються державою, відношення дефіциту державного бюджету до ВВП («-» – дефіцит, «+» профіцит) та ВВП, на 2 стандартні відхилення, %

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиць В.1 та В.2 та Додатка В.

На графіку б) наведено результат, який має шокова зміна темпів приросту страхових резервів на темпи приросту банківських вкладів компаній зі страхування життя. Незважаючи на те, що до складу моделі включений інший перелік показників, результат впливу зміни темпів приросту страхових резервів на банківські вклади є аналогічним до попередньої моделі. Це свідчить про робастність (статистичну здатність даного взаємозв'язку).

На графіку в) наведено результати шокового зростання темпів приросту страхових резервів компаній зі страхування життя на темпи приросту вкладення страхових компаній у цінні папери, що емітуються державою. Результатом шоку страхових резервів є підвищення позитивного значення вкладення страхових компаній у цінні папери, що емітуються державою. При цьому звертає на себе увагу той факт, що зростання темпів приросту вкладень компаній зі страхування у державні цінні папери призводить до зменшення інвестицій у банківські депозити. Це вкотре підтверджує обмеженість напрямів інвестування компаній зі страхування життя. При цьому інвестиційні стратегії страховиків практично обмежуються коливанням (у бік зменшення або збільшення) вкладень у ці два фінансові інструменти.

На графіку г) наведено результати шокового зростання темпів приросту страхових резервів на динаміку відношення дефіциту державного бюджету до ВВП. Результатом шоку страхових резервів є підвищення позитивного значення частки профіциту державного бюджету до ВВП. Такий результат підтверджує наявність потенціалу компаній зі страхування життя впливати на інші економічні системи, зокрема бюджетну. Проте, такий вплив має непрямий характер і реалізується опосередковано через банки, які спроможні транслювати його за рахунок ефекту масштабу.

Проведені розрахунки відповідно до базової та модифікованої моделей у контексті сформованої Гіпотези 2, дали можливість встановити кількісні значення та виявити тривалість ефекту від шокового зростання темпів приросту страхових резервів, що дозволили сформулювати економічну інтерпретацію отриманих результатів (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Узагальнення впливу обраних показників на результуючі (які знайшли статистично значимий відгук інших змінних) за умов шокового зростання на 2 стандартні відхилення

Показник впливу	Результативний показник	Кількісне значення	Тривалість ефекту	Економічна інтерпретація
Базова модель, що відповідає Гіпотезі 2				
Темпи приросту страхових резервів	Темпи приросту страхових резервів	↑ миттєве на 0,034 %	протягом 1-го кварталу, після чого згасає	Вказує на безпосередній зв'язок між страховими резервами та вкладеннями у банківські депозити як одне з основних джерел інвестування
	Темпи приросту банківських вкладів компаній зі страхування життя	↑ миттєве на 0,05 %	протягом 1-го кварталу, після чого згасає	
	Темпи приросту кредитів, наданих нефінансовим корпораціям	↑ миттєве на 0,006 % та через три квартали на 0,04 %	протягом 1-го та 3-го кварталу, після чого згасає	Свідчить про наявність ефекту масштабу, що впливає на збільшення фінансових ресурсів банків і зростання їх спроможності кредитувати юридичних та фізичних осіб
	Темпи приросту кредитів, наданих домогосподарствам	↑ через три квартали на 0,04 %	протягом 1-го кварталу, після чого згасає	
Модифікована модель, що відповідає Гіпотезі 2				
Темпи приросту страхових резервів	Темпи приросту страхових резервів	↑ миттєве на 0,027 %	протягом 1-го кварталу, після чого згасає	Ще раз підтверджує безпосередній зв'язок між страховими резервами та вкладеннями у банківські депозити як одне з основних джерел інвестування
	Темпи приросту банківських вкладів компаній зі страхування життя	↑ миттєве на 0,069 %	протягом 1-го кварталу, після чого згасає	
	Темпи приросту вкладення страхових компаній у цінні папери, що емітуються державою	↑ миттєве на 0,054 %	протягом 1-го кварталу, після чого згасає	Вказує на наявність 2 основних альтернатив при інвестуванні страхових резервів, які існують на сьогодні – банківські вклади та державні цінні папери
	Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП («-» – дефіцит, «+» профіцит)	↑ миттєве на 0,01 %	протягом 1-го кварталу, після чого згасає	Підтверджує наявність непрямого впливу на бюджетну систему, що реалізується через банківську систему завдяки ефекту масштабу
	Темпи приросту ВВП	Вплив відсутній		

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиць В.1 та В.2 та Додатка В.

Графічне відображення теоретичного підґрунтя Гіпотези 2 на основі первинної та модифікованої моделей наведено на рис. 2.22.

Рис. 2.22. Графічне представлення теоретичного обґрунтування Гіпотези 2 у чистому та модифікованому вигляді на підставі одержаних модельних даних

Джерело: авторська розробка.

Проведене діагностування інвестиційного потенціалу накопичувального страхування життя в Україні дало можливість зробити такі висновки:

- у практиці компаній зі страхування життя у розвинених країнах світу відсутні єдині схеми інвестування коштів, а страховики насамперед керуються балансом дохідності та ризиків, на основі чого формуються інвестиційні стратегії;
- прийнятні для зарубіжних компаній зі страхування життя стратегії інвестування коштів не можуть реалізовуватись в Україні, що підтверджує виконаний нами аналіз напрямів інвестування вітчизняних страховиків, який

виявив, що основними з них є банківські депозити та державні цінні папери. Депозити забезпечують достатній рівень дохідності при помірному ступені ризику, а державні цінні папери – мінімізацію ризику та невисоку дохідність;

- попри обмеженість напрямів інвестування резервів вітчизняних компаній зі страхування життя нами було сформульовано дві гіпотези того, як такі страховики можуть впливати на фінансовий ринок та інші системи. Кожна із запропонованих гіпотез перевірялася з використанням методу VAR-моделювання;

- здійснене моделювання відхилило Гіпотезу 1, зміст якої полягав у тому, що шокове зростання інвестування резервів зі страхування життя у державні цінні папери через механізм зменшення витрат на покриття дефіциту державного бюджету може впливати на інвестиційну спроможність економіки і зростання ВВП. Цей результат, на нашу думку, обумовлений двома факторами: 1) низьким рівнем інвестування коштів компаній зі страхування життя у державні цінні папери, що у чистому вигляді чинить мінімальний вплив на спроможність до покриття дефіциту державного бюджету; 2) залучення коштів від розміщення державних цінних паперів не має конкретної інвестиційної цілі, а спрямовується на поточне споживання;

- щодо Гіпотези 2, то нами було розглянуто її зміст у вузькому та широкому значенні. У вузькому розумінні виявлено, що шокове зростання темпів приросту інвестування резервів компаній зі страхування життя у банківські депозити через ефект масштабу призводить до подальшого збільшення темпів приросту кредитування як нефінансових корпорацій, так і домогосподарств. Також ключова роль ефекту масштабу підтвердилась і при розгляді модифікованого варіанту моделі, коли було з'ясовано, що інвестування резервів компаній зі страхування життя у банківські депозити (не напряму як у Гіпотезі 1, а опосередковано через банки) призводить до зростання здатності бюджетної системи залучати внутрішньодержавні фінансові ресурси для фінансування дефіциту Державного бюджету, що має позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави загалом.

2.3. Оцінка впливу накопичувального страхування життя на забезпечення соціального захисту громадян

Системи соціального захисту складаються з політики та програм, розроблених для зменшення бідності та вразливості населення, а їх мета полягає у тому, щоб допомогти людям керувати ключовими економічними та соціальними ризиками, такими як безробіття, хвороба, інвалідність та старість. Накопичувальне страхування життя не лише може а й має відігравати активну роль у соціальних процесах у державі. Це обумовлено тим, що функції страхових компаній даного напрямку пов'язані із задоволенням соціального добробуту населення. Поряд з тим, натеper не має чіткого розуміння того, якою має бути роль накопичувального страхування життя саме в Україні і які найбільш нагальні питання соціального розвитку та захисту населення може вирішити цей вид страхування.

У розвинених державах світу накопичувальне страхування життя вже давно посідає окреме місце у загальній структурі соціального захисту населення, що розподіляється між роботодавцями, державою та її громадянами [11, с. 38]. Однак навіть у провідних країнах світу з приходом Четвертої промислової революції виникають побоювання щодо суттєвої зміни та погіршення усталеної системи соціального захисту населення. Це пов'язано тим, що державні системи соціального захисту є хронічно дефіцитними, натомість роботодавці все частіше відходять від традиційних моделей зайнятості, чим зменшують відрахування у систему соціального захисту [181].

Питання соціального захисту населення та місця у ньому накопичувального страхування життя стає все більш актуальним, при цьому на перше місце належить розумінню потреб страхувальників не лише у загальному вигляді, але й залежно від фази життєвого циклу розвитку людини та її вікових особливостей. На нашу думку, у даному контексті доцільним є виокремлення трьох фаз, відповідно до яких мають визначатися соціальні функції та мета здійснення накопичувального страхування життя (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Матриця актуалізації накопичувального страхування життя (залежно від захисту, який вони передбачають) за фазами життєвого циклу розвитку людини

Фази життєвого циклу розвитку людини	Період життя людини /вік	Спонукальні мотиви до здійснення накопичувального страхування життя							
		На випадок смерті	На дожиття до певного віку	У зв'язку з інвалідністю	На випадок тілесних ушкоджень	Для формування фінансового фундаменту	Як захист від зниження доходів	Задля накопичення коштів для власних дітей (дожиття)	Як пенсійне забезпечення
<i>Соціальна функція: захист від несприятливих життєвих подій (здоров'я, інвалідність), одержання освіти</i>									
Перша фаза	Дитинство/ підлітковий вік менше 18 років	+	+	+	+				
	Період навчання у ВНЗ ≈ 18–22 роки	+	+	+	+				
	Самостійне формування фондів фінансових ресурсів								
	Період стажування чи низькооплачуваної праці ≈ 23–25 років	+	+	+	+				
<i>Соціальна функція: захист від несприятливих життєвих подій (здоров'я, інвалідність) та низьких прибутків, одержання додаткових освітніх послуг</i>									
Друга фаза	Вступ у повну зайнятість ≈ 25–28 років	+	+	+	+	+	+	+	+
	Кар'єрне зростання ≈ 29–35 років	+	+	+	+	+	+	+	+
	Перерва у роботі, пов'язана з народженням дітей ≈ 25–35 років	+	+	+	+	+	+	+	+
	Відновлення повноцінної зайнятості ≈ 35–50 років	+	+	+	+	+	+	+	+
	Уповільнення продуктивності праці ≈ 50–60 років	+	+	+	+	+	+	+	+
<i>Соціальна функція: захист від несприятливих життєвих подій (здоров'я, інвалідність), одержання доходу у період обмеженої або повної непрацездатності</i>									
Третя фаза	Погіршення стану здоров'я, поступове завершення трудової діяльності ≈ 55–60 років	+	+	+	+	+	+		+
	Збереження трудової активності у пенсійному віці ≈ 60 і більше років	+	+	+	+	+	+		+
	Завершення процесу формування фондів фінансових ресурсів								
	Вихід на пенсію ≈ 60 і більше років	+	+	+	+				+

Джерело: авторська розробка.

Перша фаза життєвого циклу розвитку людини охоплює найбільш вразливий її період – дитинство та підлітковий вік. У цей час людина лише починає життя, що потребує великих витрат на забезпечення всього необхідного для її повноцінного розвитку, а також дає можливість згодом одержати достатній рівень освіти.

На теперішній час Україна переживає надскладну демографічну кризу, а отже питання народжуваності є критично важливим, про що свідчать показники структури населення (рис. 2.23).

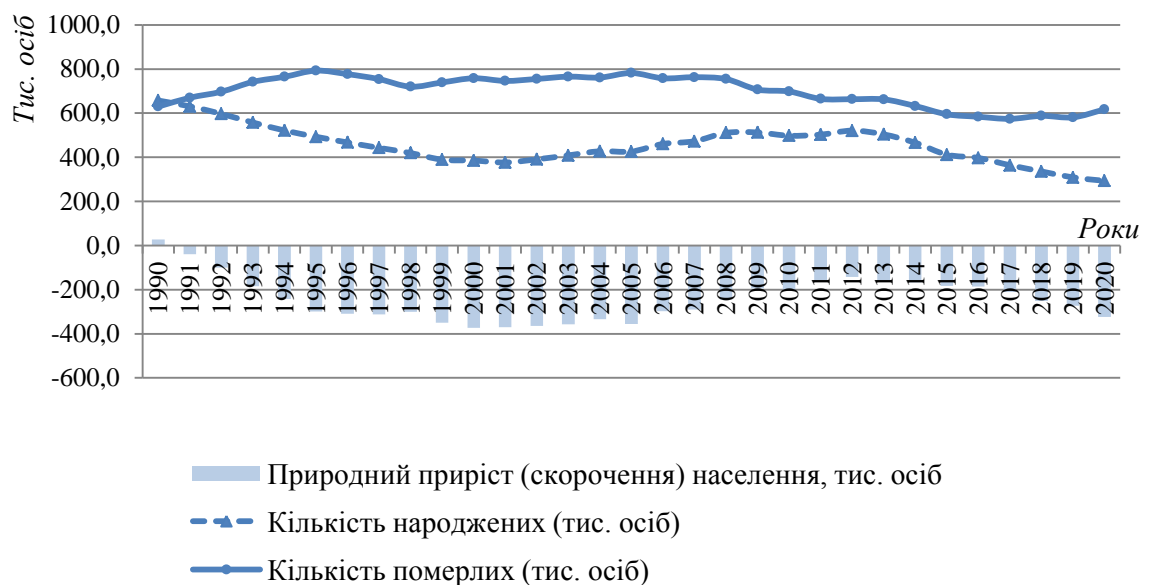

Рис. 2.23. Динаміка зміни структури населення України протягом 1990–2020 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано автором за даними [79].

Як видно з рис. 2.23, протягом всіх років незалежності в Україні спостерігається хронічно від’ємний приріст населення. Демографічна криза напряду загрожує подальшому розвитку нашої країни в усіх аспектах, адже вже на теперішній час за збереження солідарної системи соціального та пенсійного забезпечення наявний сталий дефіцит коштів відповідних державних фондів, що вимагає фінансування з боку Державного бюджету України. Низький рівень народжуваності вже призводить до того, що існує значний дисбаланс між кількістю працюючого населення та людьми пенсійного віку.

Наведені показники також засвідчують те, що стимулювання народжуваності в Україні на державному рівні є недостатньо ефективним. При цьому, починаючи з 2014 р. взагалі спостерігається урізання державної фінансової підтримки (табл. 2.11) за даним напрямом.

Таблиця 2.11

Динаміка зміни розмірів державної фінансової допомоги при народженні дитини та середньорічного прожиткового мінімуму протягом 2008–2020 рр., грн

Дата введення змін	Розмір державної фінансової допомоги при народженні, грн			Розмір одноразової виплати, грн	Середньорічний розмір прожиткового мінімуму у даному періоді
	Перша дитина	Друга дитина	Третя та більше дітей		
01.01.2008 р.	12 240	25 000	50 000	4 800-5 000	607,5
01.01.2011 р.	17 952	36 720	73 440	7 344	914,1
09.04.2011 р.	24 960	49 920	99 840	8 320	
01.10.2011 р.	25 590	51 180	102 360	8 530	
01.12.2011 р.	26 100	52 200	104 400	8 700	
01.01.2012 р.	26 790	53 580	107 160	8 930	
01.04.2012 р.	27 330	54 660	109 320	9 110	1 042,4
01.07.2012 р.	27 510	55 020	110 040	9 170	
01.10.2012 р.	27 900	55 800	111 600	9 300	
01.12.2012 р.	28 830	57 660	115 320	9 610	
01.01.2013 р.	29 160	58 320	116 640	9 720	
01.12.2013 р.	30 960	61 920	123 840	10 320	1 113,7
01.07.2014 р.	41 280			10 320	1 176
2015 р.					1 227,3
2016 р.					1 388,1
2017 р.					1 603,7
2018 р.					1 744,8
2019 р.					2 027
2020 р.					2 189

Джерело: побудовано автором за даними [82; 44; 31].

Аналізуючи розміри державної допомоги при народженні дитини, примітним є те, що починаючи з 2014 р. практично відбулося замороження розміру таких виплат. Натомість середньорічний розмір прожиткового мінімуму постійно зростає.

З іншого боку, навіть наявні до такого замороження виплати при рівномірному розподілі по місяцях протягом перших трьох років життя дитини свідчать про те, що їх рівень був нижче від прожиткового мінімуму, причому, з

кожним наступним роком цей розрив лише посилювався. Таким чином, станом на 2020 р. розмір державної допомоги при народженні у розрахунку на місяць був на 1042,3 грн менше ніж середньорічний розмір прожиткового мінімуму.

При цьому завеликими витрати на дитину є не лише у перші роки її життя, але й надалі, проте подальша державна підтримка сімей з дітьми практично відсутня. Попри те, що у Конституції України зазначено право кожної людини на безоплатну освіту та охорону здоров'я, на практиці якість цих державних соціальних послуг є недостатньо високою, що вимагає значних додаткових фінансових ресурсів на їх покращення. Таким чином, тягар виховання та фінансового забезпечення якісної освіти та охорони здоров'я дітей в основному покладено на родину. Ґрунтуючись на цьому, домогосподарства вираховують свій фінансовий ресурс та спроможність народжувати певну кількість дітей. У даному контексті протягом всіх останніх років спостерігається зростання частки домогосподарств, у яких лише одна дитина, що посилюватиме вже існуючу демографічну кризу у майбутньому (рис. 2.24).

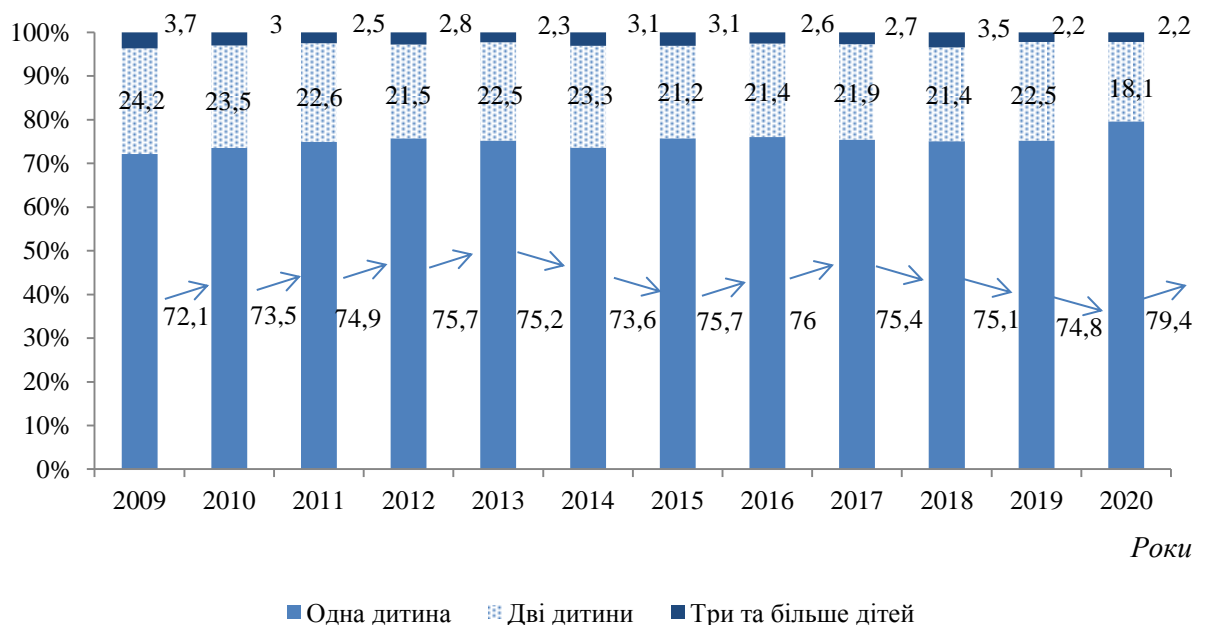

Рис. 2.24. Динаміка зміни структури домогосподарств із дітьми залежно від їх кількості протягом 2009–2020 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [164].

Накопичувальне страхування життя, за умов його розвитку, може відігравати активну роль у покращенні демографічного становища в Україні. Це пов'язано з тим, що накопичувальний характер даного виду страхування може забезпечити дитині стартові умови для розбудови власного життя та отримання освіти, що насамперед реалізується програмами страхування на дожиття до певного віку або події. Таким чином, значно зменшується фінансовий тягар родини щодо фінансового забезпечення дитини, яка ще навчається або лише розпочала працювати і не має достатніх фінансових ресурсів для того, щоб забезпечувати себе.

Окремим є питання державного соціального захисту на випадок складних життєвих умов, в яких може опинитися родина, зокрема у випадку інвалідності або отримання важких тілесних ушкоджень дитини. Попри те, що державою передбачений певний обсяг фінансової підтримки (залежно від ступеня важкості), можна констатувати, що її рівень є заниженим (Додаток Д). Зменшити фінансове навантаження у даному випадку може допомогти накопичувальне страхування життя, адже набуття застрахованою особою інвалідності є одним із можливих страхових випадків.

Ще одним напрямом, де накопичувальне страхування може відігравати значну роль у фінансовому забезпеченні дітей, є випадки втрати родиною годувальника. На рівні державного соціального забезпечення для такої категорії дітей кожен рік встановлюються обсяги відрахувань (Додаток Е). Відзначимо, що аналогічно до інших державних соціальних виплат їх розмір є заниженим і навіть не досягає рівня прожиткового мінімуму. У разі наявності полісу накопичувального страхування життя дитина буде отримувати кошти не лише від держави, але й від страхової компанії, що дозволить пом'якшити у фінансовому плані надскладну для родини втрату. Цей напрям набуває ще більшої актуальності у контексті продовження військових дій на Сході України, коли втрата годувальника має ще більш форс-мажорний характер.

На нашу думку, накопичувальне страхування життя у першій фазі циклу розвитку людини – період її дитинства та підліткового віку – може відігравати

значну допоміжну роль у фінансовому забезпеченні найбільш вразливого періоду життя людини. Особливо актуальним це є за умов недостатньої фінансової підтримки державою сімей з дітьми, що у контексті сталої демографічної кризи, наявності військового конфлікту, анексії Криму та інших негативних тенденцій призводить до стрімкого скорочення кількості населення України.

При цьому формування фінансової основи для подальшої підтримки дітей із долученням накопичувального страхування життя неможливе без вчасного створення основи для цього у період, коли людина перебуває у другій фазі власного життєвого циклу розвитку. Саме у другій фазі формується фінансова основа не лише майбутнього самої людини, а й її дітей. Як зазначено у таблиці 2.9, у другій фазі життєвого циклу розвитку спонукальними мотивами людини до накопичувального страхування життя є не лише потреба захисту від несприятливих життєвих подій (погіршення здоров'я, інвалідність тощо), але й від низьких прибутків, задля одержання додаткових освітніх послуг, накопичення коштів для власних дітей, забезпечення фінансової основи на випадок перерв у роботі та при переході у непрацездатний вік (на пенсію).

Задля реалізації всіх зазначених завдань та забезпечення високої якості власного життя на пенсії, а також створення фінансової основи для дітей, які лише починають самостійне життя, необхідною умовою є достатній рівень доходів населення. Причому у даному контексті важливим є не лише абсолютні і відносні значення коливання доходів, але й структура витрат населення.

Аналізуючи відповідні показники протягом останніх років, привертає увагу постійне зростання рівня доходів населення України (рис. 2.25), причому це стосується як доходів загалом, так і заробітних плат зокрема.

Розглядаючи загальні розміри доходів населення протягом останніх років, починаючи з 2009 р., можна констатувати їх постійне зростання (окрім 2014 р., коли спостерігалось зниження на 2 %).

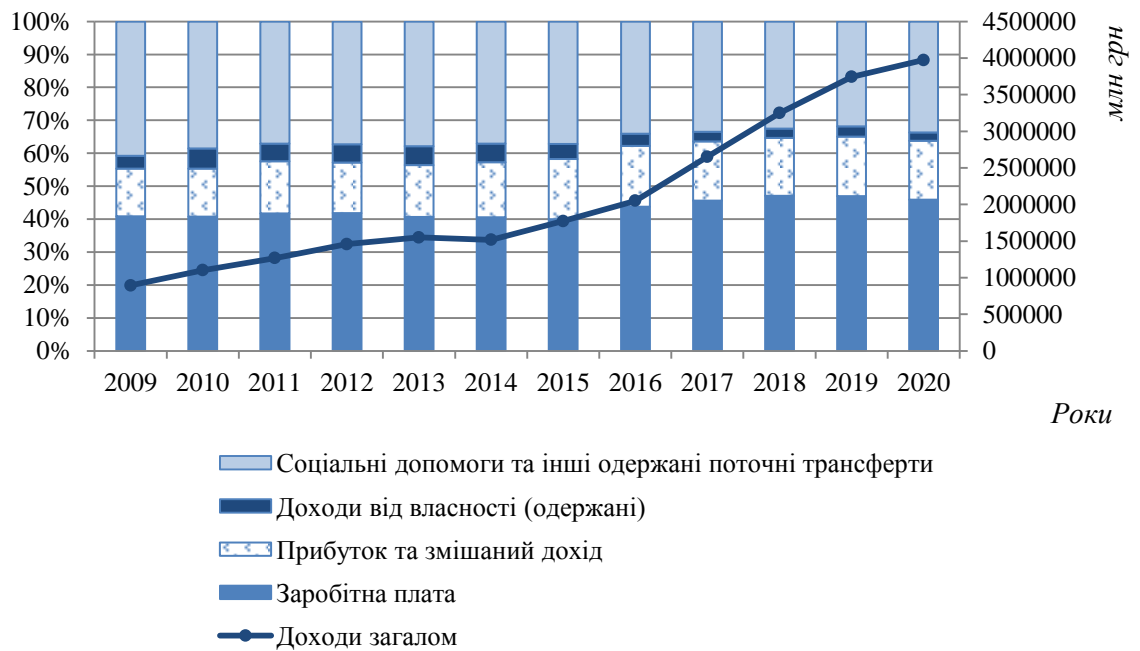

Рис. 2.25. Динаміка зміни розміру та структури доходів протягом 2009–2020 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором за даними [34].

Дослідження структури доходів у даний період дає змогу зробити висновок про зростання частки заробітної плати у загальній структурі доходів населення. Так, якщо у 2009 р. розподіл між заробітною платою та соціальною державною допомогою був практично однаковим – 40,8 % на 40,76 %, то у 2020 р. відбулися значні структурні зміни (45,9 % на 33,6 %) [34].

Також звертає на себе увагу стрімке зменшення (починаючи з 2013 р.) доходів від власності як у абсолютних, так і відносних показниках. Відповідно зменшилась і їх частка у загальній структурі доходів населення – з 3,87 % у 2009 р. до 2,6 % у 2020 р. при тому, що саме у цьому році відбулося значне зростання порівняно з попередніми роками.

Суттєві зміни відбулись і у витратах населення. Причому наголосимо, що динаміка підвищення витрат, а також їх структура свідчить про наявність вкрай негативних факторів, які відповідно гальмуватимуть накопичення коштів, а отже і можливості для подальшого їх інвестування (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Динаміка зміни структури витрат населення протягом 2009–2020 рр.
(частка у загальному обсязі витрат населення, %)

Роки	Придбання товарів та послуг	Нагромадження нефінансових активів	Приріст фінансових активів	Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	Доходи від власності (сплачені)
2009	79,3	1,17	7,8	7,4	4,07
2010	76,1	1,78	12,9	6,9	2,74
2011	81,4	-0,09	9,8	6,7	2,32
2012	82	-0,2	10,3	6,67	1,27
2013	84,2	0,35	7,16	6,9	1,36
2014	86,8	0,2	1,8	9,6	1,55
2015	88,5	-0,12	1,87	8,7	1,05
2016	89,7	-0,27	0,88	8,9	0,76
2017	89	-1,21	2,36	9,05	0,8
2018	88,8	-0,7	1,68	9,3	0,92
2019	89,7	-1,08	0,74	9,6	1,05
2020	89	-0,76	0,33	10,3	1,15

Джерело: побудовано автором за даними [34].

Як демонструють наведені дані, протягом останніх років у загальній структурі значно зросла частка витрат на придбання товарів та послуг. Так, якщо у 2009 р. вона становила 79,3 %, то вже у 2019 та 2020 роках зросла до 89,7 % та 89 % відповідно. Це свідчить про те, що можливості населення до заощадження суттєво знизились, що також демонструє від'ємний показник нагромадження нефінансових активів. Надзвичайно стрімким є і падіння приросту фінансових активів населення, навіть у кризовий 2009 р. цей показник становив 7,8 % у загальній структурі витрат населення, тоді як протягом останніх років, починаючи з 2014 р., відповідне значення коливається у межах 1–2 % [34].

Таким чином, враховуючи наведені дані, продемонструємо, що на теперішній час попри те, що у абсолютному значенні доходи населення України зростають, зависокі витрати на придбання товарів та послуг призвели до значного зниження можливостей населення інвестувати у різні фінансові інструменти, у тому числі у накопичувальне страхування життя. При цьому, враховуючи обмеженість напрямів інвестування, які є доступними для

населення, інтерес у фізичних осіб до накопичувального страхування життя не згасає, хоча варто констатувати, що навіть за додатної динаміки збільшення абсолютних показників, починаючи з 2014 р., його відносна частка у загальній структурі страхових платежів фізичних осіб є заниженою.

Рис. 2.26. Динаміка зміни обсягів та частки валових страхових премій на страхування життя від фізичних осіб протягом 2009–2020 рр., млн грн та %

Джерело: побудовано автором за даними [60].

Дві масштабні фінансові кризи в Україні протягом останнього десятиріччя призвели до значних зрушень у структурі основних показників, що характеризують участь громадян у накопичувальному страхуванні життя в Україні. Виявити такі зрушення та ключові точки, коли вони відбувалися, дозволяє лінійний коефіцієнт структурних зрушень, який визначається за такою формулою:

$$\bar{l}_d = \frac{\sum_{j=1}^n |d_{j1} - d_{j0}|}{n}, \text{ де} \quad (2.13)$$

де n – кількість складових сукупності, d_{j1} і d_{j0} – частки сукупності у поточному та базовому періодах.

Розрахунок даного коефіцієнта у часовому горизонті, що охоплює останнє десятиріччя, дасть можливість виявити, коли і які зміни відбулись у накопичувальному страхуванні життя в Україні у структурі та яку роль у цьому відіграли саме страхувальники – фізичні особи. Для цього насамперед необхідно визначити, як змінилася структура премій зі страхування життя за суб'єктами (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Рівень інтенсивності зрушень структури валових премій зі страхування життя за суб'єктами протягом 2009–2019 рр., в.п.

<i>Часовий проміжок</i>	<i>Розрахунок</i>	<i>Інтенсивність та напрям зрушення</i>
$l_{2009/2010}$	$l_d = \frac{ 83,3 - 77,5 + 16,7 - 22,4 + 0}{3}$	3,8 в.п.
$l_{2010/2011}$	$l_d = \frac{ 87,8 - 83,3 + 12,2 - 16,7 + 0,1}{3}$	3,03 в.п. ↓
$l_{2011/2012}$	$l_d = \frac{ 92,2 - 87,8 + 7,8 - 12,2 }{2}$	4,4 в.п. ↑
$l_{2012/2013}$	$l_d = \frac{ 94,4 - 92,2 + 5,6 - 7,8 }{2}$	2,2 в.п. ↓
$l_{2013/2014}$	$l_d = \frac{ 94,5 - 94,4 + 5,5 - 5,6 }{2}$	0,1 в.п. ↓
$l_{2014/2015}$	$l_d = \frac{ 94,5 - 94,5 + 5,5 - 5,5 }{2}$	0 ↓
$l_{2015/2016}$	$l_d = \frac{ 95,7 - 94,5 + 4,3 - 5,5 }{2}$	1,2 в.п. ↑
$l_{2016/2017}$	$l_d = \frac{ 96,6 - 95,7 + 3,4 - 4,3 }{2}$	0,9 в.п. ↓
$l_{2017/2018}$	$l_d = \frac{ 97,1 - 96,6 + 2,9 - 3,4 }{2}$	0,5 в.п. ↓
$l_{2018/2019}$	$l_d = \frac{ 97,1 - 97,1 + 2,9 - 2,9 }{2}$	0 ↓

Джерело: розраховано автором за даними рис. Є Додатку Є та [60].

Відповідно до статистичних даних Нацкомфінпослуг (Додаток Є) протягом останніх років спостерігалися значні зрушення у бік зростання частки премій у страхуванні життя від фізичних осіб. Причому якщо на початку розглянутого нами періоду, а саме у 2009 р., частка фізичних осіб у загальній

структурі валових премій зі страхування життя становила 77,5 %, то у 2018 р. вона зросла до 97,1 % і залишилася на такому самому рівні у 2019 р. Такі зрушення відбулися за рахунок стрімкого зниження участі юридичних осіб у програмах накопичувального страхування життя для власних працівників, у тому числі у контексті скорочення програм пенсійного забезпечення. Також примітним є те, що із загальної структури суб'єктів, які вносили платежі у накопичувальне страхування життя, починаючи з 2011 р. зникли перестраховики.

Проведені нами розрахунки рівня інтенсивності та напрямів зрушень структури валових премій зі страхування життя за суб'єктами дали можливість визначити, що найбільші зміни відбулись у 2011–2012 рр., що на нашу думку, було відтермінованим наслідком глобальної економічної кризи 2008–2009 рр. Як було з'ясовано попередньо, саме у цей період почалися процеси, які у результаті призвели до структурних зрушень, які суттєво торкнулись накопичувального страхування життя.

Саме у 2012 р. до 92,2 % збільшилася частка фізичних осіб у загальній структурі внесених премій у страхування життя. Такі зрушення закономірно призвели і до інших змін у накопичувальному страхуванні життя, найбільше це стосується зрушень внутрішньої структури валових премій та валових виплат. Враховуючи те, що премії фізичних осіб, починаючи з 2012 р. перевищили 90 %, можна констатувати, що така структура повною мірою відображає інтерес населення до інвестування за певними напрямками страхування життя.

Розрахунок рівня інтенсивності зрушень структури валових страхових премій за напрямками страхування життя протягом 2009–2018 рр. наведено у таблиці 2.14.

Проведені розрахунки свідчать про те, що можна виокремити 2 ключові періоди, в яких відбулися найбільші зрушення у структурі валових премій зі страхування життя – 2011–2012 рр., а також 2013–2014 рр.

Аналізуючи особливості зрушень, зазначимо, що починаючи з 2011 р. із загальної структури були повністю виключені валові премії за договорами

страхування довічної пенсії, ризику інвалідизації або смерті учасника НПФ (недержавного пенсійного фонду). Щодо премій за договорами страхування на випадок смерті, то неможливо визначити чіткі тенденції та закономірності їх зміни.

Таблиця 2.14

Рівень інтенсивності зрушень структури валових страхових премій за напрямками страхування життя протягом 2009–2019 рр., в.п.

<i>Часовий проміжок</i>	<i>Розрахунок</i>	<i>Інтенсивність та напрям зрушення</i>
$l_{2009/2010}$	$l_d = \frac{ 75,4 - 81,7 + 3,9 - 7,3 + 18,2 - 8,9 + 2,3 - 1,9 + 0,2 - 0,1 }{5}$	3,9 в.п.
$l_{2010/2011}$	$l_d = \frac{ 59 - 75,4 + 4 - 3,9 + 32 - 18,2 + 5 - 2,3 + 0,03 - 0,2 }{5}$	6,6 в.п. ↑
$l_{2011/2012}$	$l_d = \frac{ 47 - 59 + 3 - 4 + 48 - 32 + 2 - 5 }{4}$	8 в.п. ↑
$l_{2012/2013}$	$l_d = \frac{ 38,7 - 47 + 1,9 - 3 + 57,8 - 48 + 1,7 - 2 }{4}$	4,875 в.п. ↓
$l_{2013/2014}$	$l_d = \frac{ 49,7 - 38,7 + 1,1 - 1,9 + 41,8 - 57,8 + 7,4 - 1,7 }{4}$	8,375 в.п. ↑
$l_{2014/2015}$	$l_d = \frac{ 62,4 - 49,7 + 0,9 - 1,1 + 30,3 - 41,8 + 6,4 - 7,4 }{4}$	6,35 в.п. ↓
$l_{2015/2016}$	$l_d = \frac{ 60,4 - 62,4 + 0,7 - 0,9 + 26,9 - 30,3 + 12 - 6,4 }{4}$	2,8 в.п. ↓
$l_{2016/2017}$	$l_d = \frac{ 60,8 - 60,4 + 0,9 - 0,7 + 33,6 - 26,9 + 4,7 - 12 }{4}$	3,65 в.п. ↑
$l_{2017/2018}$	$l_d = \frac{ 56 - 60,8 + 1,1 - 0,9 + 37,8 - 33,6 + 5,1 - 4,7 }{4}$	2,4 в.п. ↓
$l_{2018/2019}$	$l_d = \frac{ 57,1 - 56 + 1,4 - 1,1 + 35,3 - 37,8 + 6,2 - 5,1 }{4}$	1,25 ↓

Джерело: розраховано автором за даними Таблиці Ж.1 Додатку Ж та [60].

Найбільші частки премій припадають на інші договори страхування життя та довгострокового накопичувального страхування життя, відносні частки яких постійно коливалися – зростали або зменшувалися. Саме коливання цих часток здебільшого і зумовлювали зміни у структурі премій зі страхування життя.

З метою створення загального уявлення щодо структурних змін у накопичувальному страхуванні життя в Україні розглянемо також рівень інтенсивності зрушень структури валових страхових виплат за напрямом страхування життя протягом 2009–2019 рр. (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Рівень інтенсивності зрушень структури валових страхових виплат за напрямом страхування життя протягом 2009–2019 рр., в.п.

<i>Часовий проміжок</i>	<i>Розрахунок</i>	<i>Інтенсивність та напрям зрушення</i>
$l_{2009/2010}$	$l_d = \frac{ 14,3 - 15 + 48,3 - 46 + 30 - 29 + 7,6 - 10 }{4}$	1,6 в.п.
$l_{2010/2011}$	$l_d = \frac{ 13 - 14,3 + 57 - 48,3 + 25 - 30 + 5 - 7,6 }{4}$	4,4 в.п. ↑
$l_{2011/2012}$	$l_d = \frac{ 20 - 13 + 58 - 57 + 18 - 25 + 4 - 5 }{4}$	4 в.п. ↓
$l_{2012/2013}$	$l_d = \frac{ 17,3 - 20 + 71,4 - 58 + 9,3 - 18 + 2 - 4 }{4}$	6,7 в.п. ↑
$l_{2013/2014}$	$l_d = \frac{ 13 - 17,3 + 80,1 - 71,4 + 5,6 - 9,3 + 1,4 - 2 }{4}$	4,325 в.п. ↓
$l_{2014/2015}$	$l_d = \frac{ 6,4 - 13 + 90,4 - 80,1 + 2,4 - 5,6 + 0,8 - 1,4 }{4}$	5,175 в.п. ↑
$l_{2015/2016}$	$l_d = \frac{ 7,6 - 6,4 + 89,4 - 90,4 + 2 - 2,4 + 1,1 - 0,8 }{4}$	0,725 в.п. ↓
$l_{2016/2017}$	$l_d = \frac{ 6,1 - 7,6 + 92,7 - 89,4 + 0,5 - 2 + 0,7 - 1,1 }{4}$	1,675 в.п. ↑
$l_{2017/2018}$	$l_d = \frac{ 7,4 - 6,1 + 91,8 - 92,7 + 0,2 - 0,5 + 0,6 - 0,7 }{4}$	0,65 в.п. ↓
$l_{2018/2019}$	$l_d = \frac{ 12,4 - 7,4 + 86,5 - 91,8 + 0,3 - 0,2 + 0,8 - 0,6 }{4}$	2,65 в.п. ↑

Джерело: розраховано автором за даними Таблиці 3.1 Додатку 3 та [60].

Аналізуючи структуру страхових виплат за окремими напрямами, примітно, що найбільш стрімким було зменшення виплат за договорами страхування довічної пенсії (Додаток 3). Так, якщо у 2009 р. частка таких виплат у загальній структурі становила 29 %, то станом на 2018 р. вона була лише 0,2 %. Таке стрімке зменшення обумовлено не лише значним зменшенням страхових премій, але й наявністю кризових явищ, у результаті яких договори

страхування довічної пенсії досить часто розривалися достроково. Також важливу роль у цьому відіграли внесені зміни у законодавство щодо недержавного пенсійного забезпечення. Все це дає підстави констатувати наявність негативних тенденцій щодо стану розвитку недержавного пенсійного забезпечення, що реалізовувалося через компанії зі страхування життя.

Аналізуючи одержані у результаті розрахунків дані, можна зробити висновок, що найбільш інтенсивні зміни у структурі страхових виплат відбувалися у 2012–2013 рр. та 2014–2015 рр. Графічне зображення структурних змін у накопичувальному страхуванні життя в Україні наведено на рис. 2.27.

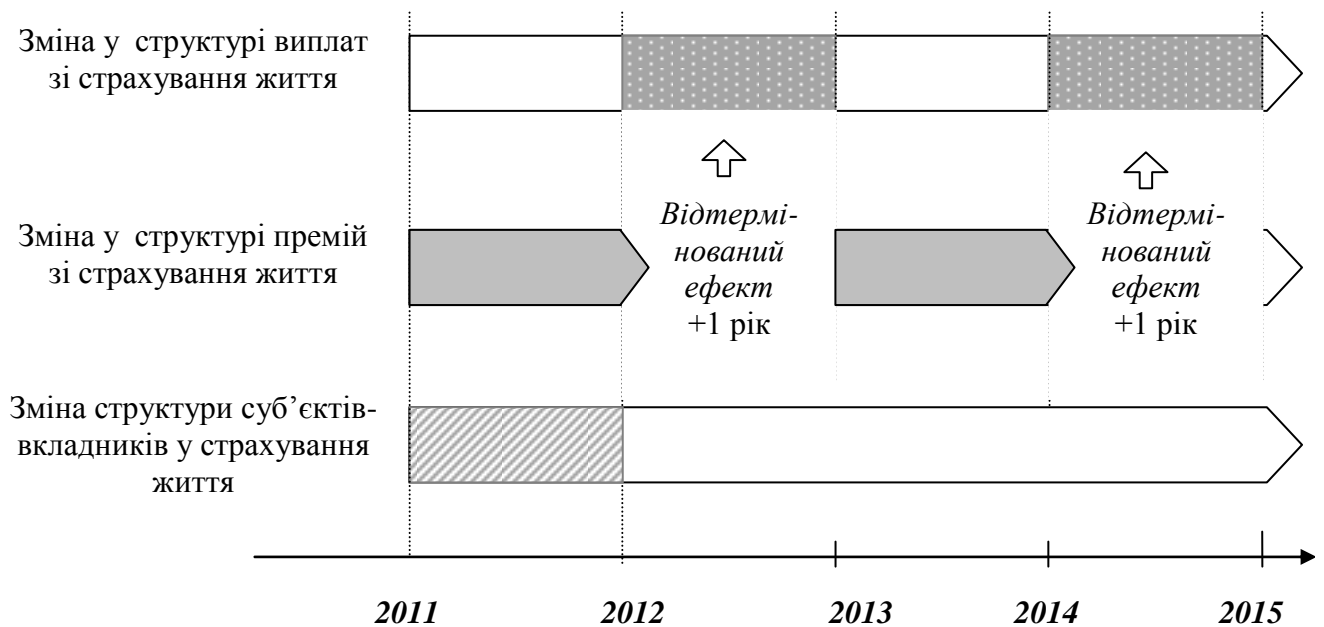

Рис. 2.27. Графічне зображення найбільш суттєвих структурних змін у страхуванні життя протягом останніх років

Джерело: авторська розробка на основі розрахункових даних таблиць 2.12; 2.13; 2.14.

Примітно, що найсуттєвіші зміни у складі страхових виплат відбулися через рік порівняно з критичними періодами змін у структурі страхових премій. Тож на нашу думку, наявним є відтермінований ефект – критичні зміни у структурі страхових премій через один рік призводили до таких самих кардинальних змін у страхових виплатах.

Проведений аналіз дає розуміння того, що останні роки у накопичувальному страхуванні життя в Україні унаслідок низки негативних обставин постійно відбувалися зміни, які за своїм змістом свідчили про наявність глибинних зрушень у даному виді страхування. Найбільше ці зміни стосувалися відмови від найбільш перспективних та значущих для соціальної політики напрямів, насамперед пенсійного страхування.

Зважаючи на виокремлені нами фази життєвого циклу розвитку, остання з них – третя, пов'язана з переходом від накопичення до споживання попередньо накопичених людиною фінансових ресурсів. У цей період людина завершує трудову діяльність і починає використовувати накопичені нею кошти.

Зазначимо, що навіть попри занижку тривалість життя в Україні, подібно до інших розвинених країн, вже на теперішній час високу загрозу становлять темпи старіння населення. У економічно розвинених країнах також надзвичайно важливим є питання тривалості життя, яке постійно зростає. Ці фактори чинять тиск на системи державного пенсійного забезпечення та охорони здоров'я, і спонукають країни збільшувати пенсійний вік, при цьому стимулюючи людей похилого віку довше залишатися економічно активними. Частку населення у віці 65 років і старше у відсотках від загальної чисельності населення окремих розвинених країн світу наведено у таблиці 2.16.

Загалом наявні в Україні тенденції попри загальну негативну динаміку не є критичними. Проте вкрай загрозливим виглядає низький рівень тривалості життя в Україні порівняно з розвиненими країнами (Додаток И). Так, у переважній більшості розвинених країн, насамперед Європейського Союзу, очікувана тривалість життя становить 80 і більше років, натомість в Україні лише трохи перевищує 70 [149, с. 332]. Таким чином, розрив тривалості життя становить 10 і більше років. При цьому важливою є не лише тривалість, але й якість життя людей пенсійного віку. Все це потребує переосмислення існуючої схеми державного пенсійного страхування, адже збільшення тривалості життя та потреба у покращенні його якості вимагають невідкладних дій щодо

реформування наявної солідарної системи та широкого розвитку у нашій країні накопичувального страхування життя.

Таблиця 2.16

Динаміка зміни частки населення старше 65 років у відношенні до загальної чисельності окремих розвинених країн світу протягом 2010–2020 рр.

Країна	Роки										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Австралія	13,4	13,6	13,9	14,3	14,6	14,9	15,1	15,4	15,7	15,9	16,2
Австрія	17,8	18,1	18,3	18,5	18,7	18,8	18,9	19,0	19,0	19,1	19,2
Бельгія	17,3	17,4	17,6	17,8	18,0	18,1	18,4	18,6	18,8	19	19,3
Велика Британія	16,6	16,8	17,1	17,4	17,7	18,0	18,2	18,3	18,4	18,5	18,7
Греція	19,2	19,4	19,7	20,1	20,5	20,8	21,1	21,4	21,7	21,9	22,3
Данія	16,7	17,0	17,5	18,0	18,6	19,0	19,4	19,7	19,8	20	20,2
Ірландія	11,0	11,3	11,7	12,0	12,4	12,8	13,1	13,5	13,9	14,2	14,6
Ісландія	12,0	12,3	12,6	12,9	13,3	13,7	14,1	14,4	14,8	15,2	15,6
Іспанія	17,1	17,3	17,6	18,0	18,3	18,6	18,9	19,1	19,4	19,6	20
Італія	20,4	20,7	21,0	21,3	21,6	21,9	22,2	22,5	22,8	23	23,3
Канада	14,2	14,5	14,8	15,2	15,6	16,1	16,5	16,8	17,2	17,6	18,1
Люксембург	14,0	14,0	13,9	13,9	14,0	14,0	14,0	14,1	14,2	14,3	14,4
Нідерланди	15,4	15,9	16,4	16,9	17,4	17,9	18,4	18,8	19,2	19,6	20
Німеччина	20,6	20,7	20,8	20,9	21,1	21,2	21,3	21,4	21,5	21,6	21,7
Норвегія	14,9	15,1	15,4	15,7	16,0	16,3	16,6	16,8	17,0	17,3	17,5
Польща	13,5	13,8	14,2	14,7	15,2	15,7	16,3	16,9	17,5	18,1	18,7
Португалія	18,7	19,0	19,5	19,9	20,3	20,8	21,2	21,6	22,0	22,4	22,8
США	13,0	13,3	13,6	13,9	14,3	14,6	15,0	15,4	15,8	16,2	16,6
Угорщина	16,1	16,4	16,6	16,8	17,1	17,5	18,0	18,6	19,2	19,7	20,2
Фінляндія	17,2	17,7	18,3	19,0	19,7	20,2	20,8	21,3	21,7	22,1	22,6
Франція	16,9	17,1	17,5	18,0	18,4	18,9	19,3	19,7	20,0	20,4	20,8
Швеція	18,2	18,5	18,8	19,1	19,4	19,6	19,8	20,0	20,1	20,2	20,3
Швейцарія	16,9	17,1	17,3	17,6	17,8	18,0	18,2	18,4	18,6	18,8	19,1
Японія	22,5	23,2	23,9	24,6	25,3	26,0	26,6	27,1	27,6	28	28,4
Україна	15,7	15,7	15,6	15,6	15,6	15,7	15,9	16,2	16,4	16,7	16,9

Джерело: побудовано автором за даними [79; 208].

Питання впровадження накопичувальних механізмів страхування є для України надважливими ще й тому, що обсяги дотацій пенсійному фонду України з Державного бюджету України з кожним роком лише зростають. Так, починаючи з 2009 р. і до 2018 р. вони збільшились у 3 рази. Водночас недержавна система страхування все ще перебуває на зародковому етапі свого розвитку, про що також свідчать дані рис. 2.28.

Рис. 2.28. Розміри дотацій з Державного бюджету України, спрямовані у пенсійний фонд України, а також розміри внесків у недержавну пенсійну систему протягом 2009–2020 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором за даними [60; 61; 54].

Внесені правки 2011 р. до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» обмежили можливості страхових компаній бути прямими учасниками процесу недержавного пенсійного забезпечення [47]. На даний момент вони можуть лише укласти відповідні договори страхування пенсій на дожиття з учасниками фонду. Все це негативно позначилося на стимулах фізичних осіб інвестувати саме у продукти накопичувального пенсійного страхування життя через страхові компанії. При цьому, враховуючи відсутність системи гарантування як щодо недержавних пенсійних фондів, так і компаній зі страхування життя, на нашу думку, не існує достатньої обґрунтованості у запровадженні таких змін законодавства. Адже до введення таких обмежень

недержавні пенсійні фонди розвивалися паралельно з компаніями зі страхування життя. Враховуючи низький рівень залучених коштів у систему недержавного пенсійного забезпечення, на нашу думку, компанії зі страхування життя мають бути напряму долучені до реформування наявної пенсійної системи як повноцінний її учасник.

Підсумовуючи, зазначимо, що передові економіки та країни, що розвиваються, стикаються з різними викликами та можливостями для розвитку соціального захисту населення, що є особливо актуальним в умовах Четвертої промислової революції. Передові економіки мали ресурси для створення багатопланових мереж соціального захисту, у тому числі з використанням інституту накопичувального страхування життя, при цьому витрати розподілялися між окремими особами, роботодавцями та урядом, у результаті чого набагато більше людей, ніж у країнах, що розвиваються, сьогодні користуються певним рівнем захисту. Але дані програми не були розроблені для надзвичайних демографічних зрушень, хронічних проблем в галузі охорони здоров'я та наслідків Четвертої промислової революції, що перетворюють суспільство. Саме тому передові економіки на теперішній час стикаються з проблемою їх реформування [191]. Натомість такі країни як Україна, у процесі реформування існуючих систем соціального захисту мають можливість враховувати сучасні виклики та використовувати накопичений передовий досвід успішних у даній сфері країн, мінімізуючи при цьому витрати [106, с. 305].

Реформування існуючої на сьогодні малоефективної державної системи соціального захисту неможливе без повноцінної інтеграції у неї накопичувального страхування життя. Запропонований нами трифазний підхід передбачає визначення місця та ролі накопичувального страхування життя для кожного з етапів життєвого циклу розвитку людини. Такий підхід дає можливість найбільш повно і швидко визначити мету здійснення накопичувального страхування життя для населення, а також того, який вид соціального захисту буде при цьому забезпечено.

Враховуючи те, що у даний час проникнення на ринок продуктів накопичувального страхування життя все ще залишається низьким, компанії зі страхування життя мають не лише брати участь у постачанні, але й забезпечувати інформування населення про доступні варіанти вкладення. Таким чином їх роль виходить далеко за межі лише постачальника таких продуктів страхування, передбачаючи підвищення фінансової освіченості людей, що є необхідним компонентом розвитку накопичувального страхування життя в Україні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Дослідження особливостей розвитку накопичувального страхування життя в Україні дало змогу отримати такі висновки:

- виокремлено дві групи критеріїв, на основі яких запропоновано періодизацію розвитку накопичувального страхування життя в Україні, до яких віднесено загальноекономічні, а також ті, які стосуються розвитку страхового ринку. Загальноекономічними чинниками запропоновано вважати фіскально-бюджетну, грошово-кредитну та соціальну політику, нормативно-правове забезпечення, рівень розвитку фінансової інфраструктури та діяльність державних інституцій. На рівні страхового ринку виокремлено чинники, які обумовлені діяльністю мегарегулятора, безпосередньо страховими компаніями та страхувальниками;

- на основі виокремлених груп критеріїв здійснено періодизацію розвитку накопичувального страхування життя в Україні, у результаті чого розмежовано 7 етапів: 1 – етап зародження (1991–2000 рр.); 2 – етап зростання (2001–2008); 3 – етап глобальної економічної кризи (2008–2009); 4 – міжкризовий період (2010–2013); 5 – період соціально-економічної та політичної кризи (2014–2015); 6 – посткризовий період (2016–2019 рр.); 7 – сучасний етап (з 2020 р. – по теперішній час). Щодо першого етапу з'ясовано, що основні чинники, які впливали на розвиток накопичувального страхування життя в Україні, були пов'язані із наявністю загальноекономічних дисбалансів, водночас на цьому етапі сформувалася достатня нормативно-правова база. У другому періоді спостерігався стрімкий розвиток накопичувального страхування життя, який уповільнився із розгортанням світової фінансової кризи. Третій етап ознаменувався тим, що ключовий вплив на накопичувальне страхування життя мали зовнішні дестабілізуючі макроекономічні чинники. Саме цей короткий період суттєво позначився на даному виді страхування і практично обумовив його подальший розвиток на десятиріччя вперед. Основними чинниками, що визначали розвиток накопичувального страхування життя на четвертому етапі, були очікування та настрої страхувальників, насамперед фізичних осіб. На

п'ятому етапі вирішальну роль знову почали відігравати загальноекономічні фактори та дисбаланси, які суттєво впливали на розвиток накопичувального страхування життя. Шостий етап, хоча і характеризувався певною позитивною тенденцією до покращення показників накопичувального страхування життя, проте через низку ускладнень, які виникали у попередні кризові періоди, страховикам так і не вдалося до кінця подолати негативні тенденції на ринку. Останній (сучасний) етап характеризується створенням мегарегулятора фінансового ринку, а також кризовими явищами та новітніми економічними викликами, спричиненими обмеженням, що накладають уряди різних країн через пандемію COVID-19;

- аналіз напрямів інвестування резервів компаній зі страхування життя виявив, що до основних з них належать банківські вклади (депозити) та цінні папери, що емітуються державою, відповідно до чого сформульовано дві гіпотези впливу таких інвестицій на економічний розвиток у державі. При перевірці Гіпотези 1 за допомогою методики VAR-моделювання з'ясовано, що інвестиції компаній зі страхування життя не можуть через механізм державних цінних паперів впливати на зменшення видатків на покриття дефіциту державного бюджету. Тож дана гіпотеза була відхилена. Перевірка Гіпотези 2 за допомогою методу векторних авторегресій дала можливість виявити, що шокове зростання темпів приросту резервів компаній зі страхування життя через їх вкладення у депозити банків за рахунок ефекту масштабу призводять до зростання як темпів приросту кредитів, наданих домашнім господарствам, так і кредитів, наданих нефінансовим корпораціям. Задля розширеного розуміння впливу інвестування коштів резервів компаній зі страхування життя на банківську систему та економіку загалом (розширене трактування Гіпотези 2) запропоновано також модифікований варіант VAR-моделі. Одержані результати повторно підтвердили щільність зв'язку між інвестуванням резервів компаній зі страхування життя у банківські депозити та ефектом масштабу, що у модифікованій моделі проявилось у спроможності банків до накопичення фінансових ресурсів з метою їх розміщення у державні цінні папери. Це також

мало позитивний відгук щодо показника ефективності реалізації бюджетної політики загалом;

- виокремлено три фази життєвого циклу розвитку людини за віком (дитинство/підлітковий вік, зрілість, старість), відповідно до яких визначено соціальні функції та мету здійснення накопичувального страхування життя. Встановлено, що для першої фази соціальна функція накопичувального страхування життя полягає у захисті від несприятливих життєвих подій (здоров'я, інвалідність) та одержанні освіти. Для другої, окрім зазначених, також додається захист від низьких прибутків, одержання додаткових освітніх послуг. Для третьої, на додаток до базового захисту від несприятливих життєвих подій, основною соціальною функцією накопичувального страхування життя є одержання доходу у період обмеженої або повної непрацездатності. Також встановлено часові межі, у яких відбувається самостійне формування фондів фінансових ресурсів людиною, а також їх гранична межа, по досягненні якої цей процес завершується;

- на основі розрахунку лінійних коефіцієнтів структурних зрушень було виявлено зсуви, що характеризують участь населення у накопичувальному страхуванні життя протягом останнього десятиріччя. Такі розрахунки дали змогу виявити інтенсивність зрушень структури валових премій зі страхування життя за суб'єктами, а також страхових премій та виплат за напрямами страхування життя. Одержані результати дають можливість стверджувати, що найсуттєвіші зміни структури страхових виплат відбулися через рік порівняно з критичними періодами змін у страхових преміях. Це свідчить про наявність відтермінованого ефекту, коли критичні зміни у структурі страхових премій через один рік призводили до таких самих кардинальних змін у страхових виплатах.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

3.1. Діджиталізація як драйвер розвитку накопичувального страхування життя

Недостатній розвиток накопичувального страхування життя в Україні потребує запровадження всього комплексу заходів щодо його активізації як на рівні окремих страховиків, так і держави загалом. Введення змін лише на одному з рівнів є малоефективним і, ймовірно, не матиме комплексного впливу на покращення стану накопичувального страхування життя у країні.

Збільшення внутрішнього потенціалу розвитку компаній зі страхування життя нерозривно пов'язане із якнайширшим впровадженням у їх діяльність інноваційних методів ведення бізнесу, що передбачатиме широке використання цифрових рішень [146].

Зазначимо, що невпинний розвиток передових технологій призводить до необхідності швидкого адаптування всіх без винятку галузей економіки до нових вимог з боку споживачів певних послуг. Не є виключенням і накопичувальне страхування життя. Отже, під діджиталізацією накопичувального страхування життя ми розуміємо процес упровадження сучасних інформаційних технологій, заснованих на використанні цифрового інструментарію задля реалізації визначених страховиками завдань щодо максимізації прибутку за умов мінімізації витрат на здійснення власної діяльності.

Купуючи продукти накопичувального страхування життя, страхувальники вже на первинному етапі мають завищені очікування, а отже, страховики мають відходити від стратегії одноканального продажу і запроваджувати інтегровані омніканальні сервіси, що дасть можливість забезпечити комплексний підхід при обслуговуванні клієнтів.

Попри те, що у короткостроковій перспективі запровадження багатоканального підходу вимагає великих капіталовкладень, такі трансформації необхідні. При цьому адаптуватись до нових змін страховикам, на нашу думку, можливо шляхом упровадження новітніх технологій діджиталізації у три етапи:

1. Створення цифрового каналу продажу. Компанії зі страхування життя, використовуючи новітні діджитал-технології, можуть запропонувати страхувальникам новітній онлайн-досвід, що є основою для переходу до цифрової пропозиції відповідних страхових продуктів. Отже, ключовим завданням страховиків на даному етапі є під'єднання цифрового каналу продажу страхових продуктів, що в свою чергу, активізує подальший попит на онлайн-купівлі з боку клієнтів.

2. Оцифрування наскрізної взаємодії з клієнтами. В основі цього етапу мають бути розроблені на попередньому етапі інструменти, системи та процедури, а також відомості та інформація про клієнтів. Метою другого етапу є максимізація каналів взаємної комунікації зі страхувальниками.

3. Аналіз можливостей для підключення нових потоків доходів за межами традиційного ланцюжка створення вартості. На даному етапі страховики, використовуючи інформацію щодо клієнтів та інноваційні форми аналітики, мають розробити нові пакети страхових продуктів. Отже, кінцевою метою цього етапу є те, що завдяки віднайденню альтернативних джерел отримання доходів та загальному покращенню якості обслуговування страхувальників страховики матимуть можливість змінити фундаментальні аспекти власного бізнесу та стати більш конкурентоспроможними.

Реалізація зазначених етапів неможлива без використання інструментарію діджитал-перетворень страховиків. Найбільш активно у майбутньому будуть використовуватись інструменти, метою яких є збирання та аналізування великих масивів інформації. Вже на теперішній час такі інструменти як Великі дані, розширена аналітика та когнітивні обчислення дозволяють страховикам аналізувати інформацію про клієнтів більш якісно та швидко, при цьому, попри

великі витрати на початковому етапі, запровадження зазначених інструментів сприятиме суттєвому зменшенню оперативних витрат страховиків у майбутньому.

Етапи, інструментарій та результати застосування діджиталізації накопичувального страхування життя наведено на рис. 3.1.

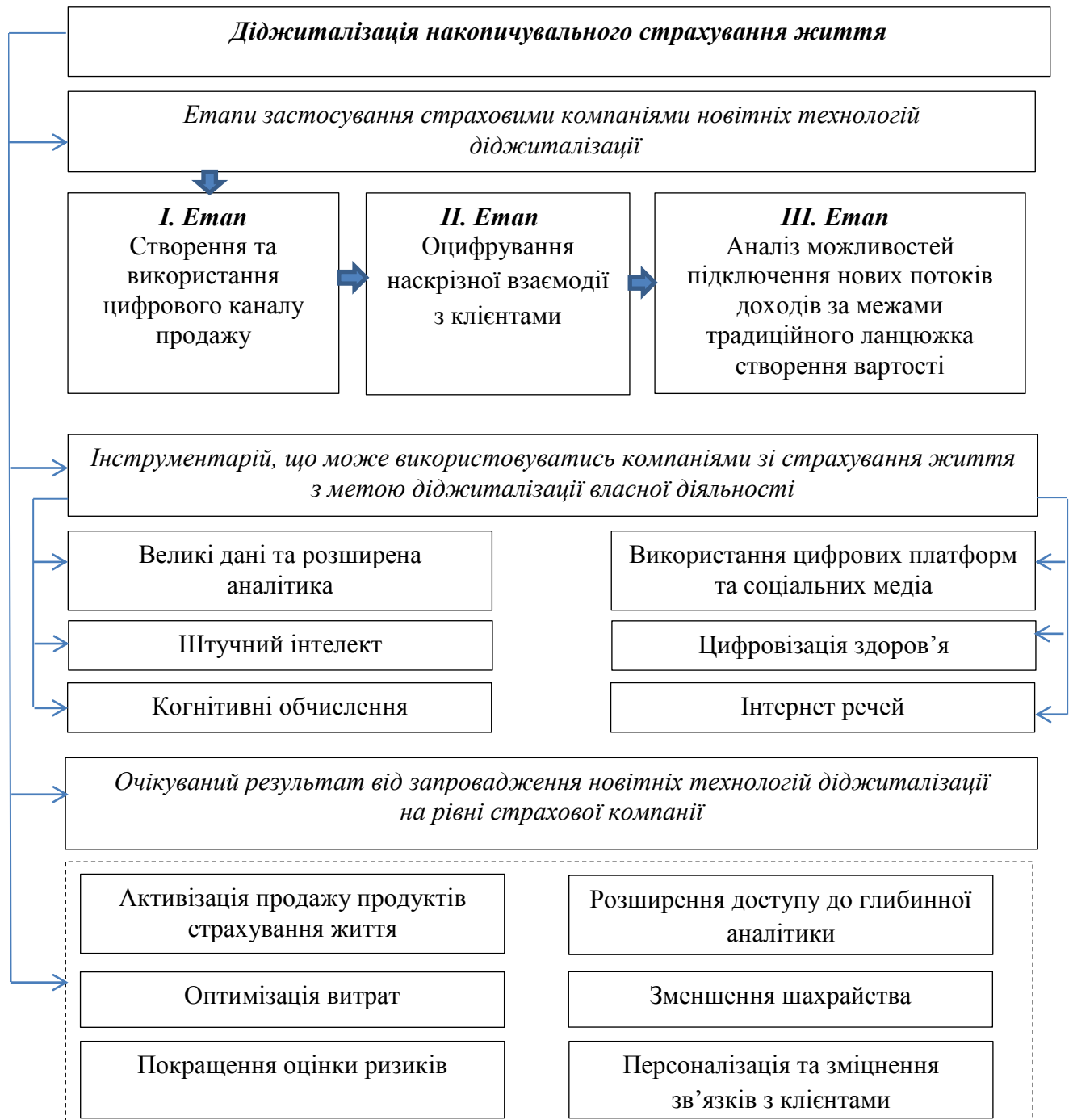

Рис. 3.1. Діджиталізація накопичувального страхування життя

Джерело: авторська розробка.

Не менш важливу роль у діджиталізації накопичувального страхування життя відіграє використання новітніх технологій у межах концепції Інтернет речей, що у тому числі охоплює різноманітні пристрої стеження за станом здоров'я страхувальників. Такі технології створюють підґрунтя для цифровізації здоров'я загалом, що у перспективі може допомогти не лише оптимізувати виплати страховиків, але й сприятиме покращенню якості життя страхувальників загалом.

Великий потенціал створення нових каналів продажу зосереджений також у соціальних мережах, які все більше впливають на формування попиту на певні види послуг. Особливо актуальним це є для молодих людей віком від 20 років, які, як зазначалося нами раніше, перебувають у фазі формування фінансових ресурсів, що можуть використовуватися для придбання послуг накопичувального страхування життя. Соціальні мережі, за умов їх активізації, можуть стати джерелом інформації про різні види продуктів накопичувального страхування життя, сформувати позитивне ставлення до них, а також бути повноцінним каналом продажу.

Реалізація зазначених етапів, разом із використанням зазначеного переліку інструментів, на нашу думку, спроможна чинити суттєвий вплив на подальший розвиток компаній зі страхування життя за такими напрямками:

1. Активізація продажу продуктів страхування життя. Традиційні посередники, такі як страхові брокери та агенти, все ще відіграють ключову роль у продажі продуктів страхування життя. Однак, безперечним є той факт, що такі моделі мають бути трансформовані відповідно до вимог розвитку сучасних технологій шляхом:

- розробки підходів до забезпечення простоти придбання поліса страхування життя з використанням інноваційних технологій;
- забезпечення тривалості утримання клієнтів за рахунок активного їх залучення у процес страхування;
- зміни ролі страхових посередників у бік надання індивідуалізованих консультативних послуг;

- детальної сегментації страхувальників, а також розширення їх переліку, залучаючи більш широку клієнтську базу [171].

2. Оптимізація витрат. Використання інноваційних технологій дає можливість скорочувати витрати. Платформи обміну даними для кінцевих споживачів допоможуть скоротити витрати на збирання медичної інформації та надати більш повне уявлення про клієнтів задля покращення точності оцінки ризиків і формування підходів до ціноутворення.

3. Покращення оцінки ризиків. Тривалі, складні та інвазивні процеси оцінки ризиків вже давно розглядаються як перешкода для взаємодії з частиною споживачів, які залишаються поза страхуванням. Традиційні методи андеррайтингу для розмежування та вибору ризиків є ефективними, але процес трудомісткий і досить витратний. Нові технології можуть докорінно змінити підходи до оцінки ризиків та продажу продуктів страхування життя. Це насамперед пов'язано з тим, що обсяги цифрових даних, як і кількість інструментів, здатних їх аналізувати, збільшуються у геометричній прогресії. Серед цього потоку інформації найбільш корисною для компаній зі страхування життя є та, що стосується здоров'я страхувальників і продовження їх життя, адже це може призвести до зміни політики управління ризиками. Нові джерела даних та інноваційні платформи для отримання і зберігання даних або просто автоматизація існуючих процесів можуть скоротити обсяги, а також інвазивність оцінки ризиків тощо [198]. Серед основних напрямів, що сприятимуть покращенню стану оцінки ризиків компаній зі страхування життя у цифрову епоху, слід виокремити такі:

- автоматизація процесу оцінки ризиків;
- використання можливостей отримання нових видів інформації про потенційного страхувальника;
 - функціонування платформ для обміну даними зі страхувальниками;
 - застосування прогнозної аналітики;
 - використання гнучких підходів до страхування життя.

4. Розширення доступу до глибинної аналітики. Глибинна аналітика, яка у минулому могла належати лише великим компаніям, завдяки діджиталізації стає більш доступною, що дає змогу на її основі формувати принципово нові підходи до менеджменту страховиків, розробляти сучасні бізнес-стратегії, у тому числі і щодо напрямів інвестування.
5. Зменшення шахрайства. Використання великих обсягів аналітики впливає на зменшення ризиків страховика ще на етапі укладання договору накопичувального страхування життя. У зарубіжних країнах поширене використання всієї доступної у мережі Інтернет інформації щодо потенційного страхувальника, що допомагає виявити недобросовісних страхувальників.
6. Персоналізація та зміцнення зв'язків із клієнтами. Сучасні реалії вимагають ще більшої персоналізації у роботі страхових компаній із клієнтами, в основі якої є повна діджиталізація процесу страхування – від пошуку інформації про певний страховий продукт та страховика у інтернеті, до остаточного підписання договору [199].

Сучасні страхувальники прагнуть оптимізувати витрати часу на придбання страхового продукту, а також отримання інформації щодо нього і страховика, який надає такі послуги. В Україні, враховуючи високий рівень недовіри страхувальників до накопичувального страхування життя, виникає потреба у формуванні критеріїв вибору певного страховика. Проте, ані на державному, ані на рівні об'єднань страховиків віднайти ґрунтовне порівняння стану розвитку компаній зі страхування життя практично неможливо. Певне рейтингування здійснюється лише на рівні аналітиків окремих періодичних видань, проте підходи, що там пропонуються, базуються на простому порівнянні абсолютних показників розвитку компаній зі страхування життя, що діють в Україні [67]. На нашу думку, у даному контексті доцільним видається створення цифрової платформи, яка б давала можливість визначати стан розвитку компаній зі страхування життя на певний період. Причому авторитетність такої платформи для споживачів має ґрунтуватись на її всебічній підтримці з боку державного мегарегулятора, яким є НБУ.

Запропонуємо алгоритм оцінки стану розвитку компаній зі страхування життя, що може використовуватися для ефективного порівняння окремих страховиків на основі комплексного підходу до врахування їх абсолютних показників.

Аналізуючи сучасний стан розвитку компаній зі страхування життя, потрібно констатувати наявність багатьох відмінностей, притаманних їм. Все це породжує необхідність з'ясування реального стану розвитку компаній зі страхування життя, від яких загалом залежать подальші перспективи накопичувального страхування життя в Україні. Також це обумовлено необхідністю комплексного розуміння результативності їх діяльності, адже попри те, що кількість страховиків останніми роками постійно скорочувалася, основні показники накопичувального страхування життя хоча й не стрімко, проте продовжували зростати. Все це може свідчити про наявність системоутворювальних установ, які практично визначають вектор розвитку всього накопичувального страхування життя в Україні [107, с. 349].

Такий аналіз є також обґрунтованим у контексті зміни моделі регулювання компаній зі страхування життя, адже однією з основних задач НБУ є посилення вимог до їх діяльності, у результаті чого на ринку залишаться лише найбільш розвинені установи. Отже, комплексна оцінка сучасного стану компаній зі страхування життя дасть можливість зрозуміти, які установи можуть залишитись на ринку після завершення процесів реформування регулятивного середовища [108, с. 50].

Задля реалізації мети комплексної оцінки стану найбільш розвинених з-поміж інших компаній зі страхування життя, на нашу думку, доцільно використовувати комбінований підхід, що передбачає їх ранжування та використання методу радару. Такий підхід дає можливість наочно продемонструвати рівень розвитку окремих страховиків, а також допомагає обирати перелік індикаторів, згідно з якими будуть здійснюватися розрахунки.

Алгоритм розрахунку комплексного (інтегрального) показника стану розвитку окремої компанії зі страхування життя та побудова на основі

отриманих даних відповідного радару передбачає реалізацію шести етапів. Візуалізацію цього процесу наведено на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Структурно-логічна схема оцінки стану розвитку компаній зі страхування життя на основі комбінування підходів до їх ранжування та використання методу радару

Джерело: авторська розробка.

Задля найбільш детального окреслення стану розвитку вітчизняного накопичувального страхування життя, на нашу думку, слід виокремити найбільших страховиків. З цією метою нами насамперед було здійснено

розрахунки інтегральних показників розвитку компаній зі страхування життя у 2019 р. Для цього було використано статистичні дані щодо діяльності 11 компаній зі страхування життя, які функціонували в Україні станом на кінець 2019 – початок 2020 рр. Обрана кількість страховиків пов'язана з обмеженістю існуючої на теперішній час офіційної інформації щодо діяльності окремих компаній зі страхування життя. Зважаючи на конфіденційність інформації щодо діяльності окремих страховиків, примітним є те, що найбільші з-поміж існуючих нині компаній надають інформацію щодо основних показників власної діяльності у відкритий доступ, чим, безперечно, збільшують довіру до їх діяльності у потенційних вкладників.

Реалізація алгоритму розрахунку загального стану розвитку окремих вітчизняних компаній зі страхування життя насамперед передбачає відбір індикаторів, які найбільш комплексно характеризують їх діяльність. Нами було обрано такі з них: страхові резерви, активи, страхові премії, страхові виплати, власний капітал, інвестиційний дохід, кількість застрахованих, кількість договорів страхування. Вихідні дані для здійснення подальших розрахунків наведено у Таблиці К.1 Додатку К, де також визначено еталонні значення за кожним з обраних індикаторів. Зазначимо, що за всіма визначеними індикаторами лідируючі позиції посідає СК «МетЛайф» (окрім власного капіталу, де еталонне значення належить компанії «УНІКА Життя»).

Наступний, 2-й етап, передбачає здійснення нормування обраних показників шляхом зіставлення значень обраних індикаторів окремих страховиків із визначеним еталоном. Нормування передбачає знаходження розкиду значень, кінцевою метою чого є їх аналіз, який буде відображати стан розвитку обраних нами страховиків. Наголосимо, що нормування також дає можливість визначити найслабші місця розвитку розглянутих компаній зі страхування життя, що за умов значних розкидів значень може суттєво вплинути на кінцеве значення інтегрального показника.

Унормовані значення розглянутих компаній зі страхування життя наведено у Таблиці К.2 Додатку К [99].

На наступному, третьому етапі, потрібно знайти площі радару еталонної компанії зі страхування життя, а також окремих страховиків. Щодо площі радару еталонної компанії зі страхування життя, то її обрахунок здійснюється за такою формулою [168, с. 60]:

$$S_e = \frac{R^2 \cdot n}{2} \cdot \sin\left(\frac{360}{n}\right), \text{ де} \quad (3.1)$$

S_e – значення площі радару компанії зі страхування життя, яку обрано у якості еталону для інших;

R – радіус, що відповідає колу радару;

n – кількість показників, за якими здійснюється рейтингування.

Враховуючи кількість обраних нами показників (вісім), у результаті отримуємо, що площа радару еталонної компанії зі страхування життя становить 2,84.

На третьому етапі також здійснюється обрахунок площі радару всіх обраних нами страховиків, для чого застосовуємо таку формулу [23, с. 86]:

$$S_i = \frac{K_1 \cdot K_2 + K_2 \cdot K_3 + \dots + K_n \cdot K_1}{2} \cdot \sin\left(\frac{360}{n}\right), \text{ де} \quad (3.2)$$

$K_1, K_2 \dots K_n$ – значення обраних для оцінки коефіцієнтів i -ї компанії зі страхування життя.

Отримані значення радарів обраних компаній зі страхування життя та значення радару еталонної компанії дають можливість відповідно до четвертого етапу запропонованого нами алгоритму визначити інтегральні показники розвитку окремої компанії зі страхування життя.

П'ятий етап щільно пов'язаний із четвертим і передбачає здійснення рейтингування обраних нами страховиків.

Підсумкові значення, отримані у результаті розрахунків на третьому, четвертому та п'ятому етапах, наведено у табл. 3.1, де відображено площі радарів проаналізованих компаній зі страхування життя, їх інтегральні показники розвитку та здійснено відповідне ранжування.

Таблиця 3.1

Результати рейтингування провідних компаній зі страхування життя в Україні
у 2019 р.

<i>Страховики</i>	<i>Площа радару i-го страховика</i>	<i>Інтегральний показник</i>	<i>Ранг</i>
СК «МетЛайф»	2,71	0,95	1
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	0,83	0,3	3
СК «ТАС» life	1,03	0,36	2
СК «УНІКА Життя»	0,29	0,1	4
СК «PZU Україна Страхування життя»	0,24	0,085	5
СК «Княжа Лайф VIG»	0,0586	0,02	6
СК «КД-Життя»	0,012	0,004	9
СК «Аска-Життя»	0,0265	0,009	8
СК «ARX Life»	0,051	0,018	7
СК «ГРІНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС»	0,0019	0,0007	11
СК «ІНГО Україна Життя»	0,0031	0,001	10
Еталонне значення	2,84	1	0

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиць К.1 та К.2 Додатку К.

Одержані у результаті розрахунку показники свідчать про безперечну лідируючу позицію компанії «МетЛайф» з-поміж інших досліджених компаній зі страхування життя. Значення інтегрального показника даної компанії зі страхування життя у 2019 р. наближалось до еталонного і становило 0,95. Виходячи з цього, а також враховуючи те, що з-поміж 8 проаналізованих показників 7 еталонних значень належали саме страховій компанії «МетЛайф», можна стверджувати, що вона практично є системоутворювальною установою у накопичувальному страхуванні життя в Україні.

Щодо інших страховиків, то серед них загалом можна виокремити компанії зі страхування життя, які є безперечними лідерами у накопичувальному страхуванні життя в Україні («ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя, «ТАС» life, «УНІКА Життя», «PZU Україна Страхування життя»), групу компаній, які можуть потенційно зайняти лідируючі позиції («Княжа Лайф VIG», «ARX Life», «Аска-Життя»), а також страховиків із

невисокими значеннями інтегральних показників («ГРІНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС», «ІНГО Україна Життя», СК «КД-Життя»).

Графічне зображення радару розвитку проаналізованих страховиків, що становить шостий етап дослідження, наведено на рис. 3.3.

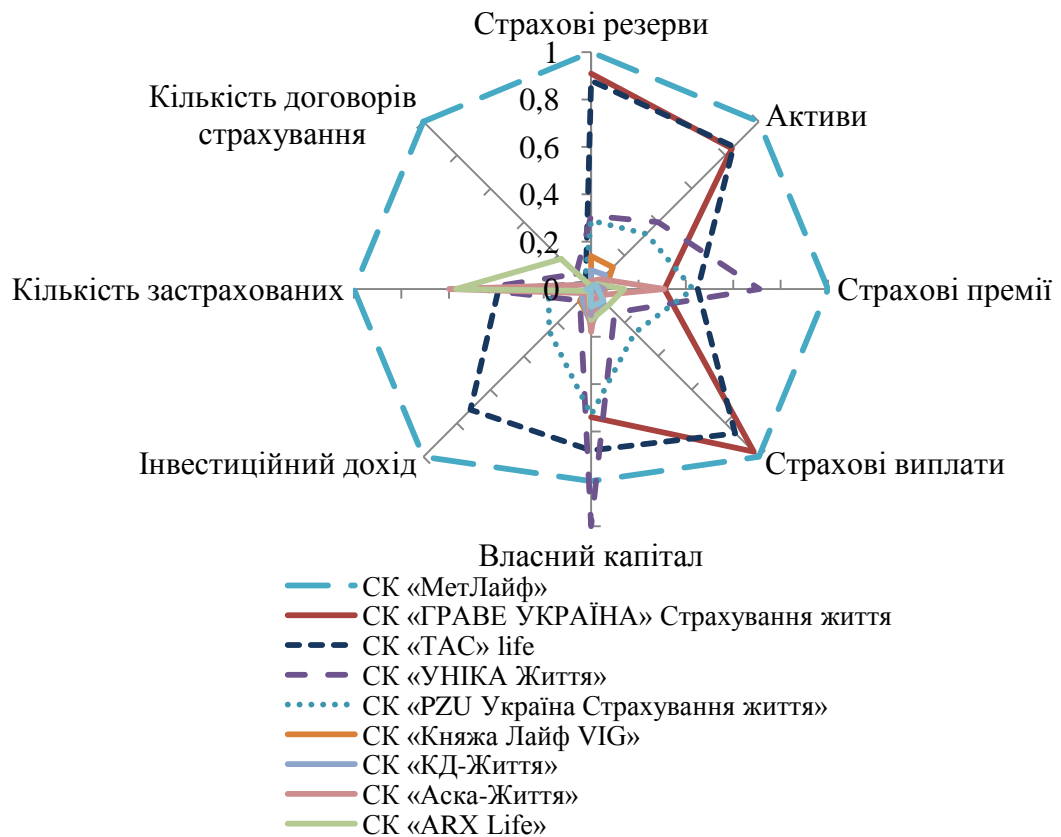

Рис. 3.3. Радар розвитку провідних компаній зі страхування життя України у 2019 р.

Джерело: розрахунки автора за даними Таблиць К.1 та К.2 Додатку К.

Здійснений аналіз підтвердив наше припущення щодо наявності безперечних страховиків-лідерів у накопичувальному страхуванні життя в Україні у 2019 р. З метою доведення даного факту у контексті ретроспективного аналізу нами, відповідно до визначеного на рис. 3.1 алгоритму, було здійснено обрахунок інтегральних показників, що характеризують розвиток страховиків-лідерів протягом 2015–2019 рр. Динаміку зміни інтегральних показників компаній-лідерів у страхуванні життя наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Інтегральні показники страхових компаній-лідерів у накопичувальному страхуванні життя України у 2015–2019 рр.

<i>Страховики</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>Середнє значення за 2015–2019 рр.</i>
СК «МетЛайф»	0,55	0,64	0,71	0,77	0,95	0,724
СК «ТАС» life	0,27	0,32	0,48	0,41	0,36	0,368
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страховання життя	0,36	0,35	0,35	0,36	0,3	0,344
СК «УНІКА Життя»	0,21	0,098	0,11	0,24	0,1	0,1516
СК «PZU Україна Страховання життя»	0,14	0,095	0,1	0,08	0,085	0,1
Еталонне значення	1	1	1	1	1	1

Джерело: розрахунки автора за даними Додатків К, Л, М, Н, О.

Грунтуючись на отриманих даних, можна зробити такі висновки:

- протягом останніх років безперечною компанією-лідером у накопичувальному страхуванні життя в Україні є «МетЛайф», проте, незважаючи на найвищий середній інтегральний показник за розглянуті роки, потрібно також відзначити стрімку тенденцію до його зростання саме в 2019 р.;
- страхові компанії «ТАС» life та «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страховання життя за результатами розрахунків мали дуже близькі значення інтегральних показників загалом і середнього їх значення за розглянутими роками зокрема;
- доволі близькими були також значення інтегральних показників страховиків, які замикають п'ятірку лідерів.

Наочне представлення радарів розвитку страховиків-лідерів накопичувального страхування життя в Україні наведено на рис. 3.4. Здійснений аналіз довів наявність системоутворювальних компаній зі страхування життя в Україні. Проте безперечним є той факт, що окрім страховиків-лідерів також наявною є група установ, які за певних умов можуть скласти значну конкуренцію або навіть перейняти провідні позиції на ринку. Збереження свого місця на ринку наявними страховиками-лідерами і водночас отримання нових додаткових перспектив посилення власних позицій на ринку іншими компаніями зі страхування життя потребує використання гнучкої

стратегії розвитку, яка, насамперед, будуватиметься на принципах клієнтоорієнтованості [202, с. 205].

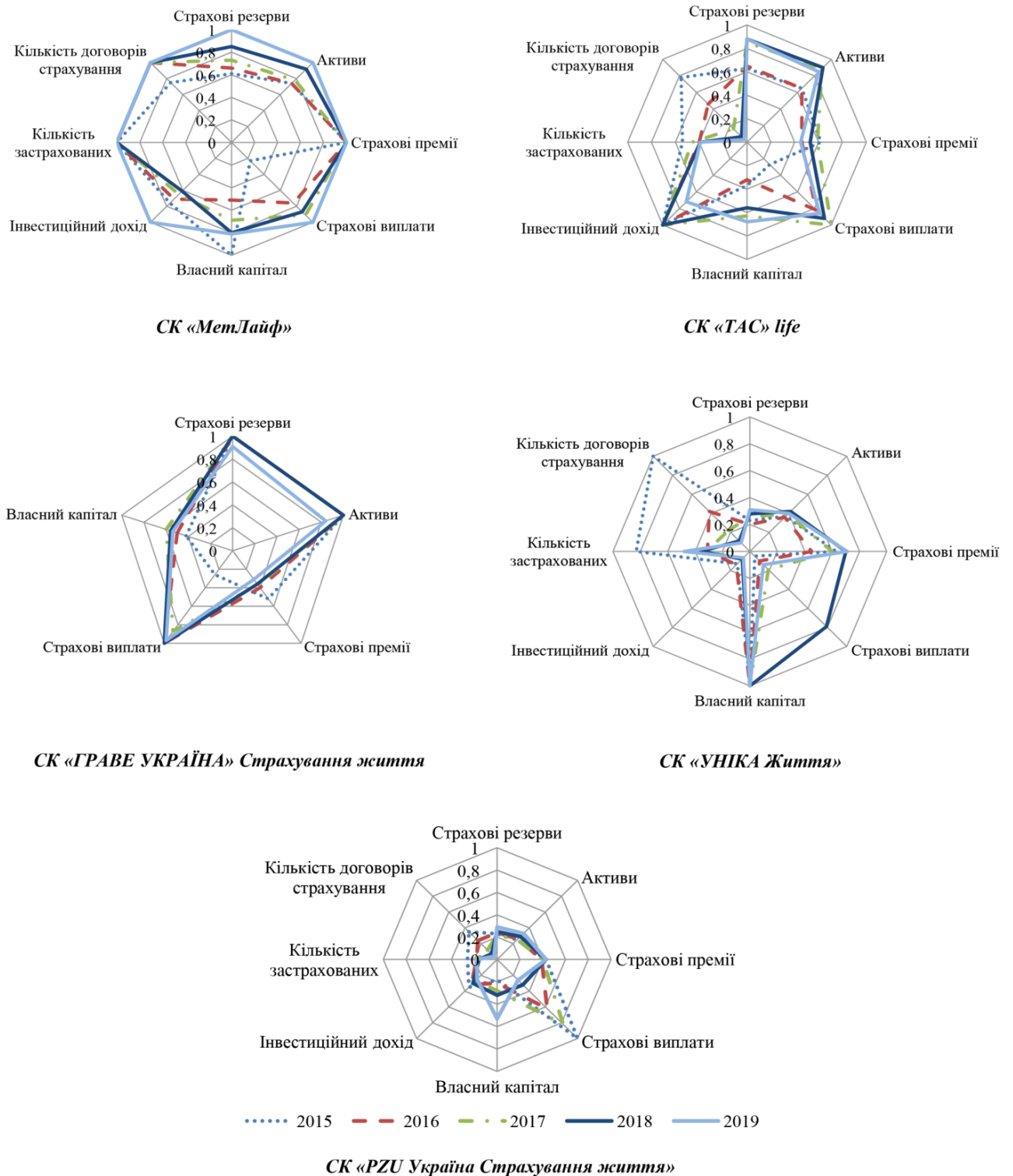

Рис. 3.4. Радари розвитку страховиків – лідерів накопичувального страхування життя в Україні протягом 2015–2019 рр.

Джерело: розрахунки автора за даними Додатків К, Л, М, Н, О.

Як продемонстрував проведений аналіз, статистична інформація щодо діяльності окремих страховиків загалом обмежена. Тому створення цифрової платформи накопичувального страхування життя є об'єктивно обумовленою потребою, адже з одного боку, враховуючи вимоги щодо конфіденційності статистичної інформації, викладені у Законі України «Про державну статистику», дані мають подаватись у знеособленому вигляді (як це зокрема відбувалось у звітах Нацкомфінпослуг) [45], а з іншого боку – відсутність даних щодо показників діяльності компаній зі страхування життя за умов існування значного інформаційного вакууму у суспільстві щодо їх діяльності створює недовіру до такого виду страхування загалом. Все це вимагає розширення інформаційної прозорості діяльності страховиків, яка, на нашу думку, за умов створення цифрової платформи накопичувального страхування життя має передбачати:

- розкриття загальних відомостей про діяльність конкретного страховика щодо історії його розвитку, національної приналежності статутного капіталу (національний, зарубіжний), розвиненості мережі у межах регіонів України, відкритості та прозорості діяльності тощо;
- розкриття статистичної інформації щодо базових показників діяльності страховиків (статутного капіталу, резервів);
- інформування щодо особливостей здійснення інвестиційної політики страховиків, у тому числі з позиції зважування ймовірної дохідності на рівень ризикованості;
- розкриття даних щодо рівня прибутковості або навпаки, збитковості діяльності страховиків;
- надання інформації щодо кількісного та якісного складу страхувальників і укладених договорів страхування;
- оприлюднення підсумків незалежних аудиторських чи інших видів перевірок;
- запровадження практики створення аналітичних продуктів.

Наведений перелік інформації, яку можуть оприлюднювати страховики, не є вичерпним і може розширюватись. Аналізуючи кожен із зазначених напрямів, можна констатувати, що з-поміж існуючих станом на I квартал 2020 р. 22 страховиків лише 10 з них мають власний вебсайт, на якому висвітлюється інформація щодо їх діяльності [67]. Примітним у цьому контексті є те, що саме ці компанії є лідерами ринку накопичувального страхування життя в Україні. Отже, констатуємо, що існує прямий зв'язок між ступенем висвітлення власної інформації (тобто прозорості розкриття інформації про власну діяльність) та розвитком і фінансовою стабільністю певного страховика. У випадку, якщо фінансові результати діяльності страхової компанії є високими і залишаються достатньо стабільними протягом тривалого періоду, розкриття статистичної інформації, безперечно, матиме вплив на формування довіри до неї, а отже, сприятиме зростанню кількості потенційних страхувальників.

Особливе значення у даному контексті має публічна статистика, яка передбачає розкриття інформації страховиків щодо обсягів та структури активів, резервів, прибутку та інших видів фінансових показників. Важливість оприлюднення такого типу інформації пов'язана зі значним рівнем недовіри з боку страхувальників щодо прозорості діяльності компаній зі страхування життя. Це пов'язане з тим, що попри ощадний характер операцій накопичувального страхування життя, на противагу банкам та навіть недержавним пенсійним фондам, на сьогодні не існує єдиного розробленого державного механізму щодо забезпечення надійності повернення вкладень страхувальникам.

Важливо наголосити, що зростання довіри до окремих страховиків матиме також позитивний вплив на зростання довіри споживачів послуг страхування життя загалом. Тому, в цьому аспекті, незалежно від ступеня розвитку окремих страхових компаній, збільшення прозорості всього вітчизняного страхування життя загалом матиме високі позитивні результати. Вкрай важливим з позиції спільних дій також є спрямування зусиль всіх

існуючих страховиків, які здійснюють діяльність щодо накопичувального страхування життя, на питання зростання фінансової грамотності потенційних страхувальників. На рівні компаній зі страхування життя можуть застосовуватися такі заходи щодо підвищення фінансової грамотності населення:

- розширення присутності страховиків у просторі інтернету, що передбачатиме не лише створення та регулярне оновлення офіційної вебсторінки компанії, але й її присутність зокрема у соціальних мережах, які набувають все більшого розвитку [7, с. 18];

- створення та активне поширення буклетної продукції, де буде подана чітка і стисла за розмірами інформація щодо переваг накопичувального страхування життя та їх відмінностей від інших видів вкладення коштів (депозитів, заощаджень у недержавні пенсійні фонди тощо);

- долучення до програм підвищення фінансової грамотності, що існують зокрема у банківській системі;

- адаптація досвіду зарубіжних країн до вітчизняних реалій у залученні молоді до фінансової грамотності щодо страхування (починаючи зі шкіл та ЗВО);

- активна участь у різноманітних конференціях, симпозіумах, семінарах з питань проблематики накопичувального страхування життя;

- створення креативного відео- та аудіоконтенту, який би, у тому числі, міг розміщуватись на різних інтернет-платформах, у якому б максимально лаконічно і конкретизовано висвітлювались основні характеристики страхування життя загалом та накопичувального страхування життя зокрема.

Наведені заходи, за умов їх послідовного і планомірного запровадження, безперечно, матимуть позитивний ефект і сприятимуть підвищенню не лише розуміння у потенційних страхувальників фінансової грамотності, але й позитивно впливатимуть на зростання довіри до всієї галузі. При цьому розвиток фінансової грамотності у страхуванні лише частково залежить від

страховиків, комплексний підхід до цього питання має розроблятися і реалізовуватися державним регулятором, яким на теперішній час є НБУ.

Проведений аналіз можливостей використання діджиталізації у якості драйвера розвитку накопичувального страхування життя дав можливість:

- визначити етапи, запропонувати інструментарій та окреслити очікувану результативність використання діджиталізації у накопичувальному страхуванні життя. Виокремлено послідовність етапів застосування цифрових технологій у страхуванні життя, що передбачає створення та використання цифрового каналу продажу, оцифрування наскрізної взаємодії з клієнтами та аналіз можливостей підключення нових потоків доходів за межами традиційного ланцюжка створення вартості. Найбільш важливими для компаній зі страхування життя визначено діджитал-інструменти, спрямовані на глибинну аналітику, проте їх дію запропоновано доповнити застосуванням у практиці діяльності концепції Інтернет речей, а також різних цифрових платформ та соціальних медіа. Обґрунтовано, що найбільш очікуваний результат від впровадження діджиталізації на рівні страховиків може спостерігатися у напрямках активізації продажу продуктів страхування життя, оптимізації витрат, покращення оцінки ризиків, розширення доступу до глибинної аналітики, зменшення шахрайства та персоналізації, зміцнення зв'язків з клієнтами;

- обґрунтувати необхідність створення цифрової платформи накопичувального страхування життя в Україні, на якій, окрім комплексної статистики, запропоновано здійснювати оцінку стану розвитку найбільш розвинених з-поміж інших компаній зі страхування життя, що базується на використанні комбінованого підходу, який поєднує використання ранжування та методу радару;

- запропонований підхід до оцінки стану розвитку компаній зі страхування життя дав можливість визначити наявність компаній-лідерів, а також установ, які можуть такими стати. Виокремленні нами страховики-лідери, разом з компаніями, у яких є потенціал зайняти провідні позиції, потрібно вважати базисом накопичувального страхування життя в Україні;

- обґрунтовано, що як наявним, так і потенційним страховикам-лідерам необхідно вживати заходи, спрямовані на вдосконалення їх діяльності, що є запорукою розвитку всього накопичувального страхування життя в Україні. Основними напрямками, на яких мають акцентувати увагу страховики, є розширення інформаційної прозорості їх діяльності, реалізація заходів, спрямованих на зростання довіри до окремих страхових компаній та впровадження у діяльність передових діджитал-технологій;

- запропоновано перелік заходів, спрямованих на покращення стану інформаційної прозорості діяльності компаній зі страхування життя в Україні, які щільно переплітаються також з іншим принципово важливим завданням – зростання довіри потенційних страхувальників, у тому числі шляхом підвищення їх фінансової грамотності.

3.2. Удосконалення інституційно-правового забезпечення накопичувального страхування життя

Надзвичайно важливу роль у подальшому посиленні ролі накопичувального страхування життя в економіці відіграє держава, яка через сукупність різних інституцій спроможна суттєво активізувати або навпаки, загальмувати подальший його розвиток. При цьому заходи, що вживаються державою щодо накопичувального страхування життя, прийнято поділяти на прямі та непрямі (Таблиця П.1 Додатку П.) [68, с. 99].

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» від 12.09.2019 р. розпочало новітню епоху у державному регулюванні всіх небанківських фінансових інститутів, у тому числі компаній зі страхування життя [42]. З 1 липня 2020 р. було започатковано принципово нову, відмінну від існуючої протягом останніх 17 років, модель державного регулювання фінансового ринку, де НБУ став єдиним мегарегулятором. На нашу думку, такі зміни мають як переваги, так і певні недоліки.

Загалом НБУ, як державний регулятор банків, досяг вагомих успіхів щодо створення ефективної системи пруденційного нагляду, моніторингу та контролю за діяльністю даних фінансових посередників. Про це, зокрема, свідчать фінансові результати діяльності банків протягом всіх років незалежності, які суттєво випереджали відповідні параметри розвитку небанківських фінансових установ. Принципи, за якими здійснюється державне регулювання банківської системи, будуються на підходах, розроблених низкою міжнародних організацій та установ, членом яких є НБУ.

Також більш відкритою і оперативною є інформація, яка надається НБУ щодо діяльності банків. Так, якщо Нацкомфінпослуг оприлюднювала інформацію щодо основних показників діяльності компаній зі страхування життя поквартально і консолідовано по всій галузі, то НБУ – щомісячно, як консолідовано, так і за окремими банками [60; 78]. Все це дає змогу більш

оперативно реагувати на зміни у певному сегменті ринку фінансових послуг та вживати необхідні для покращення ситуації дії з боку державного регулятора.

Загалом саме великі обсяги відкритої інформації про банки, а також наявність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [162] забезпечують набагато більшу довіру населення та підприємств до банків порівняно з небанківськими фінансовими інститутами. Отже, на нашу думку, передача регулюючих повноважень від Нацкомфінпослуг до НБУ у даному контексті є виправданою, адже перша за всі роки існування так і не змогла суттєво вплинути на зростання рівня довіри населення до небанківських фінансових інститутів, у тому числі компаній зі страхування життя, що підтверджується їх надзвичайно малими значеннями у ВВП.

З іншого боку створення мегарегулятора має також певні ризики та недоліки, серед яких можна виокремити такі:

- повна ліквідація Нацкомфінпослуг не призвела до створення у структурі НБУ вузькоспеціалізованих департаментів, які б займалися виключно небанківськими фінансовими інститутами (Додаток Р) [119]. На теперішній час лише існують департаменти, функціонал яких було суттєво розширено регуляторними завданнями за напрямками небанківських фінансових посередників;

- НБУ, як державний орган, не має інституційної пам'яті щодо діяльності небанківських фінансових установ, у тому числі подолання кризових явищ, а відповідно, процес створення дієвого механізму регулювання може зайняти великий проміжок часу, при цьому прогнозувати більшу ефективність ніж це було за часів Нацкомфінпослуг, принаймні на перших етапах, досить складно;

- прийняте законодавство щодо передачі регуляторних функцій відносно небанківських фінансових інститутів НБУ ніяким чином не врегулює аспекти гарантування вкладів споживачів небанківських фінансових установ, діяльність яких має ощадний характер, зокрема і компаній зі страхування життя;

- реформування небанківської фінансової системи, яке у тому числі стосується компаній зі страхування життя, відбувається за умов значних економічних дисбалансів, пов'язаних із глобальною пандемією COVID-19 і може призвести до скорочення великої кількості таких установ, а отже, втрати робочих місць та податкових надходжень до державного бюджету;

- зростання вимог та параметрів нагляду хоча й мають запроваджуватися, проте можуть призвести до ще більшого здорожчання полісів страхування життя, що, безперечно, зменшить попит на них. Разом із посиленням негативних настроїв потенційних страхувальників щодо подальшого зростання економіки в умовах перманентного погіршення фінансової ситуації в Україні результатом може стати стрімке зменшення страхових премій компаній зі страхування життя;

- посилення вимог до діяльності компаній зі страхування життя також призведе до закриття невеликих за розмірами страховиків, у результаті чого можна прогнозувати зростання концентрації ринку та суттєве підвищення бар'єрів для входження на нього нових установ.

НБУ випустив для кожного з видів небанківських фінансових інститутів секторальні документи – Білі книги, у яких виклав бачення подальшого їх розвитку. Такий документ був випущений також і щодо страхового ринку [71]. Попри те, що загалом у Білій книзі викладено основні аспекти та плани щодо реформування страхового ринку, на нашу думку, низка питань залишилася недостатньо розкритою. Насамперед це стосується комплексного бачення ролі накопичувального страхування життя не лише на фінансовому ринку, але й у площині соціально-економічного розвитку держави. З іншого боку, аналізуючи цей документ, стає очевидно, що основним пріоритетом, який обрав НБУ щодо накопичувального страхування життя, є посилення регуляторних вимог. На нашу думку, такий підхід певною мірою має бути трансформований у напрямі зміщення акцентів у бік забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя, що передбачає комплексність і охоплення фінансових та не фінансових аспектів даної проблематики (рис. 3.5).

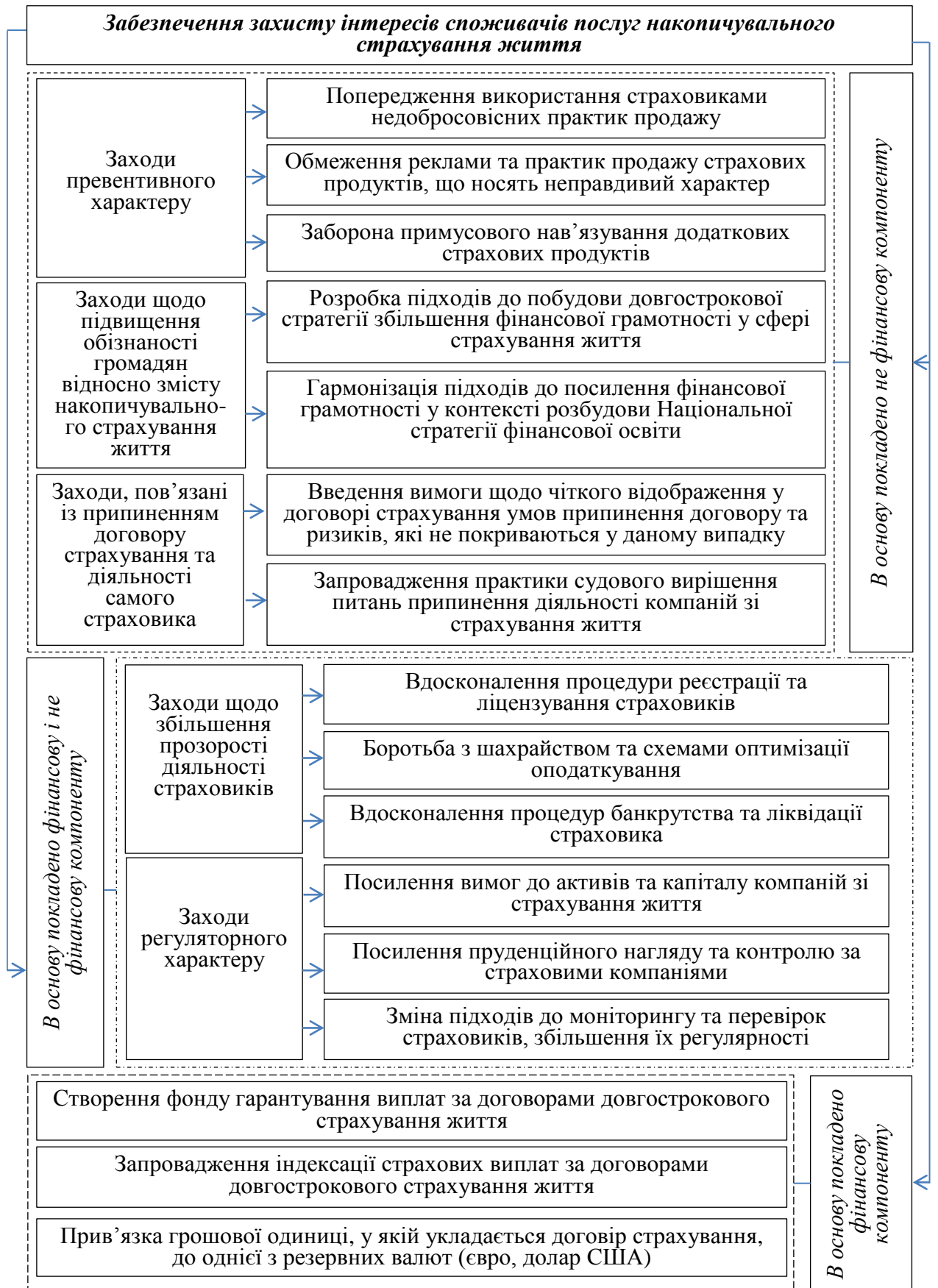

Рис. 3.5. Комплексний підхід до забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя

Джерело: побудовано автором на основі [71].

На рис. 3.5 відображено деталізований комплексний підхід до забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя, в основу якого покладено необхідність реалізації повного комплексу заходів, що мають фінансову, не фінансову та змішану (фінансову та не фінансову) компоненти. Розглянемо запропоновані блоки заходів щодо забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя більш детально, у тому числі у контексті ймовірної регуляторної політики нового державного регулятора страхового ринку загалом та компаній зі страхування життя зокрема.

До основних блоків заходів, що мають не фінансову компоненту, на нашу думку, слід зарахувати такі:

- 1) стосуються запобігання виникненню подальших зловживань як з боку споживачів, так і страхувальників;
- 2) підвищення фінансової грамотності населення щодо змісту страхування загалом та страхування життя зокрема;
- 3) передбачають механізми вдосконалення процедур припинення дії договору довгострокового страхування життя та самого страховика.

Зазначимо, що заходи першого та третього блоків досить щільно пов'язані з другим, адже підвищення обізнаності громадян матиме суттєвий вплив і на зменшення випадків недоброчесної реклами страхувальників або включення у договори страхування життя положень, інформація щодо яких була викладена споживачу не у повному обсязі, чи взагалі прихована від нього.

Отже, перший блок заходів щодо мінімізації негативних для споживачів страхових послуг наслідків при укладанні договорів страхування життя з умовами, які мають приховані ризики у вигляді додаткових послуг переважно платіжного характеру, нерозривно пов'язаний із фінансовою обізнаністю потенційних страхувальників. Отже, фінансова грамотність у накопичувальному страхуванні життя є не лише фактором популяризації відповідних продуктів, але й попереджувальним механізмом щодо укладання непотрібних споживачеві видів послуг (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Базові передумови забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя

Джерело: побудовано автором на основі [132, с. 159].

Фінансова обізнаність громадян в умовах відсутності додаткових гарантійних механізмів захисту коштів у накопичувальному страхуванні життя дає можливість потенційним страхувальникам ухвалювати найбільш обґрунтовані рішення, керуючись зваженим підходом співмірності потенційної вигоди і рівня прийняттого ризику.

З іншого боку, НБУ визначає боротьбу із неправдивою рекламою, необґрунтованим включенням у пакети фінансових послуг додаткових страхових продуктів, забезпеченням повноти інформування споживачів страхових послуг щодо особливих умов договору страхування тощо до сфери власної компетенції, не пропонуючи при цьому механізмів здійснення дій щодо попередження такої поведінки страховиків [71, с. 22].

На нашу думку, всеохопне подолання наведених негативних явищ у страхуванні регуляторними чи іншими адміністративними заходами вбачається малоімовірним, проте підвищення фінансової грамотності та обізнаності

населення загалом створить основу для прийняття обґрунтованих рішень при укладанні договорів накопичувального страхування життя. Спираючись на це, можна стверджувати, що на теперішній час питання фінансової обізнаності є ключовим у контексті не фінансових заходів забезпечення інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя.

Проблематика підвищення обізнаності щодо накопичувального страхування життя, як зазначалося раніше, охоплює як державний, так і рівень самих страховиків, і зі зміною державного регулятора має зазнати активних змін.

Наголосимо, що загалом НБУ позиціонує себе як базовий державний орган, який розпочав впроваджувати так звану «Стратегію фінансової грамотності: версія 1.0», виокремлюючи у цій сфері такі пріоритети: зміну фінансової культури; формування фінансово обізнаного проєвропейського українця; акцентування уваги на молоді; розробка єдиної комунікаційної платформи; створення освітнього інформаційного центру [137]. Кінцевою метою і результируючим показником НБУ має стати значне підвищення позицій України у рейтингу оцінки фінансової грамотності, які на сьогодні є не дуже високими (Індекс фінансової грамотності України у 2018 р. становив 11,6) [161].

Попри намагання НБУ певним чином активізувати процес підвищення фінансової обізнаності населення, можна констатувати, що проєкт на теперішній час не набув широкого розповсюдження, про що, зокрема, може свідчити незначна кількість охоплених ним осіб і занизька популярність зокрема у споживачів мережі Інтернет та соціальних медіа.

Проте зазначимо, що реалізація заходів, спрямованих на підвищення фінансової обізнаності загалом і за окремими напрямками, такими як страхування у широкому розумінні та накопичувальне страхування життя у вузькому, потребує напрацювання нових підходів, стратегій та документів, які нині у НБУ, як мегарегулятора, відсутні.

Окрім цього, в умовах постійної нестачі коштів Пенсійного фонду та загострення проблем пенсійного забезпечення, безперечним є необхідність стимулювання населення до здійснення власних накопичень, у тому числі через продукти накопичувального страхування життя.

Отже, очевидним є те, що підвищення фінансової обізнаності населення загалом і у контексті накопичувального страхування життя зокрема вимагає невідкладних дій, що на нашу думку, має передбачати розробку Національної стратегії фінансової освіти як скоординованого на державному рівні підходу щодо:

- визнання важливості фінансової та страхової освіти, в тому числі у нормативно-правових та законодавчих актах;
- окреслення наявного рівня фінансової обізнаності у різних сферах, у тому числі щодо страхування загалом та накопичувального страхування життя зокрема;
- виявлення потреб і прогалин у рівні обізнаності щодо напрямів фінансів, зокрема окремих видів страхування, шляхом застосування диференційованого підходу до різних груп населення (наприклад за віком);
- активізації співпраці зацікавлених сторін (державних органів влади, асоціацій та об'єднань, фінансових посередників, представників громадськості тощо) за ініціативи національного лідера або координуючого органу / ради (на теперішній час таким органом є НБУ);
- розробка дорожньої карти та наповнення її конкретним змістом і покроковим планом дій щодо кожного з напрямів, які на сьогодні регулюються НБУ (банки, страхування та інші небанківські фінансові інститути) для досягнення чітких і заздалегідь визначених цілей протягом встановленого періоду часу [187];
- закріплення на законодавчому рівні розкриття базової інформації щодо показників діяльності компаній зі страхування життя на рівні окремих установ, а також здійснення аналізу їх діяльності, у тому числі ранжування відповідно до основних параметрів розвитку;

- залучення освітніх установ усіх рівнів до реалізації програми підвищення фінансової обізнаності загалом та щодо накопичувального страхування життя зокрема;

- використання найрізноманітніших каналів поширення інформації щодо змісту накопичувального страхування життя шляхом: проведення просвітницьких кампаній на телебаченні, у соціальних медіа та інших платформах мережі Інтернет, а також розповсюдження різноманітних друкованих матеріалів у вигляді брошур, інформації у безкоштовних газетах оголошень тощо [160];

- якнайширшого використання різних цифрових рішень та проєктів задля популяризації страхових послуг у населення, серед яких найбільш корисними можуть бути: вебпортали, на яких, зокрема, здійснюватиметься порівняння повернення та витрат, страхового покриття, варіантів інвестицій, а також рівня обслуговування та консультацій різних страховиків; онлайн-калькулятори, необхідні для визначення достатності рівня страхового покриття; інструменти для відстеження рівня пенсійних накопичень тощо [186; 152, с. 314].

Безпосередньо з другим блоком заходів не фінансового змісту також пов'язаний третій, яким зокрема передбачаються зміни у порядку припинення договору страхування життя.

Питання обставин припинення договору страхування життя є надзвичайно чутливим для обох сторін угоди – як страховика, так і страхувальника. Компанії зі страхування життя, здебільшого виключають можливість повернення коштів вкладникам до закінчення дії договору, що супроводжується настанням страхового випадку. З іншого боку, в умовах фінансових дисбалансів та кризових явищ, враховуючи практично повну відсутність гарантійних фінансових механізмів у даній сфері, страхувальники можуть прагнути достроково розірвати договір страхування. У даному випадку фінансово обізнаний страхувальник розуміє втрати, яких він зазнає у результаті такого рішення, адже вони переважно прописуються в пунктах договору, який підписують обидві сторони угоди про накопичувальне страхування життя.

У будь-якому разі ключову роль у таких випадках мають відігравати судові рішення (за умов завершення судової реформи у країні). Такий підхід для України має стати такою самою звичайною практикою, як і для європейських країн, де не лише вирішуються питання розірвання договорів страхування життя та відповідних відшкодувань у таких випадках, але й виносяться рішення, які сприяють захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя у разі банкрутства страховика [32, с. 36].

Разом зі змінами у сфері реалізації процедур ліквідації страховиків такий підхід матиме великий позитивний вплив на забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя як у випадках розірвання договору, так і при банкрутстві самого страховика.

Згідно із запропонованим нами комплексним підходом (відповідно до рис. 3.5), наступною сукупністю заходів, які мають бути реалізовані задля забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя є такі, що мають змішану (фінансову та не фінансову) компоненту. У такому контексті необхідно деталізувати два наведені нами блоки заходів щодо збільшення прозорості діяльності компаній зі страхування життя та посилення їх регулювання.

Прозорість накопичувального страхування життя суттєво пов'язана з рівнем довіри до страховиків, що надають відповідні види послуг. Зазначимо, що негативний досвід зловживань та шахрайських схем, які існували наприкінці 1990-х – початку 2000-х років, мав негативний вплив на формування довіри до компаній зі страхування життя [39]. З цієї позиції декларування прагнення нового державного регулятора страхового ринку вживати заходи щодо підвищення прозорості діяльності страховиків є цілком виправданими.

На нашу думку, підвищення прозорості функціонування компаній зі страхування життя має передбачати:

1. Удосконалення підходів до процедури реєстрації компаній зі страхування життя шляхом:

- встановлення вимог щодо структури власності, а також необхідності її прозорого розкриття;
- введення процедури встановлення суб'єктів, які є кінцевими власниками капіталу, а отже, вигодонабувачами;
- посилення вимог до керівництва страховика за критеріями його професійної придатності відповідно до займаної посади;
- підвищення вимог до оцінки ділової та професійної репутації керівництва та акціонерів компанії зі страхування життя.

2. Зміну процедури ліцензування діяльності компаній зі страхування життя шляхом:

- скорочення кількості необхідних процедур для отримання ліцензії при одночасному поглибленні якості перевірки необхідних документів;
- створення окремого реєстру страховиків, що мають ліцензію на провадження діяльності зі страхування життя за окремими класами страхування;
- посилення вимог щодо оцінки якості документів, що подаються для отримання ліцензії;
- максимальної автоматизації процесу подачі документів, необхідних для отримання ліцензії, насамперед з метою зменшення ймовірності виникнення корупційної складової;
- чіткого виокремлення компаній зі страхування життя шляхом унеможливлення здійснення діяльності щодо інших видів страхування;
- посилення вимог щодо перспективних бізнес-планів, які надаватимуться компаніями зі страхування життя задля одержання ліцензії на здійснення відповідного виду діяльності.

3. Мінімізацію і поступове унеможливлення зловживань у сфері оподаткування та інших шахрайських дій шляхом:

- посилення вимог до платоспроможності, що допоможе вивести з ринку недобросовісних страховиків із нечітко визначеною бізнес-моделлю;

- стимулювання розвитку довгострокових видів накопичувального страхування життя як запоруки принципової зміни підходів страховиків і їх орієнтація на тривалий період функціонування;

- посилення відповідальності недобросовісних страховиків за протиправні дії, пов'язані з відмиванням коштів, отриманих злочинними шляхом, схемами оптимізації оподаткування тощо.

4. Трансформацію підходів до процедур банкрутства та виходу з ринку, що містить в собі:

- обов'язковість введення процедури тимчасової адміністрації та ліквідаторів, основною метою яких має бути забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя;

- створення механізмів передачі активів неплатоспроможних страховиків іншим установам;

- ускладнення можливостей виходу з ринку без виконання взятих на себе фінансових зобов'язань, у тому числі шляхом використання процедур введення тимчасових адміністрацій.

Наступним блоком заходів змішаного характеру, які було нами виокремлено, є регулювання накопичувального страхування життя державним регулятором (НБУ).

Саме суттєве посилення регулятивних вимог у страхуванні загалом та накопичувальному страхуванні життя зокрема є на теперішній час основною і першочерговою метою НБУ. На нашу думку, такий підхід є виправданим, а існуючі заходи регулювання та контролю за діяльністю компаній зі страхування життя, безперечно, мають зазнати суттєвих змін.

Процеси та заходи, що сприятимуть реалізації мети підвищення ефективності регулювання накопичувального страхування життя наведено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Заходи щодо покращення стану регулювання накопичувального
страхування життя за основними напрямками

<i>Напрями</i>	<i>Заходи, що можуть реалізовуватись задля покращення певного напрямку регулювання</i>
Вимоги до капіталу	<ul style="list-style-type: none"> – Залишити прив'язку розміру статутного капіталу компаній зі страхування життя до певного еквіваленту в іноземній валюті (у планах НБУ перехід до вимірювання розміру капіталу у гривні), що допоможе значно знизити валютні ризики; – обов'язковість виконання вимог щодо мінімальних розмірів капіталу, а також необхідного платоспроможного капіталу; – визначення порядку дій НБУ у випадку невиконання вимог щодо рівня достатності капіталу чи інших порушень вимог, що висуваються до рівня платоспроможності страховика
Вимоги до активів	<ul style="list-style-type: none"> – Покращення якості оцінювання активів компаній зі страхування життя з урахуванням відповідних ризиків, які впливають на них; – збільшення вимог до якості активів із метою збільшення їх якості та ліквідності задля забезпечення спроможності покриття страхових виплат; – розробка та впровадження більш складних та досконалих підходів до оцінки резервів (у тому числі обов'язкових) компаній зі страхування життя; – запровадження перевірок внутрішніх підходів страховиків до здійснення розрахунків резервів
Пруденційний нагляд	<ul style="list-style-type: none"> – Перехід до ризикорієнтованого підходу у пруденційному нагляді, що передбачатиме ідентифікацію ризиків на початкових етапах їх виникнення; – застосування підходів, що використовуються у міжнародних стандартах фінансової звітності; – використання консолідованого підходу, що передбачатиме не лише оцінку наявних, але й імовірних ризиків у майбутньому
Фінансовий моніторинг	<ul style="list-style-type: none"> – Удосконалення існуючої системи звітності, посилення рівня її безпеки та автоматизації оцінки ризиків; – збільшення періодичності надання звітності; – використання новітніх технологій оброблення та аналізу звітності

Джерело: побудовано автором на основі [71].

Наступними блоками заходів у контексті забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя є такі, що базуються на фінансовій компоненті. Ці заходи передбачають створення не існуючих на теперішній час компонентів фінансового захисту страхувальників [148, с. 952].

Зазначимо, що питання створення системи гарантування виплат фізичним особам за договорами накопичувального страхування життя хоча й визначається як пріоритетне, проте до теперішнього часу так і не реалізувалося

на практиці. Це пов'язано зі значними ризиками на самому страховому ринку, а також недостатнім рівнем забезпечення виконання регуляторних вимог [173]. З цієї позиції ми підтримуємо прагнення НБУ щодо введення більш жорстких вимог та поступового приведення ринку до вимог Solvency II. Безперечно, у результаті посилення таких вимог частина страховиків залишать ринок, проте, як довів здійснений нами аналіз сучасного стану розвитку на основі комбінованого підходу, на теперішній час базисом, а отже рушійною силою подальшого розвитку накопичувального страхування є великі страховики.

Отже, констатуємо, що система гарантування виплат фізичним особам за договорами накопичувального страхування життя почне працювати лише після істотного зростання регуляторних вимог, у результаті чого на ринку залишаться лише фінансово стійкі страховики. При цьому підготовка до введення такого механізму має базуватися на таких засадах:

- створення фонду гарантування виплат має охоплювати всі без винятку компанії зі страхування життя, що суттєво підвищить довіру громадян до самого інституту накопичувального страхування життя;
- враховуючи те, що окремі з видів накопичувального страхування життя є більш соціально значущими ніж інші, має бути введена диференціація обсягів страхових виплат, де зокрема пенсійне страхування матиме найбільші обсяги гарантованих страхових відшкодувань у випадку банкрутства страховика;
- страхові виплати з фонду гарантування мають бути обмеженими не лише певною грошовою сумою (за аналогією з фондом гарантування банківських вкладів), але й термінами, що пов'язано із соціальною значущістю накопичувального страхування життя і обмеженістю можливостей очікування таких відшкодувань у випадку ліквідації страховика (насамперед це стосується пенсійного страхування).

Щодо самого механізму функціонування гарантування виплат фізичним особам за договорами накопичувального страхування життя, то враховуючи загалом позитивний досвід функціонування Фонду гарантування вкладів

фізичних осіб (вкладників банку), а також те, що на теперішній час НБУ є державним регулятором страхового ринку, можна дійти закономірного висновку щодо перенесення існуючої моделі і на ощадні види страхування.

Серед інших заходів забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя з фінансовою компонентою нами виокремлено прив'язку валюти договору накопичувального страхування життя до резервних валют (долар США, євро), а також індексацію страхових внесків на рівень інфляції. Обидва ці підходи на теперішній час використовуються страховиками, проте страхові продукти, які мають такі вбудовані механізми захисту від ризиків (інфляційного та валютного), по-перше, є досить дорогими, а отже доступними надзвичайно малій кількості страхувальників, по-друге, швидше становлять винятки у загальній практиці компаній зі страхування життя. Крім того, за недосконалих умов ліквідації та банкрутства страховиків такі механізми захисту є малоефективними, що знову акцентує увагу на висновку щодо необхідності запровадження комплексних змін як запоруки досягнення високого рівня забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя, що в свою чергу, вплине на зростання попиту на такі страхові продукти та матиме позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни загалом. При цьому всі зазначені зміни неможливо реалізувати без суттєвого оновлення наявної законодавчої та нормативно-правової бази.

Попри те, що Закон України «Про страхування» постійно вдосконалюється, НБУ планує внести правки насамперед у аспектах посилення регулювання та контролю за страховиками. Також, на думку нового регулятора, принципових змін потребують окремі нормативно-правові акти, що регулюють дані аспекти діяльності страхових компаній. Метою запровадження таких змін НБУ визначає наближення регулятивних вимог, що будуть висуватися до вітчизняних страховиків відповідно до міжнародних стандартів, зокрема у контексті Solvency II.

На нашу думку, оновлення законодавства повинно мати комплексний характер, кінцевою метою чого має стати збільшення ролі накопичувального страхування життя у соціально-економічних процесах України. Для цього необхідно:

- прийняти законодавство щодо врегулювання діяльності страхових посередників, що дасть можливість забезпечити повноцінний розвиток страхової інфраструктури як необхідного елемента розвитку накопичувального страхування життя. Задля цього Нацкомфінпослуг прийняв Розпорядження про схвалення проєкту Закону України «Про реалізацію страхових послуг» № 215 від 30.01.2020 [121]. У випадку прийняття цього закону вперше за всі роки незалежності діяльність страхових посередників буде врегульована;

- внести зміни у Закон України «Про страхування» щодо збільшення ролі та значення актуаріїв як для страховиків, так і для державного регулятора, при цьому необхідно посилити вимоги до відповідальності щодо якості актуарних розрахунків, на основі яких буде здійснюватись оцінка ризиків діяльності компаній зі страхування життя;

- уточнити окремі аспекти законодавства про ліцензування та господарську діяльність компаній зі страхування життя, яке на теперішній час, із прийняттям Законів України «Про ліцензування видів господарської діяльності» та «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» є дуже неоднозначними і викликає істотні перекося на фінансовому ринку, адже, зокрема, банки не підпали під їх дію. НБУ, як мегарегулятор, має усунути такі перекося у системі ліцензування та нагляду діяльності компаній зі страхування життя, і загалом внести зміни у відповідне законодавство, що передбачатиме максимальне зменшення бюрократизації даного процесу;

- прийняти законодавство щодо гарантування виплат фізичним особам за договорами накопичувального страхування життя. Відсутність законодавства у цій сфері – один з найбільш суттєвих факторів, що гальмують розвиток накопичувального страхування життя в Україні. В умовах зміни регулятора

можуть розглядатися два основні варіанти вирішення даного питання у законодавчій площині: внесення правок до існуючого Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [49] або прийняття окремого законодавчого акту (проект такого Закону вже був підготовлений у 2013 р. [114; 115]);

- підвищувати зацікавленість у роботодавців та працівників до придбання продуктів накопичувального страхування життя шляхом спрощення оподаткування та самої системи обліку шляхом внесення змін до Податкового кодексу України [56]. На теперішній час роботодавець, у випадку страхування працівника, виступає податковим агентом і має включати суми сплачених ним страхових платежів до щомісячного оподаткованого доходу даної особи, у результаті чого з останнього вираховується сума податку на доходи фізичних осіб, а також військовий збір. Примітно те, що роботодавець не може сплачувати такі податки, вони вираховуються із заробітної плати застрахованого працівника.

Підсумовуючи все викладене, можна з'ясувати, що переосмислення підходів до державного регулювання накопичувального страхування життя в Україні дало можливість:

- сформулювати новітній комплексний підхід до забезпечення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя, який передбачає реалізацію блоків заходів із фінансовою, не фінансовою та змішаною (поєднання фінансової та не фінансової) компонентами;
- за кожним із виокремлених блоків запропонувати перелік заходів, які сприятимуть реалізації мети підвищення захисту інтересів споживачів послуг накопичувального страхування життя;
- сформулювати пропозиції щодо покращення нормативно-правового та законодавчого забезпечення діяльності компаній, що надають послуги накопичувального страхування життя.

3.3. Вектори підвищення ролі накопичувального страхування життя у соціально-економічному розвитку держави

Соціально-економічний розвиток нашої країни перебуває у стані принципової неготовності не лише до майбутніх змін, зумовлених Четвертою промисловою революцією, але й до відповідності мінімальним параметрам зростання сьогодення. Недостатній рівень пенсійного та інших видів соціального захисту практично ставлять малозабезпечені прошарки громадян на межу виживання. Більше того, станом на перше півріччя 2020 року рівень мінімальної пенсії був навіть меншим за прожитковий мінімум (це стосувалося 68 % всіх пенсіонерів) [29]. Критично низькими є також виплати за іншими соціальними категоріями.

При цьому, аналізуючи найбільш критичні для країни аспекти соціально-економічного розвитку, на нашу думку, необхідно акцентувати увагу на стані демографічних процесів в Україні, що охоплює широке коло питань, вирішити які у тому числі може допомогти накопичувальне страхування життя.

Безперечним фактом, як було доведено попередньо, є стабільне зменшення кількості народжуваності при одночасно високому рівні смертності, що веде до неминучого поступового скорочення загальної кількості населення нашої країни. За роки незалежності, за офіційною статистикою, населення України скоротилося практично на 10 млн осіб [79], що є співрозмірним із населенням середньої за розміром країни Європи. Всі ці і без того негативні тенденції істотно посилюються стрімким зростанням кількості мігрантів з України – як трудових, так і тих, хто виїжджає на постійне місце проживання до інших країн.

Незважаючи на вкрай складну ситуацію у цій сфері, принципова зміна підходів до різноманітних аспектів соціального захисту громадян може загальмувати подальше розбалансування демографічного становища нашої країни та певною мірою призупинити процеси подальшого скорочення кількості населення. Принципову роль у цих процесах може відіграти

накопичувальне страхування життя, як соціально спрямований вид страхування. Отже, реалізація соціальних аспектів, закладених у накопичувальному страхуванні життя, стане можливою за наявності таких передумов:

1. Економічного зростання загалом. Перший фактор розвитку страхування, зокрема, страхування життя – це рівень життя населення. Збільшення середнього доходу та багатства домогосподарств, як правило, призводить до зростання рівня заощаджень, при цьому потрібно враховувати, що накопичені кошти спочатку спрямовуватимуться на банківські депозити та інші ліквідні інструменти, а вже потім на продукти, що відповідають більш конкретним потребам, до яких, зокрема, належить страхування життя.

2. Реформи систем соціального захисту. Інституційні реформи – другий фактор зростання страхування. Страхувальники повинні отримати відчутну користь від накопичувального страхування життя, що поставить під сумнів доцільність існування виключно державних механізмів соціального захисту населення. Основними параметрами при цьому мають бути підвищення якості та безпеки фінансового становища, що передбачатиме захист (або принаймні мінімізацію впливу) від різних видів ризиків, притаманних довгостроковим видам накопичення коштів (насамперед інфляційного та валютного).

3. Вдосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення, що передбачатиме:

- гарантування платоспроможності компаній зі страхування життя;
- забезпечення належно функціонуючого конкурентного ринку;
- здійснення ефективного нагляду;
- сталість та гарантування тривалості законодавчої та нормативно-правової бази.

4. Створення умов та правил для більш активного входження провідних іноземних компаній зі страхування життя та перестраховиків на вітчизняний ринок. При цьому необхідне дотримання балансу між вигодами, які виникають при входженні таких компаній на ринок (доступ до міжнародного капіталу,

ноу-хау, допомога в управлінні претензіями тощо) та ризиками, які супроводжують цей процес (монополізація, витіснення національних страховиків, входження спекулятивного капіталу на вітчизняний ринок тощо).

5. Наявності податкових пільг. Більшість розвинених країн надають податкові пільги на придбання, право власності або використання полісів страхування життя. Ці переваги дуже різняться. У деяких випадках відносно незначні та розроблені лише для спрощення адміністрування податків, вони також можуть бути істотними і покликані заохочувати людей купувати або продовжувати дію полісів з метою заохочення вкладень заощаджень громадян у продукти страхування життя задля сприяння довгостроковій економії або спонукання людей допомогти забезпечити власний фінансовий добробут. Основними цілями цих податкових пільг є реалізація полісів на дожиття (наприклад, змішаних страхових продуктів та чистих ануїтетів) [182].

У контексті розбудови сучасних підходів до соціального забезпечення громадян констатуємо, що держава фінансово неспроможна всеохоплююче відповідати за цю сферу. Проте нею мають бути сформовані такі механізми взаємодії між різними державними та приватними інтересами, які б у кінцевому підсумку дали можливість досягти мети зростання соціальних стандартів життя населення України, що безпосередньо позначиться і на демографічній ситуації у країні [65, с. 35]. У даному контексті компанії зі страхування життя, хоча і є приватними установами, проте здатні вплинути на соціально-економічний розвиток України. Розглянемо детальніше напрями, за якими це може бути реалізовано.

Починаючи з 2018 р. в Україні відбувається реформування медичної системи, основною метою якого є відхід від застарілих підходів щодо фінансування медичних послуг і впровадження принципу «гроші ходять за пацієнтом» [177, с. 117].

Загалом перший етап реформи, який передбачав створення системи первинної ланки надання медичної допомоги шляхом підписання декларацій із сімейними лікарями, педіатрами та терапевтами, на теперішній час можна

вважати завершеним. Другий етап, який розпочався з квітня 2020 р., проте згодом був дещо призупинений, має завершити розпочату медичну реформу. Отже, безперечним є той факт, що від існуючої у радянські часи моделі Семашко Україна відходить остаточно і безповоротно. Попри це, враховуючи, що обсяги фінансування охорони здоров'я в Україні залишаються недостатньо високими, можна констатувати, що конституційна норма щодо безкоштовної медицини на практиці буде збережена лише частково. Це підтверджується тим фактом, що реформою передбачається перелік медичних послуг, які не будуть покриватися державою (частково або повністю), при цьому громадяни можуть їх отримати на засадах співоплати [120].

Все це свідчить про те, що існування виключно державної системи фінансування медичної галузі має декларативний характер, а на практиці громадяни на постійній основі здійснюють її дофінансування, водночас якість медичних послуг залишається посередньою. Отже, на теперішній час назріла необхідність пошуку альтернативних варіантів фінансування, які будуть найбільш широко покривати потреби громадян у отриманні медичних послуг. Особливо гостро це стосується критичних складних захворювань, витрати на лікування яких сьогодні, у переважній більшості, перекладаються на самих пацієнтів.

Враховуючи наведене, на нашу думку, разом із продовженням медичної реформи (з можливими її корегуваннями) потрібно вжити заходів щодо:

- посилення обґрунтованості встановлених Національною службою здоров'я України тарифів на медичні послуги не лише за їх видами, але й групами населення, яким вони надаються (у тому числі з урахуванням професійної приналежності та інших важливих факторів) [113, с. 4];
- долучення до нової медичної системи компаній зі страхування життя з визначенням переліку медичних послуг, які мають ними фінансуватись у першу чергу (насамперед критично важкі захворювання);

- зміна способів співоплати страхових послуг у системі медичного забезпечення громадян, яка буде передбачати покриття повної вартості медичної послуги, у тому числі за рахунок страхового полісу;
- створення стимулів щодо попередження виникнення хвороб та контроль за даними заходами, зокрема за допомогою сучасних пристроїв, що використовують компанії зі страхування життя задля відстеження стану здоров'я страхувальників. Такі стимули можуть бути як прямими (проходження обов'язкових профілактичних оглядів), так і непрямими (створення фінансової зацікавленості страхувальників у відстеженні стану власного здоров'я);
- посилення податкових стимулів у накопичувальному страхуванні життя для підприємств та громадян, метою яких буде забезпечення довгострокової співпраці зі страховиком та страхувальником.

На нашу думку, щодо громадян посилити податкові стимули можна зокрема шляхом поступового зменшення податкових вирахувань податку на доходи фізичних осіб на основі щорічного продовження договорів накопичувального страхування життя. Також таке зменшення може враховувати розміри видатків на профілактичні заходи (санаторно-курортне чи реабілітаційне лікування), що призначаються у межах виконання вимог компаній зі страхування життя за умов довготривалого співробітництва з ними. При цьому в таких випадках завданням державних органів влади є встановлення критеріїв, за яких буде визначатися тривалість і якість такої взаємодії.

Щодо юридичних осіб, то стимулом може бути поступове (поетапне) збільшення частки страхових внесків на працівників, які можуть належати до валових витрат при щорічній пролонгації відповідних договорів. Іншим варіантом може бути механізм пропорційного зменшення виплат за єдиним соціальним внеском на суму, що відповідає платежам за договорами страхування життя. При цьому доцільним, на нашу думку, було б введення прямої залежності між тривалістю дії договорів страхування та розмірами податкових стимулів. Водночас запровадження механізму, за якого було б

можливим накопичення податкових пільг залежно від тривалості страхування юридичною особою власних працівників, також потребує встановлення вимоги щодо припинення надання таких пільг у випадку відмови від здійснення страхових платежів.

Окрім медичної, не менш важливою та актуальною протягом всіх років незалежності України залишається пенсійна реформа. Гостра необхідність термінової реалізації цієї реформи пов'язана з тим, що з кожним роком кількість зайнятого населення зменшується (починаючи з 2010 р. на 2,6 млн і у 2019 р. становила 16,6 млн), що за умов великої кількості пенсіонерів у країні (станом на 2018 р. 11,7 млн осіб) може призвести до критичної нестачі коштів на покриття пенсій за умов збереження наявної солідарної системи [41; 97]. Дані тенденції, враховуючи таке співвідношення, вже на теперішній час вплинули на те, що Пенсійний фонд України перебуває у стані хронічного дефіциту власних коштів, а це, відповідно, призводить до необхідності постійного його фінансування із Державного бюджету України. Разом із тенденціями до масової міграції працездатної робочої сили та проблемами демографічного характеру в країні, можна дійти однозначного висновку щодо необхідності термінових і радикальних змін існуючої солідарної системи пенсійного забезпечення.

Зазначимо, що законодавче підґрунтя змінам у пенсійній системі було закладено ще у 2003 р. Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення» [46; 47]. Прийняття цих законів мало призвести до переходу на трирівневу модель пенсійного забезпечення громадян, де, у тому числі, було визначено місце накопичувального страхування життя як напряму акумулювання пенсійних внесків на добровільній основі. Пропри наявність законодавчого підґрунтя, на практиці такі перетворення не були реалізовані через нестачу необхідних державних ресурсів для її впровадження [155, с. 177]. Проте очевидно, що подальше існування пенсійної системи у наявному стані має бути припинено.

За умов неможливості одномоментних перетворень у пенсійній системі, на нашу думку, ключову роль у цих процесах може відіграти накопичувальне страхування життя, ставши проміжною ланкою між існуючою солідарною системою та принципово новою, заснованою на індивідуальних накопиченнях, системою пенсійного забезпечення.

Перші кроки щодо посилення регуляторних вимог разом зі змінами у нормативно-правовій сфері страхування дають компаніям зі страхування життя суттєві переваги на конкурентному ринку пенсійних накопичень. Крім того, на відміну від недержавних пенсійних фондів, компанії зі страхування життя згідно із законодавством мають забезпечити щорічний дохід у розмірі чотирьох відсотків, що є певною гарантією для вкладників [48]. Такий рівень дохідності, однак, потребує більш широкого осмислення перспектив, що становить інвестиційний потенціал накопичувального страхування життя. На нашу думку, компанії зі страхування життя, як і інші ощадні фінансові посередники, можуть стати драйвером реалізації великих інфраструктурних проєктів, у тому числі соціального характеру. Для цього необхідним є принципова зміна підходів до напрямів інвестування коштів компаній зі страхування життя [200, с. 149].

Як було доведено нами раніше, інвестування коштів компаній зі страхування життя безпосередньо у ОВДП не призводить до економічного зростання, на противагу від вкладення їх у банківські депозити. При цьому абсолютно незадіяним на теперішній час залишається інший, доволі дієвий у зарубіжних країнах напрям інвестування коштів компаній зі страхування життя – інфраструктурні облігації. Такі облігації можуть мати активний позитивний вплив на підвищення соціальних стандартів життя населення та майбутні економічні наслідки як для окремих регіонів (у випадку випуску муніципальних інфраструктурних облігацій), так і для держави загалом.

Базуючись на досвіді зарубіжних країн, основними цілями випуску інфраструктурних облігацій в Україні можуть бути такі:

- удосконалення дорожньої, комунальної, транспортної, мережевої та інших видів інфраструктури;

- створення нових / розширення вже існуючої кількості робочих місць;
- будівництво доступного житла;
- розвиток енергозберігаючих технологій та зеленої енергетики [80].

Всі зазначені цілі, безперечно, є важливими для України, проте ключовими соціальними питаннями, що потребують негайного розв'язання, є створення нових робочих місць та реалізація програм доступного житла для молоді, адже ці фактори є ключовими для забезпечення мінімально необхідних потреб молодих людей і створення стимулів для їх відмови від міграції до інших країн. Тому, у контексті реалізації мети призупинення демографічного колапсу у країні ці напрями, на нашу думку, мають бути визначені основними і такими, під які мають випускатись інфраструктурні облігації. Місце накопичувального страхування життя у даних процесах наведено на рис. 3.7.

Участь накопичувального страхування життя в інвестуванні у інфраструктурні облігації також може органічно поєднуватись і позитивно впливати на подальшу реформу децентралізації в Україні і стати, у тому числі, її підґрунтям у аспектах залучення коштів громадами шляхом випуску різного роду муніципальних цінних паперів. У даному аспекті звертає на себе увагу проєкт Закону України «Про облігації фондів місцевого розвитку» [116], яким пропонується випуск облігації фондів місцевого розвитку, специфічною рисою яких є те, що емітувати їх можуть обласні, районні, селищні та сільські ради (на відміну від облігацій місцевих позик).

Такий інструмент залучення коштів місцевими громадами може надати територіям додаткові можливості для розвитку, а компанії зі страхування життя, за умов вкладення коштів у такі цінні папери, матимуть додаткові можливості диверсифікації власних інвестиційних портфелів за відносно невеликих розмірів ризиків, що особливо актуально у контексті пошуку страховиками альтернативних банківським депозитам напрямів вкладення коштів на довгостроковій основі [66, с. 7].

Рис. 3.7. Роль накопичувального страхування життя у стимулюванні соціально-економічного розвитку країни через механізм інвестування у інфраструктурні облигації

Джерело: авторська розробка.

Враховуючи великий потенціал, що може надавати випуск різного роду інфраструктурних облигацій та їх роль у реалізації реформи децентралізації в Україні, на нашу думку, необхідним є стимулювання компаній зі страхування життя до інвестування коштів у даний вид цінних паперів. Такі стимули можуть бути реалізовані з боку держави з використанням всього доступного їй інструментарію як фінансового, так і не фінансового характеру.

Щодо стимулів не фінансового характеру, то держава шляхом здійснення заходів адміністративно-регуляторного характеру може, по суті, сформувати

ринок інфраструктурних облігацій. З цією метою необхідно реалізувати низку заходів, основні з яких наведено нами у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Заходи не фінансового характеру, що можуть використовуватись на рівні держави з метою стимулювання інвестування компанії зі страхування життя у інфраструктурні облігації

Перелік заходів	Короткий змістовний опис
Розробка концепції розвитку територій та галузей економіки, а також планів дій органів державної влади з їх фінансування	<ul style="list-style-type: none"> – Визначення переліку стратегічних цілей, що мають реалізовуватись; – окреслення регіонів та галузей економіки, щодо яких реалізація інфраструктурних проєктів є найбільш пріоритетною і доцільною для держави; – створення «дорожньої карти» з організації та розвитку ринку інфраструктурних облігацій
Розробка переліку стратегічних проєктів	Проєкти мають розроблятись у контексті стратегічних цілей, окреслених на рівні регіонів та галузей економіки країни
Формування комітетів (у структурі наявних державних органів влади) із розвитку ринку інфраструктурних облігацій	<ul style="list-style-type: none"> – Аналіз діючої практики випуску облігацій (цільових чи місцевих); – розроблення рекомендацій; – міжвідомча координація
Визначення уповноваженого державного органу, що буде здійснювати контроль за обігом інфраструктурних облігацій	Надання експертних висновків щодо відповідності випущених інфраструктурних облігацій міжнародним та національним стандартам та вимогам
Розробка керівництв по інфраструктурним облігаціям, а також необхідних стандартів звітності та бухгалтерського обліку	Розробка відповідних стандартів передбачає внесення змін до вітчизняного законодавства та нормативно-правового забезпечення на основі використання передових зарубіжних практик
Інформаційний супровід інфраструктурних облігацій. Створення інформаційної платформи учасників ринку інфраструктурних облігацій	<p>Забезпечення доступу до необхідної для емітентів та інвесторів інформації щодо потоку проєктів, умов випуску і обігу облігацій, зразків контрактів та іншої необхідної інформації.</p> <p>Інформаційна платформа необхідна для забезпечення координування дій та погодження інтересів ключових інвесторів – учасників ринку, у тому числі щодо інтегрування інструментів інфраструктурних облігацій з метою забезпечення цілей сталого розвитку</p>
Ініціювання стратегічних випусків інфраструктурних облігацій	Такий випуск сприятиме формуванню потоку проєктів на новому ринку, збільшить зацікавленість інвесторів у придбанні інфраструктурних облігацій і загалом може забезпечити сприятливий інвестиційний клімат задля розвитку ринку

Джерело: авторська розробка.

Наведені у табл. 3.4 не фінансові інструменти мають закласти основу функціонування ринку, на якому будуть обертатись інфраструктурні облігації, проте, основними інструментами стимулювання інвестування компаній зі страхування життя у такий напрямок є комплекс заходів фінансового характеру, до яких можна віднести такі:

1. Надання додаткових державних гарантій за муніципальними облігаціями, що випускаються з метою реалізації регіональних інфраструктурних проєктів, які водночас мають велике державне значення. До таких, зокрема, можуть належати:

- проєкти відновлення регіональної інфраструктури, що постраждала унаслідок надзвичайних подій, стихійних лих, природних катаклізмів;
- відновлення інфраструктури (дорожньої, транспортної, житлово-комунальної тощо) регіонів, де відбувалися військові дії (на Сході України);
- розбудова принципово нових за змістом об'єктів задля створення робочих місць, що сприятиме поверненню людей у певні регіони нашої країни.

У даному аспекті суттєву увагу привертає проблема шахтарських міст та містечок, а також інших населених пунктів, у яких з певних причин зачинились містоутворювальні підприємства [32, с. 20]. Реалізація проєктів, спрямованих на створення нових робочих місць, не лише сприятиме соціально-економічному розвитку таких регіонів, але й дозволить вирішити низку проблем окремих галузей економіки, розвантажити державний бюджет, зменшити соціально-політичну напругу на певних територіях тощо;

- проєкти, спрямовані на розвиток чи розбудову сільських територій та громад, особливо у депресивних регіонах;
- реалізація проєктів, які стосуються одночасно декількох регіонів і є критично важливими для всієї країни;
- розробка родовищ корисних копалин, що може вплинути на енергетичну незалежність України;
- розбудова об'єктів туристичної інфраструктури як запорука збільшення привабливості України у цій сфері.

2. Учасі держави у співфінансуванні найбільш перспективних регіональних проєктів на умовах державно-приватного партнерства.

Попри прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» ще у 2010 р. [43] цей механізм співучасті держави та приватних компаній у реалізації великих проєктів насамперед інфраструктурного спрямування на теперішній час лише починає активізуватися. Так, на початку 2020-го року, на засадах державно-приватного партнерства було укладено 187 договорів, серед яких реалізується усього 52, найбільша частка яких – концесійні договори (34) [133]. Таким чином, можна констатувати, що потенціал даного інструменту поки що недостатньо розкритий. Проте, як демонструє зарубіжний досвід, він є доволі ефективним, особливо щодо реалізації довготермінових проєктів. Саме довгостроковість таких проєктів може стати основним аргументом на користь участі у їх фінансуванні через муніципальні інфраструктурні облігації компаній зі страхування життя. Окрім того, враховуючи державну участь у таких проєктах, значно підвищуються і гарантії з виплат за такими цінними паперами.

3. Забезпечення достатнього для інвестування компаніями зі страхування життя рівня прибутковості.

Останніми роками спостерігаються зміни, що свідчать про переорієнтацію компаній зі страхування життя із інвестування у банківські депозити на ОВДП. Це пов'язано з тим, що ОВДП забезпечували навіть більший, ніж банки, рівень дохідності, при цьому залишаючись практично безризиковим інструментом, тоді як банкрутство банків у період кризи спричинило коливання у фінансовій спроможності великої кількості страхових компаній.

Страховики в умовах наявності кризових явищ довели свою гнучкість і здатність досить швидко та ефективно змінювати інвестиційні стратегії, добираючи напрями вкладення коштів, які є найбільш дохідними і менш ризиковими у певний проміжок часу. Проте існуючі на сьогодні інструменти здебільшого мають короткотерміновий характер, тоді як основою накопичувального страхування життя є довгостроковість вкладень. З цієї

позиції інфраструктурні облігації при забезпеченні достатнього рівня дохідності (принаймні на рівні, не меншому ніж дохід за ОВДП), можуть стати прийнятною альтернативою іншим напрямкам інвестування.

4. Розробка податкових стимулів, що може відобразитись у різних формах – від довготермінових преференцій до зменшення бази оподаткування за податком на прибуток у певному розмірі.

У зарубіжній практиці таких країн як США, Австралія, Китай, Нідерланди, Чилі, Бразилія тощо досить часто використовувалися різноманітні практики зменшення податкового тягаря для інвестиційних інвесторів, у тому числі компаній зі страхування життя [83, с. 47; 88]. Окрім досить традиційних підходів щодо зменшення оподаткування прибутку за облігаціями, звертає на себе увагу також застосування практики стимулювання придбання даних цінних паперів іноземними інвесторами. На нашу думку, допоки цей фінансовий інструмент не набуде активного поширення серед інвестиційних інвесторів, також мають застосовуватися комбіновані форми податкових стимулів, активну участь при цьому може відігравати не лише держава, але й органи місцевого самоврядування.

5. Перебирання на себе державою ризиків перших збитків та невиконання за інфраструктурними облігаціями.

Враховуючи довготерміновий характер реалізації інфраструктурних проєктів, така форма державної фінансової підтримки фактично відмежовує компанії зі страхування життя та інших інституціональних інвесторів від ризиків даного роду, що, безперечно, сприятиме їх зацікавленості у цьому виді цінних паперів.

6. Створення державних фондів підтримки проєктів, під які випускаються інфраструктурні облігації. Це може бути пряма підтримка у вигляді фінансових вкладень, а також інші, непрямі види стимулювання реалізації цих проєктів.

Такі фонди вже існують та створюються у багатьох країнах, при цьому державна підтримка може надаватись на умовах випуску інфраструктурних облігацій на термін, пов'язаний із тривалістю реалізації зазначеного проєкту.

7. Прив'язка дохідності інфраструктурних облігацій до результатів реалізації проєктів.

Даний механізм, окрім іншого, може суттєво підвищити ефективність податкових пільг. Також у рамках цього фінансового методу державної підтримки можуть здійснюватися заходи з державного регулювання цін на послуги (тарифи), що виробляються у контексті цих проєктів. При цьому органи державної влади можуть брати на себе зобов'язання з підтримки певного рівня цін чи тарифів аж до завершення періоду погашення зобов'язань за облігаціями. Такі заходи дають можливість знижувати дохідність за інфраструктурними облігаціями при одночасному збереженні інтересу до них з боку інституційних інвесторів, що є надзвичайно вигідним для територіальних громад.

Підсумовуючи, зазначимо, що функціональна роль та участь компаній зі страхування життя у різноманітних аспектах соціально-економічного розвитку України за умов запровадження широкомасштабних змін у сфері вдосконалення їх функціонування надалі буде лише поширюватись [50, с. 76]. Отже, можемо констатувати, що наведені напрями впливу накопичувального страхування життя на соціальні та економічні аспекти життя країни з плином часом, ймовірно, зазнаватимуть значних змін та доповнень. При цьому проведене нами дослідження у реаліях сьогодення дало змогу зробити такі висновки:

- основні акценти соціально-економічної політики мають бути спрямовані на запровадження змін, результатом яких може стати покращення демографічного становища країни, що відобразатиметься не лише у підвищенні народжуваності, але й зменшенні міграції населення країни. У цьому контексті держава не лише може, але й має активізувати участь

накопичувального страхування життя у найбільш актуальних для населення соціальних напрямках;

- компанії зі страхування життя на теперішній час можуть відіграти значну роль у реформуванні найбільш гострих сфер соціального захисту населення – медичній і пенсійній, при цьому не лише доповнивши наявні державні механізми, але й створивши підґрунтя для принципових змін якості життя громадян;

- окрім прямих вигод від зниження ризиків і їх передачі від держави до страховиків, що доповнює програми соціального страхування, безперечною є також спроможність компаній зі страхування життя впливати на економічний розвиток країни, що через такі фінансові інструменти, як інфраструктурні облігації, може мати значний позитивний результат для окремих галузей, регіонів та держави загалом, а це, в свою чергу, покращуватиме соціальне становище населення та впливатиме на стабілізацію демографічної ситуації в країні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Визначення напрямів активізації накопичувального страхування життя в Україні надало змогу зробити такі висновки:

- обґрунтовано необхідність широкого запровадження діджиталізації накопичувального страхування життя та запропоновано етапізацію даного процесу у практиці страховиків, яка передбачає створення та використання цифрового каналу продажу, оцифрування наскрізної взаємодії з клієнтами та аналіз можливостей підключення нових потоків доходів за межами традиційного ланцюжка створення вартості. Виокремлено перелік найбільш важливих діджитал-інструментів, застосування яких компаніями зі страхування життя може сприяти їх подальшому розвитку і вдосконаленню діяльності. Визначено напрями діяльності страховиків щодо яких очікувані результати від діджиталізації є найсуттєвішими – оцінка ризиків, дистрибуція страхових продуктів, оптимізація витрат, популяризація накопичувального страхування життя, боротьба із шахрайством, посилення взаємозв'язків із страхувальниками, розширення можливостей використання глибинної аналітики;

- доведено необхідність створення цифрової платформи накопичувального страхування життя України, метою якої має стати об'єднання комплексної статистики щодо даного виду страхування, а також здійснення порівняльної оцінки стану розвитку найбільших з-поміж інших компаній зі страхування життя, що базується на використанні комбінованого підходу, який поєднує методи ранжування та радару. Згідно із запропонованим підходом здійснено розрахунок та виявлено страховиків, які на теперішній час є лідерами щодо надання послуг накопичувального страхування життя, а також тих, що прагнуть такими стати. Обґрунтовано, що всі без винятку компанії зі страхування життя, незалежно від їх розміру та місця на страховому ринку, мають використовувати повний перелік можливих заходів задля вдосконалення їх діяльності, що стане запорукою розвитку накопичувального страхування в Україні загалом. У такому контексті запропоновано перелік заходів щодо

збільшення інформаційної прозорості компаній зі страхування життя як запоруки зростання довіри населення до накопичувального страхування життя загалом;

- запропоновано комплексний підхід до посилення захисту інтересів населення у накопичувальному страхуванні життя, що передбачає реалізацію блоків заходів, що мають фінансовий, не фінансовий та змішаний (поєднання фінансової та не фінансової компонент) характер. Основними блоками заходів не фінансового характеру визначено такі, що: мають превентивний характер; спрямовані на підвищення обізнаності громадян відносно змісту накопичувального страхування життя; пов'язані з припиненням договору страхування та діяльності самого страховика. До блоків заходів, що мають фінансову та не фінансову компоненту одночасно, віднесено: комплекс дій у сфері регулювання діяльності компаній зі страхування життя та збільшення прозорості діяльності страховиків. Щодо заходів фінансового характеру у сфері забезпечення інтересів споживачів страхових послуг, то до них віднесено: необхідність створення фонду гарантування виплат за договорами довгострокового страхування життя, запровадження індексації страхових виплат за ними, прив'язка грошової одиниці, в якій укладається договір страхування, до однієї з резервних валют;

- наведено пропозиції до покращення економіко-правового забезпечення компаній зі страхування життя, що передбачає: прийняття спеціалізованого законодавства щодо врегулювання діяльності страхових посередників; посилення значення актуаріїв у діяльності компаній зі страхування життя у контексті Закону України «Про страхування»; уточнення у нормативно-правових актах питань ліцензування діяльності страховиків; розробка та прийняття спеціалізованого законодавства щодо виплат фізичним особам за договорами накопичувального страхування життя; внесення змін у Податковий кодекс та інше податкове законодавство;

- визначено потенціал накопичувального страхування життя у сучасному соціально-економічному розвитку України, що відображається через

перспективу участі компаній зі страхування життя у реформуванні медичної та пенсійної систем задля покращення якості життя громадян нашої країни. Доведено, що реалізація соціальних функцій накопичувального страхування життя може мати значний вплив і на економіку держави. Для цього інвестиційний потенціал компаній зі страхування життя запропоновано використовувати для активізації механізму інфраструктурних облігацій, що матиме позитивний вплив на соціальні аспекти життя громадян окремих регіонів та держави загалом, результатом чого також може бути покращення демографічної ситуації в країні.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі поглиблено теоретичні засади накопичувального страхування життя, здійснено розробку методичних підходів та практичних рекомендацій щодо активізації його розвитку в Україні для сприяння соціально-економічному зростанню держави. Це дало змогу сформулювати такі висновки, що відображають вирішення основних завдань дисертації.

1. У результаті використання чотириетапного паралельного лінійного алгоритму дослідження здійснено компаративний аналіз сутності понять «страхування життя» і «накопичувальне страхування життя» та виявлено їх іманентні характеристики, основними серед яких можна вважати довгостроковість, накопичувальний характер, соціальну спрямованість та специфічність ризиків. Попри тотожність зазначених понять, зважаючи на те, що базовою іманентною ознакою страхування життя є його накопичувальний характер, який насамперед реалізується через спроможність трансформувати залучені страховиками кошти в інвестиційний ресурс, обґрунтовано доцільність використання поняття «накопичувальне страхування життя», яке запропоновано розглядати крізь призму забезпечення страхових інтересів страхувальників (застрахованих, вигодонабувачів) та їх фінансової участі у формуванні фондів фінансових ресурсів страховиків. Наведений теоретичний підхід дозволив зацентувати увагу на потенційній здатності накопичувального страхування життя до генерування імпульсів, спрямованих на покращення соціально-економічного розвитку держави.

2. У сучасній економічній науці фактично відсутня класифікація накопичувального страхування життя за різними ознаками. Врахування існуючих підходів та виокремлених іманентних характеристик накопичувального страхування життя дозволило сформулювати його фасетну класифікацію за двома групами ознак: основними (видами; тривалістю дії; суб'єктами, на користь яких здійснюється страхування; метою; ключовими інтересами, якими керуються суб'єкти у процесі страхування) та

доповнюючими (правовим статусом суб'єктів, які можуть виступати страхувальниками; періодичністю сплати страхових премій; ступенем гнучкості умов; тривалістю страхового покриття; порядком змінності страхової суми; черговістю страхових виплат). Такий підхід дає можливість найбільш повно окреслити потенційне значення певних його видів у соціально-економічному розвитку держави.

3. Роль накопичувального страхування життя у державі проявляється через функції, які воно виконує. Систематизація загального та спеціального функціоналу накопичувального страхування життя дозволила виокремити базові (ризикову, превентивну, захисну, збережну та компенсаційну) та додаткові (у тому числі пов'язані з інвестуванням та соціальною сферою) функції. При цьому шляхом виконання функцій заощадження, формування та використання фондів страхових резервів, а також інвестування накопичувальне страхування життя може впливати на складові фінансової системи. Це реалізується шляхом дії трансмісійного механізму, який, активізуючись у момент залучення коштів компаніями зі страхування життя, забезпечує створення ефекту передавального руху, який за рахунок ефекту масштабу набуває все більших розмірів, що призводить до збереження передавального ефекту і впливу таким чином через фінансовий ринок на всі складові фінансової системи, а через неї і на соціально-економічний розвиток держави загалом.

4. Розвиток накопичувального страхування життя з моменту набуття Україною незалежності обумовлювався сукупністю чинників, які на нього впливали. Виокремлення загальноекономічних та чинників розвитку страхового ринку створило підґрунтя для розмежування таких етапів становлення накопичувального страхування життя в Україні: зародження, зростання, глобальної економічної кризи, міжкризового розвитку, соціально-економічної та політичної кризи, посткризового та сучасного становлення. Проведений аналіз сукупності абсолютних та відносних показників за виокремленими групами чинників дав можливість віднайти особливості розвитку

накопичувального страхування життя на кожному з цих етапів і визначити основні перепони, що його стримували, серед яких, зокрема, перманентне повторення кризових явищ у країні.

5. Накопичувальне страхування життя у випадку збільшення його щільності має високий інвестиційний потенціал, який на теперішній час реалізується шляхом вкладення коштів страховиків у державні цінні папери та банківські депозити, на які відповідно припадає більше 50 % та 30 % від загального обсягу їх інвестицій. У результаті здійсненого VAR-моделювання проведено перевірку двох Гіпотез ймовірного впливу інвестування резервів компаній зі страхування життя за напрямками вкладення коштів у ОВДП та банківські депозити. Перша з Гіпотез не отримала свого підтвердження, тоді як перевірка другої Гіпотези дозволила з'ясувати, що шокове зростання темпів приросту резервів компаній зі страхування життя у випадку їх розміщення на банківських депозитах, через ефект масштабу призводить до зростання темпів приросту кредитів, наданих домогосподарствам і нефінансовим корпораціям, а отже, накопичувальне страхування життя має потенціал до стимулювання економічного розвитку. З метою поглиблення даного висновку висунуто розширений варіант другої Гіпотези, у результаті чого підтверджено щільність зв'язку між інвестуванням резервів компаній зі страхування життя у банківські депозити та ефектом масштабу, який у даному випадку відобразився у спроможності банків до накопичення фінансових ресурсів з метою їх розміщення у державні цінні папери, що також мало позитивний відгук щодо показника ефективності реалізації бюджетної політики загалом. Здійснене VAR-моделювання дозволило довести наявність потенціалу впливу накопичувального страхування життя на розвиток фінансової системи та держави загалом.

6. Накопичувальне страхування життя, враховуючи його соціальну спрямованість, може суттєво впливати на загальний добробут населення держави. Запропонований трифазний підхід до життєвого циклу розвитку людини за віком (дитинство/підлітковий вік, зрілість, старість) дав можливість

окреслити часові межі, в яких людина спроможна формувати фонди фінансових ресурсів самостійно та встановлювати граничні відрізки, до чи після яких даний процес ще не розпочався або завершується. Здійснений розрахунок лінійних коефіцієнтів структурних зрушень валових премій за суб'єктами, а також страхових премій та виплат за напрямами страхування життя та виявлення чинників, які призвели до появи відтермінованого ефекту, коли критичні зміни у структурі страхових премій через один рік призводили до таких самих кардинальних змін у страхових виплатах, доповнили сформульований трифазний підхід, визначивши роль населення у формуванні фондів фінансових ресурсів накопичувального страхування життя в Україні. Хоча сьогодні громадяни нашої країни не є активними учасниками накопичувального страхування життя, однак з огляду на світовий досвід наявні значні перспективи у цьому напрямку.

7. Активізація розвитку накопичувального страхування життя в Україні потребує використання інноваційних підходів, які б відповідали вимогам всебічної діджиталізації, що нині охоплює всі без винятку галузі економіки. Запропоновано послідовність етапів застосування цифрових технологій у страхуванні життя, що передбачає створення та використання цифрового каналу продажу, оцифрування наскрізної взаємодії з клієнтами та аналіз можливостей підключення нових потоків доходів за межами традиційного ланцюжка створення вартості. У контексті реалізації даних етапів визначено, що найбільш важливими для компаній зі страхування життя є діджитал-інструменти, спрямовані на глибинну аналітику, проте їх дію доцільно доповнити застосуванням у практичній діяльності страховиків концепції Інтернет речей, а також різного роду цифрових платформ та соціальних медіа. Передбачається, що очікуваний результат від упровадження діджиталізації на рівні страхових компаній може спостерігатись у напрямках активізації продажу продуктів страхування життя, оптимізації витрат, покращення оцінки ризиків, розширення доступу до глибинної аналітики, зменшення шахрайства, персоналізації та зміцнення зв'язків із клієнтами.

8. З огляду на недостатній розвиток накопичувального страхування життя в Україні, низьку його популярність серед споживачів та існуючу недовіру до нього, постала потреба у створенні цифрової платформи, яка окрім функції надання комплексної статистики, дозволила б оцінювати стан розвитку компаній зі страхування життя, порівнюючи їх між собою. За основу розробки такої платформи доцільно взяти запропонований алгоритм оцінки стану розвитку компаній зі страхування життя, який базується на комбінуванні методів ранжування та радару. Створення такої цифрової платформи за умов її функціонування дасть можливість використовувати розміщені на ній дані потенційним страхувальниками, самим страховикам, а також іншим стейкхолдерам, що дозволить зменшити асиметрію інформації на страховому ринку та сприятиме розвитку накопичувального страхування життя в Україні, у тому числі за рахунок збільшення довіри до даного виду страхування.

9. Рушійною силою розвитку накопичувального страхування життя може стати підвищення довіри до нього шляхом забезпечення захисту інтересів страхувальників. У контексті цього необхідним є вжиття запропонованого комплексу заходів фінансового, не фінансового і змішаного характеру. При цьому заходи фінансового характеру мають передбачати створення фонду гарантування виплат за договорами довгострокового страхування життя, запровадження індексації страхових виплат за ними, прив'язку грошової одиниці, яку визначено при укладанні договору страхування, до однієї з резервних валют. Заходи не фінансового характеру повинні спрямовуватися на запобігання недобросовісним практикам продажу страхових продуктів, іншим шахрайським діям самого страховика, а також на підвищення обізнаності та фінансової грамотності громадян щодо змісту накопичувального страхування життя. Серед заходів змішаного характеру особливе місце має належати перспективному комплексу дій новоствореного мегарегулятора (НБУ), спрямованих на посилення окремих аспектів регулювання діяльності компаній зі страхування життя та підвищення прозорості таких страховиків. У контексті реалізації відповідного комплексу заходів обґрунтовано пропозиції щодо

покращення економіко-правового забезпечення діяльності компаній зі страхування життя, що зокрема передбачають прийняття спеціального законодавства щодо страхового посередництва, посилення ролі актуаріїв, уточнення існуючих норм ліцензування діяльності компаній зі страхування життя, розробки нормативно-правового забезпечення у сфері гарантування виплат за договорами довгострокового страхування життя та внесення змін у податкове законодавство. Зазначений комплекс заходів щодо захисту інтересів страхувальників, за умов його реалізації, сприятиме посиленню фінансової стійкості компанії зі страхування життя, що вплине на подальший розвиток такого страхування в Україні.

10. Актуалізація питання реформ соціального спрямування в Україні обумовлює потребу пошуку нових рішень та залучення до даних процесів якнайширшого кола фінансових посередників, у тому числі компаній зі страхування життя. У даному контексті окреслено вектори підвищення ролі накопичувального страхування життя у соціально-економічному розвитку держави, серед яких, зокрема, забезпечення можливості повноцінної участі компаній зі страхування життя у системі пенсійного страхування та інвестуванні в інфраструктурні облігації, що сприятиме розбудові новітньої соціальної інфраструктури (у тому числі медичної). Обґрунтовано перспективність долучення компаній зі страхування життя до інвестування коштів вкладників у інфраструктурні облігації з метою реалізації крупних інфраструктурних проєктів державного та регіонального рівня, що дозволить вплинути на соціальні аспекти життя громадян, покращити його якість та у кінцевому підсумку позитивно позначиться на демографічній ситуації в державі загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдашева С., Руденский П. (2002). Страхование жизни как псевдострахование и его роль в развитии российского страхового рынка. *Вопросы экономики*. № 10. С. 82–95.
2. Андреева Е. В., Русакова О. И., Хитрова Е. М. (2013). Страхование жизни: социально-экономическое значение и направления развития. Иркутск : Изд-во БГУЭП. 160 с.
3. Артюх Т. М. (2011). Страхування життя в умовах сучасного страхового ринку України. *Фінанси, облік і аудит*. № 18. С. 9–15.
4. Архипов А.П., Гомелля В.Г., Туленты Д. С. (2014) Страхование. Современный курс. М.: Финансы и статистика. 448 с.
5. Базилевич В. Д. (2008). Страхування. К. : Знання. 1019 с.
6. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. (2005). Страхова справа. 4-те вид., перероб. і доп. К. : Знання. 315 с.
7. Базилевич В.Д, Приказюк Н.В., Лобова О.М. (2020). Цифровізація у забезпеченні конкурентних переваг страхових компаній. *Економіка та держава*. № 2. С. 15–20. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2020/5.pdf
8. Балабанов И. Т., Балабанов А. И. (2003). Страхование. СПб: Питер. 256 с.
9. Банников В.А. (2006). Векторные модели авторегрессии и коррекции регрессионных остатков (EViews). Прикладная эконометрика. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vektornye-modeli-avtoregressii-i-korreksii-regressionnyh-ostatkov-eviews>
10. Бахматов С. А., Семенова Е. В. (2015). Современные подходы к определению сущности страхования жизни. *Известия Иркутской государственной экономической академии*. № 1. С. 60–66.
11. Березіна С. Б. (2018). Порівняльна оцінка національної і закордонних систем страхування. *Економіка та держава*. № 6. С. 37–43.
12. Биба В. В., Теницька Н.Б. (2017). Світовий досвід мотивації працівників та можливості його адаптації до умов підприємств України. *Економіка та*

- суспільство : електронне наук. вид. Мукачево : МДУ. Вип. № 10. С. 166–171.
URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-10>
13. Бойко Л.О. (2010). Сучасні тенденції розвитку страхування життя в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. №38. С. 213–218. URL: http://vsed.oneu.edu.ua/files/full/2010/vsed_38-2010.pdf
14. Борисова В.А., Огаренко О.В. (2001). Організаційно-економічний механізм страхування. Суми: Довкілля. 194 с.
15. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах за 2019 рік. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2019u.htm
16. Валовий внутрішній продукт. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm
17. Вовчак О. Д. (2006). Страхування : Навчальний посібник. 3-тє видання, стереотипне. Львів: «Новий Світ-2000». 480 с.
18. Волкова Н. І., Волкова В. В. (2015). Сучасний стан та подальші перспективи розвитку ринку страхування життя в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. № 2. С. 34–46.
19. Гавриляк Т. С. (2015). Зарубіжний досвід формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності страхових компаній. *Науковий вісник НЛТУ України*. Вип. 25.5. С. 251–257.
20. Гаманкова О.О. (2000). Роль страхування життя у сучасній ринковій економіці. *Фінанси України*. № 9. С. 91–94.
21. Гельруд Я.Д., Угрюмов Е.А., Рыбак В.Л. (2018). Векторная модель авторегрессии показателей производственной деятельности строительного предприятия. *Вестник ЮУрГУ*. Серия: Вычислительная математика и информатика. Т. 7, № 3. С. 19–30. DOI: 10.14529/cmse180302.
22. Говорушко Т. А. (2011). Страхові послуги. Підручник. К.: Центр учбової літератури. 376 с.

23. Головачев А.С. (2015). Экономика организаций (предприятия): учеб. пособие. Минск: Вышэйшая школа. 688 с.
24. Грошово-кредитна статистика. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/files/3.3-Loans.xlsx>
25. Державний борг та гарантований державою борг у 2015 році. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg>
26. Державний борг та гарантований державою борг. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg>
27. Державний борг. Міністерство фінансів України. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/category/main?cat_id=34952
28. Державний бюджет. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/macro/C_budget_u.xlsx
29. Державні соціальні стандарти та гарантії. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/socst/socst2019-2020.xlsx>
30. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010-2018 роках. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpED_u.html
31. Диференціація життєвого рівня населення. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdv dg_rik/dvdg_u/duf2010_u.htm
32. Досвід трансформації шахтарських регіонів: рекомендації для України. (2019). Резюме дослідження. Екодія. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/mines_assessment_ua-s.pdf
33. Доходи та витрати населення (2005–2018). URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/dvn_ric/dvn%20_u/dvn_u.htm
34. Доходи та витрати населення (2005–2018). Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/dvn_ric/dvn%20_u/dvn_u.htm

35. Доходи та витрати населення. Архів за 2008 рік. Державна служба статистики України. URL:
http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/gdn/dvn/dvn_u/arh_dvn2008.html
36. Експрес-інформація «Грошові доходи та витрати населення». Архів за 2001 рік. Державна служба статистики України. URL:
http://ukrstat.gov.ua/operativ/gdn/dvn/arh_dvn2001.html
37. Енциклопедія банківської справи України. [редкол. : В. С. Стельмах (голо-ва) та ін.]. (2001). К. : Молодь, Ін Юре. 680 с.
38. Ермасов С. В., Ермасова Н. Б. (2014). Страхование. Учебник для бакалавров. 5-е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт. 791 с.
39. Єгорова О. С. (2003). Розвиток страхування життя в Україні. *Вісник Української академії банківської справи*. № 1. С. 46–51. URL:
https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/63117/1/Yehorova_strakhuvannia_zhyttia.pdf;jsessionid=BB3E670D9050879ED62151948A85FA9D
40. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. (2002). Страхування: Термінологічний словник. 2-е вид., випр. та доп. Львів: Видавництво «Бескид Біт». 104 с.
41. Зайняте населення за професійними групами та статтю у 2010–2019 роках. Державна служба статистики України. URL:
http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/rp/zn/arh_zn_pgs_10-19_u.htm
42. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» № 361-IX від 06.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text>
43. Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI. Редакція від 20.10.2019 № 155-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
44. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» редакція від № 540-IX від 02.04.2020). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>

45. Закон України «Про державну статистику» від 19.04.2014: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12#Text>
46. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV. Редакція від 03.07.2020 № 720-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
47. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 540-IX від 04.11.2018. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
48. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР (редакція від № 2473-VIII від 21.06.2018). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
49. Закони України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 4452-VI ред. від 23.05.2020. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>
50. Залетов А. Н. (2012). Роль страхового ринка в системі соціально-економічних відносин: досвід Європи. *Страховий ринок України в умовах фінансової глобалізації* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (10–12 жовт. 2012 р., м. Київ). М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; редкол.: О. О. Гаманкова (голова) [та ін.]. Київ :КНЕУ. С. 76–80. (До 10 річниці створення кафедри). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32612909.pdf>
51. Залетов О. М. (2007). Державне регулювання ринку страхування життя в Україні: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.08. Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». К. 20 с.
52. Залетов О.М. (2006). Убезпечення життя: Монографія. К.: Міжнародна агенція «Бізон». 685 с.
53. Заруба О. Д. (1998). Страхова справа. Підручник. К.: Товариство «Знання», КОО. 321 с.

54. Звіти про виконання Державного бюджету України. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
55. Золотарьова О. В., Галаганов В. О. (2017). Актуальні проблеми та перспективи розвитку страхування життя в Україні. *Економіка і суспільство* : електронне наукове фахове видання. Випуск 10. С. 589–597. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/102.pdf
56. Індеси споживчих цін на товари та послуги у 2002-2019 роках (рік до попереднього року). Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/ct/cn_rik/isc/isc_u/isc_gr_u.htm
57. Інформація про стан і розвиток страхового ринку за 2002 рік. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. URL: <https://forinsurer.com/files/file00051.pdf>
58. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2005 року. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. URL: <https://forinsurer.com/files/file00054.pdf>
59. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. Архів. Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>
60. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>
61. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnoho-pensiinoho-zabezpechennia-Ukrainy.html>
62. Інформація про стан та розвиток страхового ринку України за 2000 рік. (2001). Електронний дайджест ЛСОУ «Insurance Online». № 23.

63. Кечуткина Екатерина Валерьевна. (2016). Страхование жизни как вид социальной защиты и технология управления социальными рисками: диссертация ... кандидата Социологических наук: 22.00.08. Москва. 163 с.
64. Клапків Ю. М. (2017). Аналіз інституціонального розвитку ринку страхування життя в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». №25. (Частина 2). С. 131–134. URL: www.ej.kherson.ua/journal/economic_25/2/30.pdf
65. Клименко А. Л. (2019). Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародноправовий і вітчизняний контекст : монографія. Харків: Юрайт. 176 с.
66. Козак В. І., Москвін С. О., Посполітак В. В. (2019). Фінансові інструменти: емісія муніципальних облігацій : наук.-практ. посіб. К. : DESPRO. 142 с.
67. Компании страхования жизни Украины: веб-сайт. URL: <https://forinsurer.com/links/insurancelife>
68. Кривицька О.Р. (2012). Еволюція страхування життя в Україні. *Наука й економіка : науково-теоретичний журнал ПВНЗ «Хмельницький економічний університет*. № 4. С. 94–101. URL: https://eprints.oa.edu.ua/3110/1/Kryvytska_03112014.pdf
69. Кропельницька С.О., Плещ І. І. (2013). Страхові послуги : навч. посіб. Для студентів напряму підготовки 6.030508 – «Фінанси і кредит». Івано-Франківськ: ДВНЗ – Прикарпатський національний ун-т ім. В. Стефаника. 390 с.
70. Лобова О. М., Кудря М. Г. (2017). Тенденції страхування життя в Україні. *Финансовые услуги*. № 2. С. 27–33. URL: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/finu_2017_2_8.pdf
71. Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні. Біла книга. Національний банк України. (2020). Київ. URL:

- https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_fin_pr_2020-04-22.pdf?v=4
72. Марченко А. Ю. (2009). Страхування життя позичальників іпотечних кредитів: проблеми та перспективи розвитку в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. Вип. 113–114. С. 45–47.
73. Мельничук Юлія Миколаївна. (2013). Теорія і практика страхування життя в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Терноп. нац. екон. ун-т. Т. 18 с.
74. Міжнародні резерви (за станом на кінець періоду, млн. дол. США). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/files/SDDS/IREZ.xlsx>
75. Мілошевич Н. В. (2018). Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні. *Мукачівський державний університет*. Випуск 16. С. 758–763.
76. Моніторинг виконання Державного бюджету України. Міністерство фінансів України. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/archive/main?cat_id=51703
77. Моташко Т. П., Ткаченко А.С. (2019). Сучасні тенденції розвитку ринку страхування життя у країнах європейського союзу. *Финансовыe услуги*. № 6. С. 34–38.
78. Наглядова статистика. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>
79. Населення (1990-2019). Державна служба статистики. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html
80. Никифорок О. І., Чукаєва І. К. (2014). Інфраструктурні облігації як інструмент залучення інвестицій для потреб модернізації в практиці зарубіжних країн. *Ефективна економіка*. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2926>
81. Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2001-2011 роки. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/pr/orp_rik/orp_06_u.htm

82. Овдін О. (2015). Надання допомоги при народженні дитини як напрям державної демографічної політики в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. Вип. 3. С. 152–161. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_3_18
83. Овсянникова Я. (2014). Проектні облигації в фінансуванні публічно-приватного партнерства в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. Вип. 11. С. 45–52.
84. Опарін В. М. (2005). Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія. К.: КНЕУ. 240 с.
85. Орлова О. В. (2013). Організація та перспективи розвитку страхування життя в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Вип. 1. С. 384–390.
86. Особам з інвалідністю. Міністерство соціальної політики України. URL:
<https://www.msp.gov.ua/content/invalidam.html>
87. Офіційний курс гривні до іноземних валют (середній за період). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls
88. Петренко І. П. (2011). Досвід США у використанні боргових цінних паперів для проектного фінансування: державний та муніципальний сектор. *Ефективна економіка*. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_9_30
89. Підсумки діяльності страхових компаній за 2008 рік. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. URL:
<https://forinsurer.com/files/file00313.pdf>
90. Підсумки діяльності страхових компаній за 2010 рік. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. URL:
<https://forinsurer.com/files/file00365.pdf>
91. Підсумки діяльності страхових компаній за 2013 рік. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL:
https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_%202013.pdf
92. Підсумки діяльності страхових компаній за 2014 рік. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL:
https://www.nfp.gov.ua/files/sector/sk_%202014.pdf

93. Підсумки діяльності страхових компаній за 2015 рік. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/zvitni_dani/sk_%202015.pdf
94. Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf
95. Підсумки діяльності страхових компаній за 2017 рік. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2017_rik/sk_%202017.pdf
96. Підсумки діяльності страхових компаній за 2018 рік. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2018_rik/2018/sk_%202018.pdf
97. Підсумки діяльності страхових компаній за 2019 рік. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_2019.pdf
98. Підсумки діяльності страхових компаній у 2009 році. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. URL: <https://forinsurer.com/files/file00334.pdf>
99. Підсумки діяльності страхових компаній. «Insurance TOP» №1(69)2020: веб-сайт. URL: <https://forinsurer.com/files/file00673.pdf>
100. Пікус Р. В., Винокурова К. Ю. (2020). Особливості розвитку страхового ринку в умовах інформаційного суспільства. *Економіка і держава*. № 6. С. 180–185. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2020/34.pdf
101. Пікус Р. В., Кудрявська Н. В. (2020). Страхове посередництво в забезпеченні сталого розвитку ринку фінансових послуг: монографія. К.: ФОП Ямчинський О.В., ЦП Компрінт. 258 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1887224
102. Податковий Кодекс України 2755-VI ред. Від 01.07.2020. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

103. Послання Президента України до Верховної Ради: Європейський вибір «Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки». Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>
104. Постанова «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд від 2 квітня 2005 р. № 261. Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF#Text>
105. Приймак І., Сиротюк Х. (2011). Аналіз системи особистого страхування в Україні: проблеми та перспективи. *Економічний аналіз*. Випуск 8. Частина 1. С. 302–306.
106. Приймак І., Сиротюк Х. (2011). Аналіз системи особистого страхування в Україні: проблеми та перспективи. *Економічний аналіз: зб. наук. Праць*. Вип. 8. Частина 1. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». С. 302 – 306.
107. Приказюк Н. В. (2017). *Страхова система України: теорія, методологія, практика: монографія*. К.: Логос. 611 с.
108. Приказюк Н.В., Ткаченко А.С. (2020). Оцінка конкурентоздатності компаній зі страхування життя в Україні. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. №4 (211). С. 47–53.
109. Приказюк Н. В. (2011). Стан та перспективи розвитку страхування життя в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. № 7. С. 127–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2011_7_31
110. Приступа Л. А., Смалюк Т. І., Совяк І. Е. (2016). Страхування життя: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 7. С. 230–234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_7_46
111. Про затвердження Інструкції про умови ліцензування страхової діяльності на території України та контролю за їх дотриманням: Наказ

Міністерства фінансів України від 29.06.93 № 43. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0084-93>

112. Про страхування: Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 р. № 47–93. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47-93>.

113. Програма медичних гарантій: впровадження в Україні. Міністерство охорони здоров'я України. URL: https://moz.gov.ua/uploads/0/3798-programa_medicnih_garantij_vprovadzenna_v_ukraini.pdf

114. Проект Закону «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя» 1655-VII від 02.09.2014. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45796

115. Проект Закону «Про Фонд гарантування вкладів та інвестицій фізичних осіб» № 3132 від 28.08.2013. Верховна Рада України URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=45796

116. Проект Закону України «Про облігації фондів місцевого розвитку» від 27.08.2018 р. № 9023. URL:
<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=64518&pf35401=46255>

5

117. Проект Закону України «Про страхування» від 29.03.2021 №5315. Верховна Рада України. URL:
<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=71544&pf35401=54528>

3

118. Прокопьева Е. Л. (2014). Подходы к определению и классификации страхования жизни: проблемы теории и практики. Финансы и кредит. 28 (604). С. 56–62

119. Путівник для небанківських фінансових установ. Національний банк України. 2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Guide-book_for_non-bank_financial_institutions.pdf?v=4

120. Реформа системи охорони здоров'я. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>

121. Розпорядження Нацкомфінапослуг «Про схвалення проекту Закону України «Про реалізацію страхових послуг»» № 215 від 30.01.2020. URL: <https://www.nfp.gov.ua/files/ROZPORYADGHRNYA/2020/01.30/R-215.pdf>
122. Роу А., Власенко Ю., Жиляєв І. (2001). Україна: Фінансовий сектор і економіка. Нові стратегічні завдання. К.: Світовий банк: Видавничий дім «Козак». 144 с. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTUKRAINEINUKRAINIAN/147271-1090234722397/20227597/4.FinancialSectorandtheEconomy_ukr.pdf
123. Рудь І. Ю. (2017). Теоретичні основи страхування життя в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. № 16. С. 787–792.
124. Самко Н. Г. (2011). Страхування життя по-швейцарськи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Економіка і право. Вип. 16. С. 24–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2011_16_6
125. Світлична О. С. (2015). Особливості перестраховування ризиків страхування життя. Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». Вип. 4. URL: www.global-national.in.ua
126. Семікіна М. В., Іщенко Н. А., Родіонова М. О. (2009). Мотивація ефективної зайнятості: проблеми, тенденції, вибір стратегії : монографія. Кіровоград : КОД. 200 с.
127. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів (за даними Пенсійного фонду). Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/sz/sz_u/srp_07rik_u.html
128. Семіколенова С. В. (2011). Особливості застосування класифікацій та групувань у страховій діяльності України. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 120: Економічні науки. С. 85–90.
129. Сич О. А., Вольська Н. Р. (2018) Сутність страхування життя та його доцільність. *Ефективна економіка*. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6120>
130. Словник української мови: в 11 томах. – Том 3, 1972. <http://sum.in.ua>

131. Словник української мови: в 11 томах. (1974). Київ : Наукова думка, 1970–1980. Том 5. 840 с.
132. Сокіл Л. (2012). Вплив фінансової грамотності населення на формування раціональної споживчої поведінки на ринку страхових послуг. *Світ фінансів*. Вип. 1. С. 155–162.
133. Стан здійснення ДПП в Україні. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>
134. Стан та тенденції розвитку страхового ринку. Національна безпека і оборона. 2003. №6 (42). С. 3–19. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD42_2003_ukr.pdf
135. Статистика страхового ринку України протягом 2002-2021 рр. Держфінпослуг. Нацкомфінуслуг. НБУ. URL: <https://forinsurer.com/files/file00051.pdf>
136. Стецюк Т. І. (2015). Сутність страхування життя: значення, функції, ризику. *Наука й економіка*. Вип. 1. С. 154–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nie_2015_1_27
137. Стратегія фінансової грамотності: версія 1.0. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_fingramotnist%D1%96_NBU_pr.pdf?v=4
138. Страхование: Учебник/ под ред. Т.А. Федоровой. (2004). 2_е изд., иерераб. и доп. М.: Экономистъ. 875 с.
139. Страховий ринок України в 1996 році (1997). Статистичний довідник. К.: 14 с.
140. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. (2002). Вид. 2-ге, перероб. і доп. К.: КНЕУ. 599 с.

141. Татаріна Т. В. (2010). Ринок страхування життя в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Наука й економіка* : наук.-теорет. журн. Хмельницьк. екон. ун-ту. Хмельницький. Вип. 2. С. 93–99.
142. Теория и практика страхования/ под общей ред. К. Е. Турбиной. (2003). Учебное пособие. М.: Анкил. с. 704.
143. Ткаченко А. С. (2020). Формування інвестиційних стратегій компаній зі страхування життя за умов економічних дисбалансів. *Інвестиції: практика та досвід*. № 3. С. 76–82. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.3.76
144. Ткаченко А.С. (2018) Вплив інфляційних ризиків на розвиток сфери страхування життя в Україні. *Фінансові послуги*. № 6. С. 12–16.
145. Ткаченко А.С. (2018). Сутність та специфічні риси «UNIT-LINKED» страхування. *Ринок фінансових послуг України в умовах євроінтеграції*. Збірник тез доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції. – За заг. ред. проф. В.Д. Базилевича. Київ: Компринт. С.91–93.
146. Ткаченко А.С. (2019). Вплив процесів діджиталізації на страхування життя. *Ринок фінансових послуг України в епоху діджиталізації*. Збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції. За заг. ред. доц. Н.В. Приказюк. Київ: Компринт. С.86–88.
147. Ткаченко А.С. (2019). Специфіка попиту домогосподарств на продукти накопичувального страхування життя. *Методи та форми управління соціально-економічним розвитком держави*. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: НО «Перспектива». С.104–107.
148. Ткаченко А.С. (2020). Влияние государственного регулирования на формирование инвестиционных стратегий life- страховщиков. *V International scientific and practical conference «Topical issues of the development of modern science»* (January 15-17, 2020) Publishing House «ACCENT», Sofia, Bulgaria. С. 950–953. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/01/topical-issues-of-the-development-of-modern-science_15-17.01.2020.pdf

149. Ткаченко А.С., Моташко Т. П. (2019). Страхування життя: європейський досвід та вітчизняні реалії. *Наукове видання «Ринок фінансових послуг: погляд у майбутнє»*. С. 329–344.
150. Ткаченко Є. Ю. Яришко О. В. (2012). Сучасний стан та перспективи розвитку страхування життя в Україні. *Вісник ЗДІА*. № 2. С. 144–148. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_2_144.pdf
151. Ткаченко Н. В. (2007). Страхування. Навчальний посібник. К.: ЛіраК. 376 с.
152. Ткаченко Н.В., D. Zatonatskiy, T.Dluhopolska, O.Rozhko, T. Stechyshyn, O.Metlushko. (2019). Modern Information Technologies in HRM: Concept of Personnel Security (Сучасні інформаційні технології в HRM: Концепція безпеки персоналу) IEEE International Conference on Advanced Trends in Information Theory (ATIT). 18-19.12.2019. Pp. 313–316. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/9030433>
153. Ткаченко Н.В., Кривицька О.Р. (2017). Практичні аспекти розвитку страхування життя в Польщі та Україні. *Фінансові послуги*. №4. С. 3–6. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/finu_2017_4_3.pdf
154. Ткаченко Н.В., Кривицька О.Р. (2017). Сучасна прагматика страхового посередництва при страхуванні життя в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія Економіка. №5(194). С. 45–50. URL: https://eprints.oa.edu.ua/8085/1/194_45-50.pdf
155. Тропіна В. (2013). Пенсійна реформа в Україні: результати та перспективи. *Світ фінансів*. Вип. 4. С. 175–179. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/10066/1/%D0%A2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%92..pdf>
156. Указ Президента України Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг від 4 квітня 2003 року № 292/2003. Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292/2003>

157. Фарат О. І. (2008). Сутність страхування життя та його функції. *Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: Збірник науково-технічних праць*. Львів: НЛТУУ. вип. 18.4. С. 242–249.
158. Фарат Олена Ігорівна. (2009). Розвиток ринку страхування життя в Україні в умовах євроінтеграції : автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.00.08. Олена Ігорівна Фарат. Львів : Б.в. 21 с.
159. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія: у 3-х т. / Ін-т світ. Екон. І міжнар. Відносин НАНУ, ДННУ «Акад. фін. Управління»; за ред. Т. І. Єфименко. (2010). К. Т.2.– 648 с.
160. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження. USAID. URL:
<https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332>
161. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. (2019). USAID. Київ. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf
162. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Офіційний сайт. URL:
<https://www.fg.gov.ua/>
163. Хандшке Є. (2007). Групове страхування життя з капіталізаційним фондом в Польській системі пенсійного страхування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. Вип. 94/95. С. 23–25.
164. Характеристика домогосподарств (1999–2018). URL:
http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdv dg_rik/dvdg_u/hart2010_u.htm
165. Худяков А. И. (2004). Страхование право. СП.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс». 506 с.
166. Чернова Г.В. (2010). Страхование: экономика, организация, управление. Учебник. В 2 т. Ред. М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», Т.1. 751с.
167. Шахов В.В. (2010). Страхование: учебник / В.В. Шахов, Ю.Т. Ахвледиани. – 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юнити-Дана. 511 с.

168. Шитов В.Н, Цымбалист О.Ф. (2014). Комплексный подход к анализу конкурентоспособности предприятия. *Экономический анализ: теория и практика*. 13 (364). С. 59–63
169. Шихов А. К. (2001). Страхование : учеб. пособие. М. : Юнити-Дана. 431 с.
170. Шолойко А. С. (2018). Ринок особистого страхування в Україні та його інфраструктура. *Причорноморські економічні студії*. № 26 (2). С. 131–135.
171. Шолойко А. С. (2018). Ринок страхування життя в Україні та його інфраструктура. *Інвестиції: практика та досвід*. № 5. С. 32–36. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5966&i=5>
172. Шолойко А. С., Ігнатюк А. І. (2018). Тенденції розвитку страхових ринків після світової фінансової кризи. *Фінанси України*. № 8. С. 7–19. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILA=&_S21STR=Fu_2018_8_3
173. Щодо запровадження Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1458/>
174. Юридична енциклопедія / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. (2004) К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. Т. 6: Т–Я. 768 с.
175. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. (2010). Теорія фінансів: Підручник. За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбової літератури. 576 с.
176. Яворська Т. В. (2008). Страхові послуги: Навч. посіб. К.: Знання. 350 с.
177. Ямненко Т. М. (2018). Медична реформа: реалії України та міжнародний досвід. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. № 2. С. 116–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2018_2_18
178. Anant Gupta. (2012). Unit Linked Insurance Products (ULIPs) Insurance or Investment? *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 37. Pp. 67–85. URL:

- https://www.researchgate.net/publication/257715404_Unit_Linked_Insurance_Products_ULIPs_-_Insurance_or_Investment
179. Babanin O. (1994). Inflationary Processes in the Ukrainian Economy. The Ukrainian Legal and Economic Bulletin (June). Pp. 14–21.
180. Catalan, M., G. Impavido, and A.R. Musalem (2000). Contractual Savings or Stock Markets Development: Which Leads? World Bank Publications. 242 p.
181. Cummins D., Cragg M., Zhou B., deFonseka J. (2016). The Social and Economic Contributions of the Life Insurance Industry. The Brattle Group. URL: http://files.brattle.com/files/7063_the_social_and_economic_contributions_of_the_life_insurance_industry.pdf
182. Developing Life Insurance In The Economies In Transition. Oecd Secretariat. URL: <http://www.oecd.org/finance/insurance/1857819.pdf>
183. Dickinson G. (2000). Encouraging a Dynamic Life Insurance Industry: Economic Benefits and Policy Issues, London: Center for Insurance and Investment Studies. URL: <http://www.oecd.org/finance/insurance/1857811.pdf>
184. Directive 2002/83/EC of the European Parliament and of the Council of 5 November 2002 concerning life assurance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002L0083&from=EN>
185. Do Hong Anh. Nature of life insurance. URL: https://www.academia.edu/9550237/NATURE_OF_LIFE_INSURANCE
186. Financial education and awareness. European insurance industry initiatives. URL: <https://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/Financial%20education%20and%20awareness.pdf>
187. Financial education in a digital age. Initiatives by the European insurance industry. (2017). Insurance Europe. URL: <https://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/Financial%20education%20in%20a%20digital%20age.pdf>
188. Global pension statistics. Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD. URL:

<http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/globalpensionstatistics.htm>

189. Helmut Gründl, Ming (Ivy) Dong, Jens Gal. (2016). The evolution of insurer portfolio investment strategies for long-term investing. *OECD Journal: Financial Market Trends*. Issue 1. URL: <http://www.oecd.org/investment/Evolution-insurer-strategies-long-term-investing.pdf>

190. Homa M. (2017). Unit-Linked Life Insurances as a Form of Protection for the Future Economic and Environmental Studies. Vol. 17, №. 1 (41/2017). Pp. 35–46, March 2017.

191. Hoppe K. (2012). The Value of Insurance to Society. Risk Management. Risk Management Newsletter. The Geneva Association. № 51. URL: http://riad-online.eu/fileadmin/documents/homepage/events/past_events/2013_Cannes/Hoppe_SocialValue.pdf

192. Human Development Data Center. URL: <http://hdr.undp.org/en/data>

193. Impavido, G., A.R. Musalem, T. Tressel, (2003). The Impact of Contractual Savings Institutions on Securities Markets. World Bank Policy Research Working Paper №. 2948, Pp. 1–28.

194. Insurance indicators. Total gross premiums. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=INSIND#>

195. Is your insurance company listening to you? Insurance Regulatory and Development Authority (IRDA). URL: <http://www.policyholder.gov.in/uploads/CEDocuments/Life%20Insurance%20Handbook.pdf>

196. Klapkiv Y., Niemczyk L., Vakun O. (2017). Financial mechanism of the insurance business. *Scientific bulletin of Polissia*. №4/2(12). Pp. 84 – 91. URL: www.researchgate.net/publication/323296005_FINANCIAL_MECHANISM_OF_THE_INSURANCE_BUSINESS.

197. Life Insurance Endowment. HSBC Life (International) Limited. URL: <https://www.hsbc.com.hk/content/dam/hsbc/hk/docs/insurance/life/target-protection-plus/policy-jun17.pdf>

198. Life insurance in the digital age. The omnichannel revolution (2017). PwC: веб-сайт. URL:
<https://www.pwc.co.za/en/assets/pdf/strategy-and-insurance-2017.pdf>
199. Life insurance in the digital age: fundamental transformation ahead. (2015) Swiss Re sigma № 06. URL: https://www.swissre.com/dam/jcr:fb663c51-9776-47c9-bd6c-5e5f991a36ee/sigma6_2015_en.pdf
200. Melnychuk Yu. M., Shkolenko O. B., Vinnytska O. A., Korniienko T. O. (2020). Features of the assessment of the financial condition of life insurance companies in an independent region: priorities for insurance business and clients. *Financial and credit activity: problems of theory and practice.*, Is. 1, № 32, C. 147–157. URL: <http://fkd1.ubs.edu.ua/article/view/200338>
201. Melnychuk Yu. M., Shkolenko O.B., Gumeniuk A.V., Melnik V.V. (2018). Bank deposit as a direction of investment activity's activation of insurers in life insurance. *Financial and credit activity: problems of theory and practice.* Vol. 4(27). p. 41-48. URL: <http://fkd1.ubs.edu.ua/article/view/154008>
202. Melnychuk Yu.M., Chvertko L. A., Korniienko T. A., Vinnytska O. A., Garmatiuk O. V. (2019). Analysis of the factors influencing the market of insurance services in life insurance. *Tem Journal.* Vol. 8, Is. 1, P. 201-206. URL: https://www.temjournal.com/content/81/TEMJournalFebruary2019_201_206.html
203. Mike Smith, Celia Ray Hayhoe. (2005). Life Insurance: The Different Types of Policies. *Virginia Cooperative Extension.* Pp. 354–143 URL: https://www.pubs.ext.vt.edu/content/dam/pubs_ext_vt_edu/354/354-143/354-143_pdf.pdf
204. Min Li. (2008). Factors influencing households' demand for life insurance. URL:
<https://mospace.umsystem.edu/xmlui/bitstream/handle/10355/5724/research.pdf?sequence=3>
205. Pikus R.V., Khemii A. (2018). Life Insurance under reforming the pension insurance system. *Baltic Journal of Economic Studies.* Vol. 4. № 4. Pp. 228–235. URL: <https://ideas.repec.org/a/bal/journal/2256-074220184433.html>.

206. Pikus R.V., Prykaziuk N.V., Balytska M.V. (2018). Financial sustainability management of the insurance company: case of Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume 15. Issue № 4. Pp. 219–228.
207. Pikus R.V., Prykaziuk N.V., Kudryavska N.V. (2018). The prospects of development of insurance mediation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. № 4/2. Pp. 169–177.
208. Population ages 65 and above (% of total population). The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS>
209. Prymostka O. (2018). Life insurance companies marketing strategy in the digital world. *Insurance Markets and Companies*, Volume 9. Pp. 66–73. DOI: 10.21511/ins.09(1).2018.06
210. Relwendé Sawadogo, Samuel Guerineau, Idrissa M. Ouedraogo. (2018). Life insurance development and economic growth: Evidence from developing countries. *Journal of economic development*. Volume 43. Number 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/326801932_Life_insurance_development_and_economic_growth_Evidence_from_developing_countries
211. Sandra E. (2019). Black, Jesse Rothstein. An Expanded View of Government's Role in Providing Social Insurance and Investing in Children. RESEARCH BRIEF. URL: <https://econfip.org/wp-content/uploads/2019/02/3.An-Expanded-View-of-Governments-Role.pdf>
212. Sholoiko A. (2017). The role of the world insurance market infrastructure. *Baltic journal of economic studies*. № 3 (4). Pp. 302–306. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/256/pdf>.
213. Stephen Brobeck. (2011). Lower-income households and the life insurance marketplace: should we be concerned about declining participation? *Life Insurance Report*. URL: https://consumerfed.org/wp-content/uploads/2017/01/10-1-11-LMI-Life-Insurance_Report.pdf
214. The Role of Insurance Investments in the US Economy. URL: https://www.centerforcapitalmarkets.com/wp-content/uploads/2019/03/CCMC_InsurancePaper_v2.pdf

215. Tkachenko A. (2020). Theoretical arrangement of the cash-value life insurance types. *Problems of implementation of science into practice*. Abstracts of XIII International Scientific and Practical Conference (Oslo, Norway 20-21 April 2020). Oslo, Norway 2020. Pp. 107–109.
216. Tkachenko A. (2020). Theoretical approaches to the classification of cash-value life insurance. *Scientific discussion journal* (Praha, Czech Republic). №42, Vol. 2. Pp. 53–57.
217. Ukraine. The Real Economy and Its Sectors. A Quarterly Statistical Abstract. The World Bank. (1996). Kyiv, Ukraine. Volume II. Issue 2. Pp.12.
218. Understanding Life Insurance Products. Carroll Enterprises, Inc. URL: <http://carrollenterprises.com/Portals/1/PDF's/Understanding%20Life%20Insurance.pdf>

Додатки

Науковці	Визначення
<i>Система економічних відносин</i>	
Фарат О.І. [158, с. 4]	Страховання життя: це економічні відносини між надавачами і споживачами страхових послуг, в процесі реалізації яких, в обмін на страхові премії, останні отримують захист від фінансових наслідків настання одного або обох основних ризиків життя, а також якщо це передбачено договором страхування – додаткового ризику життя
Сич О.А., Вольська Н.Р. [129]	Страховання життя – це складні економічні відносини між страховою компанією та страхувальником, застрахованою особою, вигодонабувачами і спадкоємцями, в процесі реалізації яких поєднуються ризикова та заощаджувальна функції
Шихов А.К. [169, с. 257]	Страховання життя як економічна категорія – замкнуті перерозподільчі відносини між учасниками страхування життя з приводу формування страховиком за рахунок сплачуваних страхувальниками страхових премій (внесків) та прибутку від інвестування страхових резервів цільового страхового фонду і використання його для виплати страхових сум застрахованим особам (вигодонабувачам) при настанні страхових випадків, встановлених договорами страхування
<i>Вид особистого страхування</i>	
Вовчак О.Д. [17, с. 137]	Страховання життя як вид особистого страхування, передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату страхувальнику (застрахованій особі, вигодонабувачу або іншим третім особам, які мають право на отримання страхової виплати за чинним законодавством) при настанні подій, що визначені умовами договору страхування
Закон України «Про страхування» [48]	Страховання життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку
Турбіна К.Є. [142, с. 280]	Страховання життя становить сукупність видів особистого страхування, які передбачають обов'язки страховика здійснити страхову виплату у випадках: дожиття застрахованого до закінчення строку страхування або визначеного договором страхування віку; смерті застрахованого
<i>Підгалузь особистого страхування</i>	
Орлова О.В. [85, с. 384]	Страховання життя – це підгалузь особистого страхування, в якій об'єктом страхових відносин можуть бути майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з дожиттям застрахованого до певного віку або строку, а також настання інших подій у житті застрахованого
Кропельницька С.О., Плець І.І. [69, с. 48]	Страховання життя – підгалузь особистого страхування, в якій об'єктом страхових відносин є майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані із життям застрахованого, що здійснюється на підставі добровільно укладеного договору між страховиком і страхувальником
Бойко Л.О. [13]	Страховання життя – підгалузь особистого страхування, яка є формою захисту від ризиків, що загрожують життю, здоров'ю та працездатності людини
Стельмах В.С. [37, с. 493]	Страховання життя – найбільша підгалузь особистого страхування. В Україні договір страхування життя може укладатися на термін не менше трьох років

<i>Зобов'язання та відповідальність страховика</i>	
Осадець С.С. [140, с. 297]	Страховання життя передбачає відповідальність страхової компанії в разі смерті страхувальника (застрахованого) під час дії договору страхування або дожиття до певного обумовленого в договорі строку. Крім того, в договорі страхування додатково може бути обумовлена відповідальність страховика і при дожитті застрахованої особи до певної події, наприклад одруження, народження дитини, а також у разі втрати нею здоров'я від нещасного випадку
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [40, с. 86]	Страховання життя передбачає, що страхова організація зобов'язується виплатити тверду суму у разі дожиття страхувальника до певного віку чи його смерті упродовж дії договору страхування і має низку певних особливостей, не властивих видам загального страхування
Федорова Т.А. [138, с. 251]	Під страхуванням життя прийнято розуміти надання страховиком в обмін на сплату страхових премій гарантії виплатити певну суму грошей (страхову суму) страхувальнику або вказаним ним третім особам у разі смерті застрахованої особи чи її дожиття до певного терміну
<i>Вид матеріального захисту</i>	
Базилевич В.Д. [5, с. 422]	Страховання життя (life Assurance) у класичному розумінні передбачає захист майнових інтересів на випадок смерті застрахованого
Єфименко Т.І. [159, с. 553]	Страховання життя (life Assurance) у класичному розумінні передбачає захист майнових інтересів на випадок смерті застрахованого, отже, страховою подією є смерть застрахованого
Мельничук Ю.М. [73, с. 8]	Страховання життя – вид матеріального захисту людини (страхувальника, застрахованого) страховиком при настанні нещасного випадку чи хвороби, а також смерті застрахованої особи або дожиття, що обумовлено договором страхування між страховиком і страхувальником на умовах регулярних страхових внесків страхувальником та виплати страхової суми при виникненні страхових випадків – страховиком
<i>Інші визначення</i>	
Шахов В.В. [167, с. 155]	Страховання життя – це договір, за яким одна зі сторін, страховик, бере на себе зобов'язання (гарантує) за допомогою отримання ним страхових премій, що сплачуються страхувальником, виплатити обумовлену страхову суму в разі смерті застрахованого або його дожиття до певного терміну
Ткаченко Є.Ю. [150]	Страховання життя – це страхування, яке здійснюється на добровільній основі шляхом укладення договору страхування між страховиком (страховою компанією) та страхувальником (юридичною чи фізичною особою), згідно з яким страховик бере на себе зобов'язання здійснити страхову виплату у разі настання страхового випадку, а страхувальник зобов'язується своєчасно сплачувати страхові внески
Залетов О.М. [51, с. 9]	Страховання життя – складова системи соціального захисту населення в ринковій економіці, що передбачає управління соціальними ризиками за рахунок коштів страхового фонду з децентралізованих джерел
Татаріна Т.В. [141, с. 95]	Страховання життя – це стратегічно важливий сегмент економіки держави, котрий забезпечує переважну частину довгострокових інвестицій у її розвиток і зменшує тягар видатків з державного бюджету для розв'язання соціальних проблем країни

Джерело: побудовано автором за даними [158, с. 4; 129; 169, с. 257; 17, с. 137; 48; 142, с. 280; 85, с. 384; 69, с. 48; 13; 37, с. 493; 140, с. 297; 40, с. 86; 138, с. 251; 5, с. 422; 159, с. 553; 73, с. 8; 167, с. 155; 150; 51, с. 9; 141, с. 95].

Додаток Б

Динаміка напрямів інвестування коштів резервів зі страхування життя протягом
2004–2019 рр., млн грн

Роки	Грошові кошти на поточних рахунках	Банківські вклади (депозити)	Банківські метали	Нерухоме майно	Акції	Облігації	Іпотечні сертифікати	Цінні папери, що емітуються державою	Права вимоги до перестраховиків	Загальна сума активів, якими представлені резерви зі страхування життя
2004	4,87	83,194	0,0021	3,1	34	2,21	0	0	34,5	161,94
2005	19,3	215	2,9	23,42	54,7	41,1	0	0,7	60,6	418,615
2006	29,6	310,5	4,62	45,17	42,5	75,1	0	47,1	62,8	620,9
2007	61,7	493,6	8,2	62,2	71,4	116,5	0	115,1	70,2	1 005,9
2008	79,0	717,8	17,3	147,7	73,9	149,3	0	305,0	122,2	1620,3
2009	70,5	745,7	20,2	135,5	145,1	69,9	0	489,9	125,5	1814,6
2010	137,8	950,8	28,5	144,3	129,2	57,5	0	642,4	101,3	2205,9
2011	120,1	1 234,2	21,1	148,5	168,3	63,7	0	829,2	89,7	2688,8
2012	125,1	1 286,3	20,0	146,9	95,1	146,2	0	1338,9	87,5	3260,1
2013	162,6	1 402,4	13,1	136,9	268,3	155,8	0	1680,7	86,0	3920,3
2014	298,5	2 120,9	12,8	87,3	146,9	291,6	0	2204,4	133,4	5308,2
2015	449,4	3 946,8	6,2	97,9	196,2	315,6	0	1613,5	232,6	6859,8
2016	569,1	3 087,4	4,5	97,6	19,2	117,4	0	3577,6	230,7	7704,8
2017	547,4	2 919,6	3,8	158,1	9,7	82,8	0	4437,2	156,2	8315,7
2018	500,1	3 190,7	3,4	155,8	5,6	176,3	0	5180,7	153,3	9366,7
2019	395,9	3 627,0	0,9	401,6	2,9	373,8	0	5385,3	94,6	10282,5

Джерело: побудовано автором за даними [59; 135].

Додаток В
Таблиця В.1

Динаміка змін (дані з моделі) протягом 2008–2019 рр., млн грн

Роки	Резерви із страхування життя	Банківські вклади компаній зі страхування життя	Вкладення страхових компаній у цінні папери, що емітуються державою	Валовий внутрішній продукт у цінах попереднього року, млн грн
I кв. 2008	1 080,80	368,2	120,4	191 459
II кв. 2008	1 166,50	521,3	128,5	236 033
III кв. 2008	1 275,70	575,1	215,4	276 451
IV кв. 2008	1 609,00	717,8	305	244 113
I кв. 2009	1 588,40	637,5	298,2	189 028
II кв. 2009	1 603,60	566,6	374,7	214 103
III кв. 2009	1 707,00	613,9	397,4	250 306
IV кв. 2009	1 789,20	745,7	489,9	259 908
I кв. 2010	1 847,10	732,7	550,8	217 074
II кв. 2010	1 902,80	797,6	531	255 545
III кв. 2010	2 041,30	840,5	569,4	300 446
IV кв. 2010	2 185,20	950,8	642,4	306 281
I кв. 2011	2 288,90	1 016,40	666,3	243 380
II кв. 2011	2 416,80	1 114,00	710,6	271 023
III кв. 2011	2 526,00	1 127,60	768,8	319 384
IV кв. 2011	2 663,80	1 234,20	829,2	304 551
I кв. 2012	2 776,80	1 146,70	963,3	284 690
II кв. 2012	2 869,40	1 154,60	1 120,80	318 939
III кв. 2012	3 021,70	1 134,00	1 229,50	360 059
IV кв. 2012	3 222,60	1 286,30	1 338,90	339 406
I кв. 2013	3 351,60	1 132,90	718,1	302 816
II кв. 2013	3 485,10	1 430,70	1 440,60	339 549
III кв. 2013	3 669,30	1 413,80	1 549,60	383 792
IV кв. 2013	3 845,80	1 402,40	1 680,70	378 136
I кв. 2014	4 409,00	1 800,20	1 688,10	312 914
II кв. 2014	4 626,00	2 104,50	1 725,70	339 034
III кв. 2014	4 819,20	2 145,80	1 794,30	379 399
IV кв. 2014	5 306,00	2 120,90	2 204,40	337 843
I кв. 2015	6 288,10	2 722,00	2 311,90	304 749
II кв. 2015	6 011,10	3 085,40	1 685,20	336 002
III кв. 2015	6 202,30	3 241,60	1 558,40	408 994
IV кв. 2015	6 889,30	3 946,80	1 613,50	382 081
I кв. 2016	7 234,40	3 740,50	2 346,50	423 843
II кв. 2016	7 148,70	2 970,20	2 960,30	474 790

Продовження Таблиці В.1

III кв.2016	7 496,30	2 957,50	3 459,20	583 611
IV кв.2016	7 828,20	3 087,40	3 577,60	554 840
I кв. 2017	7 715,10	2 808,10	3 746,10	510 447
II кв.2017	7 797,50	2 753,20	3 970,80	570 690
III кв.2017	8 051,90	2 917,50	4 117,90	700 131
IV кв.2017	8 389,60	2 919,60	4 437,20	664 319
I кв. 2018	8 310,60	2 639,60	4 092,40	644 904
II кв.2018	8 487,50	3 416,40	4 126,90	724 747
III кв.2018	9 066,60	3 284,30	4 541,40	875 762
IV кв.2018	9 335,10	3 190,70	5 180,70	840 079
I кв. 2019	9 581,90	3 306,50	5 295,60	766 150
II кв.2019	9 810,50	3 480,70	5 243,50	875 733
III кв.2019	9 891,60	3 347,10	5 460,80	1 050 095
IV кв. 2019	10 273,7	3 627,0	5 385,3	983 750

Джерело: побудовано автором за даними [59; 135].

Таблиця В.2

Динаміка змін (дані з моделі) протягом 2008–2019 рр., млн грн

Роки	Кредити, надані нефінансовим корпораціям	Кредити, надані домашнім господарствам	Дефіцит державного бюджету
01.2008	265 642	164 775	3 974,0
02.2008	275 352	174 234	5 823,0
03.2008	290 565	183 580	5 669,9
04.2008	295 838	191 899	5 359,8
05.2008	298 943	193 546	11 843,0
06.2008	311 907	198 650	6 553,4
07.2008	319 718	204 466	6 643,3
08.2008	331 684	208 729	14 415,3
09.2008	344 167	213 552	11 761,5
10.2008	371 318	238 616	7 347,6
11.2008	402 959	260 081	5 557,9
12.2008	443 665	280 490	-14 124,5
01.2009	436 769	275 687	2 604,9
02.2009	432 522	270 472	1 290,9
03.2009	433 646	266 293	-74,3
04.2009	433 718	262 530	-3 493,5
05.2009	436 246	257 202	-3 162,4
06.2009	442 111	254 719	-13 263,7
07.2009	446 632	252 483	-17 837,1
08.2009	452 851	255 731	-16 695,5
09.2009	457 525	252 259	-24 549,5
10.2009	459 074	249 373	-28 414,1
11.2009	458 555	245 252	-29 804,6
12.2009	462 215	241 249	-37 258,1
01.2010	453 678	236 251	423,1
02.2010	455 538	232 964	-2 688,0
03.2010	453 583	229 282	-4 367,0
04.2010	458 491	226 329	-1 819,6
05.2010	459 496	224 005	-11 504,8
06.2010	463 277	221 265	-24 979,4
07.2010	471 629	220 666	-25 273,0
08.2010	477 909	218 987	-39 373,7
09.2010	488 238	218 692	-47 453,6
10.2010	494 146	217 361	-51 400,1
11.2010	499 077	214 434	-46 662,1
12.2010	500 961	209 538	-64 684,9
01.2011	500 538	208 667	909,4
02.2011	508 086	208 594	5 024,8

Продовження Таблиці В.2

03.2011	521 971	207 555	-712,3
04.2011	530 632	207 832	-2 916,2
05.2011	537 031	208 070	146,2
06.2011	543 500	208 444	-11 711,5
07.2011	547 220	208 519	-8 145,2
08.2011	558 781	208 893	-2 104,6
09.2011	570 113	207 400	-3 062,5
10.2011	576 837	207 075	-8 040,3
11.2011	573 705	204 558	-7 534,7
12.2011	575 545	201 224	-23 057,9
01.2012	570 736	200 027	2 068,7
01.2012	575 737	197 881	4 758,6
01.2012	578 032	194 795	-711,8
01.2012	582 688	193 698	-6 384,2
01.2012	580 538	192 082	-4 803,1
01.2012	585 926	189 687	-9 742,7
01.2012	584 689	189 760	-18 868,2
01.2012	589 632	189 431	-14 832,9
01.2012	595 394	189 063	-21 262,4
01.2012	601 162	190 068	-29 184,2
01.2012	610 528	188 939	-3 3914,7
01.2012	605 425	187 629	-50 785,7
01.2013	606 947	188 269	-615,4
02.2013	612 641	188 219	-1 282,5
03.2013	613 186	188 406	-5 682,8
04.2013	616 828	190 055	-18 882,5
05.2013	616 281	190 824	-21 711,7
06.2013	623 098	189 984	-28 039,0
07.2013	628 188	190 785	-34 227,5
08.2013	635 248	192 970	-34 625,6
09.2013	647 274	193 270	-33 828,0
10.2013	655 289	194 228	-37 094,0
11.2013	669 621	192 729	-40 835,9
12.2013	691 903	193 529	-63 590,3
01.2014	684 194	192 479	-55,2
02.2014	740 094	208 613	-2 408,1
03.2014	761 498	212 965	496,9
04.2014	769 632	213 379	-2 857,6
05.2014	768 214	211 828	-7 970,4
06.2014	747 575	205 154	-20 796,6
07.2014	748 116	204 652	-28 020,6
08.2014	782 932	215 109	-28 634,3
09.2014	756 858	207 799	-32 894,2

Продовження Таблиці В.2

10.2014	752 455	204 819	-46 158,3
11.2014	769 414	211 621	-53 127,0
12.2014	778 841	211 215	-72 030,5
01.2015	778 154	211 842	-2 555,4
02.2015	1 017 551	281 190	-272,0
03.2015	900 509	249 381	13 969,7
04.2015	841 940	233 481	18 493,4
05.2015	812 317	204 157	19 393,5
06.2015	811 459	203 277	12 270,6
07.2015	821 709	203 322	15 391,9
08.2015	813 483	200 334	28 309,0
09.2015	791 846	173 520	32 508,9
10.2015	817 375	177 548	26 791,8
11.2015	836 026	182 527	19 969,5
12.2015	787 795	174 869	-30 898,2
01.2016	808 208	178 440	9 023,1
02.2016	841 973	184 458	9 870,2
03.2016	821 723	176 878	3 869,2
04.2016	802 016	170 598	-5 076,6
05.2016	799 484	169 712	-3 778,5
06.2016	779 362	165 611	-11 279,5
07.2016	783 992	161 165	-22 883,5
08.2016	807 602	164 138	-11 288,1
09.2016	812 080	163 976	-31 692,8
10.2016	810 118	160 996	-26 866,0
11.2016	811 140	160 502	-9 987,7
12.2016	822 114	163 333	-54 813,9
01.2017	808 593	163 658	25 017,6
02.2017	800 417	161 937	17 980,2
03.2017	793 045	161 146	4 005,3
04.2017	788 350	159 866	38 590,3
05.2017	783 719	160 028	50 478,7
06.2017	784 034	159 424	52 141,7
07.2017	783 051	159 935	52 820,3
08.2017	783 502	161 650	68 645,7
09.2017	796 518	164 590	41 632,5
10.2017	810 070	167 062	31 232,2
11.2017	813 424	163 605	33 916,8
12.2017	829 932	174 182	-42 125,7
01.2018	857 152	179 063	20 514,5
02.2018	844 089	177 367	15 268,3
03.2018	839 345	179 135	-2 989,9
04.2018	839 814	180 233	33,2

Продовження Таблиці В.2

05.2018	840 723	183 309	14 584,1
06.2018	829 719	183 478	10 466,0
07.2018	844 938	187 295	7 517,3
08.2018	874 717	202 683	34 356,4
09.2018	885 252	203 688	14 539,3
10.2018	890 169	205 346	14 425,0
11.2018	899 823	208 519	22 001,5
12.2018	859 740	201 102	-67 788,5
01.2019	845 506	202 883	-399,4
02.2019	822 855	202 531	4 775,2
03.2019	836 014	206 571	-8 959,6
04.2019	830 052	204 787	17 623,4
05.2019	808 223	208 259	33 860,4
06.2019	804 711	208 197	21 059,9
07.2019	788 775	209 251	22 733,8
08.2019	786 807	213 250	35 367,4
09.2019	765 907	212 480	8 758,1
10.2019	781 882	217 158	-643,1
11.2019	768 103	217 686	6 250,8
12.2019	744 648	212 515	-97 305,4

Джерело: побудовано автором за даними [24].

Додаток Г
Таблиця Г.1

Результати перевірки даних на стаціонарність

		t-Statistic	Prob.*
<i>rezerv_t</i>			
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-1.69412	0.0851
Test critical values:	1% level	-2.62119	
	5% level	-1.94889	
	10% level	-1.61193	
<i>depo_t</i>			
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-6.66737	0.000
Test critical values:	1% level	-2.61736	
	5% level	-1.94831	
	10% level	-1.61223	
<i>loan_house_t</i>			
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.93376	0.000
Test critical values:	1% level	-2.6162	
	5% level	-1.94814	
	10% level	-1.61232	
<i>loan_nfc_t</i>			
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-2.21852	0.0271
Test critical values:	1% level	-2.61985	
	5% level	-1.94869	
	10% level	-1.61204	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values

Джерело: розрахунки на основі таблиці В.1 та В.2 Додатка В.

Додаток Г
Таблиця Г.1

Результати перевірки даних на стаціонарність

		t-Statistic	Prob.*
<i>ddep_t</i>			
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-7.392113	0.0000
Test critical values:	1% level	-3.584743	
	5% level	-2.928142	
	10% level	-2.602225	
<i>dovdp_t</i>			
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-7.595135	0.000
Test critical values:	1% level	-3.584743	
	5% level	-2.928142	
	10% level	-2.602225	
<i>drez_t</i>			
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-1.694122	0.0851
Test critical values:	1% level	-2.621185	
	5% level	-1.948886	
	10% level	-1.611932	
<i>def _ b_t</i>			
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-1.738358	0.0779
Test critical values:	1% level	-2.625606	
	5% level	-1.949609	
	10% level	-1.611593	
<i>gdp</i>			
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-3.832417	0.000
Test critical values:	1% level	-3.581152	
	5% level	-2.926622	
	10% level	-2.601424	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values

Джерело: власні розрахунки на основі таблиці В.1 та В.2 Додатка В.

Додаток Д

Розміри виплат на дітей, що мають інвалідність, у 2018–2020 рр., грн

Часові межі	Встановлена категорія інвалідності							
	Діти з інвалідністю (без надбавки за догляд)	Діти з інвалідністю менше 6 р. (з надбавкою за догляд)	Діти з інвалідністю у віці 6-18 рр. (з надбавкою за догляд)	Діти з інвалідністю підгрупи А менше 6 р. (з надбавкою за догляд)	Діти з інвалідністю підгрупи А 6-18 рр. (з надбавкою за догляд)	Інвалід з дитинства І групи, підгрупи А (з надбавкою за догляд)	Інвалід з дитинства І групи, підгрупи Б (з надбавкою за догляд)	Інвалід з дитинства II-III групи (з надбавкою за догляд)
01.01.18-30.04.18	1373	1707	1891	2453	2821	2821	2059	1373
01.05.18-30.11.18	1435	1784	1976	2563	2948	2948	2152	1435
01.12.18-31.12.18	1497	1861	2061	2674	3075	3075	2275	1497
01.01.19-30.04.19	1497	1861	2061	2674	3075	3075	2245	1497
01.05.19-30.11.19	1564	1944	2154	2794	3213	3213	2346	1564
01.12.19-31.12.19	1638	2036	2256	2926	3365	3365	2457	1638
01.01.20-30.06.20	1638	2036	2256	2926	3365	3365	2457	1638
01.07.20-30.11.20	1712	2128	2357	3057	3516	3516	2568	1712
01.12.20-31.12.20	1769	2199	2436	3159	3633	3633	2653	1769

Джерело: побудовано автором за даними [86].

Розміри соціальної допомоги дітям у випадку смерті годувальника
у 2018–2020 рр., грн

Часові межі	Кількість дітей		
	Одна	Двоє	Троє і більше дітей
	Відсоткове співвідношення		
	100 %	120 %	150 %
01.01.18-30.04.18	1373	1647	2059
01.05.18-30.11.18	1435	1722	2152
01.12.18-31.12.18	1497	1796	2245
01.01.19-30.04.19	1497	1796	2245
01.05.19-30.11.19	1564	1877	2346
01.12.19-31.12.19	1638	1966	2457
01.01.20-30.06.20	1638	1966	2457
01.07.20-30.11.20	1712	2054	2568
01.12.20-31.12.20	1769	2568	2653

Джерело: побудовано автором за даними [104].

Рис. Е1. Структура валових премій, що припадає на окремих суб'єктів за договорами страхування життя протягом 2009–2019 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [59; 135].

Динаміка зміни структури валових премій зі страхування життя у 2009–2019 рр., %

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
За іншими договорами накопичувального страхування	81,7	75,4	59	47	38,7	49,7	62,4	60,4	60,8	56	57,1
За договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку	7,3	3,9	4	3	1,9	1,1	0,9	0,7	0,9	1,1	1,4
За іншими договорами страхування життя	8,9	18,2	32	48	57,8	41,8	30,3	26,9	33,6	37,8	35,3
За договорами страхування життя лише на випадок смерті	1,9	2,3	5	2	1,7	7,4	6,4	12	4,7	5,1	6,2
За договорами страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника недержавного пенсійного фонду	0,1	0,2	0,03	-	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: побудовано автором за даними [59; 135].

Додаток З
Таблиця 3.1

Динаміка зміни структури валових виплат зі страхування життя у 2009–2019 рр., %

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
За іншими договорами страхування життя	15	14,3	13	20	17,3	13	6,4	7,6	6,1	7,4	12,4
За іншими договорами накопичувального страхування	46	48,3	57	58	71,4	80,1	90,4	89,4	92,7	91,8	86,5
За договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку	29	30	25	18	9,3	5,6	2,4	2	0,5	0,2	0,3
За договорами страхування життя лише на випадок смерті	10	7,6	5	4	2	1,4	0,8	1,1	0,7	0,6	0,8

Джерело: побудовано автором за даними [59; 135].

Додаток И
Таблиця И.1

Динаміка зміни очікуваної тривалості життя при народженні протягом
2009–2019 рр., роки

Країна	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Австралія	82	82	82	82	82	82	82	82	82	83	83
Австрія	80	81	81	81	81	81	81	82	82	82	82
Бельгія	80	80	81	80	81	81	81	81	81	82	82
Велика Британія	80	80	81	81	81	81	81	81	81	81	81
Греція	80	80	81	81	81	81	81	81	81	81	82
Данія	79	79	80	80	80	81	81	81	81	81	81
Ірландія	80	81	81	81	81	81	81	82	82	83	82
Ісландія	82	82	82	83	82	83	82	82	82	83	83
Іспанія	81	82	82	82	83	83	83	83	83	83	84
Італія	82	82	82	82	83	83	83	83	83	83	84
Канада	81	81	81	82	82	82	82	82	82	82	82
Люксембург	81	81	81	81	82	82	82	83	83	82	82
Нідерланди	81	81	81	81	81	82	82	82	82	82	82
Німеччина	80	80	80	81	80	81	81	81	81	81	81
Норвегія	81	81	81	81	82	82	82	82	83	83	82
Польща	76	76	77	77	77	78	77	78	78	78	79
Португалія	79	79	80	80	81	81	81	81	81	82	82
США	78	79	79	79	79	79	79	79	79	79	79
Угорщина	74	74	75	75	76	76	76	76	76	76	77
Фінляндія	80	80	80	81	81	81	81	81	81	82	82
Франція	81	82	82	82	82	83	82	83	83	83	83
Швеція	81	81	82	82	82	82	82	82	82	83	83
Швейцарія	82	82	83	83	83	83	83	84	84	84	84
Японія	83	83	83	83	83	84	84	84	84	84	85
Україна	69	70	71	71	71	71	71	72	72	72	72

Джерело: побудовано автором за даними [79; 192].

Додаток К
Таблиця К.1

Ключові показники розвитку компаній зі страхування життя в Україні
у 2019 р., у тис грн та од

Страховики	Страхові резерви	Активи	Страхові премії	Страхові виплати	Власний капітал	Інвестиційний дохід	Кількість застрахованих	Кількість договорів страхування
СК «МетЛайф»	2739048	3320037	1231361	167334	352866	409 903	759604	3 383 663
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	2492654	2802405	379079	162998	236132	н/д	н/д	н/д
СК «ТАС» life	2415668	2829924	559724	144433	296834	293 369	295948	107 314
СК «УНІКА Життя»	837408	1333788	871293	24222	434220	27 522	367019	299 958
СК «PZU Україна Страхування життя»	782472	1081583	523828	44062	231583	100 632	134452	127 109
СК «Княжа Лайф VIG»	373798	446708	73476	10168	59485	27 575	12758	2 428
СК «КД-Життя»	207372	278508	45467	12325	65868	23 125	15241	8 284
СК «Аска-Життя»	95128	183132	383787	6134	77942	9 665	455321	89 926
СК «ARX Life»	36520	107026	176228	17231	57939	4 170	430951	601 461
СК «ГРІНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС»	24810	82175	67440	376	47386	292	6249	1 691
СК «ІНГО Україна Життя»	21551	89143	35975	11500	32416	1 290	15105	169
Еталонне значення	2739048	3320037	1231361	167334	434220	409 903	759 604	3 383 663

Джерело: побудовано автором за даними [99].

Таблиця К. 2.

Унормовані показники для найбільших компаній зі страхування життя в Україні у 2019 р.

<i>Страховики</i>	<i>Страхові резерви</i>	<i>Активи</i>	<i>Страхові премії</i>	<i>Страхові виплати</i>	<i>Власний капітал</i>	<i>Інвестиційний дохід</i>	<i>Кількість застрахованих</i>	<i>Кількість договорів страхування</i>
СК «МетЛайф»	1	1	1	1	0,81	1	1	1
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страховання життя	0,91	0,84	0,31	0,97	0,54	н/д	н/д	н/д
СК «ТАС» life	0,88	0,85	0,45	0,86	0,68	0,72	0,39	0,032
СК «УНІКА Життя»	0,31	0,4	0,71	0,14	1	0,067	0,48	0,09
СК «PZU Україна Страховання життя»	0,29	0,33	0,43	0,26	0,53	0,25	0,18	0,038
СК «Княжа Лайф VIG»	0,14	0,13	0,06	0,06	0,14	0,067	0,017	0,0007
СК «КД-Життя»	0,08	0,084	0,037	0,074	0,15	0,056	0,02	0,0024
СК «Аска-Життя»	0,035	0,06	0,31	0,037	0,18	0,024	0,6	0,027
СК «ARX Life»	0,013	0,032	0,14	0,1	0,13	0,01	0,57	0,18
СК «ГРІНВУД ЛАЙФ ІНШУРАНС»	0,009	0,025	0,055	0,0022	0,11	0,0007	0,008	0,0005
СК «ІНГО Україна Життя»	0,008	0,027	0,03	0,07	0,075	0,003	0,02	0,00005
Еталонне значення	1	1	1	1	1	1	1	1

Джерело: розраховано автором на основі Таблиці К.1 Додатка К.

Додаток Л
Таблиця Л.1

Ключові показники розвитку компаній зі страхування життя в Україні у 2018 р., тис грн та од.

<i>Страховики</i>	<i>Страхові резерви</i>	<i>Активи</i>	<i>Страхові премії</i>	<i>Страхові виплати</i>	<i>Власний капітал</i>	<i>Інвестиційний дохід</i>	<i>Кількість застрахованих</i>	<i>Кількість договорів страхування</i>
СК «МетЛайф»	2 164 819	2 631 122	951 721	144 396	333 405	150 447	725 729	1 627 943
СК «ТАС» life	2 246 104	2 580 653	502 033	152 235	234 308	244 845	282 155	105 785
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	2 560 564	2 861 448	340 315	165 206	231 924	н/д	н/д	н/д
СК «УНІКА Життя»	715 065	1 189 332	668 366	130 214	415 784	20 419	263 473	171 140
СК «PZU Україна Страхування життя»	636 016	819 687	413 046	52 103	132 598	72 845	117 286	121 043
Еталонне значення	2 560 564	2 861 448	951 721	165 206	415 784	244 845	725 729	1 627 943

Джерело: побудовано автором за даними [99].

Таблиця Л.2

Унормовані показники для найбільших компаній зі страхування життя в Україні у 2018 р.

<i>Страховики</i>	<i>Страхові резерви</i>	<i>Активи</i>	<i>Страхові премії</i>	<i>Страхові виплати</i>	<i>Власний капітал</i>	<i>Інвестиційний дохід</i>	<i>Кількість застрахованих</i>	<i>Кількість договорів страхування</i>
СК «МетЛайф»	0,85	0,92	1	0,87	0,8	0,61	1	1
СК «ТАС» life	0,88	0,9	0,53	0,92	0,56	1	0,39	0,065
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	1	1	0,36	1	0,56	н/д	н/д	н/д
СК «УНІКА Життя»	0,28	0,42	0,7	0,79	1	0,08	0,36	0,11
СК «PZU Україна Страхування життя»	0,25	0,29	0,43	0,32	0,32	0,3	0,16	0,07
Еталонне значення	1	1	1	1	1	1	1	1

Джерело: розраховано автором на основі Таблиці Л.1 Додатка Л.

Таблиця Л.3

Результати рейтингування найбільших компаній зі страхування життя в Україні у 2018 р.

<i>Страховики</i>	<i>Площа радару і-го страховика</i>	<i>Інтегральний показник</i>	<i>Ранг</i>
СК «МетЛайф»	2,2	0,77	1
СК «ТАС» life	1,17	0,41	2
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	1,01	0,36	3
СК «УНІКА Життя»	0,69	0,24	4
СК «PZU Україна Страхування життя»	0,22	0,08	5
Еталонне значення	2,84	1	0

Джерело: розраховано автором на основі Таблиці Л.1 Додатка Л.

Додаток М

Таблиця М.1

Ключові показники розвитку компаній зі страхування життя в Україні у 2017 р., (у тис грн. та од.)

<i>Страховики</i>	<i>Страхові резерви</i>	<i>Активи</i>	<i>Страхові премії</i>	<i>Страхові виплати</i>	<i>Власний капітал</i>	<i>Інвестиційний дохід</i>	<i>Кількість застрахованих</i>	<i>Кількість договорів страхування</i>
СК «МетЛайф»	1 759 322	2 130 742	748 464	99 425,0	274 310	142 834	565 777	666 950
СК «ТАС» life	2 066 736	2 414 392	442 104,9	108 704,8	250 461	221 018,6	259 702	104 043
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	2 425 915	2 727 664	278 743,6	94 567,0	239 953	н/д	н/д	н/д
СК «УНІКА Життя»	620 765	1 075 473	450 920	20 548,0	400 339	17 806	181 176	146 305
СК «PZU Україна Страхування життя»	539 474	693 185	299 836,1	89 445,9	112 846	60 523	99 017	81 527
Еталонне значення	2 425 915	2 727 664	748 464	108 704,8	400 339	221 018,6	565 777	666 950

Джерело: побудовано автором за даними [99].

Таблиця М.2

Унормовані показники для найбільших компаній зі страхування життя в Україні у 2017 р.

<i>Страховики</i>	<i>Страхові резерви</i>	<i>Активи</i>	<i>Страхові премії</i>	<i>Страхові виплати</i>	<i>Власний капітал</i>	<i>Інвестиційний дохід</i>	<i>Кількість застрахованих</i>	<i>Кількість договорів страхування</i>
СК «МетЛайф»	0,73	0,78	1	0,91	0,69	0,65	1	1
СК «ТАС» life	0,85	0,89	0,59	1	0,63	1	0,46	0,16
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	1	1	0,37	0,87	0,6	н/д	н/д	н/д
СК «УНІКА Життя»	0,26	0,39	0,6	0,19	1	0,08	0,32	0,22
СК «PZU Україна Страхування життя»	0,22	0,25	0,4	0,82	0,28	0,27	0,18	0,12
Еталонне значення	1	1	1	1	1	1	1	1

Джерело: розраховано автором на основі Таблиці М.1 Додатка М.

Таблиця М.3

Результати рейтингування найбільших компаній зі страхування життя в Україні у 2017 р.

<i>Страховики</i>	<i>Площа радару і-го страховика</i>	<i>Інтегральний показник</i>	<i>Ранг</i>
СК «МетЛайф»	2,03	0,71	1
СК «ГАС» life	1,35	0,48	2
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	1	0,35	3
СК «УНІКА Життя»	0,31	0,11	4
СК «PZU Україна Страхування життя»	0,31	0,1	5
Еталонне значення	2,84	1	0

Джерело: розраховано автором на основі Таблиці М.1 Додатка М.

Додаток Н
Таблиця Н.1

Ключові показники розвитку компаній зі страхування життя в Україні у 2016 р., у тис грн. та од.

<i>Страховики</i>	<i>Страхові резерви</i>	<i>Активи</i>	<i>Страхові премії</i>	<i>Страхові виплати</i>	<i>Власний капітал</i>	<i>Інвестиційний дохід</i>	<i>Кількість застрахованих</i>	<i>Кількість договорів страхування</i>
СК «МетЛайф»	1 473 461	1 849 236	621 024	66 429	212 329	122 636	456 422	203 860
СК «ТАС» life	1 451 795	1 632 684	285 857	71 748	132 867	171 527	182 169	94 497
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	2 240 218	2 497 681	252 581	87 111	207 772	н/д	н/д	н/д
СК «УНІКА Життя»	458 781	891 777	279 659	8 661	417 284	23 694	140 282	84 774
СК «PZU Україна Страхування життя»	532 890	650 239	239 521	53 581	88 761	54 390	83 439	48 503
Еталонне значення	2 240 218	2 497 681	621 024	87 111	417 284	171 527	456 422	203 860

Джерело: побудовано автором за даними [99].

Таблиця Н.2

Унормовані показники для найбільших компаній зі страхування життя в Україні у 2016 р.

<i>Страховики</i>	<i>Страхові резерви</i>	<i>Активи</i>	<i>Страхові премії</i>	<i>Страхові виплати</i>	<i>Власний капітал</i>	<i>Інвестиційний дохід</i>	<i>Кількість застрахованих</i>	<i>Кількість договорів страхування</i>
СК «МетЛайф»	0,66	0,74	1	0,76	0,51	0,71	1	1
СК «ТАС» life	0,65	0,65	0,46	0,82	0,32	1	0,4	0,46
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	1	1	0,4	1	0,5	н/д	н/д	н/д
СК «УНІКА Життя»	0,2	0,36	0,45	0,1	1	0,14	0,31	0,42
СК «PZU Україна Страхування життя»	0,24	0,26	0,39	0,62	0,21	0,32	0,18	0,24
Еталонне значення	1	1	1	1	1	1	1	1

Джерело: розраховано автором на основі Таблиці Н.1 Додатка Н.

Таблиця Н.3

Результати рейтингування найбільших компаній зі страхування життя в Україні у 2016 р.

<i>Страховики</i>	<i>Площа радару і-го страховика</i>	<i>Інтегральний показник</i>	<i>Ранг</i>
СК «МетЛайф»	1,81	0,64	1
СК «ТАС» life	0,91	0,32	3
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	0,99	0,35	2
СК «УНІКА Життя»	0,28	0,098	4
СК «PZU Україна Страхування життя»	0,27	0,095	5
Еталонне значення	2,84	1	0

Джерело: розраховано автором на основі Таблиці Н.1 Додатка Н.

Додаток О
Таблиця О.1

Ключові показники розвитку компаній зі страхування життя в Україні у 2015 р., (у тис грн. та од.)

<i>Страховики</i>	<i>Страхові резерви</i>	<i>Активи</i>	<i>Страхові премії</i>	<i>Страхові виплати</i>	<i>Власний капітал</i>	<i>Інвестиційний дохід</i>	<i>Кількість застрахованих</i>	<i>Кількість договорів страхування</i>
СК «МетЛайф»	1 202 853	1 623 262	416 540	47 249	352 234	107 669	294 438	75 948
СК «ТАС» life	1 241 797	1 415 242	257 637	55 145	130 925	141 903	157 423	79 273
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	1 968 645	2 185 559	215 600,1	51 642,8	147 842,9	н/д	н/д	н/д
СК «УНІКА Життя»	459 230	812 744	261 918	9 644	334 153	18 549	245 155	101 641
СК «PZU Україна Страхування життя»	456 029	538 838	177 819,4	201 375,9	61 614	50 267	75 060	34 819
Еталонне значення	1 968 645	2 185 559	416 540	201 375,9	352 234	141 903	294 438	101 641

Джерело: побудовано автором за даними [99].

Таблиця О.2

Унормовані показники для найбільших компаній зі страхування життя в Україні у 2015 р.

<i>Страховики</i>	<i>Страхові резерви</i>	<i>Активи</i>	<i>Страхові премії</i>	<i>Страхові виплати</i>	<i>Власний капітал</i>	<i>Інвестиційний дохід</i>	<i>Кількість застрахованих</i>	<i>Кількість договорів страхування</i>
СК «МетЛайф»	0,61	0,74	1	0,23	1	0,76	1	0,75
СК «ТАС» life	0,63	0,65	0,62	0,27	0,37	1	0,54	0,78
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	1	1	0,52	0,26	0,42	н/д	н/д	н/д
СК «УНІКА Життя»	0,23	0,37	0,63	0,05	0,95	0,13	0,83	1
СК «PZU Україна Страхування життя»	0,23	0,25	0,43	1	0,18	0,35	0,26	0,35
Еталонне значення	1	1	1	1	1	1	1	1

Джерело: розраховано автором на основі Таблиці О.1 Додатка О.

Таблиця О.3

Результати рейтингування найбільших компаній зі страхування життя в Україні у 2015 р.

<i>Страховики</i>	<i>Площа радару i-go страховика</i>	<i>Інтегральний показник</i>	<i>Ранг</i>
СК «МетЛайф»	1,55	0,55	1
СК «ТАС» life	1,03	0,27	3
СК «ГРАВЕ УКРАЇНА» Страхування життя	0,78	0,36	2
СК «УНІКА Життя»	0,6	0,21	4
СК «PZU Україна Страхування життя»	0,39	0,14	5
Еталонне значення	2,84	1	0

Джерело: розраховано автором на основі Таблиці Н.1 Додатка Н.

Перелік заходів прямої та непрямой дії, що можуть здійснюватись державою у накопичувальному страхуванні життя

<i>Заходи прямої дії</i>	<i>Заходи непрямой дії</i>
Економіко-правове законодавче регулювання	Посилення фінансової грамотності населення
Реєстрація та ліцензування діяльності страховиків	Популяризація накопичувального страхування життя серед громадян
Нагляд, моніторинг та контроль за виконанням вимог, встановлених законодавством щодо компаній зі страхування життя	Долучення накопичувального страхування життя до певних реформ у державі шляхом внесення змін у законодавчі та нормативно-правові акти
Пруденційний нагляд за виконанням вимог щодо діяльності компаній зі страхування життя стосовно формування резервів, здійснення інвестицій тощо	Розвиток фінансової інфраструктури у державі та забезпечення необхідних для її розвитку умов, що сприятиме активізації інших пов'язаних зі страхуванням життя сфер
Здійснення процедури банкрутства	
Організація заходів гарантування здійснених у систему вкладень	Забезпечення цінової та фінансової стабільності у державі
Контроль за рівнем монополізації відповідного ринку та усунення недобросовісної конкуренції на ньому	Здійснення політики, спрямованої на підвищення рівня доходів населення у державі
Контроль за виконанням фінансових зобов'язань перед бюджетом у сфері податків та зборів	Введення стимулюючих схем оподаткування діяльності компаній зі страхування життя
Протидія шахрайству та іншим порушенням у накопичувальному страхуванні життя	Створення повноцінно існуючого ринку цінних паперів

Джерело: побудовано автором на основі [68, с. 99].

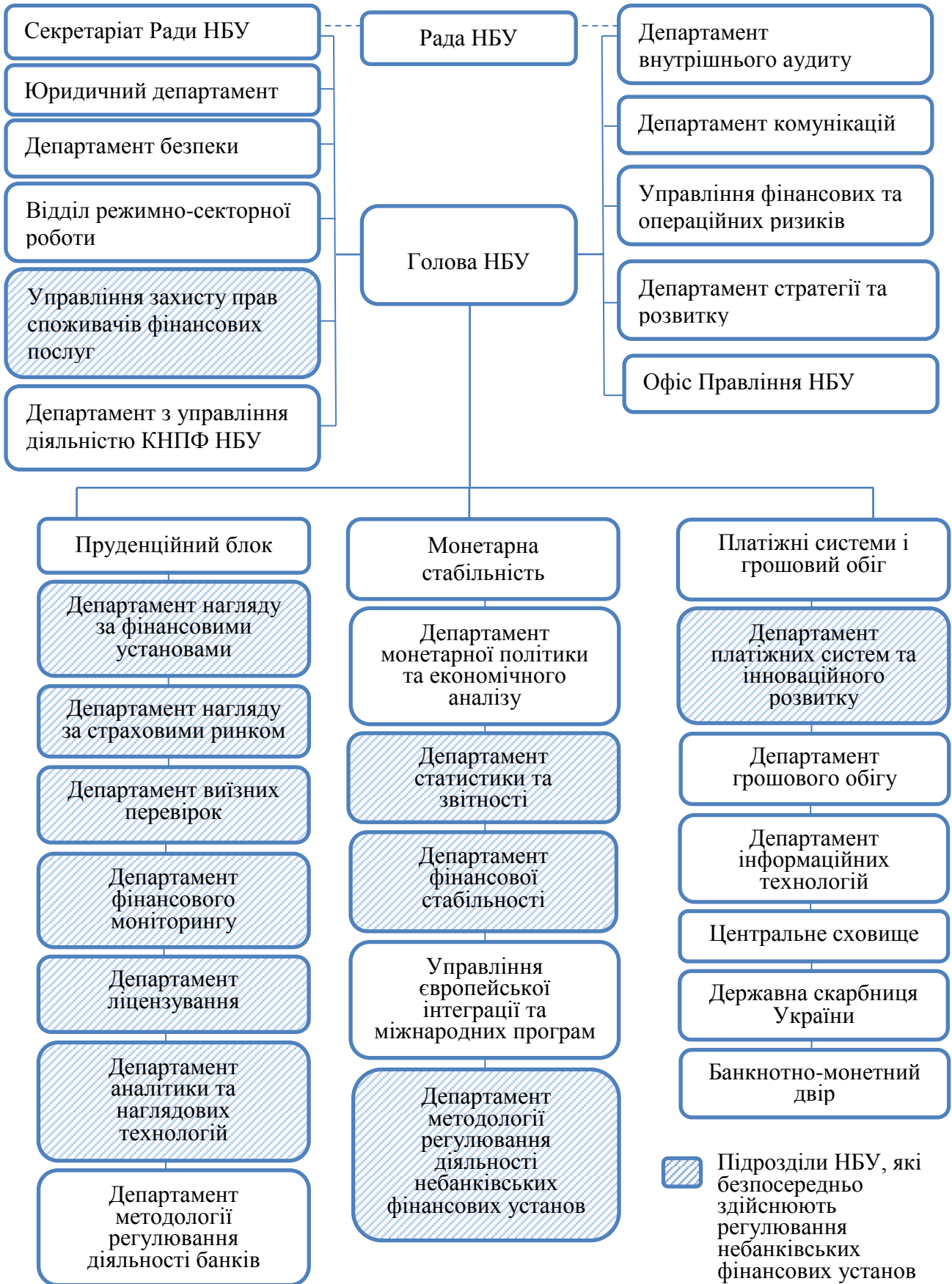

Рис. Р.1. Структурні підрозділи та окремі департаменти НБУ, що опікуються небанківськими фінансовими установами

Джерело: побудовано автором за даними [159].

Впровадження результатів дисертаційної роботи

Довідка про впровадження 1

ЛІГА СТРАХОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ LEAGUE OF INSURANCE ORGANIZATIONS OF UKRAINE

вул. Грушевського, 10, м. Київ, Україна, 01001
Grushevskogo st., 10, Kyiv, Ukraine, 01001
e-mail: Rada.Liga@uainsur.com

№ 108-6/9-6
від «14» 11 2022 р.

тел./факс: +38 (044) 253-1388
tel./fax: +38 (044) 253-1388
www.uainsur.com

ДОВІДКА

про впровадження науково-практичних розробок дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
Ткаченка Антона Сергійовича
за напрямом: «Накопичувальне страхування життя у забезпеченні сталого
розвитку фінансової системи України»

Аналізуючи сучасний стан розвитку компаній зі страхування життя, слід констатувати наявність значних відмінностей притаманних їм. Все це породжує необхідність з'ясування реального стану розвитку компаній зі страхування життя, від яких загалом залежать подальші перспективи накопичувального страхування життя в Україні.

Запропонований автором дисертаційного дослідження методичний підхід до оцінки стану розвитку найбільших компаній зі страхування життя України, який базується на комбінуванні методів ранжування та радару, враховуючи його наочність, і невеликі обсяги потрібних для розрахунків статистичних даних, може застосовуватись не лише компаніями зі страхування життя, але й потенційними страхувальниками, а також іншими учасниками страхового ринку, у якості додаткового джерела інформації. У результаті це сприятиме зростанню прозорості на ринку послуг накопичувального страхування життя, що безперечно позитивно впливатиме на страховий ринок України загалом.

Таким чином, результати наукових досліджень А.С. Ткаченка відносно науково-методичних засад оцінки стану розвитку компаній зі страхування життя прийняті до уваги фахівцями Ліги страхових організацій України та можуть використовуватись ними задля реалізації практичних заходів при веденні страхового бізнесу членами об'єднання.

003274

Президент ЛСОУ

О.Ф.Філонюк

Довідка про впровадження 2

№ 206

Від 06.04.2021 р.

ДОВІДКА

про впровадження науково-практичних розробок дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Ткаченка Антона Сергійовича

за напрямом: **«Накопичувальне страхування життя у забезпеченні сталого
розвитку фінансової системи України»**

Страхова компанія АТ «СК «ІНГО ЖИТТЯ» підтверджує, що наукові висновки та результати дисертаційного дослідження Ткаченка А.С. були використані при розробці стратегії інноваційного розвитку компанії.

Використання запропонованого у дисертаційному дослідженні підходу до етапізації застосування новітніх діжитал- рішень дозволяє підвищити ефективність та результативність діяльності компанії у оцінці ризиків, дистрибуції страхових продуктів, оптимізації витрат, і популяризації накопичувального страхування життя у державі загалом. Запропонований у роботі цифровий інструментарій дає можливість у повній мірі забезпечити створення та використання цифрового каналу продажу, оцифрування наскрізної взаємодії з клієнтами, а також дослідження можливості для нових потоків доходів за межами традиційного ланцюжка створення вартості.

Надані компанії розробки, які запропоновано до впровадження, отримали позитивну оцінку є практично значущими і відповідають стратегічним завданням розвитку компанії.

Довідка надана для подання до спеціалізованої вченої ради за місцем захисту дисертації.

Генеральний директор
АТ «СК «ІНГО ЖИТТЯ»

Т.С. Рижова

Довідка про впровадження 3

№ 10-03-2019

ДОВІДКА

про впровадження
результатів дисертаційної роботи
аспіранта кафедри страхування, банківської справи
та ризик-менеджменту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Ткаченка Антона Сергійовича
у навчальний процес

Основні положення та результати дисертаційної Ткаченка Антона Сергійовича за напрямом: «Накопичувальне страхування життя у забезпеченні сталого розвитку фінансової системи України» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «фінанси, банківська справа та страхування», мають наукову та практичну цінність, апробовані та використовуються у навчальному процесі на економічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

До результатів дослідження, які впровадженні Ткаченком А.С. застосовуються при викладанні лабораторних та семінарських занять з дисциплін «Ринок страхових послуг» та «Основи страхового менеджменту», належать, зокрема, наступні: розкриття економічної природи послуг із накопичувального страхування життя; класифікація їх видів; визначення ролі накопичувального страхування життя у забезпеченні сталого розвитку фінансової системи держави; аналіз нормативно-правових актів як базису, на основі якого формуються вимоги до діяльності компаній зі страхування життя; визначення факторів, що впливають на розвиток накопичувального страхування життя; виявлення сучасних тенденцій на ринку накопичувального страхування життя в Україні.

Декан економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

А.І. Ігнатюк

Список опублікованих праць за темою дисертації*Статті в наукових фахових виданнях:*

12. Ткаченко А.С. (2018) Вплив інфляційних ризиків на розвиток сфери страхування життя в Україні. *Фінансові послуги*. № 6. С. 12–16. (0,69 д.а).

13. Моташко Т.П., Ткаченко А.С. (2019) Сучасні тенденції розвитку ринку страхування життя у країнах європейського союзу. *Фінансові послуги*. № 6. С. 34–38. (0,76 д.а. – внесок автора 0,53 д.а., проведено аналіз рівня відсоткових ставок на фінансових ринках країн ЄС, розглянуто зміни у бізнес-моделях страховиків цих країн у останні роки).

14. Ткаченко А.С. (2020). Формування інвестиційних стратегій компаній зі страхування життя за умов економічних дисбалансів. *Інвестиції: практика та досвід*. № 3. С. 76–82. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.3.76 (0,84 д.а).

15. Приказюк Н.В., Ткаченко А. С. (2020). Оцінка конкурентоздатності компаній зі страхування життя в Україні. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. №4 (211). С. 47–53. (0,88 д.а. – внесок автора 0,44 д.а., запропоновано методичний підхід до оцінки конкурентоздатності компаній зі страхування життя, в основу якого покладено комбінування методів ранжування та радару).

Монографії:

16. Ткаченко А.С., Моташко Т. П. (2019). Страхування життя: європейський досвід та вітчизняні реалії. *Наукове видання «Ринок фінансових послуг: погляд у майбутнє»*. С. 329–344. (0,82 д.а. – внесок автора 0,52 д.а., здійснено розрахунок та порівняння показників проникнення та щільності страхування життя в європейській країнах та Україні).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

17. Tkachenko A. (2020). Theoretical approaches to the classification of

cash-value life insurance. *Scientific discussion journal* (Praha, Czech Republic). №42, Vol. 2. Pp. 53–57. (0,52 д.а.) (Чехія).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

18. Ткаченко А.С. (2018). Сутність та специфічні риси «UNIT-LINKED» страхування. *Ринок фінансових послуг України в умовах євроінтеграції*. Збірник тез доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції. – За заг. ред. проф. В.Д. Базилевича. Київ: Компринт. С.91–93. (0,18 друк. арк.).

19. Ткаченко А.С. (2019). Вплив процесів діджиталізації на страхування життя. *Ринок фінансових послуг України в епоху діджиталізації*. Збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції. – За заг. ред. доц. Н.В. Приказюк. Київ: Компринт. С.86–88. (0,19 друк. арк.).

20. Ткаченко А.С. (2019). Специфіка попиту домогосподарств на продукти накопичувального страхування життя. *Методи та форми управління соціально-економічним розвитком держави*. Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: НО «Перспектива». С.104–107. (0,22 друк. арк.).

21. Ткаченко А.С. (2020). Влияние государственного регулирования на формирование инвестиционных стратегий life- страховщиков. *V International scientific and practical conference «Topical issues of the development of modern science»* (January 15-17, 2020) Publishing House «ACCENT», Sofia, Bulgaria. С. 950–953. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/01/topical-issues-of-the-development-of-modern-science_15-17.01.2020.pdf (0,16 друк. арк.).

22. Tkachenko A. (2020). Theoretical arrangement of the cash-value life insurance types. *Problems of implementation of science into practice*. Abstracts of XIII International Scientific and Practical Conference (Oslo, Norway 20-21 April 2020). Oslo, Norway 2020. Pp. 107–109. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/04/XIII-Conference-20-21-Oslo-Norway.pdf> (0,22 друк. арк.).